Grey Scale #13
Colour Chart #13

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Mjr mgr inż. Tadeusz KĘSOŃ

WSPÓŁCZESNE KONFLIKTY ZBROJNE W ASPEKCIE PROGNOZOWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozprawa doktorska

57186

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/3226
05-003226-001-0

WARSZAWA 1996

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO - OBRONNY

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 57186
Akademii Obrony Narodowej

Mjr mgr inż. Tadeusz KĘSOŃ

WSPÓŁCZESNE KONFLIKTY ZBROJNE W ASPEKCIE PROGNOZOWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rozprawa doktorska

Nr ewid. 3220
Działu Zbiorów Jawnych - Akademii

Promotor

płk. dr. hab. inż. Stanisław DWORECKI

WARSZAWA 1996

SPIS TREŚCI

strona

WSTĘP 5
PODSTAWOWE DEFINICJE I OKREŚLENIA 11
1. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ 21

1.1. Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze 21
1.2. Cele rozprawy 33
1.3. Problemy badawcze 34
1.4. Hipoteza robocza 35
1.5. Metody badawcze 35
1.6. Założenia i ograniczenia 36
1.7. Organizacja badań 36

2. STUDIUM ANALITYCZNO-KRYTYCZNE BADAŃ PROBLEMU KONFLIKTÓW ZBROJNYCH W LITERATURZE 45

2.1. Teorie obiektywistyczne i subiektywistyczne w badaniach konfliktów zbrojnych 45
2.2. Konflikty zbrojne - badania ilościowe 48
2.3. Konflikty zbrojne - podejście polemologiczne 51
2.4. Konflikty zbrojne - podejście systemowe 56
2.5. Modele werbalne w badaniach konfliktów społecznych 61
2.6. Modele matematyczne w badaniach konfliktów zbrojnych ... 64
2.7. Wnioski 72

3. ANALIZA WŁAŚCIWOŚCI WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH 75

3.1. Typologia konfliktów zbrojnych 75
3.2. Badania ilościowe współczesnych konfliktów zbrojnych 85
3.3. Badanie czasu trwania współczesnych konfliktów zbrojnych 94
3.4. Badanie celów współczesnych konfliktów zbrojnych i wojen 97
3.5. Badanie istotnych cech współczesnych konfliktów zbrojnych 102
3.5.1. Częstość występowania "Ł" przyczyn "G" konfliktów wybuchających na świecie i w Europie 103
3.5.2. Konfliktogenność "K" poszczególnych przyczyn "G" na świecie i w Europie 118

3.6. Hierarchizacja przyczyn "G" powstawania konfliktów zbrojnych 134
3.7. Związki przyczynowo-skutkowe wybranych konfliktów zbrojnych 143
3.8. Wnioski i uogólnienia z analizy konfliktów zbrojnych 149

4. BADANIE ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ASPEKCIE PROGNOZOWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ 159
4.1. Ocena rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Rzeczypospolitej Polskiej 159
4.2. Przyczyny i symptomy zagrożeń militarnych oraz miejsce konfliktów zbrojnych w stosunkach międzynarodowych 167
4.3. Fazy rozwoju stosunków międzynarodowych 195
4.4. Badanie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej 208
4.4.1. Metoda badania zjawisk konfliktogennych 209
4.4.2. Algorytm diagnozowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej 214
4.4.3. Wnioski 221

PODSUMOWANIE 223
BIBLIOGRAFIA 225
WYKAZ RYSUNKÓW 231
WYKAZ TABEL 235
ZAŁĄCZNIKI 237

WSTĘP

Sytuacja polityczno-militarna, w jakiej znalazła się obecnie Europa Środkowa, spowodowała zwiększone zainteresowanie sprawami bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Chociaż zanikł podział na dwa antagonistyczne bloki, odsunięto niebezpieczeństwo wybuchu konfliktu globalnego, zahamowano spiralę zbrojeń oraz zacieśnia się integracja państw dawnego bloku wschodniego z państwami Unii Europejskiej, nie eliminuje to jednak automatycznie zaszłości historycznych, ekonomicznych, kulturowych i narodowościowych. Rozwój stosunków międzynarodowych, głównie wewnątrz nowo powstałych państw po rozpadzie ZSRR, nie zawsze zgodny jest z oczekiwaniami państw sąsiadujących. O trudnościach ich prognozowania świadczyć może fakt, że amerykański politolog Francis Fukujama głosił, iż "po upadku komunizmu narody będą żyły w pokoju, harmonii i szczęściu". Tak się jednak nie stało. Niezależnie od zmian politycznych nadal będą istnieć w Europie i na świecie potencjalne źródła napięć. Nie usunięcie ich źródeł prowadzić może do sytuacji kryzysowej, a nawet do konfliktów zbrojnych. Koniec okresu "zimnej wojny" usunął kontrolę nad problemami: terytorialnymi, narodowościowymi, religijnymi i etnicznymi. Do tej pory były one wewnętrzną sprawą państw hegemonistycznych, w strefie wpływów których znajdowały się te państwa.

Dążenia niepodległościowe narodów zamieszkujących na obszarze b. ZSRR doprowadziły do wybuchu konfliktów zbrojnych od Mołdowy po Kaukaz i Azję Centralną[1]. W wyniku zmian geopolitycznych w latach 1990 - 1992 w Europie i na terenie b. ZSRR powstało 23 nowe państwa[2]. Skutkiem tych procesów, przy niezmienionej całkowitej długości granic Polski, liczba państw z którymi RP posiada granice lądowe wzrosła z 3 do 7. Sytuacja taka w zupełnie innym świetle stawia zagadnienia związane z bezpieczeństwem naszego kraju. Pomimo tego, że Polska zawarła traktaty pokojowe ze wszystkimi sąsiadami, a stosunki z Zachodem są tak dobre jak nigdy dotąd, nie można powiedzieć, że zagrożenie bezpieczeństwa państwa nie istnieje. Żaden ze scenariuszy rozwoju sytuacji międzynarodowej nie zakładał tak wielkiego wybuchu nacjonalizmów i tak dramatycznych konfliktów etnicznych, jak to się w rzeczywistości stało.

---

[1] Dimitri V. Trenin, *Powiązania bezpieczeństwa transatlantyckiego i europejskiego*, Wyd. AON, Warszawa 1993, s. 3.

[2] Było to więcej niż liczba nowych państw powstałych w jednym roku w czasie procesu dekolonizacji. W 1960r. uformowało się i zostało przyjętych do ONZ 17 nowych państw.

Chęć samostanowienia, jako hasło mniejszości etnicznych żądających suwerenności, powoduje próby tworzenia państw na bazie etnicznej, narodowościowej i religijnej. Rezultaty takich skłonności obserwujemy w wojnach m. in.: w byłej Jugosławii i byłym ZSRR, w Strefie Gazy, Jemenie, Rwandzie, Turcji, Iraku, Iranie, RPA i wielu innych. Jesteśmy świadkami wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego, narastania dążeń i aspiracji niepodległościowych, konfliktów etnicznych i wyznaniowych, sporów granicznych itp. Wszystko to sprawia, że świat staje się coraz mniej bezpieczny. Dyrektor Instytutu Studiów Obronnych w Londynie, Michael Clark, twierdzi, że "zasada samostanowienia narodów o swoim losie, jedna z naczelnych norm regulujących współżycie międzynarodowe, może stać się przekleństwem XXI wieku". Dążenie wielu narodów do autonomii czy niepodległości okazuje się silniejsze niż deklarowanie przez te kraje przywiązanie do wartości demokratycznych i praw człowieka. Korygowanie granic siłą, masowe łamanie praw człowieka w bestialsko prowadzonych czystkach etnicznych były atrybutem wszystkich stron konfliktu w Bośni i Hercegowinie oraz w Chorwacji. Problem nie przestrzegania międzynarodowego prawa wojennego występuje w działaniach armii rosyjskiej w Czeczenii. Okazuje się, że niedorozwój cywilizacyjny i gospodarczy oraz zatargi powodowane różnicami etnicznymi i kulturowymi są wprost proporcjonalne do zjawiska nacjonalizmu. Często przechodzi on w skrajny szowinizm w krajach dążących do niepodległości zarówno w Europie, jak i na świecie.

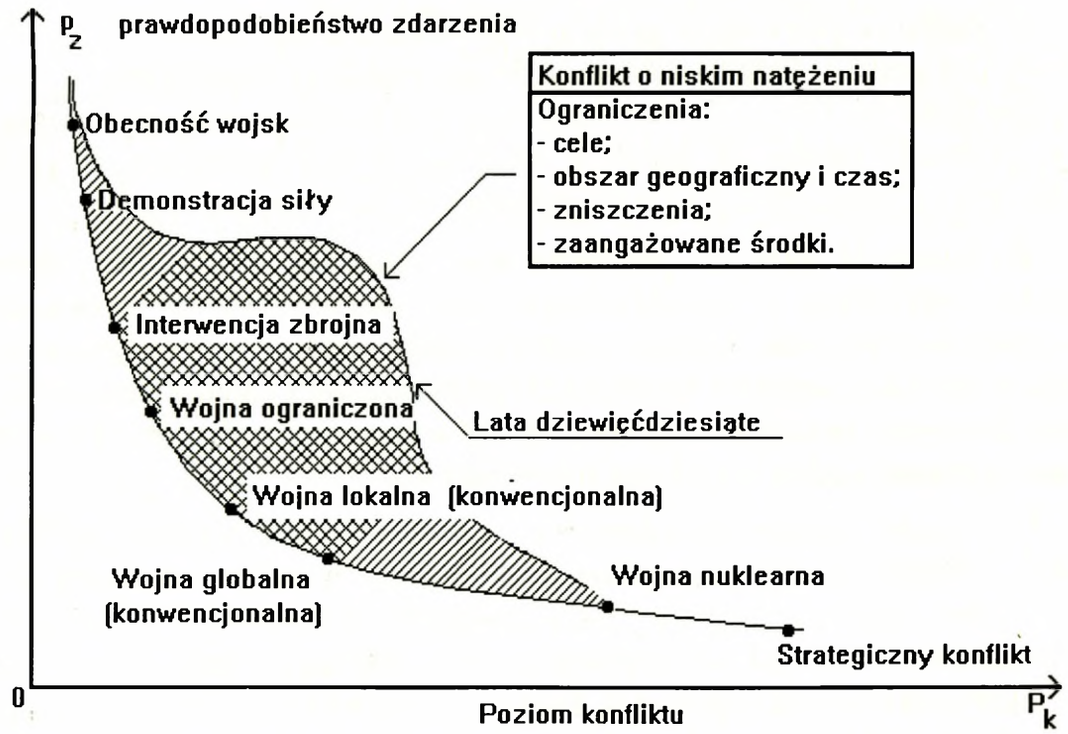
Nasilenie ruchów narodowowyzwoleńczych, fundamentalizmów religijnych, dążenia do samostanowienia spowodowały w Europie i w świecie wzrost napięć i ostrą walkę skierowaną w szczególności przeciwko rządom dyktatorskim. Z początkiem lat 90-tych doszło do międzynarodowej ekspansji islamu, co objawiło się wzrostem napięć wewnętrznych, próbami zamachów stanu, walkami między narodowościami różnych wyznań i akcjami terrorystycznymi na terenie wielu państw. Dlatego z pewnością podłoże religijne było i będzie przyczyną wielu konfliktów.

Jeżeli weźmiemy jeszcze dodatkowo pod uwagę możliwość niekontrolowanego rozprzestrzenianie się broni jądrowej, to zrozumiałym się stanie zainteresowanie współczesnymi konfliktami zbrojnymi w świecie, a szczególnie w naszym otoczeniu. Nie można bowiem lekceważyć żadnych procesów, zjawisk czy faktów konfliktotwórczych, gdyż mogą one bezpośrednio lub pośrednio wpływać na zagrożenie naszej suwerenności, integralności terytorialnej oraz bezpieczeństwa.

Pomimo tego, że przy maksimum dobrej woli można próbować doszukiwać się tendencji stabilizowania się sytuacji w geopolitycznym

otoczeniu Polski, to jednak należy pamiętać, że w Europie istnieje wiele czynników konfliktotwórczych. Ich połączenie z ruchami narodowościowo-etniczno-religijnymi będzie powodować powstawanie nowych ognisk zapalnych i konfliktów zbrojnych.

Uważa się, że istnieje znacznie większe prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów lokalnych, których dawniej supermocarstwa nie mogłyby tolerować. Prawdopodobne spektrum konfliktów zbrojnych przełomu XX/XXI wieku przedstawia rysunek 1.1[3].

Rys. 1.1. Prawdopodobne spektrum konfliktów zbrojnych przełomu XX/XXIw.

Wszelkie przejawy destrukcyjnych ruchów społecznych, destabilizujących równowagę polityczną, ekonomiczną i kulturową poszczególnych regionów świata oraz państw i narodów wskazują na konieczność dokładnego poznania genezy, właściwości i form cechujących powstawanie zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych. Ma to istotne znaczenie dla oceny rozwoju stosunków międzynarodowych i stanu bezpieczeństwa Polski oraz prognozowania potencjalnych zagrożeń militarnych mogących skutkować konfliktem zbrojnym. Świadomość tego zainspirowała mnie do

---

[3] Opracowano na podstawie: V. A. Meyer, *Naval surface - War fighting vision - 2030*, [w:] Naval Engineers Journal, May 1992r.

podjęcia badań nad genezą współczesnych konfliktów zbrojnych, ich podłożem i związkami przyczynowo-skutkowymi. Błędy popełnione w procesach analizowania, zapobiegania i przeciwstawiania się zagrożeniom, oddziaływują bowiem i mogą mieć wręcz decydujący wpływ na kształtowanie się podstaw bytu i rozwoju państwa.

Za przedmiot badań przyjąłem konflikty zbrojne wybuchające i toczące się na świecie w latach 1946-1995.

Rezultaty procesu badawczego zawarte zostały w rozprawie doktorskiej, która składa się z czterech wzajemnie powiązanych rozdziałów.

W rozdziale pierwszym zawarto wprowadzenie do problematyki rozprawy doktorskiej. Przedstawiono: wybrane problemy teoretyczne, w tym pojęcie konfliktu i wojny w literaturze krajowej i zagranicznej; cele rozprawy; problemy badawcze; hipotezę roboczą; metody badawcze; przyjęte założenia i ograniczenia oraz przebieg procesu badawczego.

W rozdziale drugim przedstawiono założenia wybranych teorii obiektywistycznych i subiektywistycznych stosowanych w badaniach konfliktów zbrojnych. Dokonano zestawienia teorii ich występowania. Zaprezentowano: wnioski z dotychczas prowadzonych badań ilościowych; oraz stosowane podejścia: polemologiczne i systemowe. Przeanalizowano wykorzystanie modeli w badaniach konfliktów.

W rozdziale trzecim przedstawiono przyjętą do badań typologię konfliktów zbrojnych. Zaprezentowano wyniki przeprowadzonych badań ilościowych i czasu trwania współczesnych konfliktów zbrojnych. Wyznaczono częstości występowania poszczególnych przyczyn i ich współczynniki konfliktogenności. Porównano uzyskane wyniki dla świata i dla Europy. Dokonano hierarchizacji przyczyn konfliktów zbrojnych w wybranych przedziałach lat. Sformułowano wnioski i uogólnienia z analizy konfliktów zbrojnych i wojen.

W rozdziale czwartym przedstawiono czynniki wzmagające napięcie i sprzyjające konfliktom oraz czynniki pozytywne przyczyniające się do zapobiegania im. Scharakteryzowano przebieg procesów zachodzących w poszczególnych fazach stosunków międzynarodowych, oraz przyczyny i symptomy pojawiania się zagrożeń militarnych. Określono charakter i formy zagrożeń militarnych. Zaprezentowano wariant narastania zagrożenia militarnego oraz jego fizyczną interpretację. Na podstawie uzyskanych wyników badań i wniosków z nich wynikających określono ideę badań zjawisk konfliktotwórczych i opracowano algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, umożliwiający prowadzenie diagnozo-

wania, dozorowania, genezowania i prognozowania pojawiania się zagrożeń militarnych.

W **podsumowaniu** oceniono stopień realizacji celu rozprawy oraz sformułowano kierunek dalszych badań w zakresie prognozowania zagrożeń militarnych na podstawie monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej.

Pragnę podziękować tym wszystkim, których życzliwość umożliwiła mi opracowanie tej dysertacji. Szefowi Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego w Tarnobrzegu, Panu płk. Kazimierzowi STĘPNIKOWI za umożliwienie mi podjęcia studiów doktoranckich, żonie mojej NATALII i dzieciom SEBASTIANOWI i AGNIESZCE za duchowe wsparcie i tworzenie atmosfery ułatwiającej znoszenie życia w rozłące z nimi. Szefowi Katedry Analiz i Prognozowania Obronnego Panu płk. dr. hab. Józefowi STĘPAKOWI za okazaną mi pomoc przy rozwiązywaniu podstawowych problemów tej pracy, a wszystkim Współpracownikom za okazaną życzliwość.

Szczególne podziękowanie składam mojemu promotorowi, Panu płk. dr. hab. inż. Stanisławowi DWORECKIEMU, za cenne merytoryczne uwagi przekazywane podczas realizacji poszczególnych etapów badań oraz za okazywaną wyrozumiałość i cierpliwość podczas końcowego redagowania pracy.

PODSTAWOWE DEFINICJE I OKREŚLENIA

Akcja zbrojna - to krótkotrwałe działania (walka) sił zbrojnych lub zorganizowanych i uzbrojonych grup (oddziałów), których celem jest osiągnięcie doraźnych efektów (wymuszenie ustępstw lub pożądanych zachowań).

S. DWORECKI, *Od konfliktu do wojny,* BUWIK, Warszawa 1996, s. 72.

Analiza dyskursywna - logiczne uporządkowanie, wyartykułowane myślenie polegające na zmierzaniu do jakiegoś celu poznawczego metodą rozumowania. Jest przeciwstawiane poznawaniu bezpośredniemu (zmysłowemu i intuicyjnemu). Oparte na wnioskowaniu w którym każde ogniwo w łańcuchu rozumowania zależy od poprzedniego i warunkuje następne.

Słownik wyrazów obcych, PWN, Warszawa 1980, s. 167.

Bezpieczeństwo narodowe - jest pojęciem wyrażającym ocenę stopnia zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzkich takich jak:

- potrzeba istnienia;
- potrzeba stabilności;
- potrzeba tożsamości (identyczności);
- potrzeba dobrobytu;
- potrzeba zadowolenia.

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza zagrożeń polityczno-militarnych RP oraz właściwości przyszłych działań wojennych*, AON, Warszawa 1992, s. 4.

Bezpieczeństwo państwa - taki rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej i suwerenności państwa, który odzwierciedla brak lub występowanie jakichkolwiek zagrożeń (w sensie zaspokajania potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa oraz traktowania państwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych.

S. DWORECKI, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 16.

Bezpieczeństwo państwa - stan uzyskany w wyniku zorganizowanej ochrony i obrony przed możliwymi zagrożeniami, wyrażony stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń.

Słownik podstawowych terminów dotyczących bezpieczeństwa państwa, AON, Warszawa 1994, s. 6.

Blokada militarna - jest to system środków militarnych zmierzających do izolacji jakiegoś podmiotu międzynarodowego (państwa) w celu wymusze-

nia ustępstw (np.: politycznych, ekonomicznych, terytorialnych, militarnych itp.) lub realizacji określonych postanowień (np. międzynarodowych, w tym respektowania prawa międzynarodowego, zobowiązań traktatowych, umów koalicyjnych itp.).

Słownik języka polskiego, T. 1., PWN, Warszawa 1978, s. 175.

Demonstracja siły militarnej - to zwykle jawne zachowania (działania) części lub całości jednostek wojskowych jednego podmiotu międzynarodowego (państwa) wobec innego podmiotu międzynarodowego (państwa) z zamiarem uzyskania, na drodze zastraszenia, określonych korzyści politycznych, ekonomicznych, militarnych itp.

Słownik ... op. cit. s. 379.

Działania terrorystyczne - to wykonywanie, z zasady w sposób skryty (niejawny), aktów przemocy na elementach podmiotu międzynarodowego (państwa) z zamiarem wymuszenia pożądanych zachowań (oczekiwanych decyzji, określonych ustępstw, podjęcia lub zaniechania pewnych działań) na korzyść innego podmiotu międzynarodowego (państwa).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 77.

Incydent zbrojny - to zamierzone lub przypadkowe krótkotrwałe działania zbrojne między elementami uzbrojonymi (grupami, oddziałami) należącymi do tego samego lub różnych podmiotów międzynarodowych, wynikłe na tle sprzeczności ich interesów.
Incydent zbrojny polega na odosobnionym, punktowym (lokalnym) ataku lub starciu niewielkiej części sił zbrojnych lub zorganizowanych i uzbrojonych grup.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 77.

Interwencja zbrojna - to legalne wkroczenie wojsk na teren innego państwa z zamiarem udzielenia pomocy militarnej określonemu podmiotowi międzynarodowemu (grupie, organizacji, państwu), w ramach zobowiązań traktatowych (sojuszniczych) lub na podstawie decyzji międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa zbiorowego (np. ONZ).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 78.

Inwazja - forma bezpośredniego użycia sił zbrojnych polegająca na zbrojnym wtargnięciu wojsk na terytorium innego państwa.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 1996, s. 32.

Inwazja - napad, wtargnięcie, najazd wojsk na obce terytorium.

Mała Encyklopedia Wojskowa, T. 1. Warszawa 1967, s. 556.

Konflikt - wszelkie zetknięcie się sprzecznych dążeń, niezgodność interesów, poglądów, antagonizm, kolizja, spór lub zatarg.

Słownik wyrazów obcych, PWN, Warszawa 1980, s. 378.

Konflikt zbrojny - to forma walki (działań militarnych) między przynajmniej dwoma podmiotami międzynarodowymi (grupami, organizacjami, państwami) podjęta z zamiarem osiągnięcia na drodze przemocy fizycznej (militarnej) określonych zachowań (ustępstw, pożądanych decyzji, podjęcia lub zaniechania działań) strony przeciwnej.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 79.

Konflikt zbrojny - jest formą rozwiązywania konfliktów społecznych z użyciem (zaangażowaniem) sił zbrojnych.

Encyklopedia popularna A-Z, PWN, Warszawa 1966, s. 343.

Konflikt zbrojny - ma miejsce wówczas, gdy cele polityczne klasy (która go wywołała) są ograniczone; walka zbrojna toczy się na niewielkim obszarze, w krótkim czasie, nie angażuje gospodarki kraju będącego w konflikcie, ani całych sił zbrojnych. Konflikt zbrojny nie wymaga wykorzystania systemu obronnego państwa w całości, lecz jedynie niektórych jego elementów.

J. KACZMAREK, *Bitwa o przetrwanie*, Wyd. MON, Warszawa 1988, s. 26.

Konflikt zbrojny - to działanie sił zbrojnych przeciwstawnych państw (narodów, klas, grup społecznych) prowadzone na ograniczoną (co do celu, użytych środków, obszaru, czasu trwania) skalę.

L. MUCHA, *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991, s. 33.

Konflikt zbrojny - termin niejednoznaczny co do którego nie ma w nauce zgodnej akceptacji. Wśród różnych typów wojny, wymienia się konflikt o niskiej intensywności (low-intensity conflict), określając go jako: zbrojne działanie w terenie między pokojem i otwartą wojną przy użyciu ściśle ograniczonych sił i metod.

T. N. DUPUY, *Internatinal Military and Defense Encyklopedia*, Washington 1993, t. 6, s. 2886.

Konflikt zbrojny - sprzeczność powstała między państwami rozwiązywana przy wykorzystaniu sił zbrojnych, stosujących przemoc zbrojną.

Słownik terminów ... op. cit., s. 37.

Nadrzędne cele społeczne - skonkretyzowane potrzeby ludzkie wyrażane i realizowane przez organizację zwaną państwem. (Zob. Bezpieczeństwo narodowe).

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza* op. cit. s. 4.

Napaść (agresja) zbrojna - jest to zamierzone, ale niespodziewane (przez zaskoczenia) wtargnięcie na terytorium innego podmiotu międzynarodowego (grupy, organizacji, państwa) i zastosowanie wobec niego przemocy zbrojnej z zamiarem skutecznego wywarcia nacisku w celu szybkiego osiąganie określonego jego zachowania (ustępstw, ograniczenia lub rezygnacji z własnego interesu, podjęcia lub zaniechania działań itp.).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 79.

Naruszanie granic państwowych - to jawne (oficjalne) lub skryte (nieoficjalne) bądź zamierzone lub niezamierzone przekraczanie granicy lądowej, morskiej lub powietrznej przez obce elementy uzbrojone.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 76.

Nielegalna obecność obcych elementów uzbrojonych lub sił zbrojnych - to ukryta (zakamuflowana) forma przebywania nieprzyjaznych danemu podmiotowi międzynarodowemu (państwu) obcych elementów innego podmiotu międzynarodowego (państwa) i skrycie działających na jego niekorzyść.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 77.

Państwo - jest podstawowym uczestnikiem stosunków międzynarodowych. Państwo jest najwyżej zorganizowaną grupą społeczną. Podlegają mu wszystkie inne grupy społeczne i ich organizacje, a także wszystkie osoby fizyczne, których przynależność państwowa ma charakter przymusowy. Na pojęcie państwa składają się trzy elementy: terytorium, ludność, władza. Wg. Antonowicza państwem jest każda suwerenna jednostka geopolityczna zgodna z prawem międzynarodowym.

T. ŁOŚ-NOWAK, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1992, s. 41.

Państwo - jest wspólnotą równych, mającą na celu doskonałe życie.

ARYSTOTELES, *Polityka*, T. VII, Warszawa 1964, s. 303.

Pasmo zdarzeń - to zespół zdarzeń (czynów) następczych, zazębiających się kolejno częściami swych chwil.

T. PSZCZÓŁKOWSKI, Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1978, s. 294.

Prognoza zagrożeń - to zespół sądów dotyczących tych przyszłych zdarzeń, zjawisk, procesów, które mogą wywierać negatywny wpływ na stopień realizacji nadrzędnych celów społecznych.

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza* op. cit. s. 5.

Prowokacja militarna - to świadomie podejmowane formy ograniczonego przymusu fizycznego (militarnego) jednego podmiotu międzynarodowego (państwa) w stosunku do innego podmiotu międzynarodowego (państwa) z zamiarem sprowokowania jego przygranicznych jednostek wojskowych, bądź naczelnych władz administracji państwowej i organów politycznych do podjęcia, jako pierwsi, decyzji o uruchomieniu elementów systemu obronnego, zapobiegającego potencjalnemu naruszeniu bezpieczeństwa (obywateli, obiektów, własnych interesów, granic państwa itp.).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 74.

Przemoc zbrojna - rodzaj przemocy stosowanej dla rozwiązania sprzeczności powstałych między państwami i osiągnięcia w ten sposób założonych celów politycznych, w której dominującą rolę odgrywają siły zbrojne lub zorganizowane i uzbrojone grupy.

Słownik terminów ... op. cit. s. 72.

Przemoc zbrojna - rodzaj przymusu zewnętrznego: środek działania za pomocą siły zbrojnej, do którego uciekają się niektóre grupy społeczne i instytucje w celu między innymi przeforsowania własnych interesów, zdobycia lub zachowania ekonomicznych lub pozaekonomicznych korzyści.

Leksykon wiedzy wojskowej, Warszawa 1979, s. 341.

Przerzut środków militarnych - to nielegalne dostarczanie, różnymi sposobami, do określonego podmiotu międzynarodowego (państwa) uzbrojenia, amunicji i innego wyposażenia wojskowego przez określone czynniki militarne drugiego podmiotu międzynarodowego (państwa).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 76.

Sprzeczność (konflikt) interesów - sytuacja współdziałania przy niezgodnych interesach stron (podmiotów, uczestników), gdy realizacja celu (zwycięstwo, zysk) jednej ze stron jest zarazem zarazem przegraną (stratą) drugiej strony.

T. TYSZKA, *Konflikty i strategie. Niektóre zastosowania teorii gier*, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa 1978, s. 9.

Stosunki międzynarodowe - to transgraniczne interakcje podmiotów polityki w środowisku poliarchicznym.

T. ŁOŚ-NOWAK, *Współczesne* ... op. cit. 12.

System obronny państwa - to skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych wzajemnie powiązanych i działających na rzecz obrony państwa.

Biuletyn informacyjny nr 1/159, Wyd. Szt. Gen. WP. Warszawa 1994, s. 7.

System obronny państwa - zbiór wzajemnie powiązanych elementów - ludzi, organizacji, urządzeń - działających na rzecz zachowania bezpieczeństwa państwa.

Słownik terminów ... op. cit. s. 90.

Sytuacja polityczno-militarna - to taki aspekt ogólnej sytuacji społecznej, który uwzględnia się trzy jej elementy:

- system nadrzędnych celów społecznych, sposoby i ocenę ich realizacji w państwach określonego regionu;
- stan sił zbrojnych w poszczególnych państwach;
- koncepcje użycia sił zbrojnych.

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza* ... op. cit. s. 14.

Szantaż militarny - jest to jawne wywieranie presji lub wymuszanie czegoś ze strony jednego podmiotu międzynarodowego (państwa) w stosunku do innego podmiotu międzynarodowego (państwa) za pomocą realnej groźby użycia przemocy militarnej w przypadku odmowy a jego potencjał militarny, dyslokacja wojsk oraz dotychczasowe eskalacyjne zachowania polityczno-wojskowe groźbę tę uprawdopodabniają.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 73.

Walka - to wszelkie działanie przynajmniej dwupodmiotowe, gdzie jeden przynajmniej z podmiotów przeszkadza drugiemu.

T. KOTARBIŃSKI, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982, s. 221.

Walka zbrojna - całokształt przedsięwzięć realizowanych w czasie działań wojennych przez siły zbrojne przy użyciu broni.

Leksykon wiedzy ... op. cit. s. 474.

Walka zbrojna - rodzaj walki polegający na prowadzeniu działań, których celem jest zniszczenie (obezwładnienie) przeciwnika przy wykorzystaniu broni.

Słownik terminów ... op. cit., s. 100.

Wojna - jest nie tylko czynem politycznym, lecz prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich innymi środkami.

C. von CLAUSEWITZ, *O wojnie*, Warszawa 1958, s. 15.

Wojna - zjawisko społeczne, którego dominującą cechą jest walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi.

Leksykon, PWN, Warszawa 1972, s. 347.

Wojna - zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych, albo zmierzająca do obrony własnych interesów.

Słownik języka polskiego, T.3, PWN, Warszawa 1989, s. 744.

Wojna - to większy konflikt zbrojny, w którym przez dłuższy okres czasu walczą między sobą oddziały wojskowe podległe dwóm albo więcej rządom, lub też jednemu rządowi i co najmniej jednej zorganizowanej oraz uzbrojonej organizacji. SIPRI ponadto kwalifikuje dany konflikt jako wojnę jeśli w wyniku działań zbrojnych zginęło przynajmniej 1000 osób.

Yearbook 1992, SIPRI, Sztokholm 1993, s. 112.

Wojna - konflikt zbrojny charakteryzujący się trzema następującymi cechami:

a/ w walkach uczestniczą siły zbrojne jednej lub więcej stron, przy czym chodzi co najmniej w jednym przypadku o armię regularną, wojska rządowe lub policję;

b/ walczące strony są zorganizowane według jakiegoś określonego schematu, oraz istnieje zaplanowana i zorganizowana struktura prowadzonych działań zbrojnych (działania zmieniają w czasie swój charakter, przechodząc w centralnie zorganizowaną formę, nawet jeśli nie oznacza to zorganizowanej obrony, czy planowanych strategicznych uderzeń, np: operacje partyzanckie, wojna partyzancka);

c/ działania zaangażowanych w konflikt stron prowadzone są wg przyjętej strategii, niezależnie od tego, czy wojna prowadzona jest na obszarze jednego kraju czy kilku, czy długo czy krótko (mogą składać się ze spontanicznych bądź sporadycznych potyczek).

I. KENDE, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Militärpolitik Dokumentation, Frankfurt 1982, Heft 27, s. 5-6.

Wojna - kontynuacja polityki środkami przemocy, której głównym przejawem jest walka zbrojna

Słownik terminów ... op. cit., s. 101.

Wzmożona penetracja wywiadowcza - to zintensyfikowane, dobrze zorganizowane i skrycie prowadzone na obszarze określonego państwa, działania elementów nieprzyjaznego mu podmiotu międzynarodowego (organizacji, państwa) w celu szczegółowego rozpoznania jego systemu obronnego.

S. DWORECKI, *Od konfliktu...* op. cit. s. 72.

Zagrożenie bezpieczeństwa państwa - to taki splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego, bądź naruszenie lub utrata jego suwerenności i partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych - w wyniku zastosowania przez niego przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej lub militarnej.

S. DWORECKI, *Rozwój stosunków polityczno-militarnych w świecie a wymagania taktyczno-techniczne dla środków walki*, [w:] Problemy techniki uzbrojenia i radiolokacji, materiały z IV Konferencji naukowo-technicznej, Rynia 1995, s. 29.

Zagrożenie militarne - jest prawdopodobieństwem powstania sytuacji polityczno militarnej, w której może nastąpić utrata lub naruszenie niepodległości (suwerenności) bytu państwa (narodu).

A. MADEJSKI, J. ZIELIŃSKI, *Prognoza sytuacji polityczno-militarnej i wynikających z niej zagrożeń RP*, AON, Warszawa 1994, s. 10.

Zagrożenie militarne bezpieczeństwa państwa - to taki splot wydarzeń polityczno militarnych, w którym, z dużym prawdopodobieństwem, może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju narodu (państwa) albo naruszenie bądź utrata jego suwerenności i integralności terytorialnej - w wyniku oddziaływania militarnego (napaści zbrojnej).

S. DWORECKI, T. KĘSOŃ, J. STĘPAK, *Modelowe badania zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 37.

Zagrożenie militarne hipotetyczne - jest to taki stan stosunków międzynarodowych, w których obecnie, jak i w ujęciu prognostycznym istnieje małe prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy militarnej

(zbrojnej), tym nie mniej jednak występują wszelkiego rodzaju symptomy, które nie pozwalają wykluczyć takiej możliwości.

J. STĘPAK, *Prognoza obronności Polski do 2010*, AON, Warszawa 1994.

Zagrożenie militarne potencjalne - jest to możliwość wystąpienia, w dającej się przewidzieć przyszłości, takiego stanu w rozwoju stosunków wewnętrznych lub międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, iż przynajmniej jedna ze stron konfliktu (podmiot międzynarodowy) może uciec się do zastosowania przemocy militarnej wobec drugiej (innego podmiotu), bądź może być zmuszona do poniesienia konsekwencji zastosowania takiej przemocy wobec innego podmiotu.

J. STĘPAK, *Prognoza obronności Polski do 2010*, AON, Warszawa 1994.

Zagrożenie militarne realne - jest to stan stosunków międzynarodowych lub sytuacji wewnętrznej, w których istnieje duże prawdopodobieństwo zastosowania (wystąpienia) przemocy militarnej (zbrojnej) w stosunku do określonego podmiotu (wewnętrznego lub międzynarodowego) ze strony innego podmiotu (wewnętrznego lub międzynarodowego), bądź niezawinionego poniesienia konsekwencji zastosowania takiej przemocy pomiędzy innymi podmiotami międzynarodowymi.

J. STĘPAK, *Prognoza obronności Polski do 2010*, AON, Warszawa 1994.

Zagrożenie polityczno-militarne - to subiektywnie oceniona groźba użycia metod i środków przemocy zbrojnej wynikająca z istnienia sprzecznych nadrzędnych celów społecznych stron oraz możliwości ich realizacji przy pomocy siły.

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza* ... op. cit. s. 7.

Zagrożenie zewnętrzne bezpieczeństwa państwa - to naruszenie w stosunku do siebie przez państwa którejkolwiek z zasad Aktu Końcowego KBWE.

S. DWORECKI, *Zagrożenia* ... op. cit., AON, Warszawa 1994, s. 24.

Zagrożenie wewnętrzne bezpieczeństwa państwa - to zespół uwarunkowań, których źródłem są elementy jego struktury, a doprowadzające do destabilizacji sytuacji lub naruszenia podstawowych wartości (nadrzędnych celów społecznych), takich jak:

- wola przetrwania (państwa , narodu);
- terytorialna integralność;

- niezależność polityczna, suwerenność wyboru ustroju społeczno-politycznego oraz podejmowania decyzji z zakresu polityki wewnętrznej i zewnętrznej;
- jakość i warunki życia (zachowanie odpowiedniego standartu życiowego społeczeństwa i perspektyw wszechstronnego rozwoju).

A. MADEJSKI i inni, *Ocena i prognoza* ... op. cit. s. 4.

Zbrojne starcia graniczne - to zamierzone lub przypadkowe, krótkotrwałe działania zbrojne między uzbrojonymi elementami (grupami, organizacjami, zorganizowanymi oddziałami) sąsiednich państw z obustronnym użyciem środków walki (broni).

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 78.

Zagrożenie militarne bezpośrednie występuje wtedy, gdy państwo (określony podmiot międzynarodowy) bierze pod uwagę możliwość wykorzystania w stosunku do niego (lub zamierza uciec się do zastosowania w stosunku do innego podmiotu) przemocy militarnej.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 70.

Zagrożenie militarne pośrednie występuje wówczas, gdy skutki zastosowania (użycia) przemocy militarnej (zbrojnej) w stosunkach międzynarodowych, pomiędzy określonymi państwami (podmiotami międzynarodowymi), godzą w interesy bezpieczeństwa militarnego innego państwa (podmiotu międzynarodowego) nie będącego stroną (nie zaangażowanego) w konflikcie, nie wykluczając przeniesienia skutków tego zagrożenia na jego terytorium.

S. DWORECKI, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 70.

Zagrożenie militarne wewnętrzne ma miejsce wówczas, gdy jego źródłem są podmioty należące do danego państwa i działają z zamiarem zmiany (destabilizacji, sparaliżowania) jego konstytucyjnego (prawnego) ładu wewnętrznego. Może ono stać się potencjalnym zagrożeniem zewnętrznym dla innego państwa.

J. STĘPAK, *Prognoza obronności Polski do 2010*, AON, Warszawa 1994.

Zagrożenie militarne zewnętrzne ma miejsce wówczas, gdy jego źródłem są podmioty nie należące do danego państwa i działają z zamiarem ograniczenia lub pozbawienia go suwerenności, ewentualnie naruszenia lub utraty integralności terytorialnej.

J. STĘPAK, *Prognoza obronności Polski do 2010*, AON, Warszawa 1994.

1. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ

1.1. Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze

Podobnie jak rozwój cywilizacyjny ludności nierozerwalnie związany jest z pojęciem konfliktu, tak dążenie do poznania związane jest z człowiekiem. Problem konfliktu od lat znajdował się w centrum zainteresowania polityków, socjologów, psychologów, a jedna z jego form - konflikt zbrojny stał się domeną nauk wojskowych. Praktyczne rozwiązywanie, czy nawet zapobieganie konfliktom wewnętrznym (politycznym, ekonomicznym, kulturowym, religijnym, ...) - między interesami grup społecznych a interesem państwa; konfliktom zewnętrznym - międzypaństwowym (międzykoalicyjnym) - jest jednym z istotnych czynników determinujących pokojowe współistnienie. Skuteczność i zdolność oddziaływania na zmieniające się procesy społeczne jest więc związana z posiadaniem odpowiednio szerokiej wiedzy o ich źródłach, podłożu, przebiegu, występujących prawidłowościach oraz warunkujących je czynnikach. Umiejętność analizowania i poprawnego diagnozowania towarzyszących im objawów i symptomów oraz zrozumienie występujących zjawisk są niezbędne przy tworzeniu teorii opisującej proces i pozwalającej trafnie prognozować jego rozwój, wyłapywać związki przyczynowo-skutkowe i określać co i w jaki sposób wpływa na jego przebieg. Wyodrębnienie czynników powodujących ujemne i dodatnie sprzężenia zwrotne funkcjonującego systemu, może być skutecznym narzędziem do rozwiązywania nie tylko sytuacji konfliktowych, ale również toczących się konfliktów zbrojnych. Dlatego też uznanie dla sprawczej mocy nauki pozwala twierdzić, że poznanie procesów zachowań ludzkich, przebiegów konfliktu zbrojnego i wojny, ich podłoża, przyczyn i celów, może stanowić skuteczny środek zapobiegania im.

Z przeglądu literatury przedmiotu wynika, że mamy do czynienia ze znaczną liczbą definicji konfliktu i prób ich klasyfikacji[1]."(...) Rozważania nad pojęciem konfliktu spotykamy już w dziejach Platona, Arystotelesa, w księgach wielkich religii świata i u Ojców Kościoła (...)"[2]. Za pierwszą

---

[1] Do najbardziej znanych w dziedzinie prób klasyfikowania definicji są prace Clintona Finka (1968r.) i Janusza Muchy (1978 r.).

[2] M. K. Mlicki, *Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych*, IF i S PAN, Warszawa 1992, s. 9.

pracę analityczną w tej dziedzinie przyjmuje się jednak dopiero dzieło T. Hobbesa pt.: LEWIATAN z 1652r.[3]

Słowo **konflikt** pochodzi od łacińskiego **conflictus - zderzenie**. Pejoratywne pojmowanie tego słowa sprawiło, że pierwotne jego znaczenie uległo zasadniczemu rozszerzeniu. Słownik wyrazów obcych PWN definiuje konflikt jako wszelkie zetknięcie się sprzecznych dążeń, niezgodność interesów, poglądów, antagonizm, kolizję, spór lub zatarg[4].

Analizując przyjęte do naukowych rozważań definicje konfliktu widzimy szerokość obszaru jaki on obejmuje, jego złożoność, podstawowe problemy z jakimi borykali się ich twórcy, a także sprzeczności które zawiera socjologia konfliktu[5]. W rozważaniach socjologów europejskich (m.in. H. Spencer, W. Ferguson, C. Saint-Simon) konflikt występuje jako składowa mechanizmu rozwoju społeczeństw. Koncepcja ta szczególnie widoczna jest w teoriach:

- liniowej zmiany społeczeństw, w myśl której proces rozwoju społeczeństwa podlega liniowej zmianie, stymulowanej przez konflikt;
- cyklicznej zmiany społeczeństw, zgodnie z którą rozwiązaniem sprzeczności jest konflikt, w wyniku którego osiąga się chwiejną równowagę, której ponowne zaburzenie owocuje kolejnym konfliktem.

Definicja konfliktu przyjmowana do analizy przedmiotu badań uzależniona jest od dziedziny nauki jaką reprezentuje konkretny badacz. (Por.: załącznik 1[6]). R. Dahrendorf przyjmując szeroką definicję konfliktu zwraca uwagę na wszechobecność konfliktu w społeczeństwie, a L. Coser na funkcje konfliktu (gwałtownym niszczącym starciom konfliktowym towarzyszą konflikty pokojowe). W. Copri skupia się na behawioralnych aspektach konfliktu (interakcje między stronami). Sprzeczność interesów i celów będąca skutkiem ograniczonego dostępu do ściśle określonych dóbr jest domeną definicji M. Deutsch'a, J. Szczepańskiego, J. Szumskiego i innych twórców definicji konfliktu zbieżnych z definicją L. Cosera.

---

[3] S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny,* Wyd. BUWIK, Warszawa 1996, s. 103.

[4] *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 378.

[5] M. K. Mlicki, op. cit. s. 9.

[6] Wykonano w oparciu o: M. K. Mlicki, op. cit.; J. Prokopczuk, *Konflikty w Trzecim Świecie*, Wyd. MON, Warszawa 1989; praca n-b pod kier. P. Sienkiewicza, p.k. "Teoria", AON, Warszawa 1995.

BIBLIOTEKA Działu Zbiorów Jawnych - Akademii ON Nr ewid.

Strukturalny charakter sprzeczności podkreślają m.in. J. Bernard, Q. Wright, J. Galtung i T. Pszczółkowski a K. Boulding, V. Aubert i K. Singer przyjmują jako przyczynę konfliktów istnienie napięć psychicznych i różnic w stanach świadomości podmiotów zaangażowanych w konflikt. Sprzeczność interesów i napięcia powodowane brakiem dostępu do określonych dóbr wynikających z ich ograniczoności preferuje cytowany już R. Dahrendorf, i R. Snyder. Z przedstawionych wyżej definicji wynika osiem zasadniczych własności konfliktu[7]:

- konflikt wymaga istnienia co najmniej dwóch stron;
- konflikt wyrasta w sytuacji niedostatku dóbr;
- zachowania konfliktowe mają na celu zniszczenie lub co najmniej kontrolowanie drugiej strony a skutki konfliktowe polegają na tym, że zysk jednej strony jest stratą strony drugiej;
- działania stron konfliktu są wzajemnie przeciwstawne;
- ważnym aspektem stosunków konfliktowych jest władza;
- stosunki konfliktowe są podstawowym procesem społecznym i mają poważne konsekwencje społeczne;
- proces konfliktowy reprezentuje czasową tendencję do rozłamu w stosunkach między stronami;
- stosunki konfliktowe nie rozbijają systemu, lecz powodują przemiany norm i oczekiwań.

Rozległość obszaru i wieloaspektowość problemu konfliktu (Rys. 1. 2)[8] powoduje, że w zależności od dziedziny nauki badającej konkretną sytuację podkreśla się aspekt psychologiczny, socjologiczny, ekonomiczny, prawny, społeczny, militarny, organizacyjny czy też międzynarodowy, a przedstawienie jednej pełnej definicji konfliktu nie jest możliwe[9]. Ponieważ bez wątpienia konflikt jest istotną cechą wszystkich struktur społecznych nierozerwalnie związaną z rozwojem i funkcjonowaniem społeczeństw, to jest pewne, że pojawiać się będą nowe, węższe lub szersze, definicje, bardziej lub mniej, jednoznacznie określające zjawisko konfliktu w danej dziedzinie nauki.

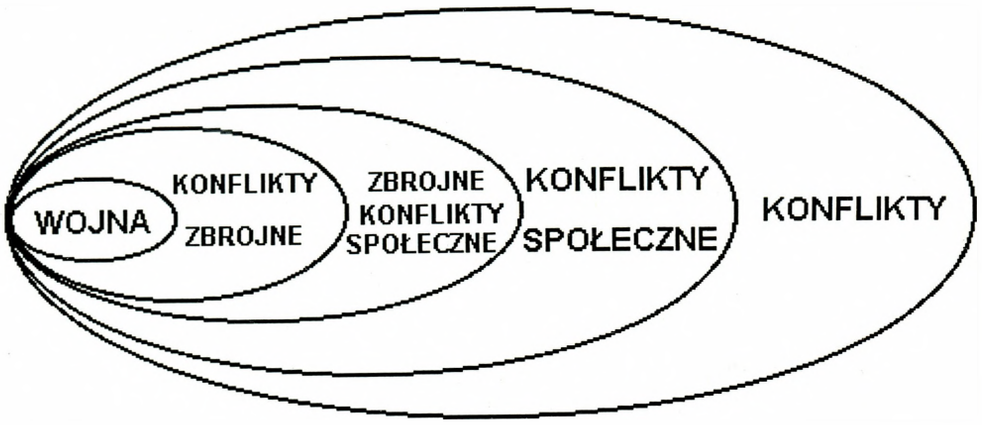
Ze względu na: cel, rodzaj, typ, formę, miejsce, skalę lub wielkość sprzeczności występujących w uznawaniu wartości nadrzędnych

---

[7] Cytowane za: J. Mucha, *Konflikt i społeczeństwo - z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich,* PWN, Warszawa 1978, s. 12.

[8] Zob. I. Płonka, *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993, s. 40.

[9] Por. S. Dworecki, op. cit. s.104.

Rys. 1.2. Miejsce konfliktu zbrojnego i wojny w zjawiskach konfliktowych.

a zwłaszcza ze względu na sposób obrony własnych interesów i użyte środki do ograniczenia następstw lub wyegzekwowania swoich racji, konflikty społeczne można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne oraz "pokojowe" i "zbrojne"[10].

Istota konfliktu "pokojowego" (zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego) polega na tym, że strony dochodzą swoich racji bez uciekania się do stosowania zorganizowanej i zinstytucjonalizowanej przemocy. Natomiast konflikt "zbrojny" w naukach społecznych jest utożsamiany z użyciem przemocy zbrojnej, podczas gdy w naukach wojskowych przyjmuje się, że jest on formą rozwiązywania konfliktów społecznych z użyciem (zaangażowaniem) sił zbrojnych[11]. W socjologii konflikty zbrojne są jedną z form konfliktu społecznego. Przy czym zbrojny konflikt społeczny definiowany jest jako część zjawiska konfliktu społecznego, w którym pojawiające się sprzeczności nie znalazły skutecznego rozwiązania metodami i środkami pokojowymi (bez użycia przemocy). Rozwiązywane są za pomocą metod siłowych narzucanych bezprawnie i przy użyciu środków przemocy jako takiej[12]. Jeżeli sprzeczności przybierają ostrą formę i dochodzi do kryzysu, wówczas nie wyklucza się możliwości użycia przemocy zbrojnej[13], mogącej przybierać różne formy (blokady, przewrotu wojskowego, stanu wyjątkowego, stanu wojennego, konfliktów zbrojnych lub wojny).

---

[10] I. Płonka, op. cit. s. 37-38.

[11] *Encyklopedia popularna A-Z*, PWN, Warszawa 1966, s. 343.

[12] J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Wyd. MON, Warszawa 1982.

[13] Por. R. Wróblewski, *Nauki obronne a bezpieczeństwo narodowe*, AON, Warszawa 1991, s. 2-3.

Pojęcie konfliktu zbrojnego, podobnie jak konfliktu w ogóle, jest różnie definiowane i interpretowane w literaturze.

J. Kaczmarek w proponowanej szerokiej definicji kładzie nacisk na ograniczenia w czterech podstawowych aspektach: celu, obszaru, czasu i form działania. Przyjmuje on, że konflikt zbrojny ma miejsce wówczas, gdy cele polityczne klasy (która go wywołała) są ograniczone; walka zbrojna toczy się na niewielkim obszarze, w krótkim czasie, nie angażuje gospodarki kraju będącego w konflikcie, ani całych sił zbrojnych[14]. Konflikt zbrojny nie wymaga wykorzystania systemu obronnego państwa w całości, lecz jedynie niektórych jego elementów. Bardziej ogólną jest definicja L. Muchy, który uznaje za konflikt zbrojny działanie sił zbrojnych przeciwstawnych państw (narodów, klas, grup społecznych) prowadzone na ograniczoną (co do celu, użytych środków, obszaru, czasu trwania) skalę[15]. Nieostrość przyjętych w tej definicji ograniczeń powoduje trudność w klasyfikowaniu toczących się działań zbrojnych jako konfliktu zbrojnego czy też wojny. Wielopłaszczyznowość problemu konfliktu zbrojnego zmusza nas do przyjmowania szerokich definicji uzupełnianych ograniczeniami w zależności od aspektów badanego zjawiska. Przykładem szerokich definicji konfliktu zbrojnego jest definicja S. Dworeckiego, który przyjmuje, że konflikt zbrojny jest formą walki (działań zbrojnych) i ma miejsce wówczas, gdy strony (sformalizowane) broniąc swoich interesów (racji) stosują przymus (przemoc zbrojną) w formie zinstytucjonalizowanej - w sensie prawa międzynarodowego[16]. Równie ogólną jest definicja proponowana przez autorów "*Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*". Przyjmują oni, że "konflikt zbrojny jest to sprzeczność powstała między państwami rozwiązywana przy wykorzystaniu sił zbrojnych, stosujących przemoc zbrojną". Z punktu widzenia form i sposobów stosowanej przemocy zbrojnej do konfliktów zbrojnych zalicza się: wojnę, interwencję zbrojną, incydent zbrojny, przewrót wojskowy, blokadę zbrojną, demonstrację sił i inne[17].

Ponieważ konflikty zbrojne są formą konfliktu społecznego, to przy wyjaśnianiu ich przyczyn należy przyjąć polikauzalizm. Zatem uzasadnionym wydaje się ogólne definiowanie konfliktu zbrojnego, uwzględniające również uwarunkowania prawa międzynarodowego. Zgodnie z prawem

---

[14] J. Kaczmarek, *Bitwa o przetrwanie*, Wyd. MON, Warszawa 1988, s.26.

[15] L. Mucha, *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991, s. 33.

[16] S. Dworecki, op. cit., s. 105.

[17] B. Balcerowicz i inni, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996, s. 37.

międzynarodowym pojęcie konfliktu zbrojnego jest szersze od pojęcia wojny. W jego zakres wchodzą wszelkie formy i przejawy walki zbrojnej, również wtedy, kiedy działania wojenne nie zostały wypowiedziane, a uczestniczące w nich strony nie muszą być uznanymi za podmioty prawa międzynarodowego. Takie definiowanie konfliktu zbrojnego pozwala w pełniejszy sposób analizować rozwój sytuacji polityczno-militarnej, zachodzące procesy, związki przyczynowo-skutkowe oraz jego formy, które ze względu na swoją złożoność często wychodzą poza ramy definicji konfliktu zbrojnego, uwzględniającej ograniczenia zasadniczych elementów: problemu spornego, stron konfliktu, celu, użytych sił i środków oraz form działania uczestniczących stron.

Również w literaturze zachodniej pojęcie konfliktu zbrojnego nie jest definiowane zbyt jasno. Często pojęcia konfliktu zbrojnego (a zwłaszcza wprowadzany w nomenklaturze zachodniej "major armed conflict" (większy konflikt zbrojny) i wojny są stosowane zamiennie. Wg *International Military and Defence Encyklopedy*, termin konflikt zbrojny jest niejednoznaczny i nie ma w nauce zgodnej akceptacji jego treści. Konflikt zbrojny utożsamiany jest z konfliktem o niskiej intensywności (low-intensity conflikt), określanym jako działanie zbrojne w terenie, między pokojem i otwartą wojną, przy zastosowaniu ściśle ograniczonych sił i metod[18].

Szczególnym przypadkiem konfliktu zbrojnego, a ściślej - konfliktu zbrojnego o dużej intensywności, jest wojna (por. rys. 1. 2), w której działania militarne prowadzą przynajmniej dwie strony o sprzecznych dążeniach. Realizowanie celów jednej strony odbywa się ze szkodą dla drugiej strony, godzi w jej podstawy istnienia bądź prowadzi do znacznego ich ograniczenia - w aspekcie terytorialnym, politycznym, gospodarczym lub wojskowym. Możliwość osiągnięcia zamierzonych celów zależy od: stopnia ich akceptowalności przez otoczenie, racjonalności i zasadności stawianych żądań oraz skali dysproporcji sił stron uczestniczących w konflikcie.

Wojna, podobnie jak konflikty zbrojne, jest różnie definiowana i interpretowana w literaturze.

Sun Tzu (600 lat pne) w traktacie "Sztuka wojny" pisał: "Wojna jest dla państwa sprawą najwyższej wagi, sprawą życia lub śmierci, drogą wiodącą do przetrwania lub upadku. Dlatego też należy jej poświęcić poważne studia. Wszystko jest lepsze od wojny, ... każde zło, choćby najgorsze, jest lepsze od najwyższego zła, tym największym złem jest

---

[18] T. N. Dupuy, *International Military and Defense Encyklopedy*, Washington 1993, vol.6, s. 2886.

wojna" [19]. Z kolei Li Ch'an twierdził, że "Zbrojenie się zapowiada wojnę a wojna jest kwestią wielkiej wagi. Ktoś kto się w nią wplątał bez uprzedniego przygotowania, może być poczytywany za głupca"[20].

Cyceron za wojnę uznawał "rozstrzyganie sporów przy użyciu siły". Według C. von Clausewitza "wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich innymi środkami"[21]. Z taką definicją wojny polemizuje F. Skibiński wskazując akty zbrojnej agresji, które nie były wojnami, ani nie doprowadziły do wybuchu wojny na danym terytorium (1936r. - aneksja Nadrenii, 1938r. - "Anschlus" Austrii, 1939r. - zajęcie Sudetów przez III Rzeszę) i proponuje rozszerzoną definicję " wojna jest kontynuacją polityki, prowadzoną środkami przemocy, w celu zmuszenia przeciwnika do spełnienia naszej woli, nosi charakter krwawej walki zbrojnej, staczanej przez zorganizowane siły"[22]. Skibiński sygnalizuje również konieczność ewolucji definicji wojny, tłumacząc to nieustającymi zmianami w "postaci" wojen. Chodzi mu głównie o to, że zmieniają się formy walki, cele wojen, używane siły i środki.

Spośród innych autorów i innych źródeł warto przytoczyć prace w których **wojna** definiowana jest jako:

- "zjawisko społeczne, którego dominującą cechą jest walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi"[23];
- "zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych, albo zmierzająca do obrony własnych interesów"[24];
- "uporządkowane ćwiczenie przemocy dla poszczególnych celów politycznych. Gdy przywódca państwa sprecyzuje swoje cele narodowe, dowódca zaczyna kreślić swoje plany działania"[25];
- "kontynuacja polityki środkami przemocy, której głównym przejawem jest walka zbrojna"[26].

---

[19] Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wyd. Przedświt, Warszawa 1994, s. 7, 13.

[20] tamże, s.13.

[21] C. von Clausevitz, *O wojnie*, Warszawa 1958, s. 15.

[22] F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, WIH Warszawa 1972, s. 29.

[23] *Leksykon*, PWN, Warszawa 1972.

[24] *Słownik języka polskiego*, T.3, PWN, Warszawa 1989, s. 744.

[25] *Encyklopedia Brytanica*, Londyn 1978.

[26] B. Balcerowicz i inni, op. cit., s. 101.

W prawie międzynarodowym[27] stan wojny nie musi oznaczać prowadzenia (rozpoczęcia) walki zbrojnej, chociaż w sensie prawnym w zakres wojny wchodzą wszelkie przejawy walki zbrojnej. Podobnie jak w definicji konfliktu zbrojnego, mogą ją prowadzić również strony nie będące podmiotami uznanymi na arenie międzynarodowej i może toczyć się chociaż działania wojenne nie zostały oficjalnie wypowiedziane. Za moment rozpoczęcia wojny uznaje się moment zerwania stosunków pokojowych i przejście do stosunków wojennych. Również koniec działań wojennych nie jest równoznaczny z zakończeniem wojny.

W nauce o stosunkach międzynarodowych zjawisko wojny interpretowane jest przez analogię do procesów zachodzących w rozwoju stosunków i dynamiki zmian systemu międzynarodowego. Stosuje się tu dwa podejścia. Z jednej strony wojna jest skutkiem niedoskonałości działania całości lub pewnych struktur systemu międzynarodowego. Źle funkcjonujący system prowadzi do powstawania powtarzających się sytuacji konfliktowych, których rozwiązanie na pewnym etapie może dokonać się tylko przez wojnę. Zapobieganie wojnie polegać powinno na budowaniu skutecznego i prawidłowo funkcjonującego systemu międzynarodowego. Z drugiej strony zakłada się, że wojna jest integralną częścią systemu, w związku z tym spełnia określoną rolę w systemie i jej funkcje są identyfikowalne[28].

W zachodnich opracowaniach, w zależności od rodzaju przekazywanych danych stosowane są różne definicje wojen, lecz trzy z nich znalazły konkretne zastosowanie.

1. W opracowaniach zawierających dane statystyczne najczęściej wykorzystywana jest praktyczne podejście do definicji wojny stosowane przez Sztokholmski Instytut Badań nad Pokojem - SIPRI, który określa wojną większy konflikt zbrojny, w którym przez dłuższy okres czasu walczą między sobą oddziały wojskowe podległe dwóm albo więcej rządom, lub też jednemu rządowi i co najmniej jednej zorganizowanej oraz uzbrojonej organizacji. SIPRI ponadto kwalifikuje dany konflikt jako wojnę jeśli w wyniku działań zbrojnych zginęło przynajmniej 1000 osób. Definicja ta jest na tyle ogólna, że pozwala bez większych trudności klasyfikować toczące się konflikty zbrojne.

---

[27] Z. Cesarz, *Współczesne problemy polityczne świata*, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1993, s. 30 - 31.

[28] A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna Hegemoniczna*, Wyd. naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1992, s. 92.

2. W wielu pracach naukowo-badawczych[29] podstawę analizy stanowi głównie definicja wojny opracowana przez profesora historii najnowszej Uniwersytetu Budapesztańskiego Istvana Kendego. Wg przyjętej przez niego definicji za wojnę uznaje się konflikt zbrojny charakteryzujący się trzema następującymi cechami:

a/ w walkach uczestniczą siły zbrojne jednej lub więcej stron, przy czym chodzi co najmniej w jednym przypadku o armię regularną, wojska rządowe lub policję;

b/ walczące strony są zorganizowane według jakiegoś określonego schematu, oraz istnieje zaplanowana i zorganizowana struktura prowadzonych działań zbrojnych (działania zmieniają w czasie swój charakter, przechodząc w centralnie zorganizowaną formę, nawet jeśli nie oznacza to zorganizowanej obrony, czy planowanych strategicznych uderzeń, np: operacje partyzanckie, wojna partyzancka);

c/ działania zaangażowanych w konflikt stron prowadzone są wg przyjętej strategii, niezależnie od tego, czy wojna prowadzona jest na obszarze jednego kraju czy kilku, czy długo czy krótko (mogą składać się ze spontanicznych bądź sporadycznych potyczek).

Tak sformułowane kryterium klasyfikowania konfliktów wykorzystali w swoich pracach m.in. K. Gantzel, J. Meyer-Stamer, B. Moser, A. Charisius, R. von Dingemann.

3. W pracach zawierających analizy dyskursywne[30] zjawiska wojny i konfliktów zbrojnych stosuje się podejście polemologiczne[31]. "[...]

---

[29] I. Kende, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Frankfurt, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27.

K. J. Gantzel, J. Meyer-Stamer, *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London. 1986, str.17.

B. Moser, *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen-und anßenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1983.

[30] Analizy dyskursywne - logiczne uporządkowanie, wyartykułowane myślenie polegające na zmierzaniu do jakiegoś celu poznawczego metodą rozumowania. Jest przeciwstawiane poznawaniu bezpośredniemu (zmysłowemu i intuicyjnemu). Oparte na wnioskowaniu w którym każde ogniwo w łańcuchu rozumowania zależy od poprzedniego i warunkuje następne.

[31] Polemos - (grec.) wojna, konflikt. Polemologia - dziedzina nauki zajmująca się naukowym badaniem wojny. Stworzona przez francuskiego filozofa, socjologa i prawnika Gastona Bouthoula (1896 - 1980). Celem polemologii jest analizowanie zjawiska wojny w sposób zbliżony do badań innych zjawisk społecznych. Analizuje ich naturę i podłoże; lokalizację w czasie i przestrzeni; periodyczność; intensywność;

Według polemologów słowo "wojna" oznacza zjawisko relatywnie ścisłe i łatwe do zidentyfikowania, w odróżnieniu od słowa "pokój" implikującego rodzaj ideału, którego wymagania są nieokreślone[32]. "[...] Wojna niszczy, *mutatis mutandis* - zawsze tak samo. Niezależnie od jej kontekstu socjologicznego, etnicznego, technicznego, politycznego, ekonomicznego, ideologicznego, polega na przyspieszonym niszczeniu życia ludzkiego i dóbr materialnych [...]"[33].

W związku z tak dużą różnorodnością definicji konfliktu zbrojnego i wojny i ich interpretacji w dalszych swoich pracach opierał się będę, w odniesieniu do:

a) konfliktu zbrojnego - na definicji powstałej z połączenia stwierdzeń J. Kaczmarka i S. Dworeckiego;

Konflikt zbrojny jest formą rozwiązywania konfliktów społecznych przy ograniczonym użyciu sił zbrojnych. Jest formą walki (działań zbrojnych) i ma miejsce wówczas, gdy strony (sformalizowane) broniąc swoich interesów (racji) stosują przymus (przemoc fizyczną, zbrojną) w formie zinstytucjonalizowanej - w sensie prawa międzynarodowego, przy czym cele są ograniczone (w miarę czytelne i jednoznacznie określone - przynajmniej dla jednej strony), a walka zbrojna jest prowadzona na niewielkim obszarze, wydzielonymi siłami i bez angażowania gospodarki kraju, co wymagałoby przestawienia jej funkcjonowania w warunkach czasu "P" na funkcjonowanie w warunkach czasu "W". Konflikt zbrojny nie wymaga uruchomienia systemu obronnego państwa w całości, lecz niektórych jego elementów[34].

---

związki przyczynowo-skutkowe oraz typologię. Na gruncie polemologii badania konfliktów zbrojnych i wojen prowadzone są w trzech płaszczyznach:

- teoretyczne badania konfliktów;
- badania dyskursywne wojny i pokoju;
- badania szczegółowe sytuacji konfliktowych.

[32] A. Gałganek, *Polemologia - badania nad wojną i pokojem*, Sprawy Międzynarodowe, 1986, nr 6, s. 112.

[33] G. Bouthoul, *Polémologie*, Etudes Polémologigues, 1981, nr 24, s. 5 - 6, cytat za A Gałganek op. cit. s. 102.

[34] Por. S. Dworecki, *Od konfliktu* ... op. cit. s.105, J. Kaczmarek, *Bitwa* ... op. cit. s. 26, R. Wróblewski, *Nauki obronne* ... op. cit. s. 2-3, B. Balcerowicz i inni, *Słownik* ... op. cit. s. 37, *Encyklopedia* ... op. cit. s. 343.

sprzeczności!

s. 30 - 31

b) wojny:

1) na definicji S. Dworeckiego:

Wojna jest szczególnym przypadkiem konfliktu zbrojnego. Działania militarne prowadzą w niej przynajmniej dwie strony o sprzecznych dążeniach i uznających odmienne wartości. Osiągnięcie celów jednej strony godzi w podstawy istnienia drugiej bądź prowadzi do znacznego ich zachwiania (ograniczenia) - w aspekcie terytorialnym, politycznym, gospodarczym i wojskowym[35].

2) na definicji I. Kendego (Podstawowe definicje i określenia s. 17);

3) na definicji SIPRI (Podstawowe definicje i określenia s. 17).

Przyjęte definicje konfliktu zbrojnego i wojny (S. Dworeckiego i I. Kendego wykorzystywał będę przy weryfikowaniu zebranego materiału faktograficznego, sporządzaniu wykazu konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się w latach 1945-1995 oraz w badaniach ilościowych.

Definicję wojny wg SIPRI wykorzystał będę przy badaniu celów wojen toczących się w latach 1989-1995.

Z analizy genezy pojęć konfliktu zbrojnego i wojny wynika, że badania nad tymi zjawiskami prowadzone są od dawna. Wraz z pojawianiem się nowych form zagrożeń, zmieniają się poglądy na ich charakter. W latach pięćdziesiątych i pierwszej połowie lat sześćdziesiątych skupiano się głównie nad badaniami konfliktów i interakcji o charakterze strategicznym. Zainteresowanie konfliktami globalnymi w tym okresie wymuszane było przez charakter stosunków międzynarodowych. Okres "zimnej wojny", rozwój broni jądrowej, podział ideologiczny świata na strefy wpływów oraz dwubiegunowy układ sił "wschód" - "zachód" powodował, że konflikt między tymi stronami mógł stać się konfliktem globalnym. Lata siedemdziesiąte i połowa lat osiemdziesiątych to odchodzenie od globalizmu, to okres badań nad określaniem środków zapobiegania i ograniczania wojen. Zmiana charakteru badań spowodowana była odchodzeniem od polityki "żelaznej kurtyny", "ociepleniem" w stosunkach "wschód" - "zachód", zakończeniem "zimnej wojny" i zmniejszeniem się amerykańskiej oraz radzieckiej dominacji w ich strefach wpływów (amerykańska porażka w Wietnamie i radziecka w Afganistanie). Spowodowało to jednak pojawienie się nowych form konfliktów - konfliktów lokalnych. Zajęto się określaniem i badaniami rzeczywistych warunków powstawania kryzysów, sytuacji konfliktowych i wojen. Przyczyn tych zjawisk zaczęto poszukiwać nie tylko w sferze ideologiczno-militarnej, ale również: politycznej, ekono-

[35] Zob. S. Dworecki, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 122.

micznej, społecznej, czy psychologicznej (charyzma przywódców). Koniec lat osiemdziesiątych i lata dziewięćdziesiąte to nasilenie się ruchów autonomicznych i niepodległościowych głównie w państwach byłego bloku wschodniego a zarazem wzrost nacjonalizmów, pogłębianie się dysproporcji ekonomicznych "północ-południe". Taki rozwój sytuacji międzynarodowej spowodowany był upadkiem systemu komunistycznego i socjalistycznego w Europie, rozpadem ZSRR i Układu Warszawskiego. Rozpad dwubiegunowego układu sił w Europie spowodował, że problem rozwiązywania konfliktów lokalnych o różnych intensywnościach stał obszarem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Również w Polsce nastąpiło szczególne zainteresowanie problematyką zapobiegania i rozwiązywania konfliktów zbrojnych w ogóle, a lokalnych w szczególności. Zmiany geopolityczne w otoczeniu naszego państwa spowodowały, że Polska może stać się uczestnikiem konfliktu lokalnego, nie musząc być stroną walczącą, nie odrzuca się również zagrożenia naszego państwa większymi konfliktami zbrojnymi.

W dostępnej polskojęzycznej literaturze nie spotkałem jednak naukowego podejścia do badania konfliktów zbrojnych. Co prawda jest praca doktorska pana I. Płonki, ale dotyczy ona tylko jednego z możliwych konfliktów - konfliktu przygranicznego. Są również sprawozdania z pracy n-b p.k. "Teoria" prowadzonej w AON pod kierownictwem prof. P. Sienkiewicza, ale dotyczą one głównie modelowania sytuacji konfliktowych i szeroko rozumianych konfliktów, prace A. Gałganka i G. Modelskiego dotyczące zmian w globalnym systemie międzynarodowym. Znane są teorie wojen hegemonicznych[36]. Jest wiele opracowań monograficznych dotyczących ogólnych problemów konfliktów w tym również zbrojnych (m.in. prace S. Dworeckiego, J. Muchy, A. Gałganka, W. Góralskiego, J. Prokopczyka, A. Kinga i B. Schneidera, J. Stępaka A. Kisielewskiego, i innych) oraz opisujących przebieg poszczególnych konfliktów zbrojnych i wojen (cykl opracowań "Największe bitwy XX wieku", prace R. Bieleckiego, B. Niteckiej-Jagiełło, M. Kuczyńskiego, B. Gąsienicy-Staszeczka i innych).

W zachodniej literaturze współczesne konflikty zbrojne i wojny toczące się na świecie po II wojnie światowej są stałym tematem opracowań naukowych, w których wykorzystując wszelkie dostępne metody badawcze próbuje się określić i wyodrębniać ich charakterystyczne cechy, podstawowe fazy przebiegu oraz sprecyzować warunki jakie powinny być spełnione aby konflikt został rozwiązany.

---

[36] Patrz A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym*, op. cit.

Q. Wright, Studies of War, T. 1-2. Chicago 1942 r.

Tak jak w polskojęzycznej literaturze, również w zachodniej nie ma natomiast pracy, która obejmowałaby analizę źródeł (podłoża, przyczyn), celów, przebiegu, form oraz związków przyczynowo-skutkowych - w aspekcie możliwości prognozowania ich właściwości w zależności od rozwoju sytuacji międzynarodowej. Fakt ten zainspirował mnie do podjęcia takich badań

1.2. Cele rozprawy

Cel główny

Przystępując do badania konfliktów zbrojnych jako cel główny postawiłem sobie opracowanie procedury prognozowania prawdopodobnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, w oparciu o znajomość rozwoju sytuacji społeczno-politycznej i wojskowej w Europie.

Osiągnięcie tak sformułowanego celu badań wymagało wygenerowania ***celów szczegółowych*** . Do nich należy zaliczyć:

1. Zbadanie przyczyn, podłoża i charakteru współczesnych lokalnych konfliktów zbrojnych.
2. Określenie prawidłowości występujących między rozwojem sytuacji polityczno-militarnej a powstawaniem kryzysów i konfliktów zbrojnych w Europie pod kątem możliwości ich prognozowania.
3. Ustalenie charakterystycznych związków przyczynowo-skutkowych wynikających z analizy współczesnych lokalnych konfliktów zbrojnych.
4. Zbadanie i określenie wspólnych właściwości współczesnych konfliktów zbrojnych pod kątem ich reprezentatywności i powtarzalności.
5. Zidentyfikowanie charakterystycznych cech rozwoju sytuacji kryzysowej prowadzącej od zagrożeń militarnych do konfliktów zbrojnych.
6. Zhierarchizowanie czynników decydujących o rozwoju sytuacji kryzysowej.
7. Opracowanie procedury monitorowania rozwoju stosunków międzynarodowych pod kątem badania związków przyczynowo-skutkowych powstawania prawdopodobnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa i procedury przejścia od zagrożeń militarnych do konfliktów zbrojnych.

1.3. Problemy badawcze

Główny problem badawczy

Tak sformułowane cele wynikały z przyjęcia i sprecyzowania głównego problemu badawczego w formie następującego pytania:

Jaką przyjąć procedurę badawczą retrospektywnych zagrożeń militarnych, sytuacji kryzysowych i konfliktów zbrojnych, aby zbudować algorytm analizowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej umożliwiający prowadzenie prognozy przyszłych ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej i jej uczestnictwa w konflikcie zbrojnym.

Rozwiązanie głównego problemu badawczego wymagało rozwiązania następujących ***problemów szczegółowych:***

1. Jakie są główne przyczyny powstawania lokalnych konfliktów zbrojnych i jakie cele realizują strony konfliktu przez walkę zbrojną?
2. W jakim zakresie typowe związki przyczynowo-skutkowe wynikające z analizy współczesnych konfliktów zbrojnych umożliwiają prognozowanie zagrożenia militarnego bezpieczeństwa RP?
3. Jakie występują prawidłowości między rozwojem sytuacji polityczno-militarnej a powstawaniem źródeł kryzysów i konfliktów zbrojnych?
4. Jakie wspólne cechy konfliktów zbrojnych świadczą o ich reprezentatywności i powtarzalności?
5. Jakie charakterystyczne uwarunkowania polityczno-militarne wpływają na rozwój sytuacji kryzysowej, oraz w jaki sposób determinują one przechodzenie od zagrożeń militarnych do konfliktów zbrojnych?
6. Jakie czynniki mają decydujący wpływ na rozwój i przebieg sytuacji kryzysowej?
7. Jaki zastosować algorytm monitorowania rozwoju stosunków polityczno-militarnych, aby zidentyfikować symptomy prawdopodobnych zagrożeń militarnych?

1.4. Hipoteza robocza

Przystępując do rozwiązania problemu badawczego przyjąłem następującą hipotezę roboczą:

Występujące zagrożenia bezpieczeństwa państwa, kryzysy i konflikty zbrojne mają ścisły związek z rozwojem sytuacji polityczno-

militarnej we współczesnym świecie. Ustalenie charakterystycznych związków przyczynowo-skutkowych splotu tych zdarzeń umożliwi opracowanie uogólnionej procedury algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w świecie i w Europie. Pozwoli to przeprowadzić analizę prognostyczną i zidentyfikować prawdopodobne symptomy zagrożenia militarnego bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polski.

1.5. Metody badawcze

Na podstawie sformułowanych szczegółowych problemów badawczych, główny problem badawczy zamierzam rozwiązać przede wszystkim wykorzystując metodę analizy systemowej zjawiska społecznego, jakim są niewątpliwie konflikty zbrojne i zagrożenia militarne.

Ujęcie systemowe pozwoli rozpatrywać zjawisko jako całość a jednocześnie w syntetycznym opisie skupić się na cechach istotnych problemu. Umożliwi zidentyfikowanie zjawiska konfliktów zbrojnych (jak jest i dlaczego tak jest).

Metody modelowania opisowego z uwzględnieniem przeznaczenia modelu do badania zjawisk społecznych, powinny być skutecznym narzędziem do zbudowania algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w świecie umożliwiającego dokonanie analizy prognostycznej i zidentyfikowanie prawdopodobnych symptomów zagrożenia militarnego bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polski.

Metody teoretyczne wykorzystane zostaną w pracy koncepcyjnej poprzedzającej badania właściwe a także badania i przetwarzania w teorię naukową materiału empirycznego.

Będą to w szczególności:

1. ***Analiza:***

a) literatury przedmiotu badań - celem upewnienia się, że wysunięty problem badawczy jest rzeczywistym problemem naukowym, ustalenia ważności i aktualności problemu, modyfikacji hipotezy roboczej oraz ustosunkowania się do poglądów prezentowanych w publikacjach;

b) przyczynowa - do określenia związków przyczynowo-skutkowych prowadzących do zaistnienia i rozwoju konfliktu oraz określenia możliwych dróg przechodzenia od zagrożeń militarnych do konfliktów zbrojnych;

2. ***Modelowanie*** - w celu skonstruowania systemu założeń myślowych zawierającego koncepcję algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w świecie.

3. ***Synteza, analogia, porównanie i uogólnienie*** - w celu przetworzenia i powiązania w całość wyników dociekań na drodze analizy oraz do wypracowania koncepcji rozwiązania problemu badawczego. Ułatwią one odpowiedź na pytanie: jak może być?

Do zweryfikowania uzyskanych wyników badań zamierzam zastosować metodę obserwacji i badanie opinii ekspertów.

1.6. Założenia i ograniczenia

1. Badania prowadzić w odniesieniu do wybranych konfliktów zbrojnych lat 1946 - 1995.
2. W rozprawie przedstawić wyniki badań odnoszące się do przyczyn pojawiania sie konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie oraz tych związków przyczynowo-skutkowych, które mogą mieć odniesienie do wystąpienia zagrożeń militarnych bezpieczeństwa RP.
3. W wyniku opracowanej rozprawy zaproponować algorytm monitorowania rozwoju stosunków polityczno-militarnych, umożliwiający zidentyfikowanie symptomów prawdopodobnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa RP.

1.7. Organizacja badań

W celu przyjęcia racjonalnego postępowania badawczego opracowano model badań - weryfikowany w trakcie ich prowadzenia. Procedurę badawczą realizowano w trzech zasadniczych etapach, według schematu czynności procesu badawczego przedstawionego na rys. 1.3.

ETAP WSTĘPNY

Badanie rozwoju teorii konfliktów zbrojnych i typologii wojen

Zbieranie i porządkowanie literatury

Gromadzenie i porządkowanie materiałów teoretycznych i faktograficznych

Wstępna analiza zebranych materiałów

Analiza klasyfikacji konfliktów społecznych

Analiza modeli konfliktów społecznych

Analiza klasyfikacji konfliktów zbrojnych

Analiza kierunków rozwoju badań konfliktów

Określenie stanu wiedzy na powyższy temat

ETAP I — BADANIA WSTĘPNE

IDENTYFIKACJA SYTUACJI PROBLEMOWEJ

Sformułowanie tematu badań

Wysunięcie i wybór problemu naukowego

Sformułowanie celu badań

Sformułowanie wstępnej hipotezy roboczej

Przyjęcie założeń i ograniczeń

Uczestnictwo w konferencjach naukowych i seminariach doktoranckich

KONSTATACJA METODOLOGICZNA

Studiowanie metodologii badań naukowych

Przyjęcie następujących metod badawczych:
- analizy i syntezy;
- porównania i uogólnienia;
- indukcji i dedukcji;
- obserwacji naukowej;
- badania sądów;
- analizy systemowej.

Analiza literatury przedmiotu badań

Literatura krajowa

Opracowania ogólne o konfliktach i wojnach

Prace naukowe

Opracowania syntetyczne o konfliktach i wojnach

Prace naukowo-badawcze

Publikacje popularno-naukowe

Informacje naukowe

Roczniki statystyczne

Literatura zagraniczna

Opracowania dot. typologii wojen

Opracowania naukowe

Publikacje popularno-naukowe

Opracowania o trwających konfliktach

Roczniki SIPRI

Inne materiały

Uczestnictwo w konferencjach naukowych i sympozjach w AON

Uczestnictwo w pracach naukowo-badawczych KONFLIKT - e. I ZAGROŻENIA e. II

Precyzowanie problemu naukowego

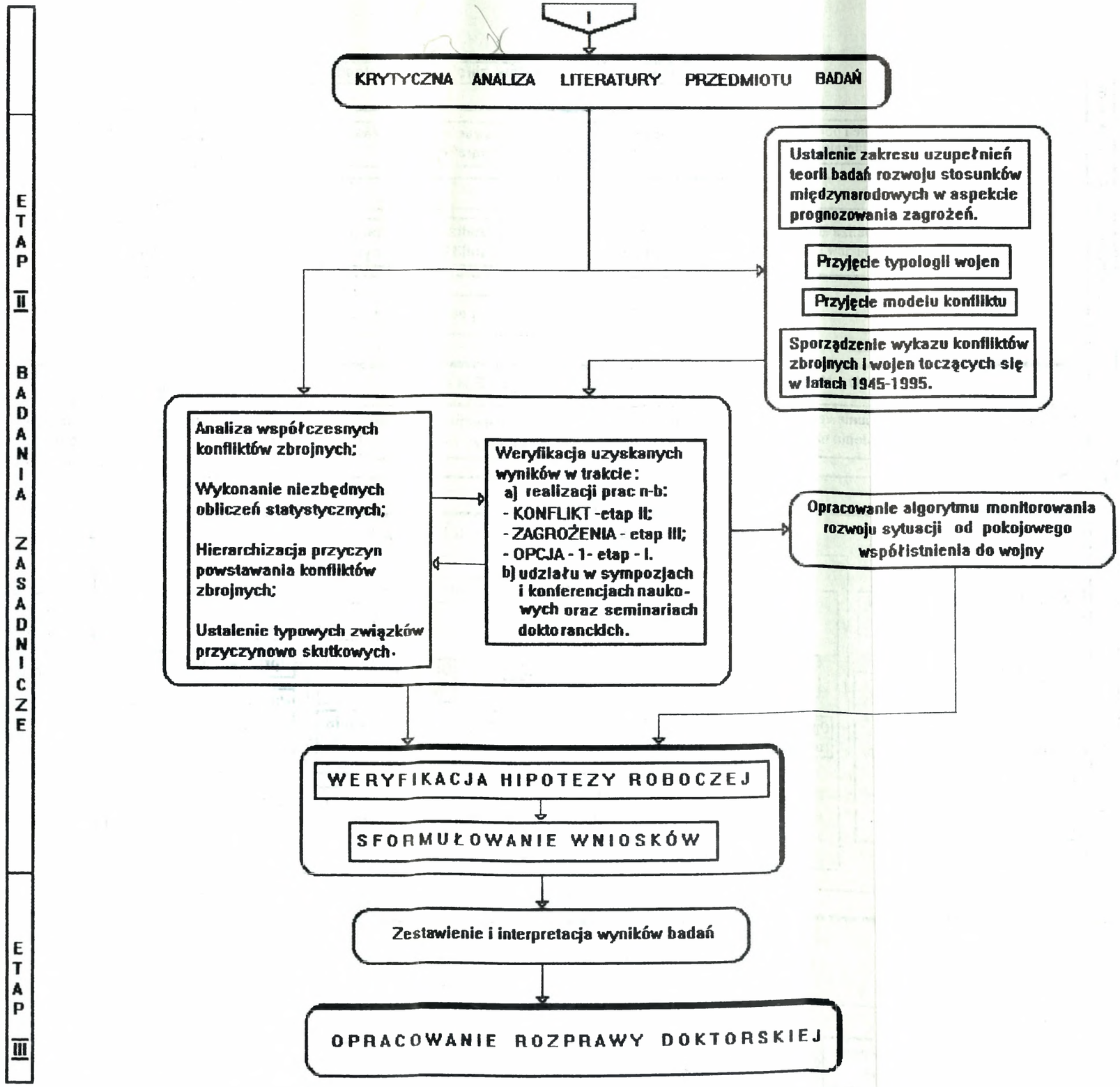
Sprecyzowanie celu głównego i celów szczegółowych

Uzasadnienie i ustawienie problemu naukowego

Sformułowanie hipotezy roboczej

Opracowanie planu pracy i modelu badań

I

Rys. 1.3. Schemat przebiegu procesu badawczego.

I - etap pierwszy - badania wstępne;

II - etap drugi - badania zasadnicze, w którym zidentyfikowano konflikty zbrojne toczące się w latach 1945 - 1995; przyjęto typologię wojen, dokonano klasyfikacji konfliktów zbrojnych i hierarchizacji przyczyn, wykonano niezbędne obliczenia statystyczne; za pomocą wcześniej dobranych metod badawczych dokonano weryfikacji hipotezy roboczej i sformułowania wniosków;

III - etap trzeci - końcowy w którym dokonano interpretacji wyników badań, opracowano algorytm monitorowania rozwoju sytuacji od pokojowego współistnienia do wybuchu konfliktu zbrojnego; opracowano wyniki badań w formie rozprawy doktorskiej.

W etapie badań wstępnych gromadzono materiał faktograficzny o rozwoju sytuacji międzynarodowej na świecie; przebiegu konfliktów zbrojnych i wojen, dokonano analizy typologii wojen, oraz przyjmowanych do badań kryteriów podziału konfliktów; dokonano analizy modeli konfliktów społecznych; analizowano rozmieszczenie konfliktów zbrojnych, które rozegrały się po II wojnie światowej; weryfikowano założenia wstępnej hipotezy roboczej i ustalenia koncepcji rozprawy - włącznie z konstatacją metodologiczną. Istotną częścią prac badawczych o charakterze wstępnym było badanie teorii powstawania konfliktów zbrojnych oraz porównanie ich z rzeczywistymi przyczynami.

Dążąc do zwiększenia efektywności całego procesu badań literatury przedmiotu zgromadzono i przestudiowano ją w trzech zasadniczych działach.

Pierwszą grupę literatury stanowiły opracowania, które wprowadziły autora w obszar wiedzy związanej z metodologią prowadzenia badań naukowych. Umożliwiły one dogłębne poznanie struktury procedury badawczej oraz wybranie metod badawczych za pomocą których autor mógł rozwiązać przyjęte problemy badawcze.

Drugą grupę stanowiła literatura służąca do pogłębienia wiedzy autora i usystematyzowania ogólnej teorii konfliktów zbrojnych i wojen.

Trzecia grupa to literatura związana z wiedzą dotyczącą współczesnych konfliktów zbrojnych i wojen (genezy, charakteru, właściwości i skutków).

Przestudiowanie literatury przedmiotu, bezpośredni udział w konferencjach naukowych, seminariach doktoranckich i problemowych oraz zebrany materiał faktograficzny pozwoliło na pełną identyfikację przedmiotu badań, a także ustalenie ich zakresu.

W końcowej fazie badań wstępnych uściślono problem badawczy, co pozwoliło na określenie celu badań oraz zadań badawczych. Po dokonaniu identyfikacji i krytycznej analizy stanu teorii w zakresie prognozowania zagrożeń militarnych RP ustalono, iż zachodzi konieczność poszerzenia jej o analizę diagnozowania rozwoju stosunków międzynarodowych w aspekcie prognozowania zagrożeń.

Materiał faktograficzny zebrany w trakcie realizacji pierwszego etapu badań zweryfikowano w trakcie realizacji prac naukowo-badawczych:

1. Modelowanie charakteru i właściwości konfliktów zbrojnych w Europie. Praca pod kryptonimem "KONFLIKT". Etap 1. Analiza wybranych współczesnych konfliktów zbrojnych i wojen.
2. Modelowe badania zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Polski. Praca pod kryptonimem "ZAGROŻENIA". Etap 2. Analiza charakteru i właściwości współczesnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Polski.

Etap badań wstępnych zakończono opracowaniem materiału studyjnego dla kadry i słuchaczy AON:

1. "Współczesne konflikty zbrojne i wojny w Europie i Azji";
2. "Współczesne konflikty zbrojne i wojny na świecie".

W etapie drugim - badań zasadniczych - odpowiednio do przyjętego podejścia metodologicznego, oraz przeprowadzonych badań wstępnych ustalono zakres uzupełnień teorii badań rozwoju stosunków międzynarodowych w aspekcie prognozowania zagrożeń. Dało to możliwość skupienia dalszego wysiłku badawczego na przyjęcie definicji konfliktu zbrojnego i wojny oraz opracowanie typologii wojen z uwzględnieniem nowych cech sytuacyjnych rozwoju stosunków międzynarodowych, charakterystycznych dla dnia dzisiejszego i dającej się prognozować przyszłości. W oparciu o przyjęte kryteria sporządzono wykaz wojen toczących się w latach 1945 - 1995.

Uwzględniając przyjętą klasyfikację:

a) przeprowadzono:

- analizę współczesnych konfliktów zbrojnych dzieląc je na grupy w zależności od przyczyny wystąpienia (G), czasu trwania (R);
- analizę wojen w zależności od realizowanych celów (E);
- analizę ilościową i jakościową konfliktów zbrojnych;
- porównano ogólną liczbę konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i na poszczególnych kontynentach w badanych przedziałach lat;

b) obliczono:

- częstość występowania (Ł) poszczególnych przyczyn (G) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;
- zmianę częstości występowania (Ł) poszczególnych przyczyn (G) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;
- konfliktogenność (K) poszczególnych przyczyn (G) na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;
- zmianę wartość współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) w konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;

c) dokonano:

- hierarchizacji przyczyn (G) występowania konfliktów zbrojnych na świecie i na poszczególnych kontynentach w badanych przedziałach lat;
- zestawienia czasu trwania (R) analizowanych konfliktów zbrojnych.

Za pomocą wcześniej dobranych metod badawczych i uzyskanych wyników dokonano weryfikacji hipotezy roboczej i sformułowania wniosków.

Wyniki uzyskane w trakcie realizacji drugiego etapu badań zweryfikowano w trakcie realizacji prac naukowo-badawczych:

1. Modelowanie charakteru i właściwości konfliktów zbrojnych w Europie. Praca pod kryptonimem "KONFLIKT". Etap 2. Synteza wybranych współczesnych konfliktów zbrojnych i wojen.
2. Modelowe badania zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Polski. Praca pod kryptonimem "ZAGROŻENIA" Etap 3. Koncepcja modelu analityczno-prognostycznego zagrożeń militarnych bezpieczeństwa Polski.
3. Diagnozowanie oraz prognozowanie stanu bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie "OPCJA" - I. Badanie procesów konfliktogennych w otoczeniu Rzeczypospolitej Polskiej. Etap I. Cz. I. i II.

Etap badań zasadniczych zakończono opracowaniem książek (współautor):

1. Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze.
2. Konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze.

W etapie trzecim - końcowym - dokonano interpretacji wyników badań, opracowano warianty rozwoju sytuacji polityczno-militarnej od zjawiska kryzysowego do wojny; przeprowadzono interpretację fizyczną zmiany sytuacji polityczno-militarnej; opracowano algorytm monitorowania rozwoju sytuacji od pokojowego współistnienia do wybuchu konfliktu zbrojnego; opracowano wyniki badań w formie rozprawy doktorskiej.

Złożoność i zakres przedmiotu badań wymagały w procesie rozwiązywania poszczególnych zadań badawczych posługiwania się narzędziami różnych dyscyplin naukowych, przede wszystkim z zakresu nauk wojskowych, społecznych, politologii, polemologii i teorii systemów.

Podejście ***polemologiczne*** pozwoliło na poszukiwanie przyczyn konfliktów zbrojnych w wielu sferach życia społecznego. Wykorzystanie zasad ***prospekcji***, umożliwiło określenie objawów i symptomów świadczących o rozwoju sytuacji wewnętrznej, lub międzynarodowej w kierunku wzrostu zagrożenia państwa, generowanych przez przyczyny koniunkturalne[37], a zwłaszcza polityczne. Złożoność zjawiska konfliktu zbrojnego a szczególnie minionych konfliktów sprawia, że nie można rozpatrywać go w odizolowaniu od zagadnień ekonomicznych, politycznych, społecznych (w tym psychologicznych).

Badanie konfliktów zbrojnych i wojen wymaga bardzo często podejścia interdyscyplinarnego, jakim jest podejście systemowe. Problem konfliktu zbrojnego i wojny jest przedmiotem badania wielu dyscyplin naukowych - stosując przy tym specyficzne dla danej dziedziny metody. Zastosowanie ***podejścia systemowego*** i ***uogólnień*** pozwoliło na przyjęcie określonego modelu werbalnego konfliktu do analizowania konfliktów zbrojnych toczących się w latach 1945-1995. Okazało się to skutecznym narzędziem ich klasyfikacji i potwierdziło polikauzalizm współczesnych konfliktów zbrojnych.

Szeroki zakres i złożoność rozwiązywanych w pracy problemów wymagały zastosowania w procesie badań różnorodnych metod badawczych - zarówno teoretycznych jak i empirycznych, a zwłaszcza:

- analizy i syntezy;

---

[37] Polemologia koncepcję przyczynowości konfliktów analizuje w trzech płaszczyznach:

a) przyczyny strukturalne - rozwój techniki, poziom rozwoju ekonomicznego, przemysłowego, rolniczego i sytuacji demograficznej;

b) przyczyny koniunkturalne - koalicje, układy, sojusze i ich zmiany, zmiany opinii publicznej pod wpływem propagandy i ideologii;

c) przyczyny okazjonalne (bezpośrednie) - incydenty, prowakacje jednej ze stron.

- uogólnienia i porównania;
- diagnozy;
- indukcji i dedukcji;
- pośredniej obserwacji naukowej;
- badania opinii.

Należy nadmienić, iż ze względu na konieczność prowadzenia badań w wielu płaszczyznach jednocześnie, metody te często wzajemnie się przenikają oraz uzupełniają i trudno je wyraźnie oddzielić od siebie.

Metody teoretyczne służyły autorowi do logicznego uporządkowania zebranego materiału empirycznego (bazy danych), i zapewniły możliwość jego naukowego przetwarzania. Tym nie mniej należy zaznaczyć, że ich zastosowanie, a szczególnie:

a) a***nalizy***, stanowiącej złożoną metodę badawczą, pozwoliło na badanie podmiotów walczących w konflikcie, użytych sił, środków, liczby ofiar, celów, związków przyczynowo-skutkowych i relacji zachodzących między nimi w aspekcie historycznym i współczesnym;

b) ***diagnozy*** - pozwoliło na dokonanie oceny:

- poprawności budowy algorytmu badania rozwoju stosunków międzynarodowych a zwłaszcza zewnętrznych i wewnętrznych czynników wirulencyjnych narastania stosowanych środków przemocy;
- przyjętego modelu werbalnego konfliktu zbrojnego i jego elementów oraz zachodzących między nimi zależności w trakcie przechodzenia od sytuacji kryzysowej do wojny;
- wykrycie i usunięcie błędów popełnionych w trakcie budowania algorytmu badania sytuacji międzynarodowej.

c) ***syntezy*** - umożliwiło sprawne formułowanie wniosków w trakcie rozwiązywania poszczególnych problemów cząstkowych, jak i formułowania wniosków końcowych w oparciu o wyniki analizy i diagnozy;

d) ***porównania, indukcji*** i ***dedukcji*** - umożliwiło klasyfikowanie przyczyn i celów konfliktów zbrojnych, odnośnie których autor nie posiadał wystarczających materiałów źródłowych.

Metoda obserwacji naukowej prowadzona była w formie bezpośredniej i pośredniej. Bezpośredniej - w trakcie ćwiczeń dotyczących rozwiązywania sytuacji kryzysowych np. "Biały Gołąb" i gier polityczno-militarnych, w których autor osobiście uczestniczył. Pośredniej - podczas analizy danych dotyczących rozwoju sytuacji międzynarodowej

i przebiegu konfliktów zbrojnych oraz materiałów Departamentu Bezpieczeństwa Międzynarodowego .

Metoda obserwacji naukowej pozwoliła zweryfikować szereg wniosków i ocen z rozważań teoretycznych. Pozwoliła ocenić i zweryfikować rozwiązania zawarte w pracy.

Metoda badania opinii - stosowana była jako metoda pomocnicza przy badaniu sądów w zakresie problemów niedostępnych w literaturze przedmiotu oraz proponowanych przez autora rozprawy rozwiązań. Miało to miejsce głównie na konferencjach i sympozjach naukowych oraz na seminariach doktoranckich i problemowych.

2. STUDIUM ANALITYCZNO-KRYTYCZNE BADAŃ PROBLEMU KONFLIKTÓW ZBROJNYCH W LITERATURZE

2. 1. Teorie obiektywistyczne i subiektywistyczne w badaniach konfliktów zbrojnych

Problematyka związana z badaniami przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych i wojen, form ich prowadzenia, sposobów rozwiązywania i zapobiegania, towarzyszy człowiekowi na wszystkich etapach rozwoju społeczeństw. Podstaw tych badań w naukach wojskowych należy upatrywać w antropologii, socjologii, politologii, ekonomii, prawie, historii, biologii i innych dziedzinach nauk. Oprócz podejścia jednodziedzinowego coraz liczniejsze są próby interdyscyplinarnego badania zjawiska konfliktu zbrojnego, zmieniają się również założenia podejścia monodyscyplinarnego.

Najszerszą klasyfikacją teorii konfliktów jest podział na dwie grupy: teorie obiektywistyczne i subiektywistyczne[1]. Według A. Gałganka do obiektywistycznych teorii zaliczamy m.in. podejście realistyczne, teorię systemową, teorię zależności, teorię globalnej zmiany politycznej i teorię hegemonicznej stabilności[2]. Teorie subiektywistyczne uznają naturę psychiczną człowieka i podświadomość jako źródło konfliktów. Teorie te charakteryzują się trzema podstawowymi cechami[3]:

- traktują konflikty społeczne jako nieredukowalne do poziomu jednostkowego, tzn. przenoszenie ustaleń z badań konfliktów między jednostkami na konflikty społeczne jest nieuzasadnione;
- przyczyny konfliktów społecznych wiążą się z istnieniem nie dających się pogodzić celów i wartości;
- traktują konflikty jako elementy życia społecznego pełniące określone funkcje, nieredukowalne do zachowań patologicznych lub irracjonalnych.

W latach pięćdziesiątych nastąpił wyraźny rozwój teorii badań nad konfliktami. Wówczas to, kiedy rzeczywistość stworzona przez II wojnę światową i "zimną wojnę" kreowała w społeczeństwie groźbę "totalnego

---

1 A. Gałganek, *Empiryczne badania przyczyn konfliktów międzynarodowych* [w:] *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990, s. 30.

A. Gałganek, *Subiektywistyczne i obiektywistyczne teorie przyczyn konfliktów międzynarodowych*, Zeszyty naukowe WSM, nr 27/1986, s. 131 - 152.

2 A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna*, Wyd. UAM, Poznań 1992, s. 11 - 98.

3 Tamże. s. 30.

zniszczenia", w socjologii pojawiły się twierdzenia, że wojna jako taka straciła sens, ponieważ nadrzędna wartość wielu społeczeństw - "interes narodowy" - został zastąpiony przez "kategorie międzynarodowe". Zaowocowało to twierdzeniami szczególnie w naukach o stosunkach międzynarodowych, że wojna jest skutkiem niedoskonałości struktur systemu międzynarodowego. Rezultatem wpływu znaczenia stosunków społecznych na zapobieganie sytuacjom konfliktowym prowadzącym do wojny jest nurt badań socjologicznych, zwany "krytycznym", który analizował wpływ czynników negatywnych z punktu widzenia socjologicznego na problem wojowniczości (agresywności) indywidualnej i zbiorowej. Do czynników wyzwalających (potęgujących) agresję, wg socjologów zwolenników "badań krytycznych", należą m.in. niedemokratyczne ustroje społeczne, niedorozwój ekonomiczny, problemy demograficzne, surowcowo-energetyczne i kwestie zadłużenia[4]. Nurt ten wskazywał na odmienność czynników konfliktotwórczych w pojmowaniu badań nad zapobieganiem konfliktom zbrojnym, rozwijanych w państwach dobrze rozwiniętych, od uwarunkowań determinujących konflikty zbrojne w państwach "biednych"[5]. Z jednej strony mamy problemy związane z zapobieganiem wojnie nuklearnej i rozbrojenie, a z drugiej problem głodu, niestabilność polityczną, czy też problemy rozwoju gospodarczego.

Do przesłanek świadomościowych powstawania konfliktów zbrojnych zaliczamy przyczyny psychologiczne. Pomimo, że czynniki te mają wprawdzie charakter wtórny, to coraz częściej posiadają one bezpośrednią moc sprawczą i mogą stać się ich przyczyną autonomiczną. Zwolennik takiego postrzegania przesłanek świadomościowych, W. Anioł, na potwierdzenie tej tezy cytuje Statut UNESCO - "Ponieważ wojny biorą początek w umysłach ludzi, więc i w umysłach ludzi musi być zbudowana obrona pokoju[6]".

Na świadomościowych źródłach agresywności oparta jest m.in. teoria konfliktów Z. Freuda. Swoją teorię oparł on na twierdzeniu, że człowiekiem rządzą instynkty, z których dwa odgrywają decydującą rolę:

- popęd życia i miłości (Eros);
- popęd śmierci i zniszczenia (Tanatos).

---

4 Por. D. Hubner, *Główne problemy gospodarki światowej*, Sprawy Międzynarodowe, nr 6/1983r.

5 Praca zbiorowa pod redakcją W. Kosteckiego, *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990, s. 7 - 8.

6 W. Anioł, *Świadomościowe przesłanki budowy pokoju*, [w:] *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990, s. 74 -91.

Według Freuda wojny wybuchają wtedy, gdy u ludzi w ustawicznej walce popędów górę bierze złowrogi Tanatos. Rozwinięciem teorii Freuda są m.in. prace A. Krzyżanowskiego i Z. Lorenza[7]. Świadomościowe źródła agresywności tłumaczą "niezaspokojonym popędem powodującym stany rosnącego napięcia, które mogą zostać rozładowane jedynie przez akty przemocy zbrojnej lub wojny". Zwolennicy świadomościowych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych, stojąc na gruncie nieuchronności wojen, odrzucają skuteczność jakichkolwiek form przeciwdziałania im. Szukając źródeł ludzkiej wojowniczości w naturalnej sferze psychiki (podświadomości) człowieka podkreślają, że na podświadomość nie można w pełni oddziaływać, ale można ją kształtować (rozbudzać) podsycając uczucia nienawiści i nietolerancji wobec innych społeczności, czy grup etnicznych. Tego typu wykorzystanie nienawiści narodowościowych widzieliśmy w nawoływaniach do czystek etnicznych przed wybuchem wojny w b. Jugosławii[8].

Rozwój metod psychosocjologicznych związany jest głównie z postępem w dziedzinie badań człowieka jako jednostki (roli osobowości przywódcy) oraz zachowań grupowych. Na podejściu psychosocjologicznym opierają się:

- teoria frustracji - agresji (- J. Dollarda[9]);
- teoria dysonansu kognitywnego - dotycząca procesów podejmowania decyzji (- L. Festingera[10]);
- teoria obrazu lub stereotypów narodowych (- U. Bronfenbrennera[11]).

Inne wzajemnie uzupełniające się teorie powstawania konfliktów zbrojnych zestawiono w załączniku 2.

Oprócz opracowań dotyczących przesłanek subiektywnych (świadomościowych), należy zwrócić uwagę na opracowania dotyczące obiektywnych (strukturalnych) uwarunkowań powstawania konfliktów zbrojnych.

---

7 A. Krzyżanowski, *Socjologia wojny*, Kraków 1918; i Z. Lorenz, *Tak zwane zło*, Warszawa 1972.

8 Patrz załącznik nr 7. Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny w byłej Jugosławii.

9 J. Dollard i inni, *Frustration and aggression*, New Hawen 1939.

10 L. Festinger, *A theory of cognitive dissonance*, Stanford 1957; oraz L. Festinger, *Conflict, Decision, Dissonance*, Stanford 1964.

11 K. Boulding, *National Images and International Systems*, Journal of conflict Resolution, 1959, s. 120 - 131.

Wśród czynników konfliktogennych wyróżnianych w literaturze przedmiotu badań, poczesne miejsce znajdują ekonomiczne, polityczne i militarne determinanty napięć i konfliktów zbrojnych. Czynniki ekonomiczne przedstawiane są jako narzędzie realizacji celów politycznych, stwarzających źródło konfliktów zbrojnych, czynniki polityczne są inspirującymi a czynniki militarne sprawczymi. "Polityka jest inteligencją, wojna zaś tylko narzędziem a nie odwrotnie"[12]. Złożoność jednak przyczyn współczesnych konfliktów zbrojnych sprawia, że trudno jest mówić o czynnikach ekonomicznych sensu stricto. M. Dobraczyński[13] i S. Michałowski[14] w swoich opracowaniach, wykazują, że należy raczej mówić o czynnikach ekonomiczno-politycznych.

Głównym źródłem konfliktów zbrojnych na tle ekonomicznym, według S. Michałowskiego, jest trójczłonowy podział świata na zróżnicowane obszary gospodarcze: kraje wysoko rozwinięte, kraje rozwijające się i kraje postsocjalistyczne. Jako najbardziej konfliktogenny czynnik tak podzielonego świata uznaje on hegemonizację oddziaływania krajów wysoko rozwiniętych we wszystkich dziedzinach stosunków międzynarodowych, przejawiającą się w formach dominacji ekonomicznej, zapewniających możliwości wpływania na stosunki polityczne państw słabszych ekonomicznie.

Moim zdaniem, ograniczanie oddziaływania czynnika ekonomicznego, jakim jest nierównomierny rozwój gospodarczy państw, tylko do stosunków międzynarodowych nie jest w pełni uzasadnione. Zróżnicowanie rozwoju regionów jest również źródłem konfliktów wewnętrznych w krajach wielonarodowych. Nakładanie się czynnika ekonomicznego na przejawy ruchów nacjonalistycznych i separatystycznych stanowi wyraźny sygnał o narastaniu sytuacji konfliktowej.

2.2. Badania ilościowe konfliktów zbrojnych

Na przestrzeni lat rozwijały się nie tylko teorie subiektywistyczne i obiektywistyczne, ale wraz z badaniami zapoczątkowanymi przez P. Sorokina, L. F. Richardsona i Q. Wrighta wzrosło zainteresowanie badaniami empirycznymi.

---

12 K. von Clausevitz, *O wojnie*, Warszawa 1958, t. 2, s. 251.

13 M. Dobraczyński, *Sprzężenie polityczno-gospodarcze w skali międzynarodowej*, Sprawy Międzynarodowe nr 6/1986.

14 S. Michałowski, *Ekonomiczne determinanty napięć i konfliktów* [w:] *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990, s. 52-53.

Badania empiryczne możemy podzielić na trzy grupy, obejmujące:

- gromadzenie i opracowywanie informacji dotyczących zasadniczych pojęć związanych z konfliktami;
- budowanie i sprawdzanie hipotez wyjaśniających i ustalających korelacje między grupami zmiennych (zmienne związane ze specyficznymi cechami państw, zmienne związane z systemami międzynarodowymi) a konfliktami;
- budowanie modeli konfliktów międzynarodowych[15].

Badaniami empirycznymi ustalającymi korelacje między zmiennymi określającymi wpływ elementów siły systemów narodowych i międzynarodowych objęto dwie zasadnicze grupy zależności. Badano zależności między:

- zmiennymi systemu narodowego (rozwój ekonomiczny i wielkość państwa, siłę militarną państwa, typ systemu politycznego, konflikty wewnętrzne, zmienne kulturowe) a konfliktami międzynarodowymi;
- zmiennymi związanymi z systemami międzynarodowymi (strukturę rozkładu siły w systemie międzynarodowym, agregację aliansów międzynarodowych, sąsiedztwo geograficzne, wyścig zbrojeń) a konfliktami międzynarodowymi;

Sformułowane przez poszczególnych badaczy hipotezy i ich obszary badań zestawiono w załącznikach 3 i 4[16].

Przeprowadzone badania:

a) potwierdziły istnienie korelacji między[17]:

- rozwojem ekonomicznym i wielkością państwa a konfliktami międzynarodowymi (w pracach R. J. Rummela, R. Väyrynena, M. Haasa, oraz M. Smalla i D. Stingera);
- siłą militarną państwa a konfliktami międzynarodowymi (w pracach Q. Wrighta, P. A. Andersona i T. J. McKeown'a, N. Chourci'ego i R. C. North'a);
- zmiennymi kulturowymi a konfliktami międzynarodowymi (w pracach Z. Brzezińskiego, S. P. Huntingtona, Q. Wrighta, L. F. Richardsona);

---

15 Patrz: Modelowanie sytuacji kryzysowych i konfliktów, Praca n-b pk."Teoria", cz I-III, AON, Warszawa, 1995.

16 Załączniki opracowano w oparciu o A. Gałganek, *Empiryczne badania przyczyn konfliktów miedzynarodowych* [w:] Praca zbiorowa pod redakcją W. Kosteckiego, *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990, s. 31 - 51.

17 Tamże s. 35 - 48.

- strukturą układy sił systemu międzynarodowego a typem konfliktu międzynarodowego (w pracach J. D. Singera, S. A. Bremera, J. S. Levy'ego, K. Waltza, T. Holsti'ego);
- aliansami międzynarodowymi a konfliktami międzynarodowymi (w pracach J. S. Levy'ego, Ch. W. Ostroma i F. W. Hoole, R. Siversona i J. Kinga);
- sąsiedztwem geograficznym a konfliktami międzynarodowymi (w pracach Q. Wrighta, L. F. Richardsona, E. Weede, R. J. Rummela);
- wyścigiem zbrojeń a konfliktami międzynarodowymi (w pracy M. Wallace'a).

b) nie potwierdziły korelacji między[18]:

- rozwojem ekonomicznym i wielkością państwa a konfliktami międzynarodowymi (w pracach M. Skreina);
- typem systemu politycznego a konfliktami międzynarodowymi (w pracy E. Weede);
- konfliktami wewnętrznymi a konfliktami międzynarodowymi (w pracach P. Sorokina, R. J. Rummela);
- zmiennymi kulturowymi a konfliktami międzynarodowymi (w pracy R. J. Rummela).

Badania ilościowe mają z pewnością tyle samo zwolenników co i oponentów. Głównym zarzutem jest to, że rozpatrywane przez różnych badaczy dane liczbowe często różnią się. Związane jest to z tym, że poszczególni badacze problemu przyjmują różne definicje i typologie wojny i konfliktu zbrojnego, w różny sposób prowadzi się również kwantyfikowanie charakteryzujących je wskaźników.

Chociaż zaprezentowane w załącznikach 3 i 4 zestawienie wniosków z dotychczasowych badań ilościowych ma z pewnością aspekt jedynie historyczny (badaniami objęto konflikty do 1980r.), to nie można powiedzieć, że nie są wartościowe. Konstatacja faktów i analiza retrospektywna ułatwia poznanie etiologii konfliktu, a uzyskane uogólnienia mogą służyć do porównań i prognoz. Potwierdzeniem tego mogą być wyniki mojej analizy obejmującej konflikty zbrojne do 1995r.

Pomimo wszechstronnego rozwoju teorii badań konfliktów zbrojnych w dalszym ciągu, ze względu na złożoność zjawiska konfliktu zbrojnego i jego polikauzalizm, nie można jednoznacznie wskazać przyczyn wystarczających czy też koniecznych do jego zaistnienia. Należy mieć jednak na uwadze to, że badania ilościowe umożliwiają określenie wielu zmiennych

---

18 Tamże s. 39 - 44.

niezbędnych do prowadzenia analiz współczesnych konfliktów zbrojnych i są warunkiem sine gua non prognozowania.

2.3. Konflikty zbrojne - podejście polemologiczne

Polemologia jest naukĄ o wojnie. Celem polemologii jest analizowanie konfliktów przeszłości i teraźniejszości, określanie ich natury, okresowości, intensywności, czasu trwania, form, typologii, zaangażowania sił zewnętrznych oraz reakcji społeczności międzynarodowej. Narzędziem badawczym polemologii są analizy dyskursywne wojny i pokoju. Stara się ona odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego społeczeństwa w określonym momencie swoich dziejów podejmują działania wojenne? Według polemologów wojna jest zjawiskiem najbardziej kontrowersyjnym wśród zjawisk społecznych. Jest zjawiskiem niszczącym. Na skutek wojny upadają cywilizacje, a równocześnie "przejście od jednego okresu w dziejach narodów do drugiego jest skutkiem szerokich zmian, których źródłem jest prawie zawsze wojna[19]". Polemologia zakłada, że przyczyny wojen skupione są na trzech poziomach. Stanowią je:

- przyczyny strukturalne, uzależnione od poziomu rozwoju intelektualnego, rozwoju techniki, rozwoju ekonomicznego, rolniczego i przemysłowego, sytuacji demograficznej, uwarunkowań historycznych i geograficznych;
- przyczyny koniunkturalne, zwłaszcza polityczne - alianse, koalicje, zmiany i zachowania opinii publicznej pod wpływem propagandy, indoktrynacji i ideologii;
- przyczyny okazjonalne (bezpośrednie) - nieprzewidziane incydenty, prowokacje itp.

Przyczyny okazjonalne i koniunkturalne są jednak tylko skutkiem przyczyn strukturalnych, ponieważ zmiany w tych właśnie sferach powodują rodzenie się zachowań agresywnych indywidualnych i zbiorowych, prowadzących do wybuchu konfliktów zbrojnych.

Poszukując przyczyn konfliktów zbrojnych pracownicy Francuskiego Instytutu Polemologii w latach siedemdziesiątych poddali analizie 366 konfliktów zbrojnych lat 1740 - 1974 oraz około 3000 większych

---

19 A. Gałganek, *Polemologia - badania nad wojną i pokojem*, Sprawy Międzynarodowe, nr 6/1986, s. 102.

i mniejszych (mikrokonfliktów[20]) konfliktów zbrojnych w latach 1968 - 1973. Zebrane materiały pozwoliły im ustalić istnienie przyczyn[21]:

- okazjonalnych w 46% badanych konfliktów;
- koniunkturalnych w 100% badanych konfliktów;
- strukturalnych w 93% badanych konfliktów.

Jednocześnie stwierdzili, że w mikrokonfliktach istotną rolę odgrywają przyczyny ekonomiczne, lecz powodują nieznaczne skutki ekonomiczne. W większych konfliktach zbrojnych i wojnach natomiast czynnik ekonomiczny jest jedną z wielu ich przyczyn, lecz efekty ekonomiczne są znaczne.

Według polemologów współczesne konflikty zbrojne i wojny zarówno wewnętrzne jak i międzypaństwowe spełniają cztery funkcje:

- funkcje ekonomiczne (zysk);
- funkcje wzmocnienia i konsolidacji władzy wewnętrznej i pozycji zewnętrznej;
- funkcje zmiany istniejących struktur;
- funkcje destrukcji demograficzno-ekonomicznej.

Uzyskane wyniki w wyjaśnianiu przyczyn konfliktów zbrojnych pozwoliły polemologom odrzucić monokauzalizm współczesnych konfliktów zbrojnych.

Lokalizując w czasie i przestrzeni 71większych konfliktów zbrojnych toczących się po II wojnie światowej polemologowie szukali potwierdzenia geopolitycznej teorii ich powstawania[22]. Wynikiem badań było powstanie koncepcji (teorii) "światowych frontów agresywności i ich ogniskowania się". Wyróżnili oni dziewięć frontów agresywności:

F_1 - front północnoafrykański: między Czarną Afryką centralną i "białą" wyznającą islam;

F_2 - front południowoafrykański: między Czarną Afryką centralną i "białą" Afryką Południową;

F_3 - front północnoamerykański: oddzielający "białą" Ameryką Północną od Ameryki Środkowej;

F_4 - front południowoamerykański: przebiegający w złożony sposób przez Amerykę Południową;

F_5 - front chiński: otaczający Chiny;

---

20 Do mikrokonfliktów polemologowie zaliczają m.in. starcia graniczne i terroryzm.

21 A. Gałganek, op. cit., s. 104.

22 Patrz załącznik 2.

F_6 - front wschodnioazjatycki: od Australii do Japonii, biegnący przez archipelagi i półwyspy Azji południowo-wschodniej;

F_7 - front afroazjatycki: między arabskim światem islamskim a innymi narodami białymi, od Gibraltaru do Indii;

F_8 - front wschodnioeuropejski: między światem socjalistycznym a kapitalistycznym;

F_9 - front północnoirlandzki: obejmujący Irlandię Północną.

W latach 1945 - 1974 na front afroazjatycki (F_7) przypadało 26% a na front wschodnioazjatycki (F_6) 12% konfliktów.

Proces ogniskowania się konfliktów opiera się na teorii R. Carrére, który twierdzi, "że światowa przemoc polityczna nie rozkłada się przypadkowo na powierzchni globu, ale ma tendencję do ogniskowania się na pewnej liczbie "frontów agresywności" i w ich otoczeniu. Stanowi to dowód podwójnego dziedzictwa: geografii i historii"[23]. W latach osiemdziesiątych rozpoczęło się "ogniskowanie" przemocy politycznej na trzech "frontach agresywności" F_7, F_8, F_9 oraz powstaniena przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nowego frontu F_{10}, obejmującego Europę Zachodnią, związanego z rozwojem terroryzmu w tej części świata.

Po 1989r., a więc po rozpadzie ZSRR i dwubiegunowego układu sił, wykorzystując polemologiczną teorię frontów agresywności możemy powiedzieć, że nastąpiło przesunięcie się frontu wschodnioeuropejskiego F_8. W ten sposób objął on państwa południowej i południowowschodniej części b. bloku wschodniego.

Obszar badań polemologii obejmuje również prognozowanie konfliktów zbrojnych i wojen. Koncepcja prognozowania G. Bouthoula polega na prognozowaniu wybuchu wojny porzez analizę objawów i symptomów generowanych przez struktury i zjawiska koniunkturalne.

Objawy dotyczą czynników długookresowych rozłożonych w czasie i przestrzeni. Związane są z rozumowaniem lub ekstrapolacją trendów w wyniku której można przewidzieć prawdopodobieństwo przyszłego zdarzenia. Symptom jest udokumentowaniem działań czynników koniunkturalnych, jest udokumentowaniem zjawiska już istniejącego, działającego i odczuwanego.

Do prospekcji polemologia wykorzystuje pięć ***barometrów polemologicznych***: czynniki geograficzne i geopolityczne, czynniki długookresowe,

---

[23] R. Carrére, *La violence politique mondiale en 1981. Comparison avec la période 1968 - 1980.* Études Polémologigques, 1982, nr 25 - 26 s. 141, cyt. za A. Gałganek, *Polemologia* ... op. cit. s. 111.

czynniki koniunkturalne, barometry struktur narodowych i barometry krótkookresowe.

Czynniki geograficzne i geopolityczne mają charakter najbardziej ogólny i stabilny. Obejmują one wszystkie elementy charakteryzujące właściwości: geograficzne - przestrzeń, czasowe - trwanie.

Lokalizując w czasie i przestrzeni konflikty zbrojne i wojny polemologowie wyznaczają wzdłuż miejsc ich odbywania się "czarne linie pęknięć polemologicznych". "Formujące się w trakcie konfliktów państwa dążą do objęcia swoimi granicami owych linii pęknięć. Terytoria w pobliżu linii pęknięć geopolitycznych są miejscem wyboru walk"[24]. Według Bouthoula na kontynencie europejskim strefy skupiające konflikty obejmują: Kanał La Manche, Morze Północne, Morze Śródziemne, Morze Bałtyckie i rzeki: Ren, Dunaj, Elbę i Dniepr.

Obok "linii pęknięć" polemologowie wyróżniają "linie podziału". Linie podziału wyznaczane są przez podziały rasowe, etniczne, religijne i ideologiczne, zróżnicowany poziom: rozwoju ekonomicznego i przyrostu demograficznego.

Linie podziału rasowego z reguły biegną ze wschodu na zachód, więc ewentualne zderzenia będące ich efektem skupiają się na osi północ - południe. Efekty linii pęknięć obejmujące naturalnie ukształtowane rejony geograficznie (linie równin i mórz) rozwijają się zatem wzdłuż osi równoleżnikowej. Linie podziału i pęknięć mogą nakładać się na siebie co dodatkowo komplikuje ocenę i prognozę rozwoju sytuacji.

Czynniki długookresowe - dotyczą przede wszystkim teorii periodyczności wojen. Polemologowie zakładają, że "czas trwania istotnych procesów jest specyficzny dla każdego typu społeczeństwa, a zmiany jego periodyczności powodują zmianę typu cywilizacji"[25]. Rytmy wojowniczości zmieniają się wraz ze zmianami warunków życia i rozwoju społeczeństw. Potwierdzeniem tej teorii dla polemologów jest zmiana charakteru i czasu rozpoczynania oraz czasu trwania wojen na przestrzeni dziejów. Wśród ludów prymitywnych wojna miała charakter sezonowy i występowała zwykle po zebraniu zbiorów. Powstanie instytucji państwa spowodowało rozciągnięcie się rytmu wojny w czasie, a różnica między stanem wojny a stanem pokoju stała się wyraźna. Spadła częstotliwość prowadzenia wojen, ale wzrósł potencjał stosowanej przemocy oraz intensywność.

Za cyklicznością zmian opowiadają się również twórcy teorii "ruchu falowego"[26]. Według A. i H. Tofflerów współczesne zmiany cywilizacyjne

---

[24] A. Gałganek, op. cit. s. 106.

[25] Tamże, s. 103.

[26] A. i H. Toffler, *Wojny i antywojny. Jak przeżyć u zarania XXI wieku.*

oparte na tej koncepcji, wpływają na sposób prowadzenia wojen i "anty-wojen" - czyli kroków pozwalających uniknąć działań zbrojnych. Twórcy koncepcji ruchu falowego analizując wszelkie znaczące dla rozwoju ludzkości przemiany, wskazują na fakt, że przemiany te nie zachodzą wszędzie w tym samym czasie. Wyróżnili oni trzy fale, które miały decydujący wpływ na rozwój cywilizacji:

- pierwsza fala - 10 tys. lat temu - rewolucja w rolnictwie;
- druga fala - 200 lat temu - rewolucja przemysłowa;
- trzecia fala - od lat 50. - rewolucja intelektualna, rozwój kultury i wiedzy.

Według Bouthoula istotny dla określenia periodyczności wojen jest jej początek, który związany jest z zakończeniem procesu akumulacji siły i rozpoczęciem cyklu destrukcji. Z zakończeniem wojny rozpoczyna się okres względnego pokoju. Charakteryzuje się on rozwojem ekomomicznym i demograficznym, aż do osiągnięcia zadowalającego poziomu. Okresy te następują po sobie, ale w pewnych warunkach cykle mogą ulegać przyspieszeniu. Przyspieszenie cyklu koreluje z okresami szybkiego rozwoju społecznego, ekonomicznego, demograficznego itp., a również "gdy skutki wojny dla toczących je stron były niewystarczające do ustanowienia równowagi, lub nie doprowadziły do zadowalającej relaksacji"[27].

Czynniki koniunkturalne - bardziej kompleksowe, ulegają częstym zmianom wywołanym wydarzeniami politycznymi. Zaliczamy do nich zawieranie aliansów, porozumień i koalicji prowadzących do gwałtownej zmiany układu sił oraz naruszenia wewnętrznej lub zewnętrznej dotychczasowej równowagi strukturalnej.

Barometry struktur narodowych - związane są ze strukturą państwa, jego cechami, wskaźnikami statystycznymi rozwoju (stan sektora przemysłowego, rolniczego, usług), wskaźnikami demograficznymi, stanem sprawności armii i jakością jej uzbrojenia.

Barometry polemologiczne krótkookresowe - związane są z poszukiwaniem przyczyn konfliktów zbrojnych w sferach motywacji, które nabierają znaczenia, gdy zaistnieją struktury agresywności kolektywnej predyspozycje psychologiczne i socjologiczne). Oddziaływanie mediów

---

S. Pasguier, *Wojny trzeciej fali*, L'Express z dn. 31.03.1994r. Wywiad z A. Tofflerem - przedruk *Forum* nr 16(1499) z dn. 17.04.1944r.

[27] G. Bouthoul, R. Carrére, *Le défi de la guerre (1740 - 1974) deux siécles ge guerres et de révolutions*, Paris 1976, s. 156. Cyt. za A. Gałganek op. cit. s. 105.

oraz propaganda powodują przekształcenie agresywności rozproszonej w czynną wrogość.

Przedstawione podejście polemologiczne może być uzupełnieniem badań ilościowych, jedną z metod ułatwiającą poznanie i prognozowanie właściwości wojen, a uzyskany w wyniku analizy opis i skwantyfikowane wartości charakteryzujące przyczyny strukturalne i koniunkturalne mogą stanowić materiał wyjściowy do budowania modeli sytuacji konfliktowych, konfliktów zbrojnych i wojen.

2. 4. Konflikty zbrojne - podejście systemowe

Ze względu na specyfikę zjawiska jakim są konflikty zbrojne i wojny trudno jest prowadzić badania w obszarze konkretnej rzeczywistości materialnej, z konieczności więc badania w większości przypadków muszą być prowadzone i wyrażane w kategoriach abstrakcyjnych: znaków, pojęć i modeli. W kategoriach takich mieści się pojęcie konfliktu zbrojnego jako "systemu".

System (S) jest tworzony przez stanowiący pewną całość, uporządkowany zbiór szczególnie dobranych czy wyróżnionych elementów (M) i przez wyróżnione współzależności (R) między nimi[28].

$$\mathbf{S} = \langle \mathbf{M}; \mathbf{R} \rangle$$

$$\mathbf{R} \subset \mathbf{M} \times \mathbf{M}$$

S - system; M - zbiór elementów; R - zbiór relacji między elementami.

"Konflikt zbrojny" jako system jest systemem: abstrakcyjnym (elementami są modele, teorie); dynamicznym (w którym szczególnie istotne są związki funkcjonalne i oddziaływania między elementami).

Ze względu na sposób rozpatrywania jest systemem dynamicznym behawioralnym (rozpatrywany z uwzględnieniem współzależności funkcjonalnych między elementami i/lub w pewnym ruchu oraz procesie zmian). System ten jest dowolnie kreowany przez badacza. Na etapie kreowania relacja kreująca jest z góry zadana, gdyż właśnie ze względu na nią dobiera się i porządkuje elementy w strukturze funkcjonalnej systemu (określanej ze względu na relacje oddziaływania, istotne dla właściwego funkcjonowania systemu)[29].

---

[28] W. Bojarski, *Podstawy analizy i inżynierii systemów*, PWN, Warszawa 1984, s. 44.

[29] Strukturą systemu nazywamy sieć relacyjną między elementami systemu określoną dla wyróżnionego rodzaju relacji.

W grupie systemów abstrakcyjnych znajdują się systemy relacyjne, nazywane też modelami.

Ze względu na sposób przedstawienia (używany do opisu język) rozróżniamy modele:

- ideograficzne (np. szkice taktyczne);
- werbalne (opisowe);
- formalne (opis relacji odwzorującej obiekt w języku logiki);
- matematyczne (matematyczny opis zjawiska lub problemu).

Ze względu na przeznaczenie modele dzielimy na:

- eksplancyjne (zjawiskowy, przyczynowo-skutkowy, behawioralny);
- ocenowe;
- prognostyczne (predykcyjne);
- decyzyjne (służą jako pomoc przy podejmowaniu decyzji).

Stosując kryterium możliwości poznawczych modele dzielą się na :
- przyczynowo - skutkowe;
- symptomatyczne;
- tendencji rozwojowej.

Z punktu widzenia występowania zmiennych w czasie modele dzielimy na :

- statyczne - modele, w których czas nie występuje;
- dynamiczne - modele, w których czas występuje jako samodzielna zmienna egzogeniczna (zewnętrzna).

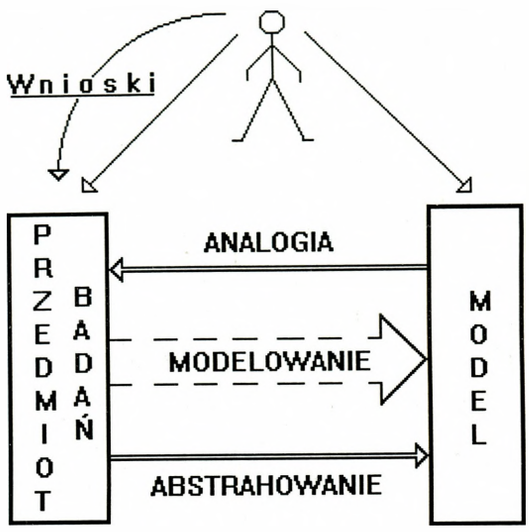
Modelowanie jest metodą pośredniego poznania i łączy w sobie cechy metod empirycznych i teoretycznych (Rys. 2.1.).

Modelowanie jest to odwzorowanie i przekształcenie oryginału w obraz. Jeżeli coś pomijamy z przedmiotu badań, to korzystamy z metody abstrahowania, jeżeli wnioskujemy z modelu o przedmiocie, to stosujemy analogię. Wnioski odnosimy do przedmiotu badań.

Podjęcie prac nad modelem trzeba zacząć od wyraźnego określenia czego to ma być model i do czego ma służyć. W celu uzyskania maksymalnych efektów poznawczych, model w trakcie budowy powinien być poddawany sekwencyjno-iteracyjnemu procesowi weryfikacji i doskonalenia (Rys. 2.2.)[30].

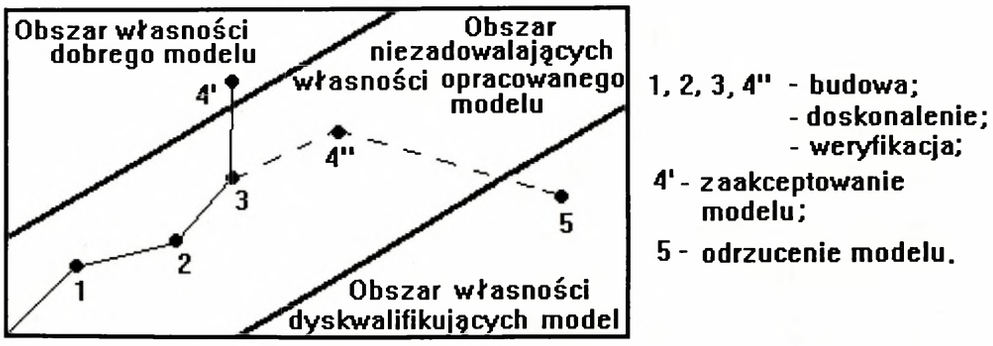
---

30 W. Bojarski, *Podstawy* ...op. cit. s. 266.

Rys. 2.1. Schemat modelowania[31].

Zainteresowanie modelowaniem symulacyjnym wynika z rosnącego zapotrzebowania na rozwiązywanie złożonych problemów natury polityczno, społeczno, gospodarczo, militarnych. Działania te koncentrują się na budowie modeli sformalizowanych.

Rys. 2.2. Sekwencyjno-iteracyjny proces budowy, doskonalenia i weryfikacji modelu.

Trudności występujące w modelowaniu symulacyjnym sytuacji konfliktowych, konfliktów zbrojnych i wojen wynikają z następujących faktów:

- złożoności problemu;
- określenia i przyjęcia dopuszczalnych granic uproszczeń oryginału;
- nieokreśloności modelowanego systemu (wielopętlowe, nieliniowe, sprzężenia zwrotne);
- konieczność uwzględnienia dynamicznego i probabilistycznego charakteru zjawisk występujących w oryginale.

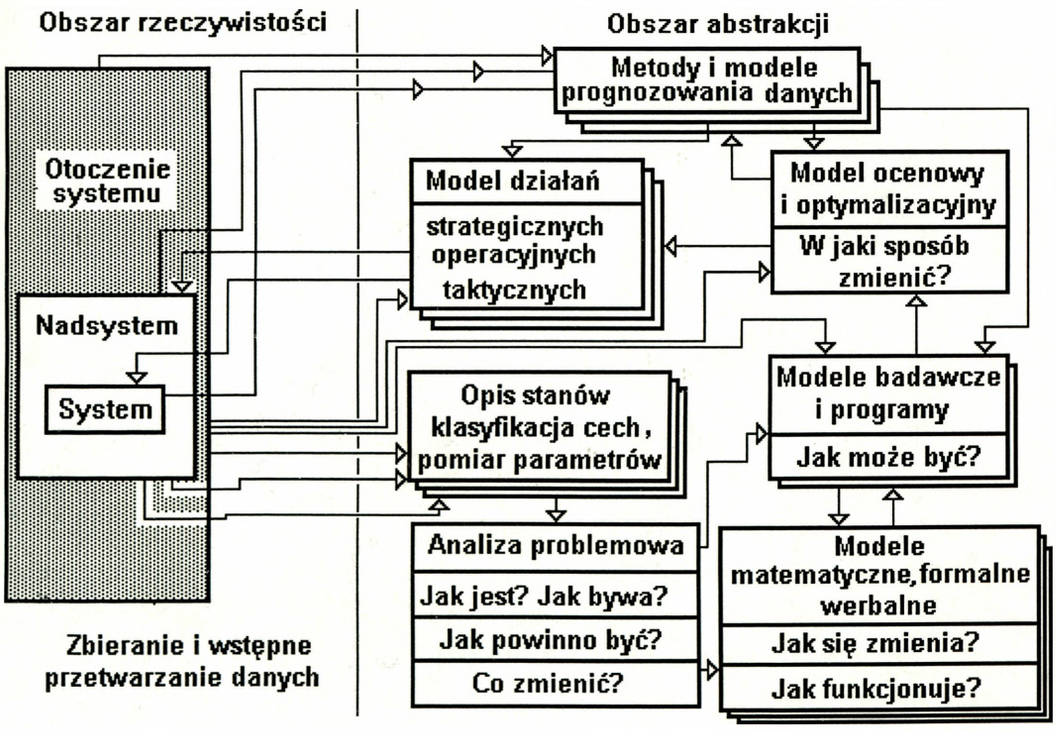
---

31 Wykład z metodologii badań w dniu 09.03.1994.

Określenie granic badanego systemu polega na odwzorowaniu (odtworzeniu) podstawowych współzależności i zidentyfikowaniu sposobów wzajemnego oddziaływania poszczególnych elementów oryginału.

Konflikt zbrojny i wojna są zjawiskami złożonymi, zmieniającymi się w czasie, dlatego też wymagają ciągłego rozwijania metod poznawczych i ujęć modelowych jako narzędzi niezbędnych do poznawania wciąż komplikujących się obiektów. Dla prostych obiektów wystarczy dokładny opis. Dla bardziej złożonych obiektów systemowych, opis wspomagany jest modelem poznawczym. Jeszcze bardziej złożone "obiekty wielkosystemowe", jakim jest niewątpliwie konflikt zbrojny, do ich poznania wymagają zastosowania wielu modeli, o różnym stopniu abstrakcji i różnym przeznaczeniu. Wariant takiego rozwiniętego systemu niezbędnego do właściwego zbadania złożonych systemów społecznych przedstawia rys. 2.3.

Przedstawiony wariant badania zjawiska konfliktu we wszystkich możliwych sferach jego oddziaływania wymaga odpowiednio dużego zbioru danych wejściowych. Przy przechodzeniu od rzeczywistości do opisów modeli formalnych i matematycznych precyzyjność stosowanych pojęć i przedstawianych zależności w kolejnych krokach badawczych powinna być coraz większa. Zmniejsza się liczba uwzględnianych cech i występują-

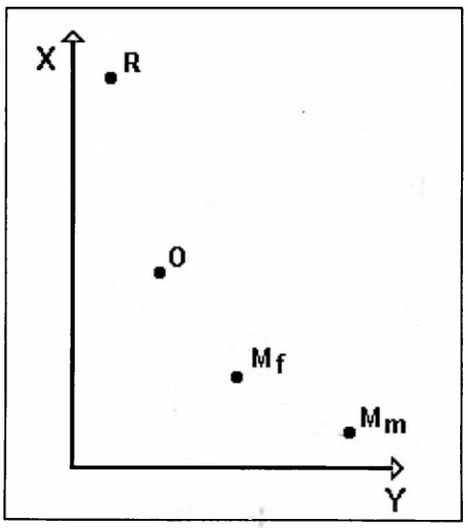

Rys. 2.3. Rozwinięta sieć modeli do badania złożonego zjawiska konfliktu.

cych między elementami relacji. Zawęża się zakres uzyskiwanych wyników. Zależność między liczbą uwzględnianych cech i relacji oraz zakresem pojęć, a precyzyjnością pojęć i zależności używanych w charakterystyce obiektu systemowego przedstawia rys. 2.4.

Podsumowując rozważania dotyczące modelowania symulacyjnego warto wyspecyfikować problemy, które należy uwzględnić podczas ich opracowywania. Są one następujące:

- dokonać identyfikacji zagadnień należących do badanego problemu;
- dokonać wyboru zmiennych lub mierników charakteryzujących badane zagadnienie;
- zidentyfikować mechanizmy działania całego systemu oraz jego podsystemów składowych;
- wyodrębnić powiązania między wybranymi wcześniej problemami (lub reprezentującymi je zmiennymi) i dokonać hierarchizacji tych związków.

Rys. 2.4. Zależność między liczbą uwzględnianych cech i relacji oraz zakresem pojęć a ścisłością pojęć i zależności używanych w charakterystyce obiektu systemowego.
X - Liczba uwzględnianych cech i relacji oraz zakres stosowanych pojęć; Y - Ścisłość pojęć i zależności ; R - znane i możliwe do wykorzystania przy najpełniejszej charakterystyce obiektu; O - stosowane w dobrym opisie badawczo-monograficznym; M_f - stosowane w modelach formalnych; M_m - stosowane w modelach matematycznych.

Aby przeprowadzić wiarygodne badanie zjawiska konfliktu musimy zdać sobie sprawę z tego, że stosowanie wyłącznie jednej metody badawczej prowadzi do uzyskiwania niepełnych wyników. Należy więc prowadzić równocześnie, możliwie niezależne, badanie problemu różnymi sposobami i ciągle poszukiwać dodatkowych istotnych informacji, które pozwolą uwiarygodnić uzyskane wyniki.

2.5. Modele werbalne w badaniach konfliktów społecznych

W latach pięćdziesiątych w Europie wzorem zainteresowań socjologów amerykańskich nastąpiło wzmożone zainteresowanie zjawiskiem konfliktu jako przedmiotu badań społecznych i uznania go za ważny element życia społecznego. W 1957r. Ralf Dahrendorf opublikował swoją koncepcję modelu konfliktu społecznego w społeczeństwie klasowym. W koncepcji Dahrendorfa społeczeństwa składają się z "imperatywnie[32] skoordynowanych związków", do których zalicza różnego typu instytucje społeczne o określonych granicach, składzie oraz stosunkach między poszczególnymi elementami, obejmujące swą działalnością wszelkie dziedziny życia. Do związków tych zalicza: państwo, kościół, przedsiębiorstwa, związki zawodowe, itd. Składają się one z dwóch grup, pomiędzy którymi ma miejsce konflikt. We wszystkich tych grupach istnieją stosunki władzy. Jedna z tych grup posiada władzę, druga jest jej pozbawiona. Posiadanie władzy jest głównym przedmiotem konfliktu[33]. Grupa podporządkowana i grupa dominująca nazywane są przez Dahrendorfa klasami. Wyodrębniona przy pomocy kryterium posiadania władzy klasa społeczna jest podstawową kategorią modelu R. Dahrendorfa. W oparciu o tak skonstruowany model wyróżnia on trzy typy konfliktów społecznych;

a) konflikt między przeciwnikami o zasadniczo różnych pozycjach;

b) konflikt między stronami, które łączy stosunek nadrzędności i podrzędności;

c) konflikty między daną całością społeczną a jakąś jej częścią.

Konflikty władzy między dwoma (zorganizowanymi lub nie zorganizowanymi) częściami jakiejś całości społecznej, połączonymi stosunkiem nadrzędności - podrzędności, zaliczone do grupy "b" uważa Dahrendorf za ponadhistoryczne i przenikające wszystkie sfery życia

---

[32] Imperatywny - rozkazujący, nakazujący, stanowiący nieodpartą konieczność. *Słownik Wyrazów Obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 300.

[33] J. Mucha, *Konflikt i społeczeństwo: z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, PWN, Warszawa 1978, s. 83.

społecznego. Interesującym uzupełnieniem koncepcji modelu Dahrendorfa jest rozwinięcie go przez W. Macka i R. C. Snydera. Traktują oni zjawisko konfliktu jako układ wzajemnie wrogich interakcji stron.

Zbliżonym do modelu Dahrendorfa jest dynamiczny model społeczeństwa konfliktowego Johna Rexa. Zakłada on, że:

- społeczeństwo składa się z systemów społecznych zbudowanych z dwóch grup, między którymi istnieje konflikt;
- stosunki wewnątrz grup są harmonijne, ponieważ grupy powstają, gdy pewna ilość ludzi ma wspólne lub podobne interesy i cele;
- grupy między sobą walczą o władzę.

Trzecim, zaliczonym do tej samej grupy modeli, jest konfliktowy model społeczeństwa Roberta Dubina. Model ten zbudowany został w oparciu o pięć założeń:

- struktura społeczna złożonych społeczeństw zmienia się nieustannie;
- konflikt jest podstawowym procesem społecznym;
- konflikt z czasem się instytucjonalizuje;
- rozwiązanie konfliktu społecznego (grupowego) określa kierunek zmiany;
- dobrobyt społeczny zależy od wyniku konfliktu grupowego.

Model ten umożliwia uzasadnienie konfliktów o podłożu społeczno-ekonomicznym.

Szczególną modyfikacją modeli konfliktów społecznych Dahrendorfa, Rexa, Dubina są modele dynamiczne konfliktów społecznych, w tym również zbrojnych. Do najbardziej znanych należy opublikowany w 1965r. model Quincy Wrighta, uwzględniający dwa rodzaje zmiennych:

- zmiany wolicjonalne, przemiany w świadomości ludzi;
- zmiany strukturalne.

Obejmuje on cztery stadia konfliktu[34]:

a) uświadomienie sobie przez strony istnienia różnic i sprzeczności (celów, dążeń, przekonań, itd);

b) wzrastające napięcie między stronami (istnienie tego stadium jest warunkiem przejścia konfliktu w fazę obserwowalnych zachowań. Wzrost napięcia i jego siła w tym stadium zależy od stosunku sił zantagonizowanych stron, częstości dotychczasowych konfliktów, nastawienia pro czy antywojennego, itd.);

---

[34] M. M. Mlicki, *Konflikty* ..., op. cit. s. 19.

c) strony (lub jedna ze stron) decydują się na rozwiązanie kwestii spornych przez częściowe użycie sił zbrojnych (demonstracje siły, blokady, incydenty graniczne, prowokacje itp.). Jeżeli sprzeczność nie zostanie rozwiązana, a czynniki powodujące wzrost napięcia nie zostaną wyeliminowane i narasta ono dalej, konflikt wchodzi w czwarte stadium;

d) strony dążą do siłowego rozwiązania konfliktu i przybiera on postaci od militarnej interwencji do wojny.

Model Wrighta ma cechy uniwersalności. Pomimo, że podmiotami konfliktu są państwa lub grupy państw można go z powodzeniem stosować do opisu zjawisk zachodzących pomiędzy grupami (np. etnicznymi), organizacjami lub jednostkami.

Rozwinięciem modelu Q. Wrighta jest model J. Turnera zakładający, że:

- systemy społeczne składają się z wzajemnie powiązanych elementów, wśród których istnieje nierówny podział (dostęp do) dóbr;
- strony (elementy systemu) uświadamiają sobie istnienie różnic i sprzeczności w wyniku stopniowego wzrostu świadomości rozbieżnych interesów;
- następuje pobudzenie emocjonalne pokrzywdzonej strony, a wprowadzanie jakichkolwiek ograniczeń powoduje intensywniejsze pobudzanie emocjonalne;
- brak skutecznego przeciwdziałania prowadzi do periodycznych wybuchów frustracji. Jedna ze stron decyduje się użyć sił aparatu przymusu. Powoduje to próby organizowania się drugiej strony, a akty przemocy jednej strony mogą stać się czynnikiem wyzwalającym gwałtowne działania drugiej strony;
- strony dążą do siłowego rozwiązania sporu, który przechodzi w otwarty konflikt zbrojny o różnym stopniu intensywności.

Z przedstawionych modeli konfliktów społecznych wynika, że w modelu konfliktu najczęściej wyróżniamy trzy zasadnicze, nie muszące jednak, występować po sobie fazy[35]:

1) faza zmian w sferze społecznej - powstanie sprzeczności rozumianych i przejawiających się w przekonaniu i niemożliwości współistnienia pewnych stanów systemu;

2) faza zmian w sferze psychicznej - uświadomienie sobie tych sprzeczności przez ludzi, w wyniku czego dochodzi do pobudzenia

---

35 Tamże, s.23.

emocjonalnego (często podtrzymywanego przez wrogą propagandę), frustracji, pojawienia się uczuć wrogości;

3) faza kooperacji negatywnej - dążenie do rozwiązania sprzeczności przez:

a) rezygnację z jakichkolwiek działań na rzecz osiągnięcia swoich celów przez strony;

b) walkę - strony dążą do zrealizowania swoich celów, uniemożliwiając jednocześnie realizację celów drugiej stronie.

c) osiągnięcie kompromisu - strony podejmują negocjacje, w wyniku których następuje redukcja, bądź przeredagowanie celów na takie, które są do przyjęcia przez obie strony.

Podstawowym ograniczeniem w budowie precyzyjnego modelu konfliktu jest trudność wiarygodnej identyfikacji przyczyn jego powstawania, korelacji między przyczynami, określenia jakie elementy charakteryzują cechy i istotę zjawiska, jakie są warunkami jego zaistnienia. Konflikty społeczne są zjawiskami wieloaspektowymi, więc stosowanie tylko jednego podejścia do ich zbadania nie zawsze umożliwia osiągnięcie pełnych rezultatów. Dlatego też koniecznym jest stosowanie wielu dostępnych metod do ich poznania.

2.6. Modele matematyczne w badaniach konfliktów zbrojnych

Różnice jakie występują między technicznymi a społecznymi obiektami modelowania powodują, że bezkrytyczne przenoszenie metod modelowania z nauk fizycznych do nauk społecznych, a zwłaszcza do prowadzenia analiz sytuacji politycznych czy też polityczno-militarnych nie zawsze przynosi oczekiwane rezultaty. Przejście od rzeczywistego obiektu do modelu wymaga stosowania daleko idących uproszczeń i uogólnień zjawisk społecznych, czyli abstrahowania od pewnych cech, głównie losowości zjawisk, mentalności czynników osobowych, uwarunkowań politycznych czy też ideologicznych. Mała użyteczność modeli może wynikać również z jakości materiału statystycznego.

Do najbardziej znanych modeli matematycznych stosowanych w analitycznych pracach badawczych dotyczących analiz sytuacji należą :

- model Lanchestera;
- model Richardsona - Hollista.

Są to modele znane i uznane w świecie, do tej pory stosowane z różnymi modyfikacjami w postaci tzw. modeli walki[36].

**** Model Lanchestera***

Model L. W. Lanchestera (opublikowany w 1916r.) opisywany jest równaniami różniczkowymi pierwszego rzędu w postaci:

$$\frac{dm_1}{dt} = -\frac{1}{1+E}$$

$$\frac{dm_2}{dt} = -\frac{E}{1+E}$$

gdzie: m_1, m_2 - ilość sił strony 1 i 2 w określonej chwili "t" walki;

E - współczynnik efektywności działań (stosunek strat strony 2 do strat strony 1).

Oznaczając przez λ_1 średnią szybkostrzelność jednej jednostki bojowej strony 1 i zakładając, że każdy strzał tej jednostki razi cel z prawdopodobieństwem p_1, wówczas jednostka ta będzie realizować ciąg skutecznych strzałów Poissona o intensywności $\Lambda_1 = \lambda_1 p_1$, druga strona - analogicznie. Po uwzględnieniu wprowadzonych oznaczeń równania Lanchestera przyjmują postać:

$$\frac{dm_1}{dt} = -\Lambda_2 m_2$$

$$\frac{dm_2}{dt} = -\Lambda_1 m_1$$

Model ten poddawany jest ciągłym modyfikacjom i badaniom. Pewną modyfikacją modelu Lanchestera jest model Dinera[37].

Modele te stosowane są w badaniach dotyczących prognozowania wyników procesów walki zgrupowanych wojsk lub stron.

**** Model 2***

Model 2 jest modelem symulacyjnym operacji wojsk lądowych. Realizuje następujące funkcje:

- rozwiązywanie problemów badawczych z dziedziny sztuki operacyjnej;

---

36 M. Ratajczak, *Model walki na szczeblu taktycznym*, AON, Warszawa 1992.

37 Informacje na temat tego modelu (i innych) znaleźć można [w:] *Wybrane metody optymalizacji decyzji*, MON, Warszawa 1969.

- przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń szczebla operacyjnego;

Zawiera następujące moduły:

- starcia wojsk lądowych;
- jądrowego i ogniowego porażenia przeciwnika;
- działania bojowego lotnictwa i WOPL;
- przegrupowania wojsk;
- walki radioelektronicznej;
- desantu powietrznego;
- forsowania przeszkód wodnych;
- zabezpieczenia materiałowo-technicznego i medycznego;
- sterujący przebiegiem symulacji.

Moduł starcia wojsk lądowych umożliwia dokonanie oceny wielkości strat w okresie bezpośredniego starcia walczących stron. Na podstawie strat jest odwzorowane przesunięcia obiektów stron walczących. Straty opisuje wielowymiarowy model walki, będący uogólnieniem modelu walki Lanchestera.

$$\frac{dS_1(t)}{dt} = D_2 S_2(t) \Lambda_2^T$$

$$\frac{dS_2(t)}{dt} = D_1 S_1(t) \Lambda_1^T$$

gdzie:

- $S_1(t)$ - stan strony walczącej I w chwili "t";
- $S_2(t)$ - stan strony walczącej II w chwili "t";
- S_{10}, S_{20} - stan stron walczących w chwili "t = 0";
- D_1,D_2 - decyzje stron I i II;
- Λ_1, Λ_2 - intensywność niszczenia charakteryzująca strony I i II;
- Λ^T - transponowana macierz;

Stan walczącej strony S_1 w chwili "t" określany jest przez macierz:

$$S_1(t) = \left[S_1^{i,j}(t)\right]$$

$$i = 1, 2,....k; \quad i = 1, 2, ...l; \quad j = 1, 2,....r.$$

gdzie:

k - liczba jednostek obiektów strony walczącej I;

l - liczba jednostek obiektów strony walczącej II;

r - liczba rodzajów środków walki;

Stan walczącej strony S_2 w chwili "t" określany jest analogicznie.

$S_{1,2}^{i,j}(t)$ - liczba środków walki i-tego rodzaju znajdujących się w j-tym

obiekcie strony walczącej I (II) w chwili t_0.

Decyzja strony walczącej D, rozumiana jako ugrupowanie (podział) sił strony walczącej do zwalczania obiektów strony przeciwnej. Przedstawiana jest w postaci macierzy:

$$\mathbf{D}_1 = \left[\mathbf{D}_1^{ij}\right]$$

$$\mathbf{D}_2 = \left[\mathbf{D}_2^{ij}\right]$$

D^{ij} jest liczbą z przedziału $0 \le \mathbf{D}^{ij} \le 1$

$\mathbf{D}_1^{i,j}$ - ilość sił i środków j-tego obiektu strony I wydzielona do zwalczania i-tego obiektu strony walczącej II;

$\mathbf{D}_2^{i,j}$ - ilość sił i środków j-tego obiektu strony II wydzielona do zwalczania i-tego obiektu strony walczącej I;

$D^{ij} = 0$ oznacza, że obiekt j-ty nie zwalcza żadnego i-tego obiektu.

Intensywność niszczenia:

$$\Lambda_1 = \left[\Lambda_1^{ij}\right]$$

Λ_1 - intensywność niszczenia środków walki strony II przez środki strony I;

Λ_2 - intensywność niszczenia środków walki strony I przez środki strony II;

$\Lambda_1^{ij} \le 0$ oznacza zmianę (zmniejszenie) w jednostce czasu stanu środka walki i-tego rodzaju należącego do II strony w wyniku zwalczania go przez jeden środek walki j-tego rodzaju należącego do I strony.

Intensywność niszczenia zależy od parametrów taktyczno-technicznych środków walki, sposobu i warunków ich użycia, terenu itd.

**** Model Richardsona - Hollista***

Za klasyczne wykorzystanie matematycznych modeli analiz sytuacji politycznych należy uznać pracę L. Z. Richardsona z 1956r.[38] Rozwinięciem pracy Richardsona jest model Richardsona - Hollista, opublikowany w 1960r. Był on podstawowym narzędziem analiz prognostycznych zorientowanych na badanie dynamiki konfliktów oraz na przewidywanie wielkości i tempa wzrostu wydatków na zbrojenia.

---

[38] L. F. Richardson, *Matematics of war in foreign politics*, [w:] *The World of matematics*, New York, 1956.

Model ten opisywany jest dwoma równaniami różniczkowymi pierwszego rzędu w postaci:

$$\frac{dx}{dt} = k \cdot y - a \cdot x + e \cdot W_x - m \cdot C_x + g$$

$$\frac{dy}{dt} = l \cdot x - b \cdot y + f \cdot W_y - n \cdot C_y + h$$

gdzie:

x, y - wydatki stron na zbrojenia ;
k, l - współczynniki reakcji strony przeciwnej na zbrojenia;
a, b - współczynniki "zmęczenia gospodarki";
g, h - współczynniki "pretensji" (tendencji prowojennych) dla g,h > 0, lub "dobrej woli" (tendencji antywojennych) gdy g,h <0;
m, n - współczynniki wpływu czynników ekonomicznych;
e, f - współczynniki wzajemnego wpływu rozwoju technologii i wielkości zbrojeń;
C_X, C_Y - współczynniki wzrostu zbrojeń w zależności od możliwości ekonomicznych:
W_X,W_Y - wskaźniki stopnia rozwoju technologicznego.

Model ten nie przyczynił się do wykrycia prawidłowości i praw rozwoju, ale stanowił inspirację dla innych badaczy problemu do dalszych studiów[39].

**** Inter - Nation Simulation***

Najbardziej znanym modelem symulacyjnym do przeprowadzania analiz politycznych jest Inter - Nation Simulatin (INS) opracowany przez H. Guetzkowa. Opracowując ten model oparto się na modelach globalnych prognozowania długookresowych tendencji rozwojowych systemów socjo - technicznych D. i D. Meadowsów, i M. Mesarowiča.

INS obejmuje następujące główne komponenty:

- państwa działające w systemie polityczno-militarno-ekonomicznym;
- decydenci szczebla centralnego;
- polityczne grupy interesów wewnątrz państwa;
- jednostki ponadnarodowe (układy sojusznicze, partnerzy handlowi, organizacje międzynarodowe).

---

39 J. Gogolewski, J. Wocial, *Wybrane elementy metodyki prognozowania obronnego*, AON, Warszawa 1993, s. 32.

W modelu wykorzystano następujące zmienne opisujące wyróżnione obiekty:

- podstawowy potencjał mierzony dochodem narodowym;
- poziom konsumpcji;
- swoboda decyzyjna;
- potencjał militarny;
- prawdopodobieństwo utrzymania się przy władzy;
- prawdopodobieństwo wybuchu rewolucji;
- zadowolenie obywateli.

Wwdług autorów, model umożliwia tworzenie prognozy rozwoju sytuacji politycznej do 2025r.

INS zapoczątkował pracę nad modelami symulacyjnymi do analiz politycznych. Do modeli opartych na modelu INS należą m.in.[40]:

- International Processes Simulation (IPS) P. Smokera;
- World Politics Simulation (WPS) W. Coplina;
- Simulated International Processes (SIPER) S. Bremera;
- Global Sistem Simulation (GSS) P. Smokera;
- Globus S. Bremera

**** Model Globus***

Symulacyjny model Globus opracowany został przez S. Bremera. Składa się z sześciu współpracujących ze sobą części dotyczących:

- warunków demograficznych;
- wewnętrznych warunków ekonomicznych;
- wewnętrznych warunków politycznych;
- budżetu państwa;
- międzynarodowych stosunków ekonomicznych;
- międzynarodowych stosunków politycznych.

Model symuluje procesy makropolityczne i mikropolityczne między 25 państwami a "resztą świata" oraz procesy wewnętrzne i międzynarodowe w sferach politycznych i ekonomicznych. W modelu Globus położono nacisk na symulowanie procesów adaptacji politycznej państw do zmieniającego się środowiska wewnętrznego i międzynarodowego.

---

[40] P. Sienkiewicz, Modelowanie systemowe w analizie sytuacji polityczno-militarnych, wykład AON 05.06.1994.

Analizowanie sytuacji militarnej w Europie umożliwia model systemu informatycznego opracowany w AON w 1990r. przez zespół w składzie E. Kilar, M. Kinasiewicz, H. Kornacki. Model ten umożliwia:

- tworzenie i aktualizację bazy danych o siłach zbrojnych państw europejskich oraz państw których wojska stacjonują w Europie;
- tworzenie bazy danych o potencjale militarnym tych państw;
- określenie potencjału ekonomiczno - wojennego tych państw;
- wskaźnika ofensywności sił zbrojnych państw;
- analizę sytuacji militarnych (statycznych i dynamicznych);
- analizę sytuacji ekonomicznej;
- tworzenie syntetycznych wskaźników ocenowych;
- tworzenie koalicji państw i wyznaczania dla nich w/w wartości;
- dynamiczną analizę skutków wojny między państwami (koalicjami)[41].

W modelu tym potencjał militarny państwa "P_p" jest sumą potencjału środków ofensywnych i potencjału środków obronnych. Wyliczany jest ze wzoru:

$$\mathbf{P_p = \sum_{i=1}^{j} P_i * n_i}$$

$$\mathbf{P_p = P_p^N + P_p^O}$$

gdzie:

i - numer grupy sił i środków;
j - ilość grup sił i środków;
N - środki napadowe (zaczepne);
O - środki obronne;
P_i - współczynnik jakościowy i-tej grupy sił i środków;
n_i - liczebność sił i środków i-tej grupy.

W modelu tym zakłada się, że siły zbrojne mogą mieć charakter ofensywny lub defensywny w zależności od posiadanych środków walki.

Dla określenia tej charakterystyki wprowadzono pojęcie wskaźnika ofensywności W_p, określającego jaką część całego potencjału militarnego państwa stanowi potencjał środków zaczepnych.

$$\mathbf{W_p = \frac{P_P^N}{P_p}}$$

---

41 M. Kinasiewicz, *Analiza sytuacji militarnej w Europie*, AON, Warszawa 1990.

Im wyższy jest ten wskaźnik tym bardziej agresywny charakter mają siły zbrojne państwa. Przekroczenie wartości 0,5 pozwala wnioskować o ofensywnym charakterze doktryny militarnej państwa. W ten sam sposób określa się wskaźnik ofensywności koalicji.

Wskaźniki ofensywności sił zbrojnych państwa i koalicji zobrazowane są w postaci mapy potencjałów.

Twórcy modelu uważają, że za bezpieczny można uznać taki stan sił zbrojnych przeciwstawnych koalicji - zwany stanem równowagi, w którym stosunek sił jest równy jedności, wskaźniki ofensywności koalicji są jednakowe i powinny być mniejsze niż 0,5.

W modelu symulacyjnym wprowadza się również pojęcie stopnia zagrożenia koalicji określanego przez zależność:

$$Z_1 = S_1 * W \qquad Z_2 = S_2 * W_1$$

$$S_1 = \begin{cases} 1 & \text{dla } P_1 \le P_2 \\ \dfrac{P_2}{P_1} & \text{dla } P_1 \succ P_2 \end{cases} \qquad S = \begin{cases} 1 & \text{dla } P_2 \le P_1 \\ \dfrac{P_1}{P_2} & \text{dla } P_2 \succ P_1 \end{cases}$$

gdzie: Z_1 - stopień zagrożenia koalicji 1;
W_1 - wskaźnik ofensywności koalicji 2.
S - wskaźnik zależny od potencjału militarnego koalicji.

Model analizy sytuacji militarnej w Europie umożliwia również określenie prawdopodobnych skutków wojny pomiędzy zdefiniowanymi koalicjami. Procedury obliczania zmian stanów sił zbrojnych koalicji oparte są na równaniach:

$$\mu'_{1P} = \mu_{1p} - \sum_{q=1}^{m} \cdot \sum_{j=k+1}^{n} \lambda_{ij} \cdot \mu_{jq} \cdot \gamma_{pq} \qquad \text{dla} \quad 1 \le i \le k; \quad 1 \le p \le m$$

$$\mu'_{1P} = \mu_{1p} - \sum_{q=1}^{m} \cdot \sum_{j=1} \lambda_{ij} \cdot \mu_{jq} \cdot \gamma_{pq} \qquad \text{dla} \quad k+1 \le i \le n; \quad 1 \le p \le m$$

gdzie:

- i - numer państwa wchodzącego w skład koalicji;
- p - numer grupy środków walki;
- λ_{ij} - liczba określająca jaką część swoich sił wydziela państwo "j" do zwalczania sił zbrojnych państwa "i";
- μ_{ip} - stan sił i-tego państwa w p-tej grupie środków walki;
- μ_{jq} - stan sił j-tego państwa w q-tej grupie środków walki;
- γ_{pq} - intensywność niszczenia środków walki p-tej grupy przez środki g-tej grupy.

System analizy sytuacji militarnej w Europie jest narzędziem umożliwiającym określanie:

- wartości sił zbrojnych państw i koalicji;
- charakteru polityki obronnej;
- sprawności systemu ekonomiczno-wojennego.

Modelowanie systemowe z symulacją komputerową stanowi obecnie jedno z głównych narzędzi analizy sytuacji polityczno-militarnych. Konieczność, abstrahowania i redukcji złożoności obiektu rzeczywistego przy opracowywaniu modelu, sprawia, że dokładne teoretyczne poznanie zjawiska konfliktu i wojny, a zwłaszcza prawidłowości, związków przyczynowo-skutkowych, jest nieodzownym warunkiem prowadzenia takich badań. Powyższe przesłanki skłaniają do poszukiwania metod i narzędzi wspomagających przeprowadzanie analiz oraz modelowania sytuacji polityczno-militarnej w Europie pozwalających uniknąć wymienionych wcześniej niedogodności.

2.7. Wnioski

Z analizy dotychczasowch kierunków badań nad konfliktami zbrojnymi wynika, że następuje zawężanie obszaru zainteresowań poszczególnych badaczy problemu. Do tej pory poszukiwano przyczyn konfliktów zbrojnych wśród problemów "globalnych", związanych z różnicami ideologicznymi, poziomem rozwoju ekonomicznego, czy też problemami surowcowymi lub demograficznymi, całych regionów świata. Znane wyniki badań ilościowych obejmują okres do 1974r., a więc okres innych, szczególnie dla kontynentu europejskiego, uwarunkowań polityczno-militarnych.

Obecnie na gruncie teorii obiektywistycznych i podejścia polemologicznego poszukuje się rozwiązań problemów szczegółowych (cząstkowych). Coraz częściej do badań konfliktów zbrojnych i wojen wykorzystuje się podejście systemowe oraz modele werbalne i matematyczne. Uzyskane jednak w opisie badawczo-monograficznym dane, nie zawsze, ze względu na swoją złożoność nadają się do wykorzystania w opisie matematycznym. Dekompozycja zjawiska oraz ograniczenia przyjmowane w procesie abstrahowania oraz konieczność przyjęcia stałej funkcji kreującej system, tak w procesie budowania modelu jak i jego badania, powodują wykorzystywanie w programach symulacyjnych głównie

danych, których, liczbowa wartość jest łatwa do wyznaczenia lub zmierzenia (wartość potencjału sił zbrojnych, wysokość budżetu, dane demograficzne, ...). Pozostałe dane, a szczególnie dotyczące podłoża lub przyczyn zaistnienia konfliktu przyjmowane są *a priori* lub wartościowane metodami eksperckimi. Najwyżej oceniane są przyczyny bieżące, łatwo zauważalne. Nie są one jednak weryfikowane analizami retrospektywnymi, nie analizuje się uwarunkowań i przyczyn takiego a nie innego rozwoju sytuacji.

Dotychczasowe badania nad konfliktami zbrojnymi, sytuacjami kryzysowymi (kryzysami) charakteryzuje m.in.:

- brak jasnych podstaw analizy związków przyczynowo-skutkowych;
- brak danych empirycznych[42];
- brak analizy i hierarchizacji przyczyn powstawania konfliktów.

Dlatego też, uwzględniając przyjęte do badań definicje konfliktu zbrojnego i wojny, badania prowadził będę w oparciu o dynamiczny, werbalny model konfliktu zbrojnego Quincy Wrighta[43].

Zakres realizowanej pracy obejmuje wskazane, nie rozwiązane problemy. Sporządzone zestawienie konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się na świecie w latach 1945-1995 oraz przeprowadzone badania ilościowe współczesnych konfliktów zbrojnych głównie w zakresie ich przyczyn oraz celów stanowić mogą bazę danych empirycznych. Wyznaczone współczynniki konfliktogenności (K) oraz częstość (Ł) występowania przyczyn (G) pozwolą na przeprowadzenie ich hierarchizacji. Proponowany algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej pozwala prowadzić analizę retrospektywną i prognostyczną konfliktów zbrojnych i wojen oraz ustalać związki przyczynowo-skutkowe wybranych konfliktów zbrojnych, określić przyczyny i symptomy narastania zagrożenia w trakcie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej prowadzącej do wybuchu konfliktu zbrojnego;

Właściwy sposób monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej od pokojowego współistnienia do wojny może okazać się skutecznym narzędziem gromadzenia i analizy danych, szacowania wartości podstawowych wskaźników uznanych za ocenowe, a tym samym uzyskiwania danych niezbędnych do projektowania modelu symulacyjnego prognozo-

---

42 P. Sienkiewicz, A. Wiśniewski, *Podstawy analizy decyzyjnej w sytuacjach kryzysowych*, AON, Warszawa 1996, s.1.

43 Zob. rozdział II, s. 62 - 63.

wania właściwości przyszłych ewentualnych konfliktów zbrojnych w otoczeniu Polski

3. ANALIZA WŁAŚCIWOŚCI WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

3.1. Typologia konfliktów zbrojnych

Proces analizowania zjawiska konfliktu zbrojnego identyfikowania jego struktury, związków przyczynowo-skutkowych wiąże się z problemem jego typologii i kryteriów klasyfikacji. "Podobnie jak wiele jest w literaturze podejść do definicji konfliktu, tak wiele jest kryteriów klasyfikacji"[1].

Ze względu na zmianę różnorodnych czynników pośrednio lub bezpośrednio oddziałujących na podłoże (P) współczesnych konfliktów zbrojnych zmieniają się również kryteria ich klasyfikacji, a w zależności od założonych celów (E) oraz posiadanych i użytych środków walki (L), strony konfliktów zbrojnych dobierają formy i sposoby prowadzonych działań zbrojnych. Różny jest zasięg (Y), zaangażowanie stron (U), przestrzeń (O) i intensywność (I) prowadzonych działań. Podstawowa trudność tworzenia charakterystyk i wyznaczania współczynników korelacji przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych polega na złożoności ich podłoża (etniczno-narodowościowych, etniczno-religijnych, ekonomiczno-politycznych, narodowościowo-wyzwoleńcze, ...). Różne też są symptomy pojawiania się zagrożeń militarnych w trakcie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej na drodze od zaistnienia sprzeczności do wojny. Wieloaspektowość stosunków międzynarodowych oraz przeobrażenia polityczno-militarne powodują ewolucję celów działań zbrojnych. Jednoczesne występowanie wielu cech identyfikacyjnych, złożoność ich natury, powodują, że dokonanie klasyfikacji współczesnych konfliktów zbrojnych lub określenie ich charakterystyk może się odbywać po przyjęciu niezbędnych kryteriów podziału lub oceny.

Analiza literatury przedmiotu badań nad typologią i teorią przyczyn powstawania wojen /etiologią wojen/ wskazuje, że te dwa obszary badane są oddzielnie, chociaż wiadomo że, wzajemnie uzupełniające się teorie pozwalają szybciej i z większą dozą pewności (dokładniej) ustalać zasadnicze związki przyczynowo-skutkowe występowania wszelkich form agresji oraz budować algorytmy przechodzenia od sytuacji pojawienia się sprzeczności interesów do konfliktów zbrojnych. Zestawienie najczęściej występujących w literaturze teorii powstawania konfliktów przedstawiono w załączniku 2.

---

[1]Cytowane za S. Dworecki, *Od konfliktu*....op. cit. s. 104.

Przedstawione w załączniku 2 teorie, przyjęta typologia i prowadzone badania konfliktów nie zawsze pozwalają jednoznacznie ustalić wszystkie przyczyny wybuchu konfliktu. Szczególnie konflikty końca XX wieku wskazują na wieloaspektowość i złożoność problemu. Bardzo istotnym elementem prowadzenia analizy konfliktów zbrojnych jest stosowany system pojęć i definicji.

W zachodniej literaturze przedmiotu badań podstawę prowadzanej analizy stanowi typologia konfliktów opracowana przez Istvana Kendego[2], rozszerzona następnie, dla potrzeb pełniejszego zobrazowania typów współczesnych konfliktów zbrojnych, w pracach innych badaczy tego problemu[3].

Dla potrzeb analizy przyjęto tam następujące typy wojen:

- typ A - wojny antyreżimowe, których celem jest utrzymanie lub zmiana czy też obalenie istniejącego rządu lub obowiązującego systemu społecznego;

- typ B - inne /pozostałe/ wojny wewnątrzpaństwowe, w których uczestniczy w zasadzie rząd sprawujący władzę na terytorium gdzie toczy się wojna - jako jedna ze stron, atakująca bądź zaatakowana -, w których nie jest on, czy kontrolowany przez niego system bezpośrednim obiektem sporu, lecz prowadzona wojna ma na celu realizację partykularnych interesów plemiennych, panowania religijnego /za wyjątkiem gdy kontekst religijny ma ogólnonarodowe znaczenie, np: rewolucja islamska w Iranie w latach 1978 - 1982/, lokalnych dążeń autonomicznych, secesjonistycznych, ograniczonych roszczeń terytorialnych i politycznych ambicji hegemonistycznych;

- typ C - wojny międzypaństwowe, w których siły zbrojne ustanowionych rządów, dwóch lub więcej państw prowadzą działania zbrojne, bez względu na ich prawnomiędzynarodowy status;

- typ D - wojny dekolonizacyjne, w których jedną ze stron jest klasyczne mocarstwo kolonialne, a strona atakująca dąży do obalenia podległości kolonialnej, za wyjątkiem wojen, których celem jest zabezpieczenie lub przeciwstawienie się neokolonialnemu wpływowi byłych mocarstw kolonialnych państwa, oraz wojen w których dawne państwo kolonialne dąży do zdobyczy terytorialnych przez przyłączenie całości lub części obszaru

---

[2]I.. Kende, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27, Frankfurt 1982, s. 4 - 7.

[3]K. J. Gantzel, J. Meyer-Stamer, *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London 1986, s.17.

państwa sąsiadującego, które wcześniej było obszarem kolonialnym, lecz obecnie nie może uzyskać własnej państwowości (np.: indyjsko-pakistańskie wojny o Kaszmir, marokańsko - algierska wojna o Saharę Zachodnią, brytyjsko - argentyński spór o wyspy falklandzkie, czy problem Tybetu i Tajwanu).

Nie wszystkie jednak współczesne i byłe wojny dają się jednoznacznie zakwalifikować do ww. typów. Problem ten wynika nie tylko z trudności jednoznacznego wyselekcjonowania przyczyn wystąpienia wojny, ale przede wszystkim z powodu, iż w toczącej się lub byłej wojnie jednocześnie występują cechy charakterystyczne dla kilku typów wojen. W literaturze zachodniej takie typy wojen klasyfikowane są jako typ mieszany, określany kombinacją typów A, B, C, D.

Dodatkowo wyróżnia się konflikty z uczestnictwem sił obcych, w których w walce bierze udział co najmniej jedna, trzecia siła (państwo lub koalicja państw) zagraniczna. Uczestnictwo trzeciej siły oznaczane jest symbolem "1", brak uczestnictwa trzeciej siły oznacza się symbolem "2".

Typy wojen wynikające z przyjętej metodologii przedstawia tabela 3.1.

Tabela 3. 1.

Podstawowe typy wojen według I. Kendego.

Typ wojny	Z uczestnictwem sił obcych	Bez uczestnictwa sił obcych
Wojny antyreżimowe	A - 1	A - 2
Pozostałe wojny wewnątrzpaństwowe	B - 1	B - 2
Wojny międzypaństwowe	C - 1	C - 2
Wojny dekolonizacyjne	D - 1	D - 2
Typy mieszane	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 1	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 2

W pracach A. Charisiusa, R. von Dingemanna, K. Gantzela, rozwijanych w oparciu o typologię konfliktów Kendego analizie poddano 4 grupy konfliktów zawierające 14 grup konfliktów. Są to następujące grupy konfliktów zbrojnych:

1) **Konflikty systemu** - przedmiotem których jest system społeczny, porządek społeczny kraju, czy co najmniej jedna z jego istotniejszych części (system polityczno-administracyjny, system socjalny i gospodarczy,

system ideologiczny i kulturowy), a jego zmiana oddziaływuje na cały porządek społeczny. W grupie tej wyróżniono konflikty których celem są:

a) ***Przeobrażenia systemu*** - konflikt toczy się o przekształcenia strukturalne systemu lub zapobiegnięcie im;

b) ***Reformy systemu*** - obiektem konfliktu nie jest zasadnicze przekształcenie całego systemu, lecz jego poprawa, bądź tylko zreformowanie najważniejszych (elementarnych) jego części - w ramach istniejącego porządku społecznego, lub zapobieganie takim reformom;

c) ***Restauracja systemu*** - obejmuje konflikty które następują wówczas, gdy cały proces przekształcania systemu czy jego poprawa, bądź reformowania zasadniczych jego części lub rozpoczętych już zmian - zostaje cofnięty lub zatrzymany i system jest przywracany do poprzedniego (wyjściowego) stanu w ramach kontrrewolucji lub reakcji. Nieistotne jest tutaj czy odtwarzany system był "konserwatywny" czy "postępowy".

2) **Konflikty władzy** - postrzegane jako te spory, w których określona władza czy stan dominujący dąży do zajęcia miejsca innej, która je utrzymuje i przechodzi do obrony, (np.: kiedy wyniku wojny dochodzi do wymiany rządu i nie podważa się systemu). W grupie tej wyróżniamy konflikty których celem są:

a) ***Konflikty panowania (dominacji)*** - obalenie rządu, wykluczenie opozycji, walka między różnorodnymi frakcjami czy osobami dominującej grupy czy warstwy, walka o orientację polityczną, o "właściwą religię" czy "właściwą strategię" w urzeczywistnianiu określonych celów (o ile takie spory nie mają konstruktywnego znaczenia dla systemu społecznego), dążenie do dominacji itp.;

b) ***Konflikty sterowane*** - dotyczą sytuacji w których rząd względnie grupa dominująca usiłuje ratować swoje zagrożone pozycje poprzez wewnętrzno-polityczne czy społeczno-ekonomiczne napięcia, wskazując jako zagrożenie np. mniejszości narodowe lub inne państwo (niezależnie od tego czy zagrożenie rzeczywiście istnieje i jak jest silne), następnie wzywa do obrony czy nawet do agresji przeciwko "nieprzyjacielowi", by sterować wewnętrznym napięciem i złagodzić nastawienie opozycyjnej czy rebelianckiej części ludności;

c) ***Konflikty o interesy partykularne*** - należą do nich te przypadki w których są realizowane określone interesy, przeważnie ekonomiczne, jak np.: opanowanie obszaru bogatego w zasoby surowcowe, wykorzystanie określonych szlaków komunikacyjnych, objęcie stanowisk w aparacie państwowym i administracyjnym, aż do blokady czy sterowania strumieniem uchodźców z kraju sąsiadującego, obciążającego własne położenie

społeczno-ekonomiczne - nastawione głównie na uzyskanie korzyści i możliwości korupcyjnych. Takie "konflikty władzy" nie zawsze są wyraźnie wyodrębnione, zwłaszcza w krajach rozwijających się i Trzeciego Świata);

d) ***Konflikty plemienne*** - są to konflikty w których dwie, bądź więcej, ściśle wydzielone grupy, względnie ich przywódcy - walczą o określone korzyści w systemie polityczno-administracyjnym, bądź o hegemonię, lub zwalczają się z powodu uprzedzeń ideologicznych, kulturowych czy przynależności etnicznych.

W takim rozumieniu "konfliktu plemiennego" może nastąpić trudność określenia jednoznacznej różnicy między nim, a "konfliktem panowania", czy też "konfliktem o interesy partykularne", zwłaszcza że wchodzące w skład tych pierwszych konflikty religijne, podobnie jak konflikty plemienne wynikają często z problemów materialnych, społecznych lub strukturalnych. Pozornie proste do przyporządkowania do określonego typu konflikty plemienne i etniczne będące domeną Trzeciego Świata, przy głębszej analizie przyczyn ich wystąpienia nastręczają określonych problemów w procesie ich klasyfikacji. W konfliktach tych bardzo często dochodzą do głosu zaszłości historyczne, dysproporcje między pozycjami społecznymi poszczególnych plemion ugruntowane w czasach kolonialnych potęgowane przez społeczno-ekonomiczne i polityczne rozbieżności. Właśnie te czynniki kryją się pod powierzchnią etnicznej wrogości i przede wszystkim one powinny być zauważane przed bezkrytycznym zakwalifikowaniem danego konfliktu jako plemiennego[4].

e) ***Konflikty militarno-strategiczne*** - do tej grupy zalicza się działania, względnie prewencyjne postępowanie w obliczu poczucia zagrożenia ze strony przeciwnej, strategię bezpieczeństwa, która powinna zapobiec wplątaniu się w konflikt między stronami trzecimi (wojna w Jordanii 1970-1971), groźbę czy zaatakowanie sił zbrojnych rządu, który jest w stanie wojny ze stroną trzecią, by tę ostatnią wyeliminować poprzez związanie walką wojsk nieprzyjaciela (np. wojna chińsko-wietnamska 1978-1980r. w związku z interwencją Wietnamu w Kambodży), kontrola nad ważnym obszarem z powodów militarno-strategicznych (wojna brytyjsko-argentyńska o wyspy falklandzkie 19 III - 15 VI 1982r.).

3) **Konflikty terytorialne** - w grupie tej znajdują się konflikty które dotyczą terytorialnych roszczeń zaangażowanych stron. Spory graniczne oraz roszczenia wobec terytorium (lub jego części) innego państwa

---

[4]por. B. Moser, *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen-und anßenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1983.

w związku z dążeniami mniejszości narodowych przyłączenia zamieszkiwanego przez nich terytorium do innego państwa, do większej samodzielności, czy autonomii. Klasyfikując je, K. Gantzel i J. Meyer-Stamer, wyróżniają następujące ich rodzaje:

a) ***Ekspansję*** - działania dążące do rozszerzenia terytorium w wyniku zdobycia lub aneksji całości terytorium czy części obszaru innej społeczności bez względu na to czy społeczność ta zorganizowana jest pod względem państwowym czy znajduje się w procesie tworzenia własnej państwowości;

b) ***Restaurację terytorialną*** - odtworzenie poprzedniego stanu, najczęściej ponowne odzyskanie byłego obszaru państwowego utraconego na korzyść innego państwa;

c) ***Rewizję terytorialną*** - zmiana lub dążenie do zmiany przebiegu granic, wynikające z niejasności ich wytyczenia w historycznym procesie kształtowania państwa lub arbitralnego wytyczenia granic przez byłe mocarstwa kolonialne, narzucenia granic przez umowy (układy) graniczne (min. Traktat Wersalski 28 VI 1919, Układ z Tranion - 1920, Układ Jałtański - II 1945 i Poczdamski - VII/VIII 1954). W tej grupie znajdują się wojny wynikłe w wyniku zamierzonego usiłowania przyłączenia terytorium jednego państwa do drugiego;

d) ***Autonomię/Secesję*** - przedmiotem konfliktu jest dążenie ludności (grup ludności - najczęściej chodzi tutaj o mniejszości narodowe) na części obszaru państwa - wobec władzy centralnej, o uzyskanie większej samodzielności (wewnętrznej autonomii) pod względem polityczno-administracyjnym (własnej administracji), gospodarczym (uzyskanie większego udziału w dostępie do surowców, względnie większych inwestycji na części terytorium), pod względem społecznym (ochrona przed dyskryminacją), pod względem kulturalnym (zachowanie etnicznej bądź lokalnej tradycji czy odrębności religijnej). Wysiłki secesjonistyczne / separatystyczne dotyczą również odłączenia części terytorium danego państwa w celu utworzenia własnego państwa bądź przyłączenia się do innego państwa.

W odróżnieniu od ekspansji, restauracji i rewizji terytorialnej, konflikty o autonomię/secesję nie dążą do zmian terytorialnych, lecz o panowanie na części terytorium państwa i wyniku tego plasują się one najczęściej w pobliżu "konfliktów o panowanie".

4) **Panowanie obce** - określenie to dotyczy dwóch rodzajów konfliktów, rozumianych jako:

a) ***Panowanie kolonialne*** - w grupie tej znajdują się konflikty między mocarstwem kolonialnym, a tymi którzy dążą do obalenia bezpośredniego

uzależnienia kolonialnego i do stworzenia własnej suwerenności państwowej (dekolonizacja, wyzwolenie narodowe) oraz walki narodowo-wyzwoleńcze, w których kraj nie jest co prawda kolonią a zorganizowany ruch oporu dąży do wyzwolenia kraju spod władzy grupy panującej, czy spod wpływów zagranicznych.

b) ***Wpływ/Hegemonia*** - do tej grupy zaliczamy konflikty o ustanowienie, utrzymanie lub rozszerzenie pośredniej dominacji jednego państwa czy grupy państw nad innym państwem lub państwami całego regionu.

*

Konflikty zbrojne są dynamicznymi zjawiskami społecznymi, stąd też w jednym konflikcie może wystąpić jednocześnie kilka z przyjętych w zachodniej literaturze przedmiotu badań 14 rodzajach konfliktów zbrojnych i mogą one być klasyfikowane do więcej niż jednej grupy konfliktów. Moim zdaniem, przedstawiona typologia konfliktów, pomimo zalety jaką jest niewątpliwie łatwość ogólnej identyfikacji i kwalifikowanie danej wojny do poszczególnych typów wojen, nie daje jednak możliwości jednoznacznego rozgraniczenia konfliktów typu "B", toczących się w obszarze przeobrażeń systemu sprawowania władzy, a reform systemu sprawowania władzy, czy też konfliktów których celem są interesy par-/tykularne sfer rządzących lub grup społecznych. Szczególna trudność polega na tym, że w grupie konfliktów typu "B" następuje przenikanie i nakładanie się na siebie wielu form konfliktów, a jednocześnie tak szeroko pojmowana grupa utrudnia wskazanie ogólnych przyczyn i celów konfliktów zbrojnych. Również przyjęty podział konfliktów nie zawsze umożliwia jednoznaczne zakwalifikowanie konfliktu do danego typu wojen (A, B, C, D). Konflikt systemu, czy konflikt władzy może być zarówno przedmiotem wojny międzypaństwowej, a także antyreżimowej. Klasyfikacja wojen może nie pokrywać się z przyjętymi formalnie definicjami typów wojen. Konflikty systemu mieszczą się bowiem w wojnach typu "A", konflikty władzy w wojnach typu "A" i "C", konflikty terytorialne w wojnach typu "B" i "C", konflikty o panowanie obce przede wszystkim w wojnach typu "D", ale również w wojnach typu "A" i "C".

Zjawisko to stawia przed badaczem konieczność przyjęcia kompromisowych rozwiązań, utrzymania niezbyt rozbudowanej typologii konfliktów, albo znacznego rozbudowania systemu pojęciowego i kryteriów klasyfikacji (co nie zawsze prowadzi do przejrzystości stosowanej metody).

W polskojęzycznych opracowaniach spotykamy różnorodne typologie podziału konfliktów zbrojnych. Dostępne są również opracowania dotyczące teorii powstawania wojen. Nie ma natomiast opracowań poświęconych badaniom przyczyn konfliktów zbrojnych i wojen, zarówno w ujęciu retrospektywnym, czy też prognostycznym. Nie przeprowadzono też ich hierarchizacji, ani badań ilościowych.

Uwzględniając kryteria podziału konfliktów w literaturze polsko i obcojęzycznej konflikty zbrojne można podzielić ze względu na:

1) podłoże:

$$\mathbf{P} = \{\mathbf{P_i}\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1, 4}:$$

gdzie: P_1 - polityczne;
P_2 - ekonomiczne (gospodarcze);
P_3 - społeczne;
P_4 - militarne.

2) zasięg:

$$\mathbf{Y} = \{\mathbf{Y_i}\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1, 5}$$

gdzie: Y_1 - wewnętrzne bez zaangażowania sił zewnętrznych;
Y_2 - wewnętrzne z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
Y_3 - międzypaństwowe;
Y_4 - międzypaństwowe z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
Y_5 - międzynarodowe.

3) przyczyny:

$$\mathbf{G} = \{\mathbf{G_i}\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1, 15}$$

gdzie: G_1 - etniczno-narodowościowe;
G_2 - dekolonizacyjne;
G_3 - antyreżimowe;
G_4 - aneksyjne;
G_5 - rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium);
G_6 - władzy;
G_7 - systemu;
G_8 - ekonomiczne (dostęp do surowców, rynków zbytu, ...);
G_9 - militarne;
G_{10} - religijne;
G_{11} - odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne);

G_{12} - secesjonistyczne;
G_{13} - wyzwoleńcze (niepodległościowe);
G_{14} - społeczne (nierównoprawne traktowanie grup społecznych, poprawa warunków egzystencjalnych);
G_{15} - polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy).

4) zaangażowanie stron:

$$\mathbf{U} = \{\mathbf{U}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,3}$$

gdzie: U_1 - dwustronne;
U_2 - wielostronne;
U_3 - koalicyjne (sojusznicze).

5) czas trwania:

$$\mathbf{R} = \{\mathbf{R}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,3}$$

gdzie: R_1 - krótkotrwałe;
R_2 - średniotrwałe;
R_3 - długotrwałe.

6) przestrzeń:

$$\mathbf{O} = \{\mathbf{O}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,5}$$

gdzie: O_1 - graniczne;
O_2 - lokalne (miniregionalne);
O_3 - regionalne;
O_4 - kontynentalne (makroregionalne);
O_5 - światowe (subregionalne).

7) intensywność działań:

$$\mathbf{I} = \{\mathbf{I}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,3}$$

gdzie: I_1 - małej;
I_2 - średniej;
I_3 - dużej (wojna).

8) właściwości taktyczne prowadzenia działań:

$$\mathbf{W} = \{\mathbf{W}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,7}$$

gdzie: W_1 - operacje lądowe;

W_2 - operacje lądowo-powietrzne;
W_3 - operacje lądowo-powietrzno-morskie;
W_4 - regularne;
W_5 - manewrowe;
W_6 - partyzanckie;
W_7 - ogniskowe (punktowe);

9) zamiar działań:

$$\mathbf{M} = \{\mathbf{M}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,3}$$

gdzie: M_1 - wyniszczające;
M_2 - nękające;
M_3 - destabilizujące (dezorganizujące).

10) cele działań:

$$\mathbf{E} = \{\mathbf{E}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,2}$$

gdzie: E_1 - przejęcie władzy (utrzymanie, odtworzenie władzy, walka między różnymi frakcjami, walka o orientację polityczną, dążenie do dominacji, ...);
E_2 - przejęcie terytorium (rewindykacje, secesje, aneksje, odparcie agresji, zapewnienie jedności terytorialnej, obrona suwerenności, obrona spójności terytorialnej, ...).

11) użyte środki taktyczno - techniczne (rażenia, walki):

$$\mathbf{L} = \{\mathbf{L}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1,6}$$

gdzie: L_1 - konwencjonalne (klasyczna broń taktyczna);
L_2 - ograniczone wykorzystanie broni jądrowej (taktycznej);
L_3 - ograniczone wykorzystanie operacyjnej broni jądrowej;
L_4 - powszechne (strategiczne) wykorzystanie broni jądrowej;
L_5 - niekonwencjonalne (broń biologiczna, chemiczna);
L_6 - z wykorzystaniem broni nieletalnych.

Mam świadomość tego, że przedstawione kryteria podziału nie są jedynymi i ostatecznymi. Uwzględniając jednak postawione problemy szczegółowe, niezbędne do rozwiązania głównego problemu badawczego[5], do dalszych badań przyjąłem kryterium podziału konfliktów zbrojnych wg:

[5] Zob. rozdział I, pkt. 1.3., s. 34.

- przyczyn (G);
- celu (E);
- czasu trwania (R).

Na pewno w zależności od zainteresowań badaczy i prowadzonych analiz tworzone będą kolejne typologie pozwalające szerzej poznać problemy powstawania konfliktów zbrojnych.

3.2. Badania ilościowe współczesnych konfliktów zbrojnych

W wyniku zmian polityczno-militarnych w Europie Środkowo-Wschodniej i rozpadu ZSRR został zakończony okres konfrontacji dwóch wielkich obozów: Wschodu i Zachodu. Przesunęło to w bliżej nie określoną przeszłość niebezpieczeństwo wybuchu konfliktu zbrojnego na skalę wojny kontynentalnej lub światowej. Absolutnie nie oznacza to, że świat pozbawiony został groźby wybuchu konfliktów na większą skalę niż konflikty lokalne o małej intensywności. Ich źródła mogą tkwić w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych); religijnych (fundamentalizm religijny); ekonomicznych lub politycznych (wewnętrznych lub światowych). Zmiany charakteru i form konfliktów zbrojnych wymuszają konieczność poszukiwania nowych sposobów ich prognozowania i zapobiegania im. Poznanie związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych cech charakteru i właściwości konfliktów w zależności od kryterium celów może okazać się skutecznym narzędziem m. in. do formowania wymagań dla budowy systemu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie i na świecie.

Statystycy twierdzą, że praktycznie od momentu zakończenia II wojny światowej nie było dnia ani godziny, by na naszym globie nie trwały walki. Mimo przemian, jakie miały miejsce pod koniec lat osiemdziesiątych, od początku lat dziewięćdziesiątych nie obserwuje się zmniejszenia liczby konfliktów zbrojnych na świecie a raczej ich wzrost.

Prowadzenie badań ilościowych konfliktów zbrojnych i wojen nie jest możliwe bez przyjęcia ich definicji i typologii, dlatego też, badania współczesnych konfliktów zbrojnych przeprowadziłem w oparciu o przyjęte wcześniej definicje konfliktu zbrojnego i wojny[6] oraz podział ze względu na przyczyny wystąpienia, realizowane cele i czas ich trwania.

---

[6] Zob. rozdział I, pkt. 1.1., s. 30-31.

W zależności od przyjętych przez badaczy problemu definicji konfliktów zbrojnych i wojny w literaturze przedmiotu badań pojawia się różna liczba konfliktów zbrojnych przyjętych do badań. Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych i wojen analizowanych w pracach różnych badaczy problemu przedstawia tabela 3.2.

Tabela 3.2.

Liczba konfliktów zbrojnych i wojen według różnych badaczy problemu[7].

Lp.	Badacz problemu	Rok ogłoszenia badań	Przedział lat	Liczba konfliktów i wojen
1	Sorokin	1959	1100 - 1925	862
2	Wright	1965	1480 - 1941	278
3	Richardson	1960	1820 - 1949	317
4	Butterworth/Scraton	1976	1945 - 1974	310
5	Kende	1978	1945 - 1974	120
6	Kende/Gantzel/Fabig	1982	1945 - 1982	148
7	Small/Singer	1982	1816 - 1980	224
8	Gantzel/ Meyer-Stamer	1986	1945 - 1894	159
9	Kęsoń	1996	1900 - 1995 1946 - 1995	475 375

Zestawienie ilości wojen i ofiar w latach 1900 - 1995 (według definicji SIPRI) z podziałem na podokresy przedstawiono w tabeli 3.3.

Tabela 3.3.

Liczba wojen i ofiar w latach 1900 - 1995.

LATA	Ilość konfliktów		Ilość konfliktów na 5 lat		Il. wojen światow.	Ilość ofiar w milionach osób	
	Świat	Europa	Świat	Europa	Ogółem	Ogółem	Europa
1900 - 1945	ok. 100	ok. 30	11,11	5,00	2	> 100	ok. 50
1946 - 1989	ok. 275	10	32,40	1,18	-	25 - 35,6	ok. 0,018
1990 - 1995	54	6	54,00	5,00	-	1,2 - 1,5	0,082 - 0,10
Razem	ok. 429	46	32,5*	3,73*	2	126,2 - 137,1	50,097 - 50,115
Ogółem	475		36,56**		2	176,297 - 187,215	

* - średnia liczba konfliktów w rozpatrywanym okresie;

** - średnia liczba konfliktów w roku w latach 1990-1995.

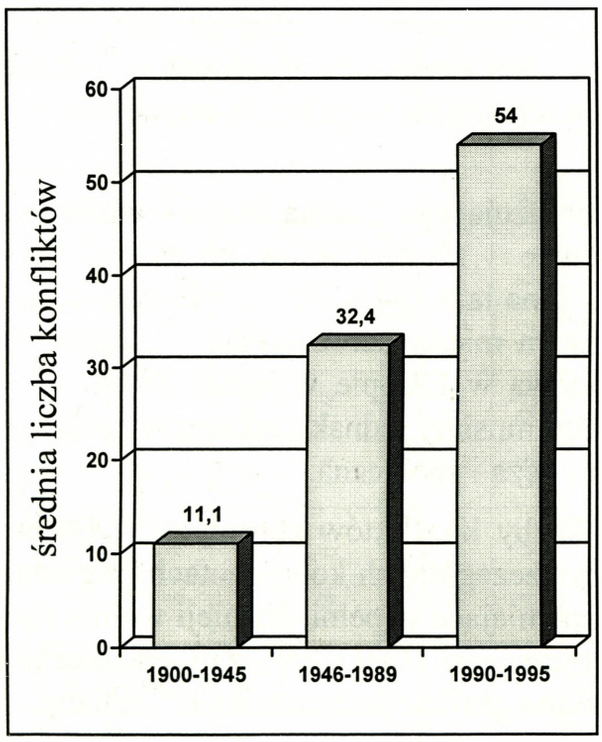
[7] A. Ferdowsi, G. Greindl i inni, Macht und Ohnmacht der Vereinten Nation, Weltforum Verlag München, Köln, London 1987. s. 4; poz. 9 - wyliczenia własne.

W procesie badań zasadniczych dokonano identyfikacji 475 konfliktów zbrojnych toczących się na świecie w latach 1900 - 1995 (poz. 9 w tabeli 3.2.).

Okres lat 1900 - 1995 podzielono na trzy podokresy, mające wg autora, decydujące znaczenie dla procesu zmian współczesnego świata:

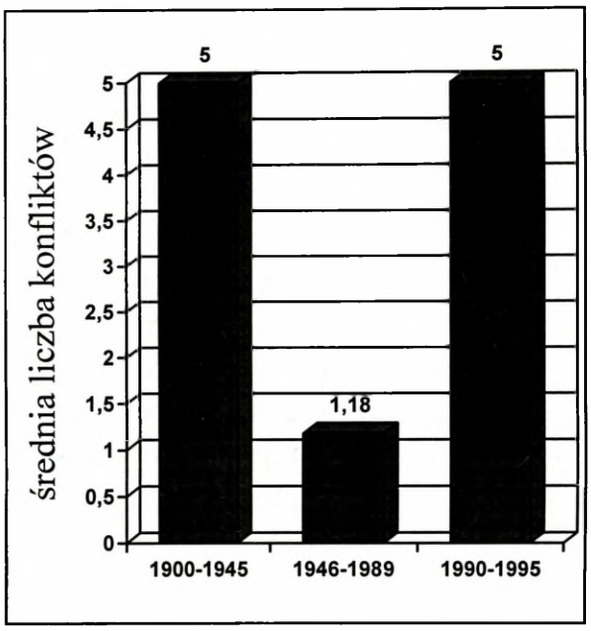
- podokres I - lata 1900 - 1945 (do zakończenia II wojny światowej);
- podokres II - lata 1946 - 1989 (istnienie dwubiegunowego układu sił na świecie);
- podokres III - lata 1990 - 1995 (po rozpadzie dwubiegunowego układu sił).

Przyjęte podokresy historii podzielono na pięcioletnie przedziały lat i wyznaczono średnie wielkości poszukiwanych wartości charakterystycznych. Szczegółowe analizy przeprowadzono dla konfliktów zbrojnych toczących się w II i w III podokresie. Podokres I wykorzystano jedynie dla porównania i zobrazowania pojawiających się trendów. Dla tak przyjętych warunków analizy, graficzną dynamikę przyrostu średniej liczby konfliktów na świecie przedstawia rys. 3.1.

Rys. 3.1. Dynamika wzrostu średniej liczby konfliktów zbrojnych w świecie w okresach pięcioletnich w poszczególnych etapach lat 1900-1995.

Analiza konfliktów zbrojnych przeprowadzona dla tego samego przedziału czasowego i przy takich samych założeniach, ale dla Europy, (rys. 3.2.) ukazuje inny przebieg zmiany wartości charakterystycznych (liczby konfliktów i liczby ofiar).

Rys. 3.2. Średnia liczba konfliktów zbrojnych w Europie w okresach pięcioletnich w poszczególnych etapach lat 1900-1995.

Z diagramu obrazującego średnią liczbę konfliktów w Europie wynika, że minimum (równe 1,18 konfliktów na pięciolatkę) przypada w drugim podokresie, tj. na lata 1946-1988, czyli okresu dwubiegunowego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. Za stosunkowo stabilną sytuację międzynarodową w Europie w latach 1945-1989 państwa dawnego bloku wschodniego musiały jednak zapłacić wysoką cenę polityczną, ekonomiczną, gospodarczą i społeczną.

Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w latach 1946-1995 (nie spełniające w pełni definicji wojny, np. nie spełniają parametru SIPRI dotyczącego 1000 ofiar) zawiera tabela 3.4., a na rys. 3.3. i 3.3a. przedstawiono graficznie dynamikę ich zmiany.

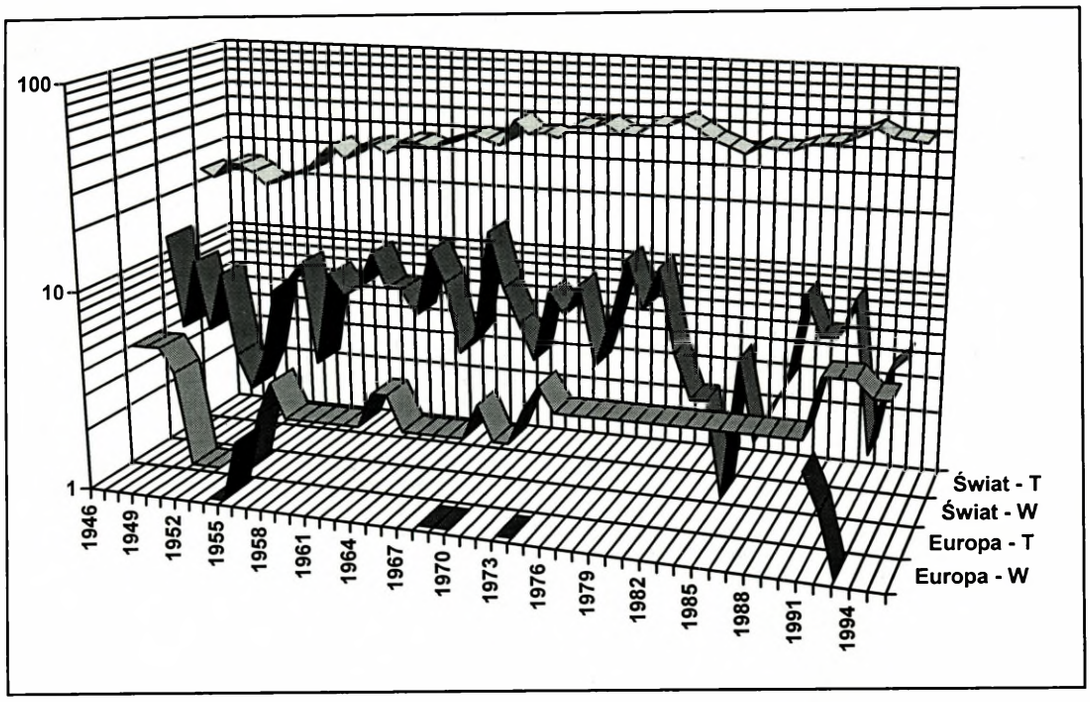
Z zestawienia tego wynika, że od zakończenia II wojny światowej obserwujemy na świecie ciągły wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych. Od 23 konfliktów w 1946r., do 34 w 1956r., 42 w 1966r. Widzimy więc, że średnio w latach 1946-1966 ilość konfliktów toczących

Tabela 3.4.

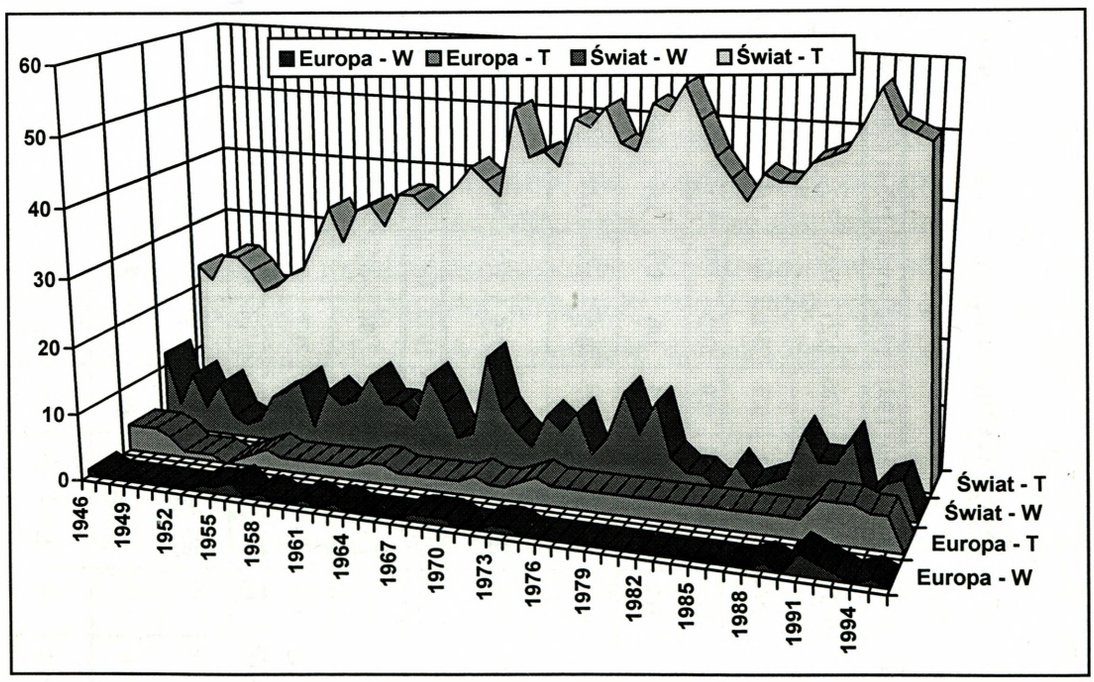
Liczba konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w latach 1946 - 1995

Lata	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Świat W/T	12/23	4/21	9/25	4/25	8/23	3/20	2/21	3/23	7/24	8/29	10/34	3/29	9/34	7/35	8/32	12/37	8/37	8/35	6/37	13/39	9/42	4/40	5/38	17/51	9/44
Europa W/T	1/4	0/4	0/4	0/3	0/1	0/1	0/1	0/0	1/1	1/2	2/3	0/2	1/2	0/2	0/2	1/2	0/2	1/3	0/3	0/2	0/2	0/2	1/2	1/2	1/3
Azja W/T	7/10	2/9	2/9	2/10	6/13	0/9	0/8	1/9	3/10	2/11	2/12	2/13	1/12	2/12	2/9	3/11	5/13	1/11	0/8	4/8	1/12	2/10	1/10	5/16	3/12
Afryka W/T	0/2	1/3	1/4	1/4	0/3	2/5	1/6	1/7	1/7	2/8	1/9	1/8	1/9	3/11	5/13	4/12	2/14	3/12	4/15	3/15	6/17	1/15	2/14	2/14	2/15
Ameryka W/T	1/1	1/2	4/5	0/4	2/4	0/2	0/2	1/2	2/3	1/4	4/7	0/4	4/6	2/8	1/7	3/9	1/6	2/7	1/8	3/8	2/9	0/7	1/7	3/10	2/8
Bliski Wschód W/T	3/6	0/3	1/3	1/4	0/2	1/3	1/4	1/5	0/3	2/4	1/4	0/2	2/3	0/2	0/1	1/3	0/2	1/4	1/3	3/6	0/5	1/6	0/5	6/9	1/6

Lata	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1986	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Świat W/T	6/45	4/43	9/50	7/49	10/52	4/47	7/46	14/53	8/32	13/56	5/31	3/46	3/43	1/40	5/44	2/43	3/43	4/46	11/47	7/48	7/52	11/57	2/52	5/51	6/50
Europa W/T	0/2	0/2	1/3	1/4	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	0/3	1/3	0/3	3/6	2/6	1/6	0/5	1/5
Azja W/T	3/15	2/16	1/15	1/14	3/17	3/16	3/14	5/16	2/15	4/17	1/14	0/14	0/12	1/12	4/16	1/16	1/17	3/20	8/22	4/22	2/23	2/24	0/23	1/22	1/21
Afryka W/T	2/15	2/16	3/19	3/19	6/21	1/18	4/19	4/21	0/20	6/20	1/17	1/14	1/14	0/12	1/13	1/13	1/12	0/11	1/12	0/11	0/11	5/16	1/13	1/13	1/10
Ameryka W/T	0/7	0/6	1/7	1/7	0/6	0/6	0/6	2/7	3/7	1/7	2/9	1/8	1/8	0/8	0/7	0/7	0/7	1/8	1/7	1/8	1/7	1/7	0/6	2/7	1/7
Bliski Wschód W/T	1/6	0/3	3/6	1/5	1/5	0/4	0/4	3/6	3/7	2/9	1/8	1/7	1/6	0/5	0/5	0/4	1/4	0/4	0/3	2/4	1/5	1/4	0/4	1/5	2/7

Rys. 3.3. Dynamika zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 (wykres logarytmiczny).

Rys. 3.3a. Dynamika zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 (wykres liniowy).

się na świecie wzrastała o 10 na dekadę. W latach siedemdziesiątych nastąpiło zwiększenie ich liczby i w 1973r. osiągnęły liczbę 50. Kolejny wzrost liczby konfliktów - do 53 nastąpił w 1978r., a w 1980r. do 56. W 1992r. toczyło się już 57 konfliktów zbrojnych. O ile w latach 1946-1990 zwiększenie liczby konfliktów zbrojnych na świecie następowało głównie za sprawą wzrostu ich liczby poza kontynentem europejskim (por. rys. 3.2.), to wzrost w latach dziewięćdziesiątych nastąpił głównie w Europie i w Azji. Spowodowane to było wzrostem dążeń niepodległościowych po rozpadzie ZSRR i upadkiem systemu socjalistycznego w Europie Wschodniej. Wybuchła trójstronna wojna w b. Jugosławii. Serbowie, Muzułmanie, Chorwaci ustanowili odrębne państwa na terenach, gdzie stanowili etniczną większość. Do najostrzejszych walk doszło w Bośni i Hercegowinie, która zróżnicowana etnicznie stała się terenem na którym te trzy narodowości dążyły do dominacji prowadząc bestialską wojnę i czystki etniczne na kontrolowanych przez siebie terenach. Również proces kształtowania nowych państw z republik b. ZSRR nie zawsze odbywał się w sposób pokojowy, bez użycia siły, czego przykładem może być Litwa i Mołdowa oraz państwa azjatyckie (Gruzja, Azerbejdżan, Armenia, Tadżykistan, Czeczenia, Osetia).

Jedynym pozytywnym aspektem tej tendencji wzrostowej jest to, iż część z nich była i jest konfliktami o małej intensywności i nie pociąga za sobą dużej ilości ofiar (nie spełnia parametru SIPRI - 1000 ofiar) i nie są klasyfikowane jako wojny.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 3.4. oraz rysunków 3.3. i 3.3a. wynika również, że w latach 1980 ÷ 1984 na świecie nastąpił największy spadek dynamiki wzrostu liczby konfliktów wybuchających (z 13 w 1980r. do 5 w roku 1981r.), a w 1984r. wybuchł tylko 1 konflikt zbrojny (kurdyjskie powstania w Turcji). Na przełomie lat 1980/1981 zakończyło się również 25 toczących się konfliktów zbrojnych.

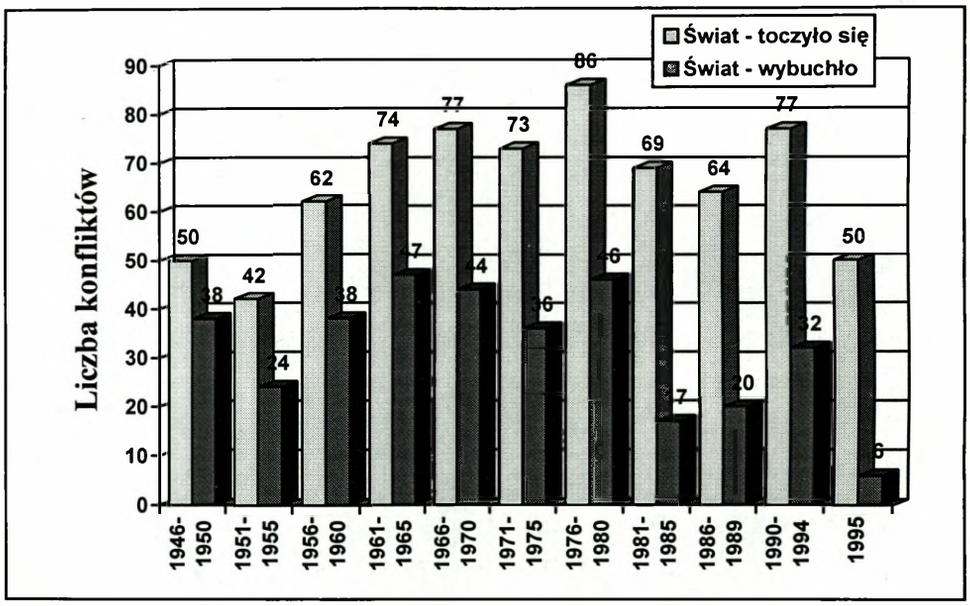
W Europie natomiast w latach 1975-1988 nie wybuchł żaden konflikt zbrojny. Fakt ten jest potwierdzeniem wyliczeń i spostrzeżeń wynikających z tabeli 3.3. i rys. 3.2. dotyczących średniej liczby konfliktów zbrojnych w okresie istnienia dwubiegunowego układu sił na świecie. Na podstawie uzyskanych wyników możemy stwierdzić, że istnienie akceptowanych przez mocarstwa stref wpływów ogranicza ilość wybuchających konfliktów zbrojnych.

Liczbę konfliktów toczących i wybuchających w świecie i w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich zestawiono w tabeli 3.5., a na rys. 3.4. i 3.5. przedstawiono graficzną dynamikę ich zmiany.

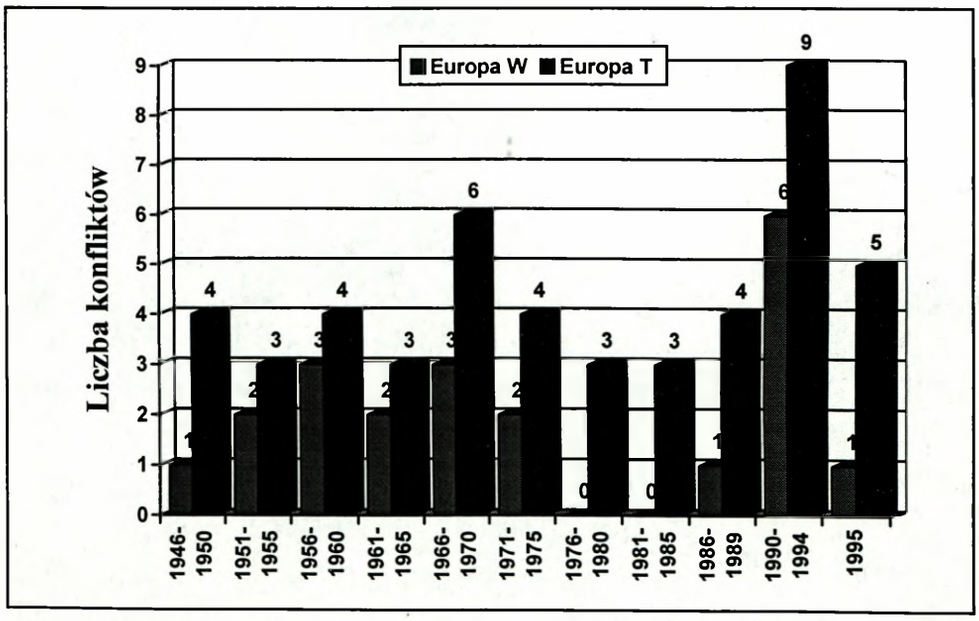
Tabela 3.5.

Liczba konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się w świecie i w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Lata Region	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1994	1995-
Świat - W/T	38/50	24/42	38/62	47/74	44/77	36/73	46/86	17/69	20/64	32/77	6/50
Europa W/ T	1/4	2/3	3/4	2/3	3/6	2/4	0/3	0/3	1/4	6/9	1/5

Rys. 3.4. Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Rys. 3.5. Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Analiza liczby konfliktów toczących i wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich wykazuje występowanie trzech fali wzrostowych (f) liczby konfliktów zbrojnych (zob. rys. 3.4.):

1) f_1 - dwudziestoletnia lata 1951-1970:
   - konflikty toczące się - wzrost od 42 do 77;
   - konflikty wybuchające - wzrost od 24 do 47;
2) f_2 - dziesięcioletnia lata 1971-1980:
   - konflikty toczące się - wzrost od 73 do 86;
   - konflikty wybuchające - wzrost od 36 do 46;
3) f_3 - dziesięcioletnia lata 1985-1994:
   - konflikty toczące się - wzrost od 64 do 77;
   - konflikty wybuchające - wzrost od 20 do 32;

Z analizy wartości przyrostów ilości konfliktów zbrojnych "Δ" (tabela 3.6.) wynika, że są one w zasadzie na stałym poziomie i wynoszą:
- dla konfliktów toczących się $\Delta_t \approx 13$;
- dla konfliktów wybuchających $\Delta_w \approx 11{,}5$.

Tabela 3.6.

Przyrosty liczby konfliktów toczących się Δ_t i wybuchających Δ_w.

Przyrost	Fala		
Δ	f_1	f_2	f_3
Δ_t	35/ (17,5)*	13	13
Δ_w	23 /(11,5)*	10	12

( )* - przyrost sprowadzony - przyrost ilości konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających fali (f_1) sprowadzony do długości fal (f_2 i f_3).

Analizując przebieg wykresów dynamiki zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących i wybuchających w świecie: logarytmicznego (rys. 3.3.) i liniowego (rys. 3.3a.) oraz uwzględniając, że przyrost liczby konfliktów toczących się jest większy od przyrostu liczby konfliktów wybuchających $\Delta_W > \Delta_W$, widzimy, że od zakończenia II wojny światowej następuje systematyczny wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych na świecie, a liczba konfliktów wybuchających jest większa od liczby zakończonych. Również w Europie (tab. 3.5. i rys. 3.5.) widzimy, że liczba konfliktów wybuchających jest większa od liczby zakończonych. Wzrost liczby konfliktów wybuchających następuje tutaj skokowo i brak jest prawidłowości jej zmiany. Uzyskane wyniki i wynikające z nich wnioski są zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Dietricha Junga, Klausa Schlichte i Jensa Siegelberga z Arbeitsgemeinschaft Kriegsursachenforschung[8].

[8] K. Schlichte, *Das Kriegsgeschehen 1995,* Duisburg - Bonn 1996, s. 11 - 13.

3.3. Badanie czasu trwania współczesnych konfliktów zbrojnych

Czas trwania konfliktów zbrojnych w znacznej mierze zależy od różnorodnych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych towarzyszących sytuacjom konfliktowym. Wpływ na to mają realizowane cele, potencjał militarny i ekonomiczny zaangażowany w konflikt, wykorzystywany sprzęt, poziom wyszkolenia bojowego zarówno żołnierzy jak i dowódców. Przebieg trwających na świecie i w Europie konfliktów pozwala stwierdzić, że konflikty o małej intensywności mają tendencję do przedłużania się. Potwierdzeniem tej tezy są przebiegi konfliktów w b. Jugosławii, Gruzji, Czeczenii, Nagorno-Karabachu, Afganistanie oraz nierozwiązane problemy narodowościowe i autonomiczne: Basków (walka baskijskiej Organizacji ETA) i Irlandii Północnej (konflikt Wielka Brytania - Irlandzka Armia Republikańska). Istotą konfliktów zbrojnych o dużej intensywności jest natomiast krótkotrwałość i duże tempo działań (konflikt brytyjsko-argentyński o Falkandy-Malwiny, konflikt w Zatoce Perskiej)[9].

Najczęściej spotykanym w typologii wojen kryterium identyfikacji konfliktów zbrojnych w zależności od kryterium czasu jest podział na konflikty krótkotrwałe i długotrwałe.

W celu uszczegółowienia badań kryterium w którym za podstawę podziału przyjęto parametr czasu, nazwano podziałem konfliktów na rodzaje i oznaczono symbolem "R". Analizę konfliktów zbrojnych toczących się w latach 1900-1995, przeprowadzono dzieląc je na:

- krótkotrwałe /do 6 miesięcy/ - "R-1";
- średniotrwałe /do 12 miesięcy/ - "R-2";
- długotrwałe /powyżej 12 miesięcy/ - "R-3";

Podział ilościowy konfliktów zbrojnych wybuchających w latach 1945 -1995 na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w okresach pięcioletnich, według ich rodzaju zestawiono w tabeli 3.7., a na rys. 3.6. i 3.7. zaprezentowano porównanie dynamiki ich zmiany.

Z analizy danych liczbowych i charakteru wykresów wynika, że dominującą rolę w świecie odgrywają konflikty długotrwałe. Spadek ich ilości następował w latach 1946-1960, (z 20 d0 13). Kolejne dwadzieścia charakteryzuje wzrost liczby wybuchających konfliktów "R-3", aż do 36 w okresie 1976 - 1980. Tak duży wzrost liczby wybuchających konfliktów

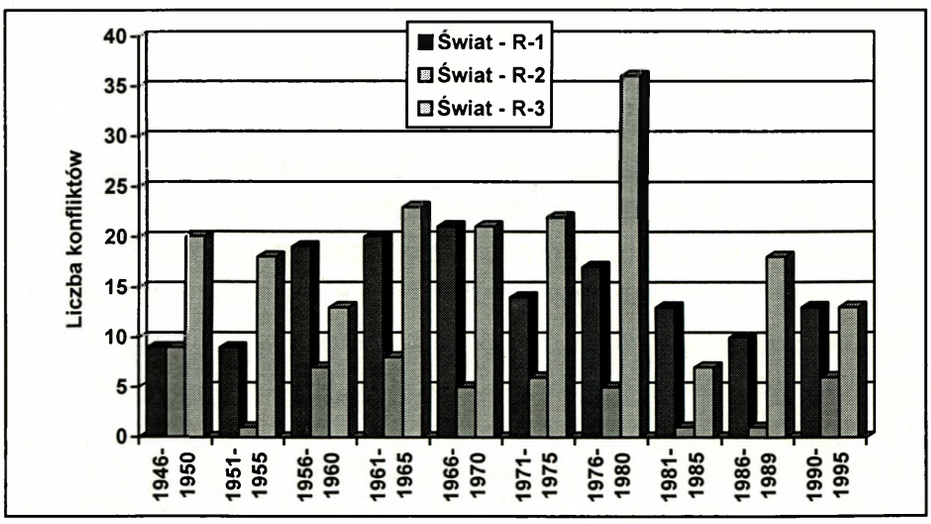
---

[9] S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze*, WLOP, Warszawa 1996.
S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze*, Wyd. AKTA, Warszawa 1996.

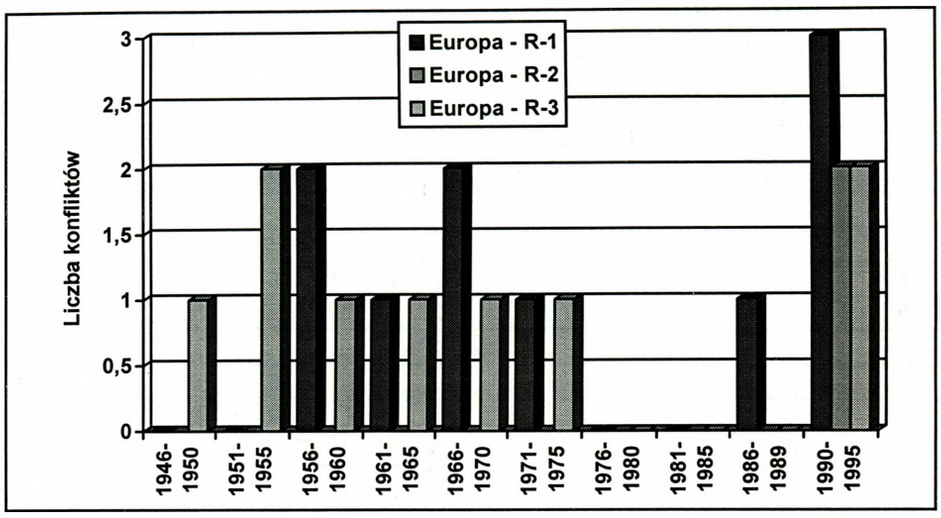
Tabela 3.7.

Liczba konfliktów zbrojnych i wojen wybuchających na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich - kryterium czasu trwania.

Lata Rodzaj konfliktu	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995	Σ
ŚWIAT											
R-1	9	9	19	20	21	14	17	13	10	13	145
R-2	9	1	7	8	5	6	5	1	1	6	49
R-3	20	18	13	23	21	22	36	7	18	13	191
EUROPA											
R-1	0	0	2	1	2	1	0	0	1	3	10
R-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
R-3	1	2	1	1	1	1	0	0	0	2	9
AZJA											
R-1	8	4	6	5	3	7	9	1	3	2	48
R-2	2	0	1	4	2	1	0	0	0	1	11
R-3	11	6	5	7	7	6	10	4	13	4	73
AMERYKA											
R-1	0	2	4	5	5	0	2	3	3	2	26
R-2	4	1	2	1	0	0	0	0	0	0	8
R-3	3	1	4	3	3	2	5	1	1	2	25
AFRYKA											
R-1	1	1	4	7	7	4	2	5	2	2	35
R-2	1	0	2	3	2	3	5	1	0	2	19
R-3	2	6	4	8	6	10	14	0	3	4	57
BLISKI WSCHÓD											
R-1	0	2	5	2	4	2	4	4	1	4	28
R-2	2	0	0	0	1	2	0	0	1	1	7
R-3	3	3	0	4	4	3	7	2	1	1	28

Rys. 3.6. Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w latach 1946-1995 w świecie w okresach pięcioletnich.

Rys. 3.7. Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w latach 1946-1995 w Europie w okresach pięcioletnich.

spowodowany był niewątpliwie nasileniem się mocarstwowej polityki ZSRR i USA mającej na celu utrzymanie stref wpływów na świecie, co zaowocowało konfliktami w Azji, Afryce i na Bliskim Wschodzie.

Najmniej konfliktów zbrojnych, tylko 7, wybuchło w latach 1981-1985. Tłumaczyć to można ograniczeniem oddziaływania mocarstw, odprężeniem w polityce między Wschodem i Zachodem, a także i chyba głównie, pogłębianiem się recesji ekonomicznej państw bloku wschodniego. Upadająca gospodarka ZSRR nie była w stanie wspierać rządów komunistycznych wielu krajów Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu. Wraz z pogarszaniem się sytuacji ekonomicznej w Europie, Azji, Afryce, i na Bliskim Wschodzie nastąpił wzrost tendencji narodowościowych, dążeń do autonomii, a w krajach muzułmańskich wzrost fundamentalizmów religijnych.

Lata 1986-1995 to kolejny wzrost liczby wybuchających konfliktów zbrojnych. Spowodowane to zostało głównie budowaniem państwowości nowych państw powstałych po rozpadzie bipolarnego układu sił w świecie. Do głosu doszły tłumione przez lata różnice etniczne i narodowościowe. W b. Jugosławii rozpoczęto tworzenie państw "jednolitych" etnicznie. Spowodowało to wybuch walk w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie i Krajinie.

Podobną tendencję wzrostową do konfliktów długotrwałych "R-3" mają konflikty krótkotrwałe "R-1" (patrz tabela 3.7.). Ilość wybuchających konfliktów krótkotrwałych "R-1" i konfliktów długotrwałych "R-3" jest porównywalna na Bliskim Wschodzie (28 - "R-1" i 28 - "R-3"). W Azji

i w Afryce ilość konfliktów krótkotrwałych jest mniejsza od konfliktów długotrwałych (odpowiednio w Azji 48 - "R-1", 73 - "R-3"; w Afryce 35 - "R-1", 57 - "R-3"). Jedynie na kontynencie amerykańskim i w Europie ilość konfliktów krótkotrwałych jest większa od ilości konfliktów długotrwałych (odpowiednio w Ameryce - 26 - "R-1", 25 - "R-3"; w Europie 10 - "R-1", 9 - "R-3")).

3.4. Badanie celów konfliktów zbrojnych i wojen.

Źródła konfliktów zbrojnych mogą tkwić w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych); religijnych (fundamentalizm religijny); ekonomicznych lub politycznych (wewnętrznych lub światowych). Zmiany charakteru i form konfliktów wymuszają konieczność konstruowania nowych rodzajów sprzętu uzbrojenia, których ewentualne zastosowanie może zapewnić skuteczne realizowanie celów konfliktu. Prowadząc badania ilościowe konfliktów zbrojnych i wojen nie sposób pominąć analizę konfliktów według kryterium celów. Poznanie związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych cech charakteru i właściwości konfliktów w zależności od kryterium celów jest niezbędne do zbudowania algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej. Poznanie prawidłowości, częstości występowania kolejnych przyczyn i stopnia ich konfliktogenności ułatwi wykrywanie symptomów sygnalizujących powstawanie zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Może również okazać się skutecznym narzędziem do formowania wymagań taktyczno-technicznych dla nowo projektowanych środków walki, być pomocne przy wyznaczania kierunków rozwoju i modernizacji sprzętu uzbrojenia, czy opracowywaniu nowego modelu SZ RP.

Stosując przyjęte kryterium celów (E) dzielące konflikty zbrojne na dwie grupy, (których celem jest: E_1 - przejęcie władzy; E_2 - przejęcie terytorium;), analizie poddano konfliktu zbrojne toczące się w latach 1989-1995[10], identyfikowane jako wojny (zgodnie z definicją wojny przyjętą przez SIPRI).

Podział współczesnych konfliktów zbrojnych (wojen) według tych dwóch podstawowych celów (przejęcie władzy, przejęcie terytorium) przedstawia tabela 3.8., natomiast rys. 3.8. i 3.9. ilustrują dynamikę zmiany tych celów konfliktów na świecie i w Europie.

---

[10] Dane statystyczne wg *Yearbook SIPRI*, Oxford University Press, Londyn, (Roczniki 1989 - 1995).

Tabela 3.8.

Regiony, ilość i cele wojen w latach 1989-1995.

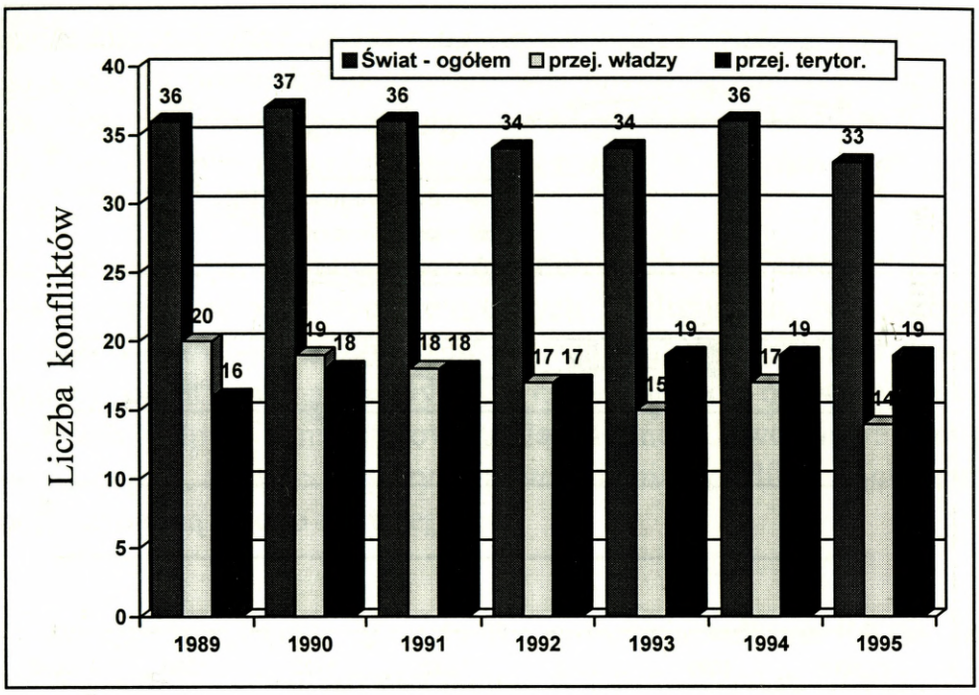
REGION	1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995*	
	cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny	
	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.
Afryka	7	3	8	3	9	3	7	1	6	2	7	2	5	2
Azja	6	8	5	10	3	8	5	9	4	7	5	8	4	7
Ameryka Centralna i Płd.	5	-	5	-	4	-	3	-	3	-	3	-	3	1
Europa	1	1	-	1	-	2	-	4	-	6	-	5	-	5
Środkowy Wschód	1	4	1	4	2	5	2	3	2	4	2	4	2	4
Razem	20	16	19	18	18	18	17	17	15	19	17	19	14	19
Razem w roku	36		37		36		34		34		36		33	

* - wstępna własna ocena klasyfikacyjna;
p. wł. - przejęcie władzy;
p. ter. - przejęcie terytorium.

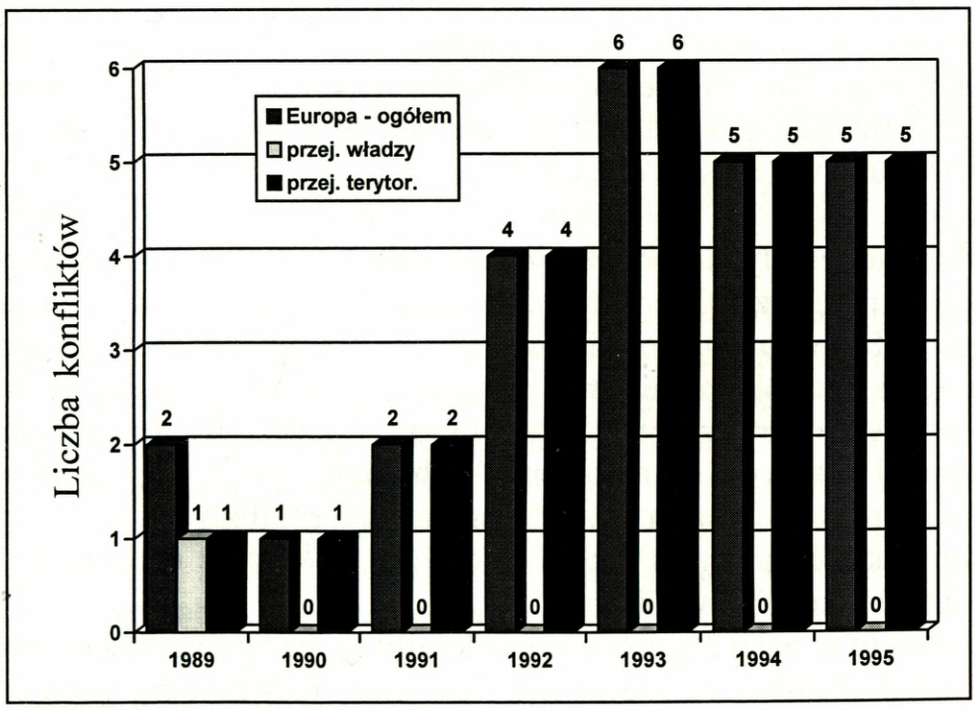
Z analizy przedstawionych danych wynika, że w Europie toczą się tylko konflikty, których celem jest przejęcie terytorium, podczas gdy w Azji, i na Środkowym Wschodzie dominują konflikty, których celem jest przejęcie kontroli nad spornym terytorium. Z kolei w Afryce, Ameryce Południowej i Środkowej dominują konflikty których celem jest przejęcie władzy.

Ogółem w latach 1989-1992 w świecie toczyło się więcej konfliktów których celem jest przejęcie władzy. W latach 1993-1995 nastąpiło odwrócenie trendu (rys. 3.10.) celów konfliktów zbrojnych. Więcej konfliktów toczy się w celu przejęcia określonego terytorium.

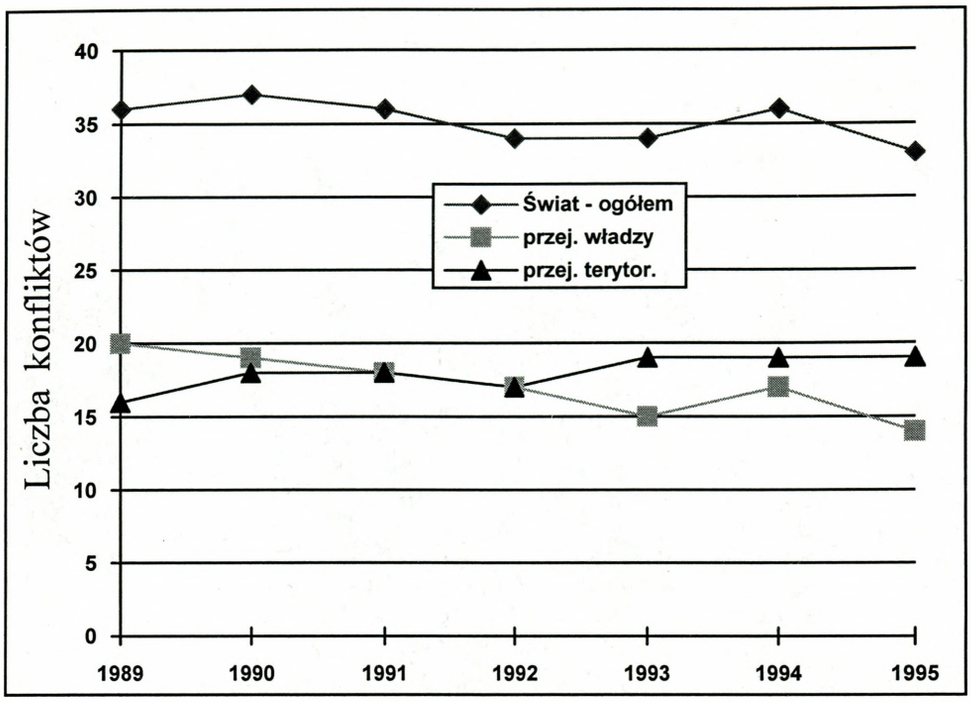
Większość trwających obecnie konfliktów zbrojnych nie rozpoczęło się jako klasyczna napaść zbrojna jednego państwa na drugie. Rozwinęły się one "wpełzając w konflikt" na tle dążeń narodowościowych, różnic etnicznych i religijnych. Jest to typowe dla konfliktów zbrojnych zwanych potocznie wojnami domowymi.

Rys. 3.8. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1989-1995.

Rys. 3. 9. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1989-1995.

Rys. 3.10. Odwrócenie trendu celów konfliktów zbrojnych na świecie.

W działaniach bojowych tego typu biorą udział oprócz formacji wojskowych, grupy nieformalne kierowane przez lokalnych watażków, nie przestrzegających prawa i nie kierujących się zasadami sztuki wojennej. Lokalni przywódcy nie podporządkowują się żadnej władzy zwierzchniej, nie przestrzegają zawieranych porozumień o wstrzymaniu walk. Często w miarę upływu czasu i organizowania się nowych władz państwowych, uzbrojone formacje nieformalne stają się zalążkami sił rządowych. Przykładem tego typu działań są toczące się w latach dziewięćdziesiątych konflikty pomiędzy Chorwatami, Serbami i Muzułmanami na obszarze Bośni i Hercegowiny, konflikt zbrojny pomiędzy ludnością mołdowską a zamieszkującymi Naddniestrze Rosjanami, konflikt w Nagorno-Karabachu pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem, konflikt w Gruzji pomiędzy Gruzinami i dążącymi do autonomii Abchazami, konflikt w Tadżykistanie, Osetii Północnej, Czeczenii, Afganistanie, czy konflikty pomiędzy protestantami i katolikami w Irlandii Północnej oraz konflikt etniczny z nacjonalistami baskijskimi w Hiszpanii.

Konflikt w byłej Jugosławii oraz konflikty na terenie Wspólnoty Niepodległych Państw (gdzie uczestniczy armia rosyjska) nie potwierdzają tezy, że państwa silniejsze stosować będą w konfliktach wysoce wyspecjalizowane, inteligentne nowoczesne środki walki, czy też przeprowadzać błyskawiczne, skuteczne uderzenia na newralgiczne i strategiczne punkty "bez klasycznego" wkraczania wojsk na terytorium. Nie można też

jednoznacznie twierdzić, że tezie tej zaprzeczają. U podstaw takiego a nie innego sposobu prowadzenia działań wojennych, przez rosyjskich decydentów, leżą bowiem zasady działania wojsk byłego Układu Warszawskiego oraz poziom rozwoju ekonomicznego i kulturowego państwa i narodu prowadzącego wojnę.

Wśród przyczyn wybuchu wszystkich tych konfliktów leży splot czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych. Nie wybuchały one jednak w wyniku samych różnic etnicznych i religijnych, a w wyniku manipulacji uczuciami narodowymi w celu realizacji określonych celów politycznych. Odpowiednio sterowane dążenia narodowościowe i religijne powodują często, że inne przyczyny powstawania konfliktów (ekonomiczne i polityczne) są trudno dostrzegalne.

Z analizy konfliktów zbrojnych wybuchających na bazie różnic etnicznych wynika, że najczęściej udaje się je rozwiązać w wyniku:

- ustalenia sposobów komunikowania się przedstawicieli zwaśnionych stron, w formach możliwych do zaakceptowania przez zainteresowanych;

- stworzenia możliwości, by nagromadzona złość i nienawiść znalazły ujście w innych, pozytywnych dla własnego bytu i rozwoju, formach;

- znalezienia mediatorów (neutralnych) potrafiących przekazywać posłania zwaśnionych stron, rozwiewać wzajemne uprzedzenia, odpowiednio interpretować zamiary, przekonywać i przedstawiać skuteczne, kompromisowe rozwiązania, akceptowalne przez strony konfliktu;

- odczytywania gestów pojednania i dobrej woli.

Konflikty na podłożu etnicznym toczą się na wszystkich kontynentach. Cechują się one tym, że pociągają za sobą bardzo dyże ilości ofiar, Gdyż strony dążą do ograniczenia znaczenia drugiej strony głównie przez fizyczną jej eksterminację, prześladowania i wysiedlenia[12].

We współczesnych konfliktach zbrojnych toczących się na świecie oddziaływanie czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych jest szczególne silne i ma szczególny wpływ na rozmach, charakter i sposób prowadzenia działań.

---

12 Patrz R. Hliwa, R. Wieruszewski (red.), Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii, Fundacja "Promocja Praw Człowieka Badania i Nauczanie", Poznań - Warszawa 1993.
T. Kęsoń, Współczesne konflikty zbrojne na świecie, AON, Warszawa 1995.

3.5. Badanie istotnych cech współczesnych konfliktów zbrojnych

Z punktu widzenia oceniającego rozwój sytuacji polityczno-militarnej na drodze przechodzenia od pokojowego współistnienia do wojny, istotnym jest szczegółowe poznanie celów konfliktów zbrojnych i związków przyczynowo-skutkowych prowadzących do zaistnienia konfliktu.

Na 375 konfliktów toczących się w latach 1946-1995 (patrz tab. 3.2) do badań zakwalifikowano 348 (tab. 3.9.). Odrzucono zamachy stanu, które nie przekształciły się w konflikty zbrojne oraz te konflikty lokalne, których nie udało się zidentyfikować co do przyczyn wystąpienia i realizowanych celów.

Tabela 3.9.

Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych objętych badaniami.

Lata	Miejsce wystąpienia					
	Świat	Europa	Azja	Afryka	Bliski Wschód	Ameryka
1946-1995	348	21	117	97	53	60
1946-1989	310	14	107	89	46	54
1990-1995	38	7	10	8	7	6

Analizując konflikty zbrojne lat 1946 - 1995 wydzielono 15. elementowy zbiór przyczyn (G) ich zaistnienia.

$$\mathbf{G} = \{\mathbf{G}_i\}; \quad \mathbf{i} = \overline{1, 15}$$

Gdzie poszczególne (G_i) to przyczyny:

- G_1 - etniczno-narodowościowe (narodowościowe, plemienne, etniczne);
- G_2 - dekolonizacyjne;
- G_3 - antyreżimowe;
- G_4 - aneksyjne;
- G_5 - rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium);
- G_6 - władzy;
- G_7 - systemu ;
- G_8 - ekonomiczne (dostęp do surowców, rynków zbytu, ...);
- G_9 - militarne;
- G_{10} - religijne;
- G_{11} - odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne);
- G_{12} - secesjonistyczne;
- G_{13} - wyzwoleńcze (niepodległościowe);

G_{14} - społeczne (nierównoprawne traktowanie grup społecznych, poprawa warunków egzystencjalnych) - "G-14";

G_{15} - polityczne (różnice ustrojowe, wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy).

Dla tak przyjętego podziału konfliktów zbrojnych:

a) obliczono:

- częstość występowania (Ł) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;
- zmianę częstości występowania (Ł) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;
- konfliktogenność (K) przyczyny (G_i) na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995;
- zmianę wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich;

b) dokonano:

- hierarchizacji przyczyn (G) występowania konfliktów zbrojnych na świecie i na poszczególnych kontynentach w badanych przedziałach lat;

3.5.1. Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie

Częstość występowania (Ł) przyczyny (G_i) identyfikowanych jako przyczyniające się do wystąpienia konfliktu jest parametrem który umożliwia określenie obszarów, w których, powstawanie nieprawidłowości w większym lub mniejszym stopniu prowadzi do zaistnienia konfliktu zbrojnego.

Częstość (Ł) występowania określana jest wzorem:

$$Ł_{ij} = \frac{L_{Gij}}{L_j} \cdot 100\,\%$$

gdzie: $i = \overline{1,15}$

j - badany przedział czasu:

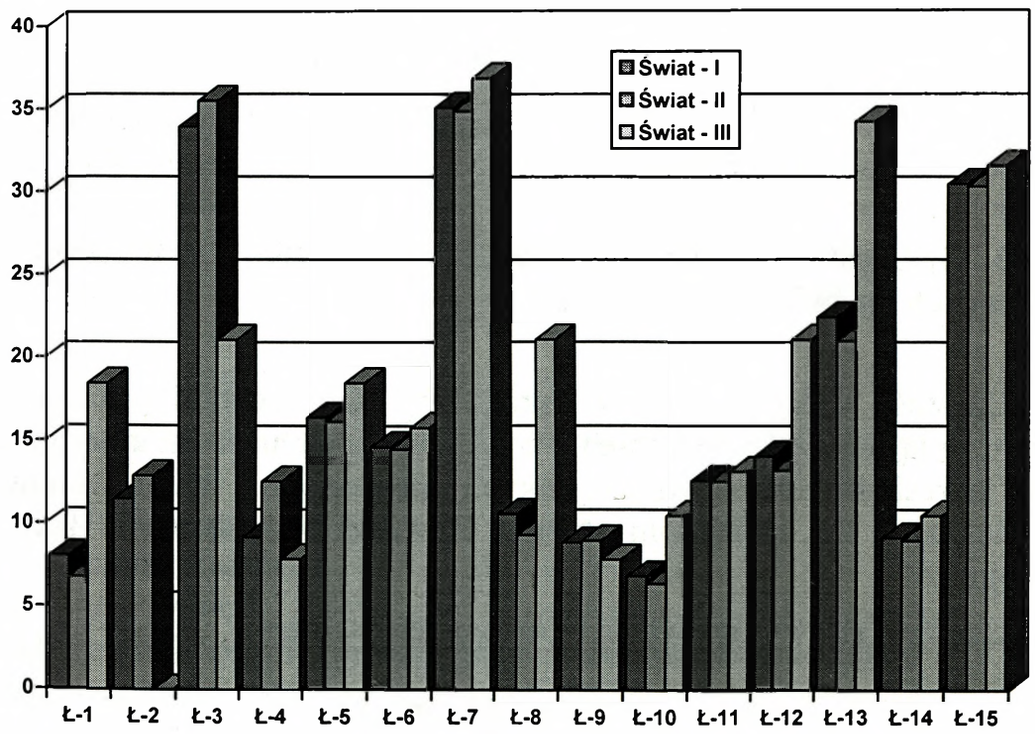
j = 1, 2, 3 - dla okresu lat 1946-1995 podzielonego na przedziały I, II, III;

j = 1, 2,..., 10 - dla okresu lat 1946-1995 podzielonego na pięciolatki.

L_{Gij} - liczba wybuchających konfliktów zbrojnych z i - tej przyczyny w j - tym przedziale czasu;

L_j - liczba konfliktów wybuchających w j - tym przedziale czasu (tab. 3.9);

Zestawienie danych liczbowych niezbędnych do wykonania obliczeń częstość występowania (Ł) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995, i uzyskane wyniki zawiera tabela 3.10. Graficzne zobrazowanie zmiany częstość występowania (Ł) przyczyny (G_i) przedstawiono na rysunkach 3.11 i 3.12.

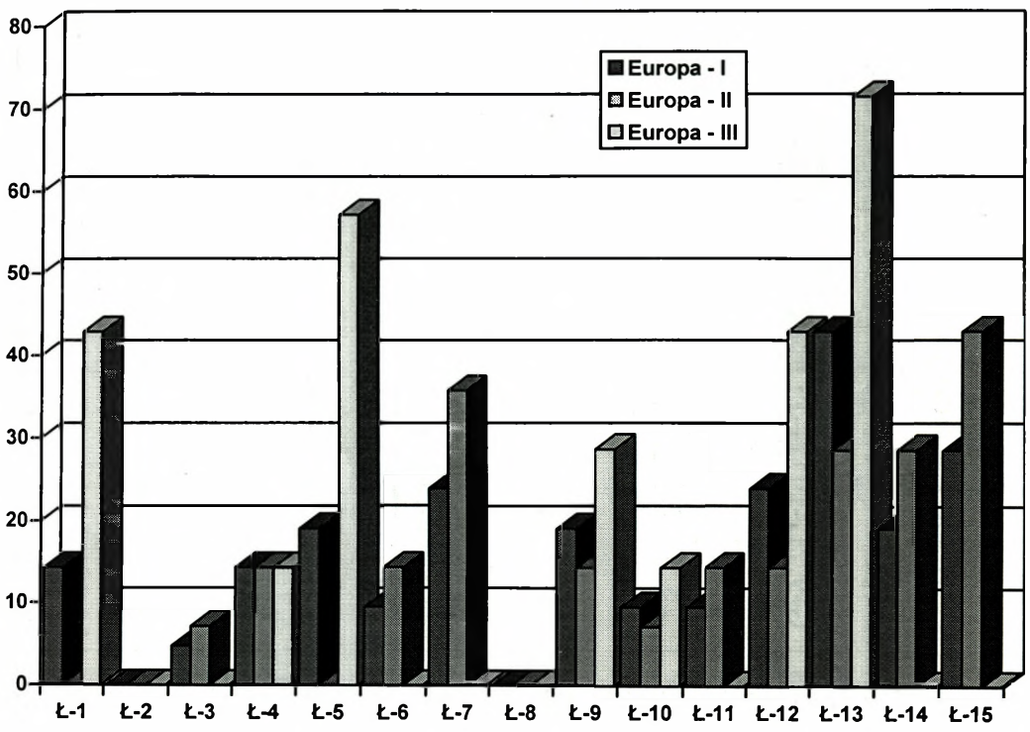

Rys. 3.11. Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995; (II) - 1946-1989; (III) - 1990-1995.

Tabela 3.10.

Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w przedziałach lat: (I)1946-1995; (II)1946-1989; (III)1990-1995.

Liczba konfliktów w których wystąpiły przyczyny (Gi)															
Lata	**G-1**	**G-2**	**G-3**	**G-4**	**G-5**	**G-6**	**G-7**	**G-8**	**G-9**	**G-10**	**G-11**	**G-12**	**G-13**	**G-14**	**G-15**
Świat															
1946 - 1995 (I)	28	40	118	32	57	51	122	37	31	24	44	49	78	32	106
1946 - 1989 (II)	21	40	110	29	50	45	109	29	28	20	39	41	65	28	94
1990 - 1995 (III)	7	0	8	3	7	6	13	8	3	4	5	8	13	4	12
Europa															
1946 - 1995 (I)	3	0	1	3	4	2	5	0	4	2	2	5	9	4	6
1946 - 1989 (II)	0	0	1	2	0	2	5	0	2	1	2	2	4	4	6
1990 - 1995 (III)	3	0	0	1	4	0	0	0	2	1	0	3	5	0	0
Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) konfliktów wybuchających															
Lata	**Ł-1**	**Ł-2**	**Ł-3**	**Ł-4**	**Ł-5**	**Ł-6**	**Ł-7**	**Ł-8**	**Ł-9**	**Ł-10**	**Ł-11**	**Ł-12**	**Ł-13**	**Ł-14**	**Ł-15**
Świat															
1946 - 1995 (I)	8,05	11,49	33,91	9,2	16,38	14,66	35,06	10,63	8,91	6,9	12,64	14,08	22,41	9,2	30,46
1946 - 1989 (II)	6,77	12,9	35,48	12,58	16,13	14,52	34,84	9,35	9,03	6,45	12,58	13,23	20,97	9,03	30,32
1990 - 1995 (III)	18,42	0	21,05	7,9	18,42	15,79	36,84	21,05	7,9	10,53	13,16	21,05	34,21	10,53	31,58
Europa															
1946 - 1995 (I)	14,29	0	4,76	14,29	19,05	9,52	23,81	0	19,05	9,52	9,52	23,81	42,86	19,05	28,53
1946 - 1989 (II)	0	0	7,14	14,29	0	14,29	35,71	0	14,29	7,14	14,29	14,29	28,57	28,57	42,86
1990 - 1995 (III)	42,86	0	0	14,29	57,14	0	0	0	28,57	14,29	0	42,86	71,43	0	0

Rys. 3.12. Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995; (II) - 1946-1989; (III) - 1990-1995.

Z analizy uzyskanych wyników i przebiegu zmian częstości występowania "Ł" przyczyn konfliktów na świecie wynika, że w poszczególnych przedziałach lat najczęściej występowały konflikty:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- systemu (G-7);
- antyreżimowe (G-3);
- polityczne (G-15);
- wyzwoleńczo-niepodległościowe (G-13);
- rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium) (G-5).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- antyreżimowe (G-3);
- systemu (G -7);
- polityczne (G-15);
- wyzwoleńczo-niepodległościowe (G-13);
- rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium) (G-5).

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- systemu (G -7);
- wyzwoleńczo-niepodległościowe (G-13);
- polityczne (G-15);
- antyreżimowe (G-3), ekonomiczne (G-8), secesjonistyczne (G-12);
- etniczno - narodowościowe (G-1), rewindykacyjne (rewizje granic, odzyskanie terytorium) (G-5).

Z interpretacji otrzymanych rezultatów wynika, że w zasadzie główne przyczyny powstawania konfliktów zbrojnych na świecie od 1945r. nie zmieniają się w zasadniczy sposób. Następuje najwyżej ich przewartościowanie i zwiększenie złożoności spowodowane pojawieniem się bodźców z innego obszaru nakładających się na dotychczasowe przyczyny (złożenie przyczyn G-1, G-5 i G-3, G-8 i G-12 w latach 1990-1995).

W tych samych przedziałach czasowych dla Europy najczęściej występowały konflikty:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- wyzwoleńcze, niepodległościowe (G-13);
- polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtwarzanie władzy) (G-15);
- systemu (G-7), secesjonistyczne (G-12);
- rewindykacyjne (G-5), militarne (G-9)[13], społeczne (G-14);
- etniczno-narodowościowe (G-1).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- polityczne (różnice systemowe, wpływ, hegemonia, odtwarzanie władzy) (G-15);
- systemu (G-7);
- wyzwoleńcze, niepodległościowe (G-13), społeczne (G-14);
- aneksyjne (G-4), władzy (G-6), militarne (G-9), odwetowe (G-11), secesjonistyczne - (G-12);
- antyreżimowe - (G-3).

---

[13] Pojawienie się przyczyn militarnych związane jest z interwencjami rosyjskimi na obszarach wschodnioeuropejskich i obszarze byłego ZSRR. Również jako przyczynę militarną traktowano sprzedaż, bądź pozostawienie broni lokalnym oddziałom przez wycofujące się wojska radzieckie z b. republik radzieckich. Na tej samej zasadzie potraktowano dozbrajanie jednostek serbskich przez rozpadającą się Jugosłowiańską Armię Ludową.

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- wyzwoleńcze, niepodległościowe (G-13);
- rewindykacyjne (G-5);
- etniczno-narodowościowe (G-1), secesjonistyczne - (G-12);
- militarne (G-9);
- aneksyjne (G-4), religijne (G-10).

W Europie pomimo zdecydowanie mniejszej ilości wybuchających i toczących się konfliktów widzimy większą złożoność przyczyn niż globalnie na świecie. Na taki obraz przyczyn złożyły się głównie konflikty wynikające z dyktatorskiej polityki ZSRR w stosunku do państw b. Układu Warszawskiego, oraz konflikty wybuchające w Europie i państwach b. ZSRR po jego rozwiązaniu i rozpadzie bipolarnego układu sił w Europie i na świecie.

Uszczegółowieniem badań częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych wybuchających na świecie i w Europie w przedziałach I - 1946-1995, II - 1946-1989, III - 1990-1995 jest rozpatrzenie występowania ich częstości w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Zestawienie danych liczbowych niezbędnych do wykonania obliczeń i uzyskane wyniki dla konfliktów zbrojnych wybuchających w świecie zawierają tabele 3.11 i 3.14, a na rys. 3.13 - 3.18 przedstawiono graficznie częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych.

Z analizy uzyskanych wyników częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich wynika, że kolejne przyczyny swoje ekstrema osiągały w następujących okresach:

a) Ł-1 - minimum - lata: 1951-1955, 1966-1970, 1976-1980;
- minimum minimorum = 2,17 (1976-1980);
- maksimum - lata: 1961-1965, 1971-1975, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 18,42 (1990-1995).

b) Ł-2 - minimum - (zanik po zakończeniu procesu dekolonizacyjnego);
- maksimum - lata: 1946-1950, 1951-1955, 1956-1960;
- maksimum maksimorum = 26,32 (1946-1950 i 1956-1960).

c) Ł-3 - minimum - lata: 1981-1985, 1986-1989, 1990-1995;
- minimum minimorum = 5,00 (1986-1989);
- maksimum - lata: 1946-1950, 1971-1975, 1976-1980;
- maksimum maksimorum = 60,87 (1976-1980).

d) Ł-4 - minimum - lata: 1946-1950, 1981-1985, 1990-1995;
- minimum minimorum = 0 (1981-1985);
- maksimum - lata: 1956-1960, 1961-1965, 1971-1975;
- maksimum maksimorum = 16,67 (1971-1975).

e) Ł-5 - minimum - lata: 1946-1950, 1951-1955, 1976-1980;
- minimum minimorum = 8,33 (1951-1955);
- maksimum - lata: 1966-1970, 1986-1989, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 27,27 (1966-1970).

f) Ł-6 - minimum - lata: 1951-1955, 1966-1970, 1971-1975;
- minimum minimorum = 0 (1951-1955);
- maksimum - lata: 1956-1960, 1976-1980, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 26,32 (1956-1960).

g) Ł-7 - minimum - lata: 1951-1955, 1966-1970, 1986-1989;
- minimum minimorum = 25 (1951-1955 i 1986-1989);
- maksimum - lata: 1946-1950, 1976-1980, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 42,11 (1946-1950).

h) Ł-8 - minimum - lata: 1946-1950, 1956-1960, 1981-1985;
- minimum minimorum = 2,63 (1946-1950);
- maksimum - lata: 1951-1955, 1976-180, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 21,05 (1990-1995).

i) Ł-9 - minimum - lata: 1946-1950, 1951-1955, 1956-1960;
- minimum minimorum = 2,63 (1956-1960);
- maksimum - lata: 1976-1980, 1981-1985, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 21,74 (1976-1980).

j) Ł-10 - minimum - lata: 1946-1950, 1956-1960, 1961-1965;
- minimum minimorum = 0 (1946-1950);
- maksimum - lata: 1976-1980, 1981-1985, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 17,65 (1981-1985).

k) Ł-11 - minimum - lata: 1946-1950, 1961-1965, 1971-1975;
- minimum minimorum = 7,9 (1946-1950);
- maksimum - lata: 1981-1985, 1986-1989, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 47,06 (1981-1985).

l) Ł-12 - minimum - lata: 1946-1950, 1956-1960, 1961-1965;
- minimum minimorum = 5,26 (1946-1950);
- maksimum - lata: 1981-1985, 1986-1989, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 29,04 (1981-1985).

ł) Ł-13 - minimum - lata: 1946-1950, 1951-1955, 1956-1960;
- minimum minimorum = 7,9 (1956-1960);
- maksimum - lata: 1971-1975, 1981-1985, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 47,06 (1981-1985).

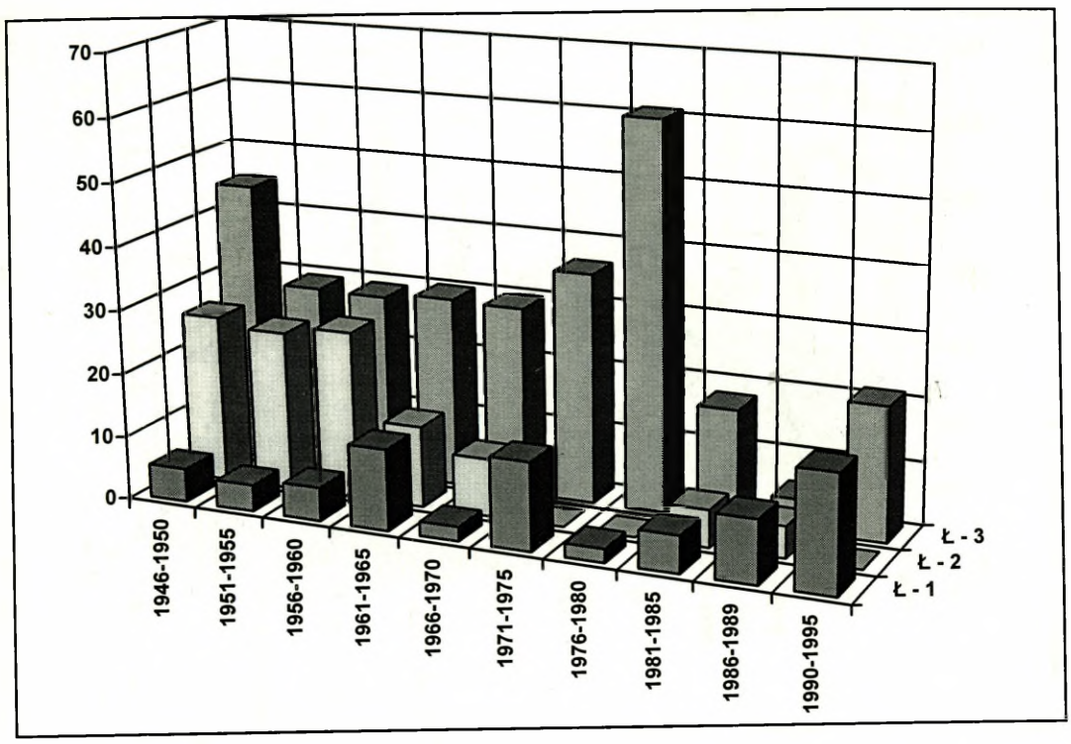
m) Ł-14 - minimum - lata: 1946-1950, 1956-1960, 1966-1970;
- minimum minimorum = 2,63 (1946-1950 i 1956-1960);
- maksimum - lata: 1961-1965, 1971-1975, 1976-1980;
- maksimum maksimorum = 22,22 (1971-1975).

n) Ł-15 - minimum - lata: 1946-1950, 1956-1960, 1961-1965;
- minimum minimorum = 18,42 (1946-1950);
- maksimum - lata: 1976-1980, 1981-1985, 1990-1995;
- maksimum maksimorum = 54,35 (1976-1980).

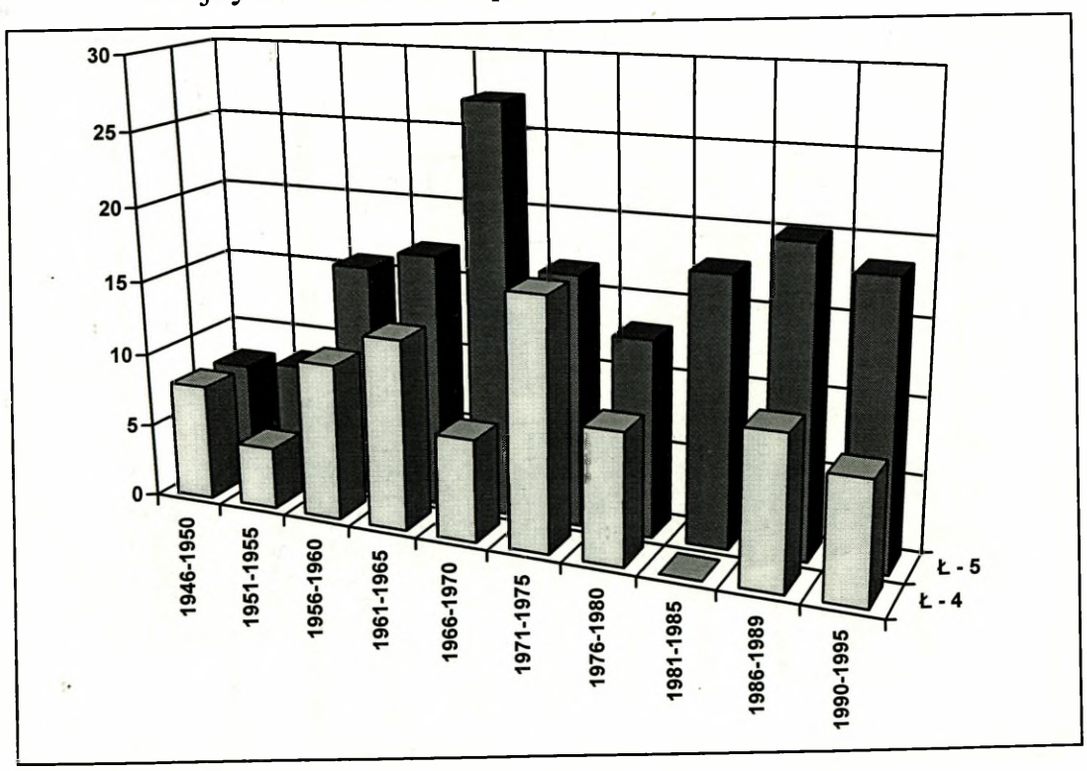
Tabela 3.11.

Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

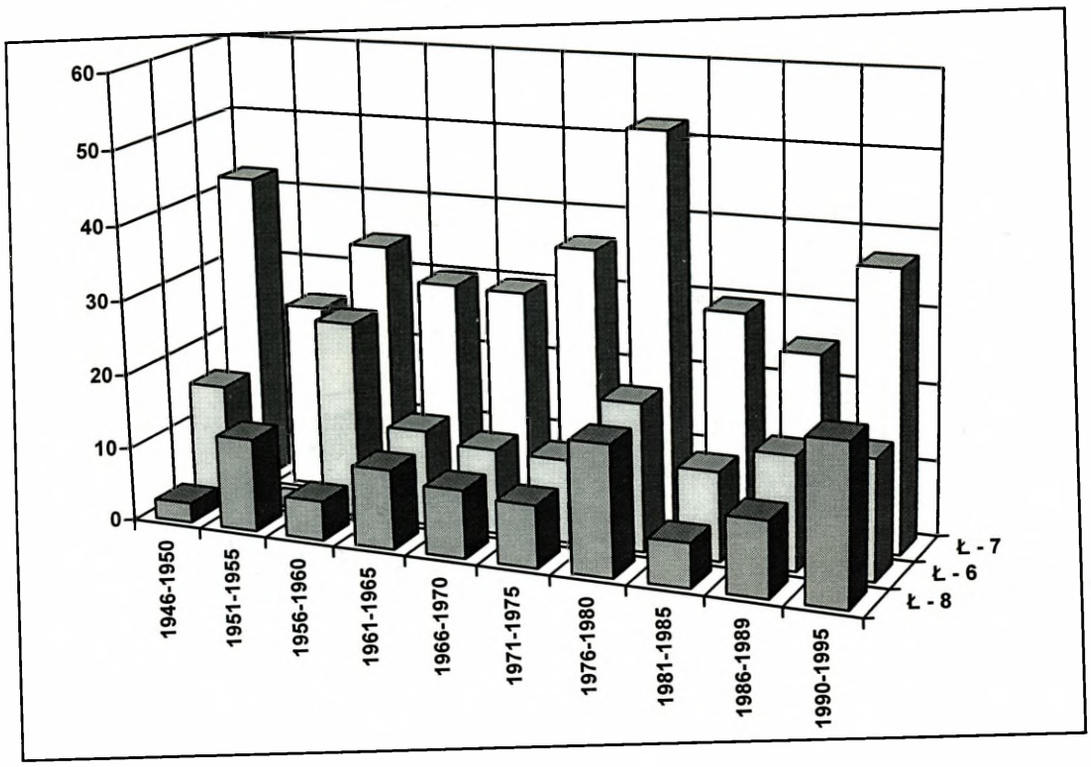
Lata	**1946-1950**	**1951-1955**	**1956-1960**	**1961-1965**	**1966-1970**	**1971-1975**	**1976-1980**	**1981-1985**	**1986-1989**	**1990-1995**
Świat										
Liczba konfliktów wybuchających w danej pięciolatce										
L_j	38	24	38	47	44	36	46	17	20	38
Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających										
Ł - 1	5,26	4,17	5,26	12,77	2,27	13,89	2,17	5,88	10	18,42
Ł - 2	26,32	25	26,32	12,77	9,09	0	0	5,88	5	0
Ł - 3	44,74	29,17	28,95	29,79	29,55	36,11	60,87	17,65	5	21,05
Ł - 4	7,9	4,17	10,53	12,77	6,82	16,67	8,7	0	10	7,9
Ł - 5	7,9	8,33	15,79	17,02	27,27	16,67	13,04	17,65	20	18,42
Ł - 6	15,79	0	26,32	12,77	11,36	11,11	19,57	11,77	15	15,79
Ł - 7	42,11	25	34,21	29,79	29,55	36,11	52,17	29,41	25	36,84
Ł - 8	2,63	12,5	5,26	10,64	9,09	8,33	17,39	5,88	10	21,05
Ł - 9	5,26	4,17	2,63	6,38	9,09	5,56	21,74	11,77	10	10,53
Ł - 10	0	4,17	2,63	2,13	4,55	8,33	17,39	17,65	5	10,53
Ł - 11	7,9	12,5	10,53	6,38	9,09	8,33	13,04	47,06	15	18,42
Ł - 12	5,26	12,5	7,9	10,64	13,64	19,44	10,87	29,41	25	21,05
Ł - 13	13,16	12,5	7,9	21,28	15,91	36,11	21,74	47,06	30	34,21
Ł - 14	2,63	8,33	2,63	10,64	4,55	22,22	15,22	5,88	10	10,53
Ł - 15	18,42	25	23,68	23,4	27,27	30,56	54,35	41,18	25	31,58

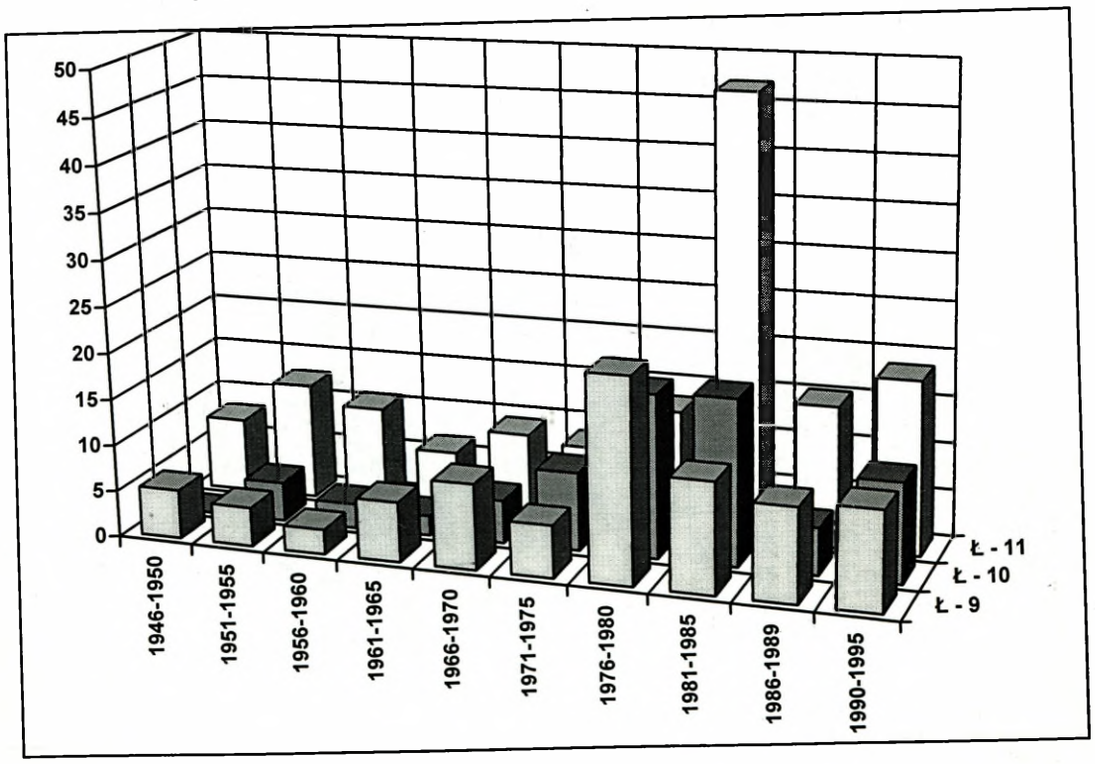
Rys. 3.13. Częstość występowania przyczyn G-1 ÷ G-3 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

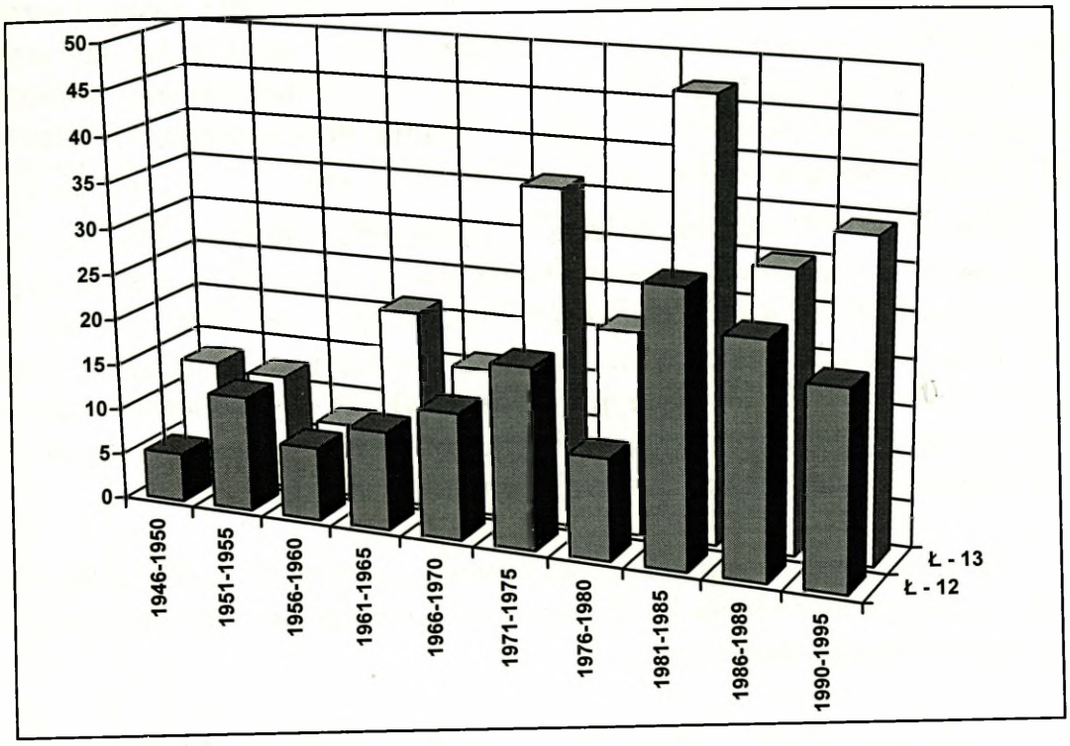
Rys. 3.14. Częstość występowania przyczyn G-4 ÷ G-5 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

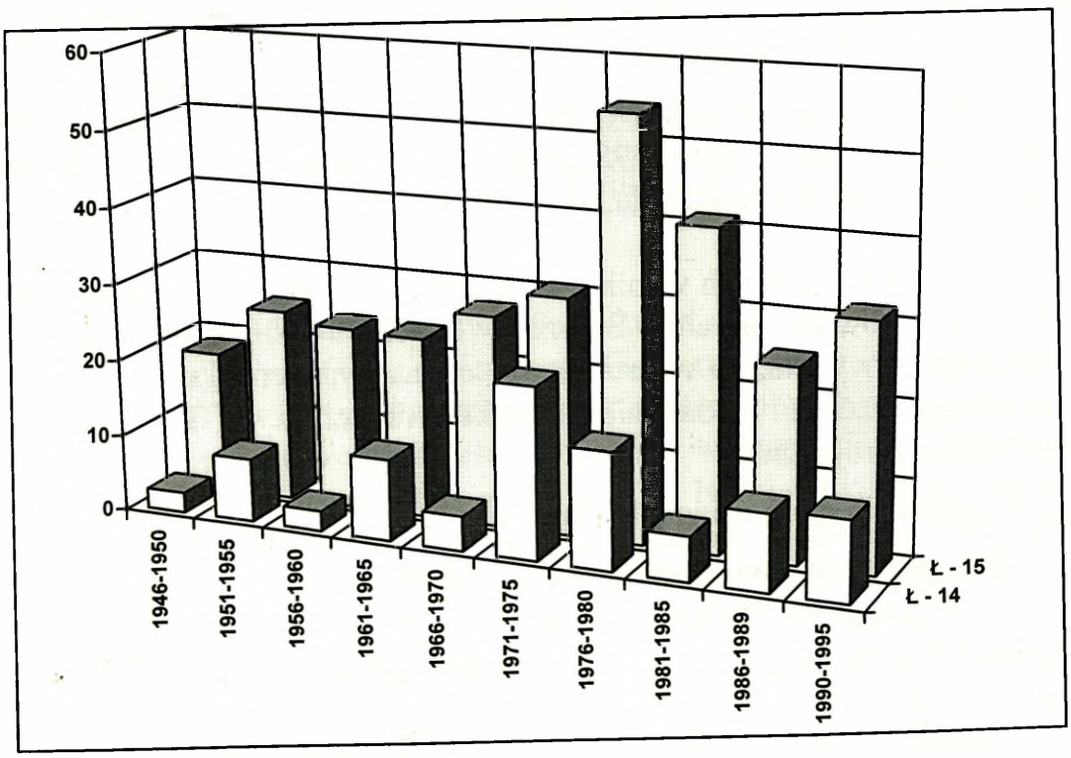
Rys. 3.15. Częstość występowania przyczyn G-6 ÷ G-8 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.16. Częstość występowania przyczyn G-9 ÷ G-11 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.17. Częstość występowania przyczyn G-12 ÷ G-13 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.18. Częstość występowania przyczyn G-14 ÷ G-15 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich.

Generalnie możemy stwierdzić, że w latach 1990-1995 nastąpił wzrost częstości występowania 12 z 15 przyczyn (G) konfliktów zbrojnych w świecie w stosunku do lat 1986-1986. Swoje maksymalne wartości w całym okresie 1946-1995 osiągnęły czynniki etniczno-narodowościowe (G-1) i ekonomiczne (G-8).

W latach 1990-1995 w świecie w porównaniu do lat 1986-1989 nastąpił ponad czterokrotny wzrost konfliktów z przyczyn antyreżimowych (G-3), a dwukrotny wzrost osiągnęły czynniki religijne (G-10). Ponadto na wysokim poziomie znajdują się czynniki: rewindykacyjne (G-5), systemu (G-7), odwetowe (G-11), secesjonistyczne (G-12), wyzwoleńcze (niepodległościowe) (G-13), polityczne (G-15). Jednocześnie żaden z czynników nie osiągnął swojej dotychczasowej minimalnej wartości.

Dla porównania częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) w konfliktach zbrojnych na świecie i w Europie przeprowadzono analogiczne obliczenia dla "starego kontynentu".

Zestawienie danych liczbowych niezbędnych do wykonania obliczeń i uzyskane wyniki dla konfliktów zbrojnych wybuchających w kolejnych pięcioletnich przedziałach lat w Europie zawierają tabele 3.12 i 3.15, a na rys. 3.19 - 3.23 przedstawiono graficznie częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych.

Ze względu na stosunkowo niedużą ilość konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 porównanie tendencji "Świat - Europa" przeprowadzono dla przedziału lat 1990-1995.

Z analizy uzyskanych wyników częstości (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich wynika, że w ostatnim z rozpatrywanych okresów, w Europie, nastąpił wzrost i nakładanie się niektórych przyczyn (G) powstawania konfliktów zbrojnych.

Swoje ekstremum osiągnęły częstości:

- Ł-1 (przyczyny etniczno-narodowościowe) - 42,86%;
- Ł-5 (przyczyny rewindykacyjne) - 57,14%;
- Ł-13 (przyczyny wyzwoleńczo-niepodległościowe) - 71,47%.

Jednocześnie należy dodać, że konflikty o podłożu etniczno-narodowościowym (G-1) i rewindykacyjnym (G-5) pojawiły się wraz z upadkiem

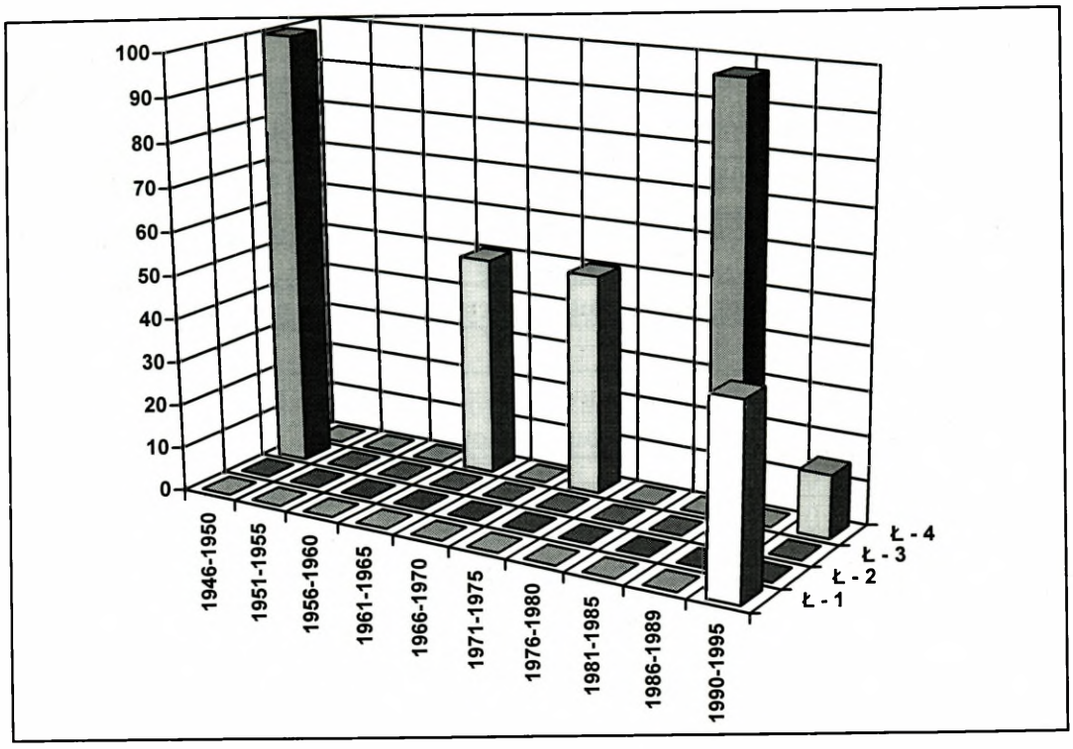
Tabela 3.12.

Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) powstawania konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

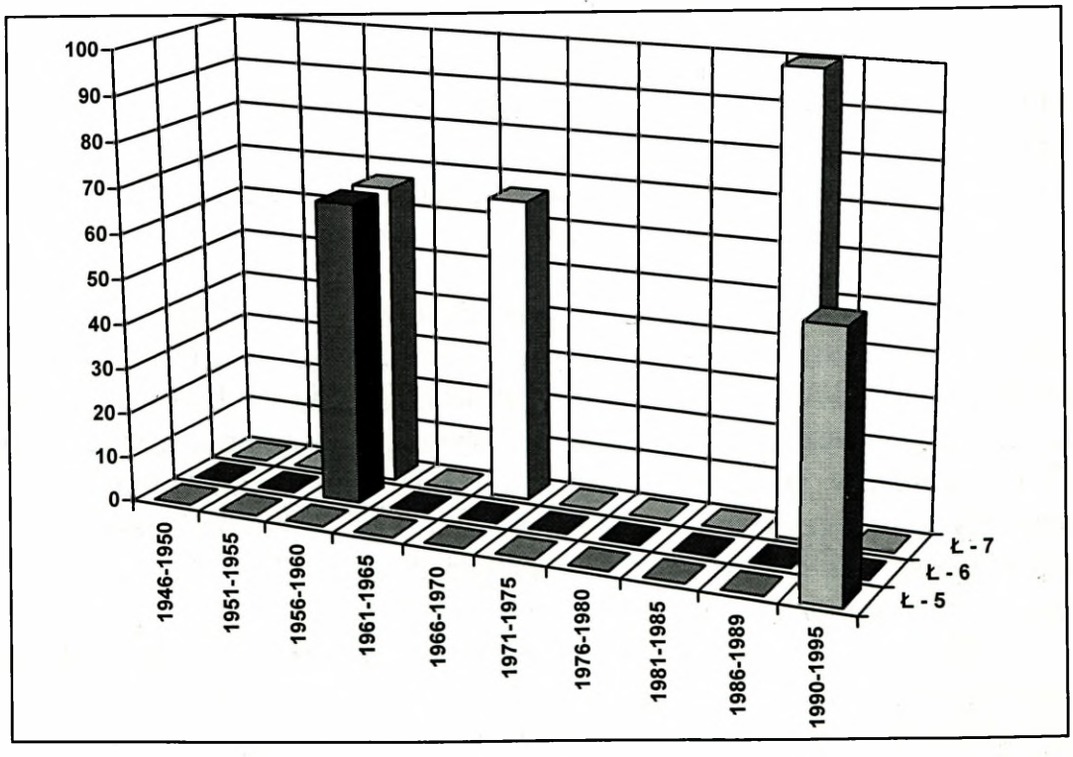
Lata	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
Europa										
Liczba konfliktów wybuchających w danej pięciolatce										
Lj	1	2	3	2	3	2	0	0	1	7
Częstość (Ł) występowania przyczyny (Gi) **konfliktów wybuchających**										
Ł - 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	42,86
Ł - 2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 3	100	0	0	0	0	0	0	0	100	0
Ł - 4	0	0	0	50	0	50	0	0	0	14,29
Ł - 5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	57,14
Ł - 6	0	0	66,67	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 7	0	0	66,67	0	66,67	0	0	0	100	0
Ł - 8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 9	0	0	33,33	0	0	50	0	0	0	28,57
Ł - 10	0	0	0	0	33,33	0	0	0	0	14,29
Ł - 11	0	50	33,33	0	0	0	0	0	0	0
Ł - 12	0	0	0	0	33,33	50	0	0	0	42,86
Ł - 13	0	50	0	50	33,33	50	0	0	0	71,47
Ł - 14	0	50	33,33	50	0	50	0	0	0	0
Ł - 15	0	50	66,67	0	33,33	100	0	0	0	0

dwubiegunowego układu sił na świecie. Odnowiły się również konflikty na podłożu aneksyjnym (G-4), militarnym (G-9), religijnym (G-10) i secesjonistycznym (G-12). Zanikły natomiast konflikty, których powodem były, do zmian polityczn0-ustrojowuch w Europie, wystąpienia antyreżimowe (G-3), problemy systemu panującego (G-7). Nie pojawiły się również konflikty z przyczyn sprawowania władzy (G-6), ekonomicznych (G-8), zapobiegawczych lub odwetowych akcji militarnych (G-11), społecznych (G-14), politycznych (wpływ, hegemonia, ...) (G-15).

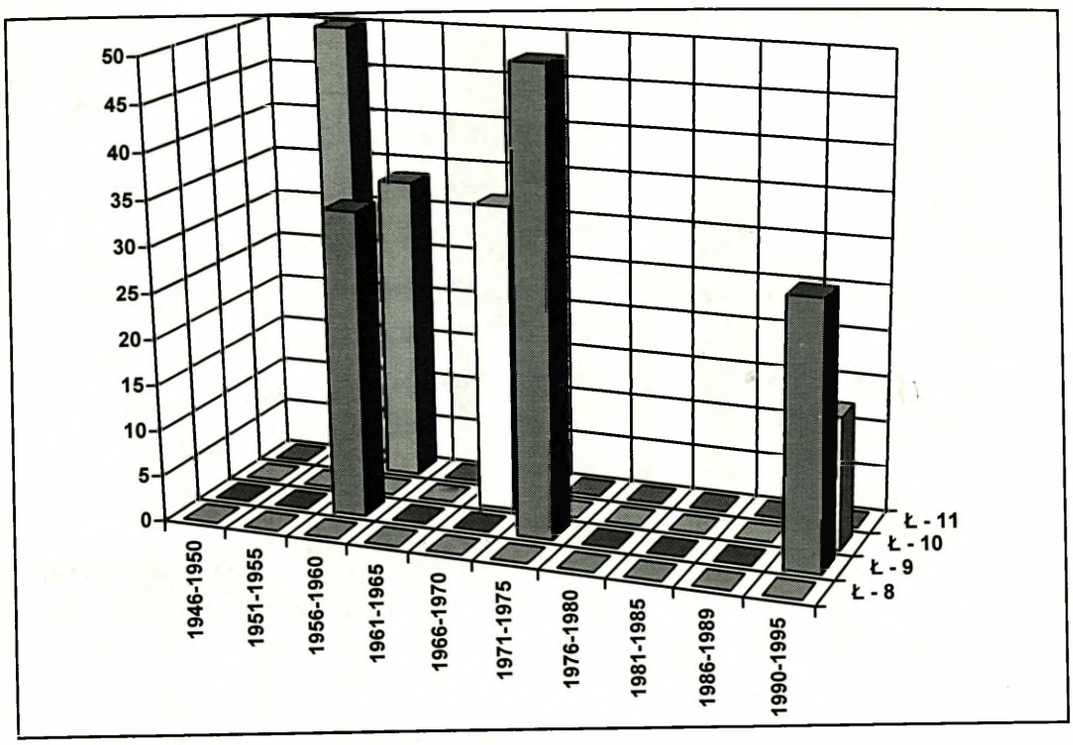
Dokonujące się jednak zmiany systemu politycznego i brak skutecznych rozwiązań utrzymywania pokoju przez organizacje międzynarodowe doprowadziły do powrotu działań zbrojnych na kontynent europejski.

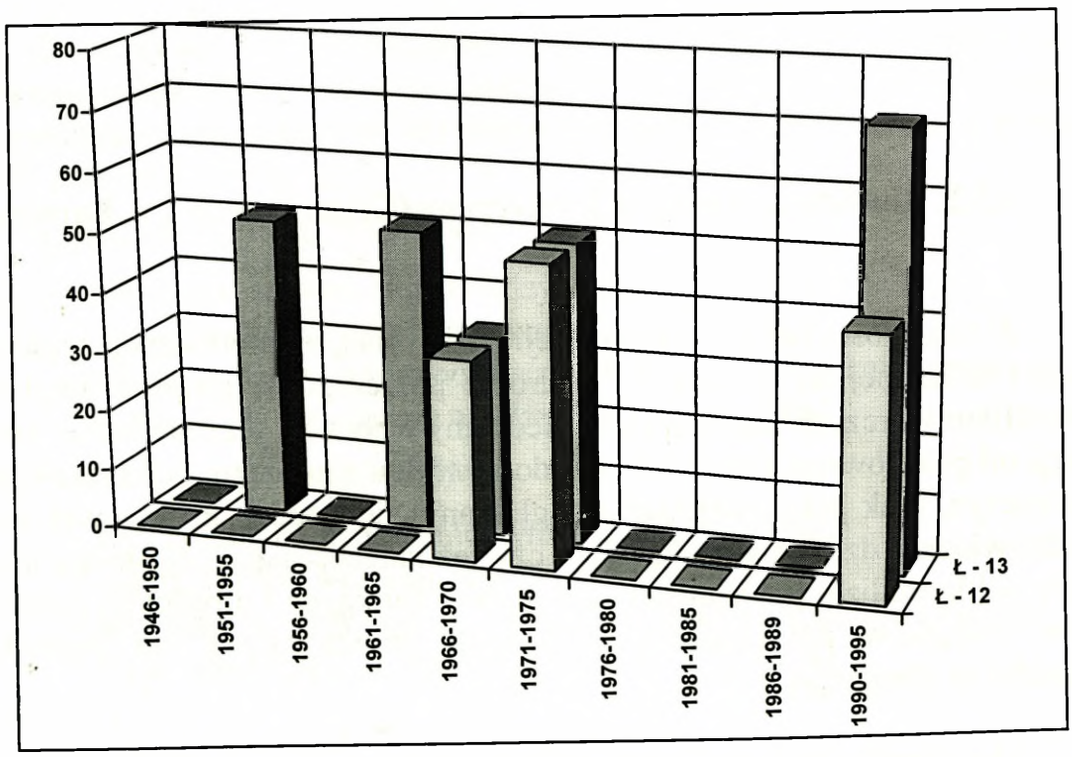
Rys. 3.19. Częstość występowania przyczyn G-1 ÷ G-4 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich.

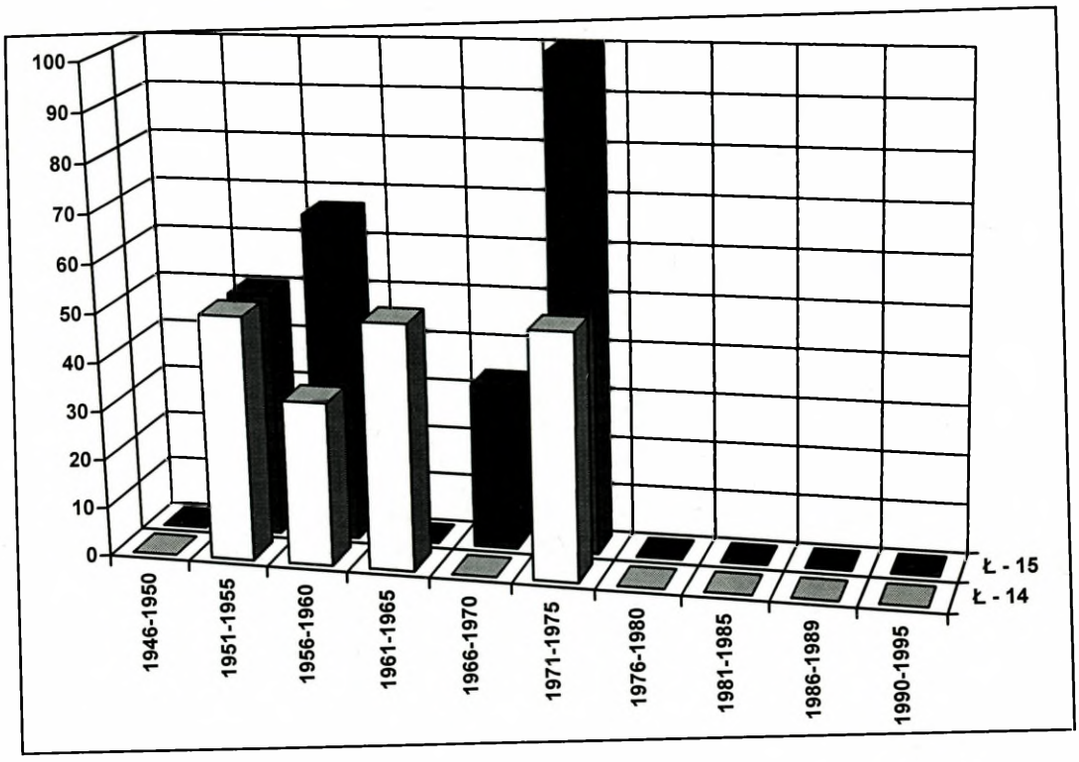
Rys. 3.20. Częstość występowania przyczyn G-5 ÷ G-7 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.21. Częstość występowania przyczyn G-8 ÷ G-11 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.22. Częstość występowania przyczyn G-12÷G-13 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.23. Częstość występowania przyczyn G-14÷G-15 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich.

3.5.2. Konfliktogenność (K) przyczyny (G_i) na świecie i w Europie

W zależności od rozwoju sytuacji politycznej, ekonomicznej, społecznej i militarnej na świecie i w Europie poszczególne grupy czynników konfliktotwórczych posiadają zróżnicowany wpływ na przechodzenie sytuacji od pokojowego współistnienia do konfliktu zbrojnego. Nakładanie się przyczyn, brak przeciwdziałania pogłębianiu się sytuacji kryzysowej, nieodpowiednie działania zachęcające czy też zniechęcające pogłębiają jeszcze polikauzalizm powstawania konfliktów zbrojnych i utrudniają określenie związków przyczynowo-skutkowych, prowadzących do wybuchu konfliktu zbrojnego.

Aby określić moc sprawczą poszczególnych przyczyn (G) na pojawianie się konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie wyznaczono dla kolejnych (G) ich współczynniki konfliktogenności.

Współczynnik konfliktogenności $\mathbf{K}_{Gi}$, przyczyny (Gi) określono wzorem:

$$\mathbf{K} = \frac{\mathbf{Z}_{Gij}}{\sum \mathbf{G}_{ij}} \cdot 100\,\%; \qquad \mathbf{i} = \overline{1,15}$$

gdzie: i - poszczególne przyczyny konfliktów ze zbioru {G};

$\mathbf{Z}_{Gij}$ - krotność wystąpienia przyczyny (Gi) w j-tym przedziale czasu;

$\sum \mathbf{G}_{ij}$ - suma liczby przyczyn (Gi) konfliktów zbrojnych w j-tym przedziale czasu;

Niezbędne do obliczeń, współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (Gi) dla świata i Europy w latach 1946-1995 w przedziałach (I) 1946-1995, (II) 1946-1989), (III) 1990-1995, dane zawierają tabele 3.10[13] i 3.13.

Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli 3.13, a na rys. 3.24 i 3.25 przedstawiono graficznie wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (Gi).

Z analizy uzyskanych wyników i przebiegu zmian współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) konfliktów zbrojnych wynika, że w poszczególnych przedziałach lat na świecie największą konfliktogenność posiadały przyczyny związane z:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- systemem sprawowania władzy - (K-7) (14,73%);
- wystąpieniami antyreżimowymi - (K-3) (13,9%);
- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, bądź utrzymania władzy - (K-15) (12,49%).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- wystąpieniami antyreżimowymi - (K-3) (14,71%);
- systemem sprawowania władzy - (K-7) (14,57%);
- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, bądź utrzymania władzy - (K-15) (12,57%).

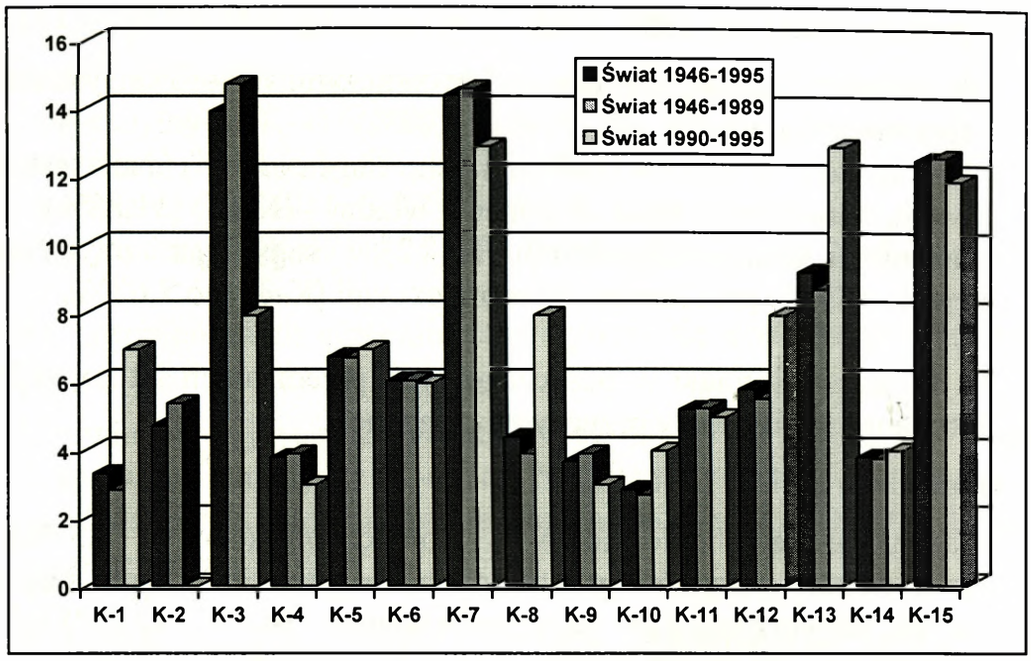
---

[13] Zawarta w tabeli 3.10 wartość liczby konfliktów w których wystąpiła przyczyna (Gi) w j - tym przedziale równa jest krotności (Z) jej wystąpienia.

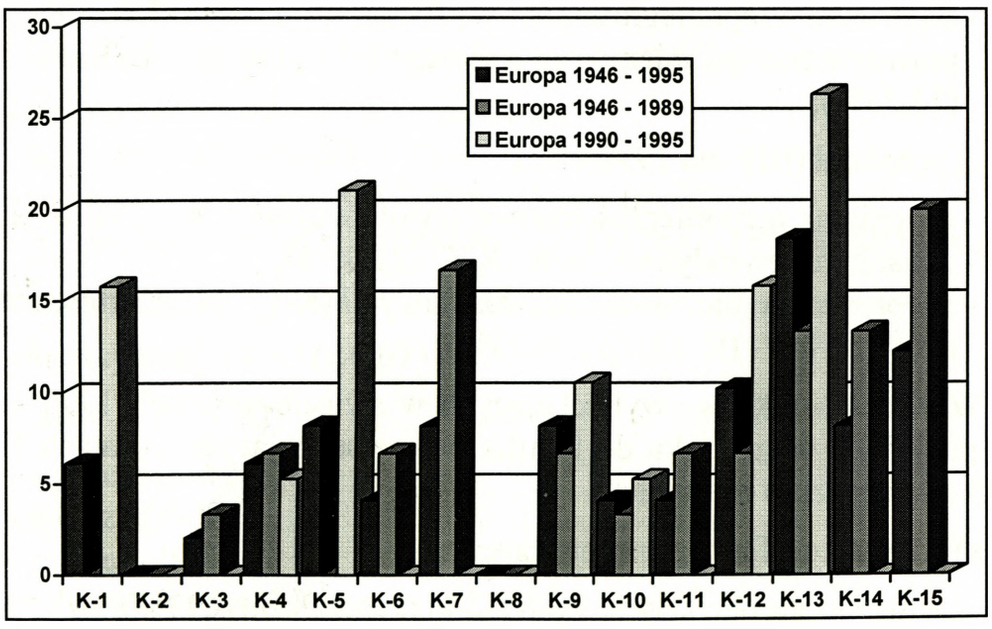
Tabela 3.13.

Liczba przyczyn (G_i) i wartość współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995.

Liczba przyczyn (G_i) w konfliktach wybuchających															
Region	**Lata 1946 - 1995**					**Lata 1946 - 1989**					**Lata 1990 - 1995**				
Świat	849					745					104				
Europa	49					30					19				
Współczynnik konfliktogenności (K) przyczyny (G_i)															
Region	**K-1**	**K-2**	**K-3**	**K-4**	**K-5**	**K-6**	**K-7**	**K-8**	**K-9**	**K-10**	**K-11**	**K-12**	**K-13**	**K-14**	**K-15**
Lata 1946 - 1995															
Świat (I)	3,3	4,71	13,9	3,77	6,71	6,01	14,37	4,36	3,65	2,83	5,18	5,77	9,19	3,77	12,49
Europa (I)	6,12	0	2,04	6,12	8,16	4,08	8,16	0	8,16	4,08	4,08	10,2	18,37	8,16	12,25
Lata 1946 - 1989															
Świat (II)	2,81	5,35	14,71	3,88	6,69	6,02	14,57	3,88	3,88	2,67	5,21	5,48	8,69	3,74	12,57
Europa (II)	0	0	3,33	6,67	0	6,67	16,67	0	6,67	3,33	6,67	6,67	13,33	13,33	20
Lata 1990 - 1995															
Świat (III)	6,93	0	7,92	2,97	6,93	5,94	12,87	7,92	2,97	3,96	4,95	7,92	12,87	3,96	11,88
Europa (III)	15,79	0	0	5,26	21,05	0	0	0	10,53	5,26	0	15,79	26,32	0	0

Rys. 3.24. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) na świecie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995.

Rys. 3.25. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) w Europie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995.

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13) i systemem sprawowania władzy - (K-7) (po 12,87%);
- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, odtworzenia bądź utrzymania władzy - (K-15) (11,88%);
- dążeniami secesjonistycznymi - (K-12), wystąpieniami antyreżimowymi - (K-3(i problemami ekonomicznymi (K-8) (po 7,62%).

Dla Europy natomiast w poszczególnych przedziałach lat największą konfliktogenność posiadały przyczyny związane z:

a) przedział (I) lata 1946-1995:

- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13) (18,37%);
- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, odtworzenia bądź utrzymania władzy - (K-15) (12,25%));
- dążeniami secesjonistycznymi - (K-12) (10,2%).

b) przedział (II) lata 1946-1989:

- problemami wpływów politycznych, hegemonii, różnic systemowych, odtworzenia bądź utrzymania władzy - (K-15) (20%));
- systemem sprawowania władzy - (K-7) (16,67%);
- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13), nierównoprawnym traktowaniem grup etnicznych i społecznych (K-14) (po (13,33%);

c) przedział (III) lata 1990-1995:

- dążeniami niepodległościowo-wyzwoleńczymi - (K-13) (26,32%);
- żądaniami rewindykacyjnymi (K-5) (21,05%);
- problemami etniczno-narodowościowymi (K-1), dążeniami secesjonistycznymi - (K-12) (po 15,79%).

Wśród konfliktów wybuchających w świecie w latach 1990 - 1995 (III przedział) w stosunku do konfliktów wybuchających w latach 1946 - 1989 (II przedział) nastąpił:

a) wzrost konfliktogenności przyczyn:

- etniczno-narodowościowych (K-1) (z 2,81% do 6,93%);
- ekonomicznych (K-8) (z 3,88% do 7,92%);
- religijnych (K-10) (z 2,67% do 3,96%);
- secesjonistycznych (K-12) (z 5,48% do 7,62%);
- wyzwoleńczo-niepodległościowych (K-13) (z 8,69% do 12,87%).

b) spadek konfliktogenności przyczyn:

- antyreżimowych (K-3) (z 14,71% do 7,92%);
- aneksyjnych (K-4) (z 3,88% do 2,97%);
- systemu (K-7) (z 14,57% do 12,78%);
- militarnych (K-9) (z 3,88% do 2,97%);
- politycznych (K-15) (z 12,57% do 11,88%).

Na niezmienionym poziomie utrzymywała się konfliktogenność przyczyn:

- rewindykacyjnych (K-5) (ok. 6,81%);
- sprawowania władzy (K-6) (ok. 5,98%);
- odwetowych (zapobiegawcze akcje militarne) (K-11) (ok. 5,13%);
- społecznych (K-14) (ok. 3,85%).

W Europie natomiast, wśród konfliktów wybuchających w latach 1990 - 1995 (III przedział) w stosunku do konfliktów wybuchających w latach 1946 -1989 (II przedział):

a) pojawiły się konflikty o przyczynach:

- etniczno-narodowościowych (K-1) (15,79%);
- rewindykacyjnych (K-5) (21,05%);

b) nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:

- militarnych (K-9) (z 6,67% do 10,53%);
- religijnych (K-10) (z 3,33% do 5,25%);
- secesjonistycznych (K-12) (z 6,67% do 15,79%);
- wyzwoleńczo-niepodległościowe (K-13) (z 13,33% do 23,32%).

c) nastąpił spadek konfliktogenności przyczyn:

- aneksyjnych (K-4) (z 6,67% do 5,26%);

d) zanikły konflikty:

- antyreżimowe (K-3);
- władzy (K-6);
- systemu (K-7);
- odwetowe (zapobiegawcze akcje militarne) (K-11);
- społeczne (K-14);
- polityczne (K-15).

W celu uszczegółowienia badań wyznaczono współczynniki konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) dla konfliktów wybuchających w świecie i w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Dla świata niezbędne do obliczeń dane i uzyskane wyniki zmiany współczynnika konfliktogenności (K) zestawiono w tabeli 3.14.

Graficzną interpretację uzyskanych wyników zmiany współczynnika konfliktogenności (K) dla przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich przedstawiono na rys. 3.26 - 3.29.

Przeprowadzone badania i ich graficzne odwzorowanie pozwalają prowadzić analizę dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) wybuchających w świecie konfliktów zbrojnych oraz hierarchizować je w poszczególnych okresach czasu.

Generalnie możemy stwierdzić, że lata 1990-1995 to okres zdecydowanego wzrostu pięciu, spośród piętnastu współczynników konfliktogenności.

Tendencję wzrostową w tym okresie posiadały współczynniki przypisane przyczynom: etniczno-narodowościowym (K-1), antyreżimowym (K-3), systemu (K-7), ekonomicznym (K-8), religijnym (K-10).

Tendencję spadkową posiadały współczynniki przypisane przyczynom: aneksyjnym (K-4), rewindykacyjnym (K-5), sprawowania władzy (K-6), militarnym (K-9), secesjonistycznym (K-12), wyzwoleńczo-niepodległościowym (K-13).

Na stałym poziomie pozostały współczynniki przypisane przyczynom społecznym (K-14) i politycznym (K-15).

Widzimy więc, że konflikty współczesnego świata nie wybuchają z przyczyn czysto militarnych (K-9). Większą moc sprawczą posiadają problemy etniczno-narodowościowe, antyreżimowe, systemu, ekonomiczne, religijne, niepodległościowe i polityczne oraz przenikanie się tych przyczyn. Graficzne zobrazowanie wyników pokazuje, że zmiany polityczne drugiej połowy lat osiemdziesiątych stały się katalizatorem wzrostu współczynników konfliktogenności dotyczących przyczyn: etniczno-narodowościowych (K-1), aneksyjnych (K-4), władzy (K-6), ekonomicznych (K-8), militarnych (K-9), secesjonistycznych (K-12) i społecznych (K-14).

Na przestrzeni lat 1946-1995 poszczególne współczynniki konfliktogenności (K) posiadały następujące przebiegi:

a) K-1 - tendencja lekko wzrostowa:
   - wzrost lata 1956-1965, 1971-1975 i 1980-1995;
   - spadek 1946-1955, 1966-1970, 1976-1980.

Tabela 3.14.

Krotność (Z) występowania przyczyny (G_i) w konfliktach zbrojnych wybuchających w świecie i zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Lata	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
Świat										
Krotność (Z) wystąpienia przyczyny (G_i) w j-tym przedziale czasu										
Z - G1	2	1	2	6	1	5	1	1	2	7
Z - G2	10	8	10	6	4	0	0	1	1	0
Z - G3	17	7	13	15	13	13	28	3	1	8
Z - G4	3	1	4	6	3	6	4	0	2	3
Z - G5	3	2	6	8	12	6	6	3	4	7
Z - G6	6	0	10	6	5	4	9	2	3	6
Z - G7	16	6	12	14	14	13	24	5	4	14
Z - G8	1	3	2	5	4	3	8	1	2	8
Z - G9	2	1	1	3	4	2	10	2	3	3
Z - G10	0	1	1	1	2	3	8	3	1	4
Z - G11	3	3	4	3	4	3	6	8	3	7
Z - G12	2	3	3	5	6	7	5	5	5	8
Z - G13	5	3	3	10	7	13	10	8	6	13
Z - G14	1	1	1	5	3	7	7	1	2	4
Z - G15	7	6	9	11	12	12	25	7	5	12
$\sum G_{ij}$	78	46	81	104	94	97	151	50	44	104
Świat										
Zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i)										
K-1	2,56	2,17	2,47	5,77	1,06	5,16	0,66	2	4,55	6,73
K-2	12,82	17,39	12,35	5,77	4,26	0	0	2	2,27	0
K-3	21,8	15,22	16,05	14,42	13,83	13,4	18,54	6	2,27	7,69
K-4	3,85	2,17	4,94	5,77	3,19	6,19	2,65	0	4,55	2,89
K-5	3,85	4,35	7,41	7,69	12,77	6,19	3,97	6	9,09	6,73
K-6	7,69	0	12,35	7,69	5,32	4,12	5,96	4	6,82	5,77
K-7	20,51	13,04	14,82	13,46	14,89	13,4	15,89	10	9,09	13,46
K-8	1,28	6,52	2,47	4,81	4,26	3,09	5,3	2	4,55	7,69
K-9	2,56	2,17	1,24	2,89	4,26	2,06	6,62	4	6,82	1,92
K-10	0	2,17	1,24	0,96	2,13	3,09	5,3	6	2,27	3,85
K-11	3,85	6,52	4,94	2,89	4,26	3,09	3,98	16	6,82	6,73
K-12	2,56	6,52	3,7	4,81	6,38	7,22	3,31	10	11,36	7,69
K-13	6,41	6,52	3,7	9,62	7,45	13,4	6,62	16	13,64	12,5
K-14	1,28	2,17	1,24	4,81	3,19	7,22	4,64	2	4,55	3,85
K-15	8,97	13,04	11,11	1,02	12,77	12,37	16,56	14	11,36	11,54

b) K-2 - zanikające z zakończeniem procesu dekolonizacyjnego;

c) K-3 - spadek lata 1946-1975 i 1981-1985;
- wzrost 1976-1980 i 1986-1995.

d) K-4 - cykliczne wzrosty i spadki:
- spadek lata 1946-1955, 1966-1970, 1976-1985, 1990-1995;
- wzrost 1956-1965, 1971-1975, 1986-1989.

e) K-5 - tendencja cyklicznie wzrostowa:
- wzrost lata 1946-1970, 1976-1989;
- spadek 1971-1975 i 1090-1995.

f) K-6 - tendencja cyklicznie wzrostowa:
- wzrost lata 1956-1960, 1976-1980, 1986-1989;
- spadek 1946-1955, 1961-1975, 1981-1985, 1990-1995.

g) K-7 - tendencja ogólnie spadkowa z okresowymi wzrostami:
- spadek lata 1946-1955, 1961-1965, 1971-1975, 1981-1989;
- wzrost 1965-1960, 1966-1970, 1976-1980, 1990-1995.

h) K-8 - tendencja lekko wzrostowa:
- wzrost lata 1946-1955, 1961-1965, 1976-1980, 1986-1995;
- spadek 1956-1960, 1966-1975, 1981-1985.

i) K-9 - tendencja ogólnie spadkowa:
- spadek lata 1946-1960, 1971-1975, 1981- 1985, 1990-1995;
- wzrost 1961-1970, 1976-1980, 1986-1989.

j) K-10 - tendencja niska lekko wzrostowa:
- wzrost lata 1951-1955, 1966-1985, 1990-1995;
- spadek 1956-1965, 1986-1989.

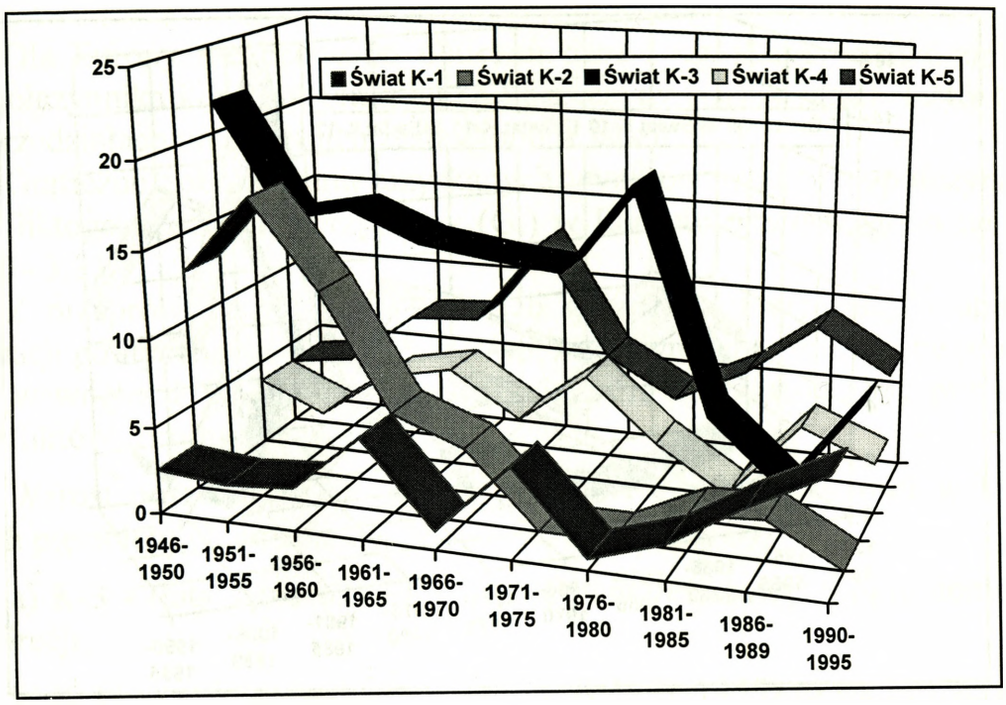
k) K-11 - tendencja wzrostowa z okresowymi spadkami:
- spadek lata 1956-1965, 1971-1975, 1986-1995;
- wzrost 1946-1955, 1966-1970, 1981-1985.

l) K-12 - tendencja wzrostowa z okresowymi spadkami:
- wzrost lata 1946-1955, 1961-1975, 1981-1989;
- spadek 1956-1960, 1978-1980, 1990-1995.

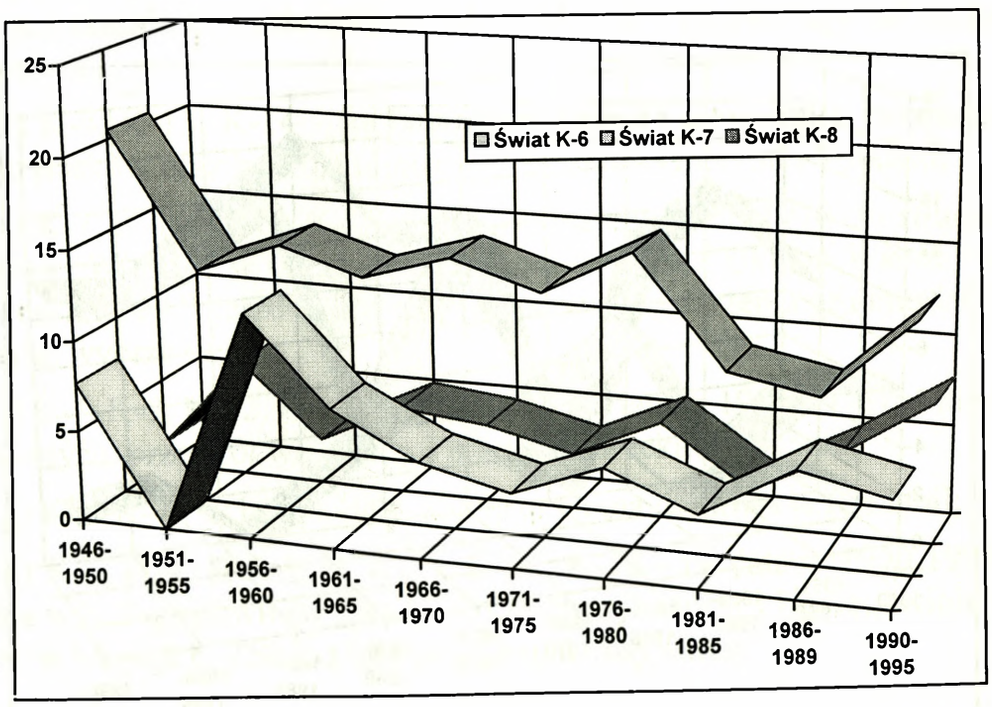
ł) K-13 - tendencja wzrostowa z okresowymi spadkami:
- wzrost lata 1946-1955, 1961-1965, 1971-1975, 1981-1985;
- spadek lata 1956-1960, 1966-1970, 1076-1980, 1086-1995.

m) K-14 - tendencja stała z okresowymi wzrostami:
- wzrost lata 1946-1955, 1961-1965, 1971-1975, 1986-1989;
- spadek 1956-1960, 1966-1970, 1976-1985, 1990-1995.

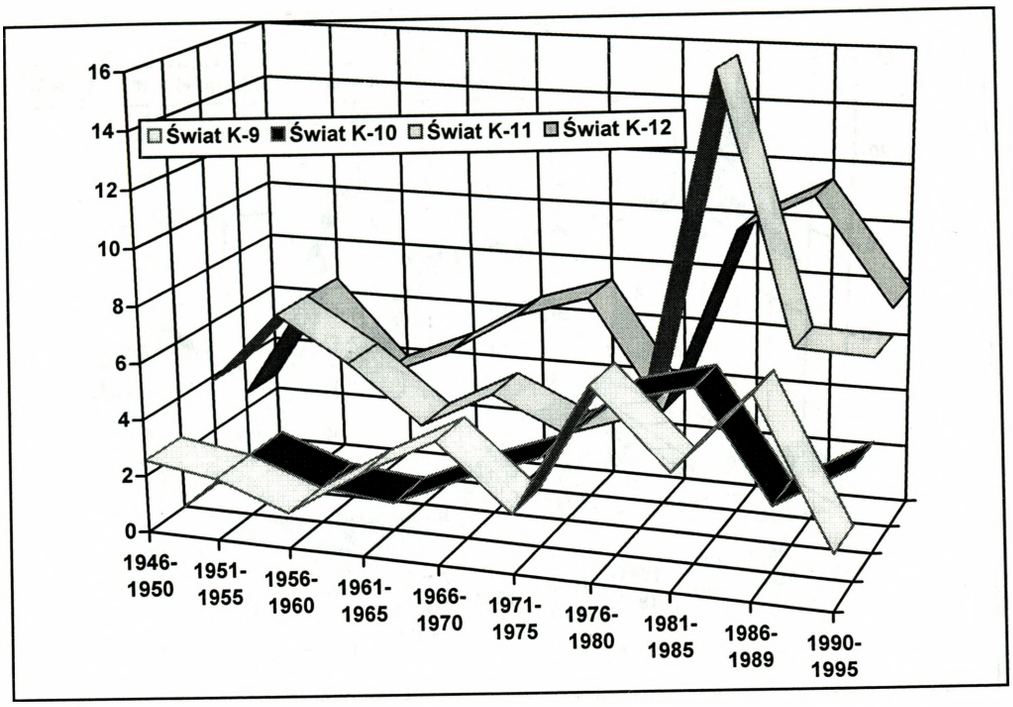
n) K-15 - tendencja wzrostowa z okresowymi spadkami:
- wzrost lata 1946-1955, 1966-1970, 1976-1980, 1990-1995;
- spadek 1956-1965, 1971-1975, 1981-1989.

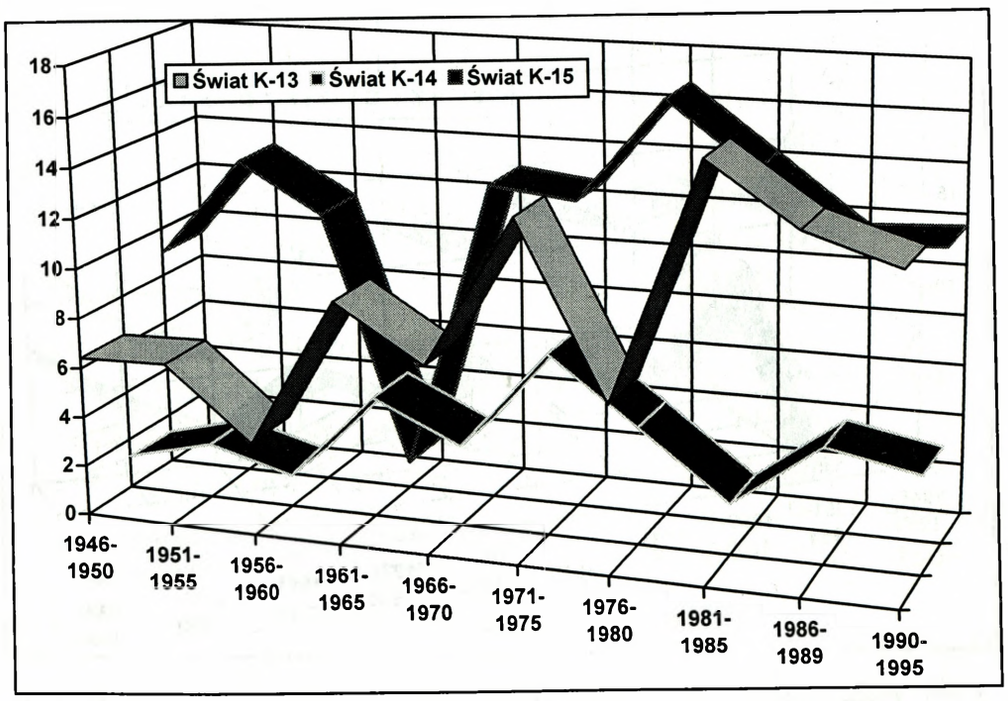
Rys. 3.26. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-1÷K-5 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.27. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-6÷K-8 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.28. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-9÷K-12 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys.3.29. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-13÷K-15 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Dla Europy niezbędne do obliczeń dane i uzyskane wyniki zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich zestawiono w tabeli 3.15.

Graficzne zobrazowanie uzyskanych wyników zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w Europie przedstawiono na rys. 3.30 - 3.33.

Z przeprowadzonych obliczeń, ich graficznej interpretacji i analizy sytuacji polityczno-militarnej[14] wynika, że głównie nie rozwiązane problemy wewnętrzne państw europejskich skutkują pojawianiem się przyczyn konfliktów zbrojnych.

Wzrost poszczególnych współczynników konfliktogenności w kolejnych pięcioletnich przedziałach czasu powodowany był:

a) K-3 - (lata 1946-1950) to wybuch antyreżimowej wojny domowej w Grecji;

b) K-11, K-13, K-14, K-15 - (w latach 1951-1955) to walki z terrorystami algierskimi i członkami organizacji terrorystycznej OAS we Francji oraz wybuch wojny na Cyprze;

c) K-6, K-7, K-9, K-11, K-14, K-15 - (w latach 1956-1960) to demonstracje i zamieszki na tle społecznym w Polsce i interwencja radziecka na Węgrzech;

d) K-4, K-13, K-14 - (w latach 1961-1965) to walki w hiszpańskim Kraju Basków oraz konflikt między cypryjskimi Grekami i Turkami;

e) K-7, K-10, K-12, K-13, K-15 - (w latach 1966-1970) to stłumienie "Praskiej Wiosny" w Czechosłowacji przez wojska Układu Warszawskiego, konflikt w Ulsterze w Irlandii Północnej i wydarzenia grudnia 1970 na polskim wybrzeżu;

f) K-4, K-9, K-12, K-13, K-14, K-15 - (w latach 1971-1975) to konflikt na Korsyce, przewrót wojskowy i inwazja Turecka na Cyprze;

g) K-3, K-7 (w latach 1986-1989) to wojna domowa w Rumunii;

h) K-1, K-4, K-5, K-9, K-10, K-12, K-13 - (w latach 1990-1995) to wojna w b. Jugosławii (w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz walki w krajach b. ZSRR z udziałem wojsk rosyjskich.

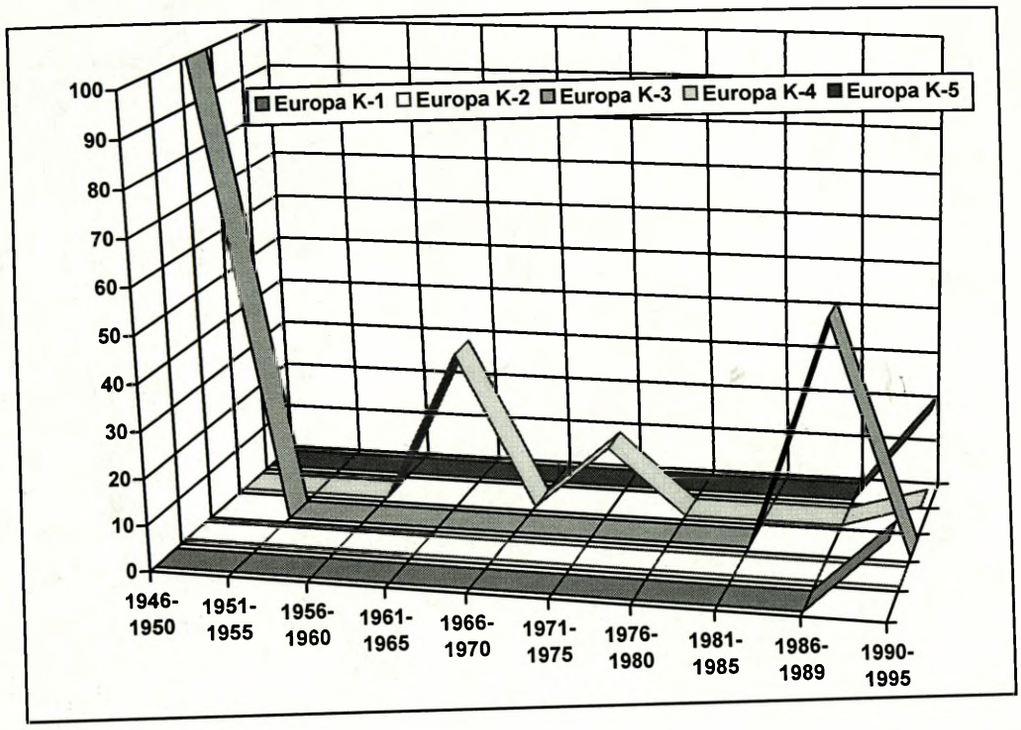
14 T. Kęsoń, *Analiza punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946-1995*, AON, Warszawa 1996.

S.Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie* ...., op cit.

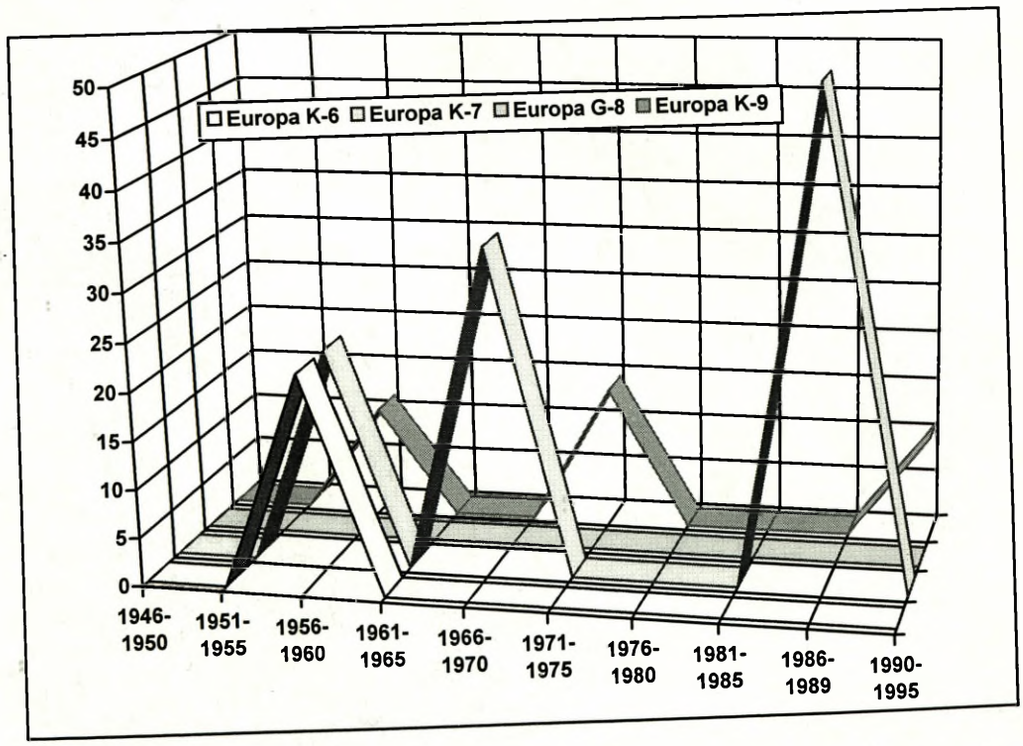
Tabela 3.15.

Krotność (Z) występowania przyczyny (G_i) w konfliktach zbrojnych wybuchających w Europie i zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

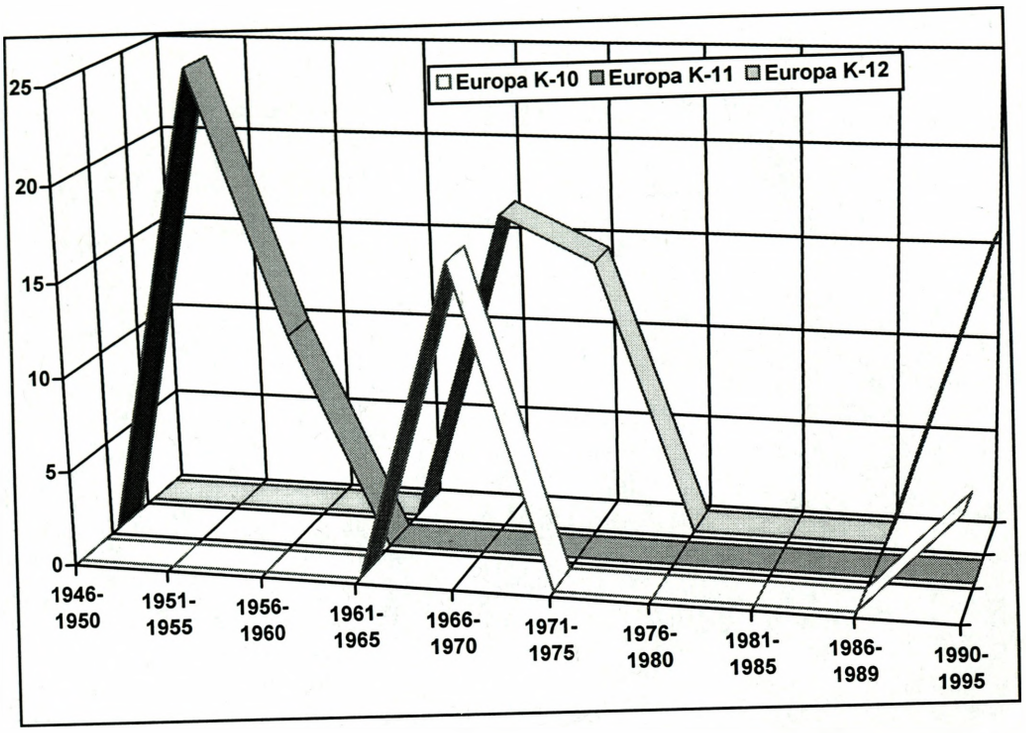
Lata	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
Europa										
Krotność (Z) wystąpienia przyczyny (G_i) w j-tym przedziale czasu										
Z - G1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Z - G2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z - G3	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Z - G4	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1
Z - G5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Z - G6	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
Z - G7	0	0	2	0	2	0	0	0	1	0
Z - G8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z - G9	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Z - G10	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Z - G11	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Z - G12	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3
Z - G13	0	1	0	1	1	1	0	0	0	5
Z - G14	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
Z - G15	0	1	2	0	1	2	0	0	0	0
$\sum G_{ij}$	1	4	9	3	6	7	0	0	2	19
Europa										
Zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i)										
K-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15,79
K-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-3	100	0	0	0	0	0	0	0	50	0
K-4	0	0	0	33,33	0	14,27	0	0	0	5,26
K-5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21,05
K-6	0	0	22,22	0	0	0	0	0	0	0
K-7	0	0	22,22	0	33,33	0	0	0	50	0
K-8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-9	0	0	11,11	0	0	14,29	0	0	0	10,53
K-10	0	0	0	0	16,66	0	0	0	0	5,26
K-11	0	25	11,11	0	0	0	0	0	0	0
K-12	0	0	0	0	16,66	14,29	0	0	0	15,79
K-13	0	25	0	33,33	16,66	14,29	0	0	0	26,32
K-14	0	25	11,11	33,33	0	14,29	0	0	0	0
K-15	0	25	22,22	0	16,66	28,57	0	0	0	0

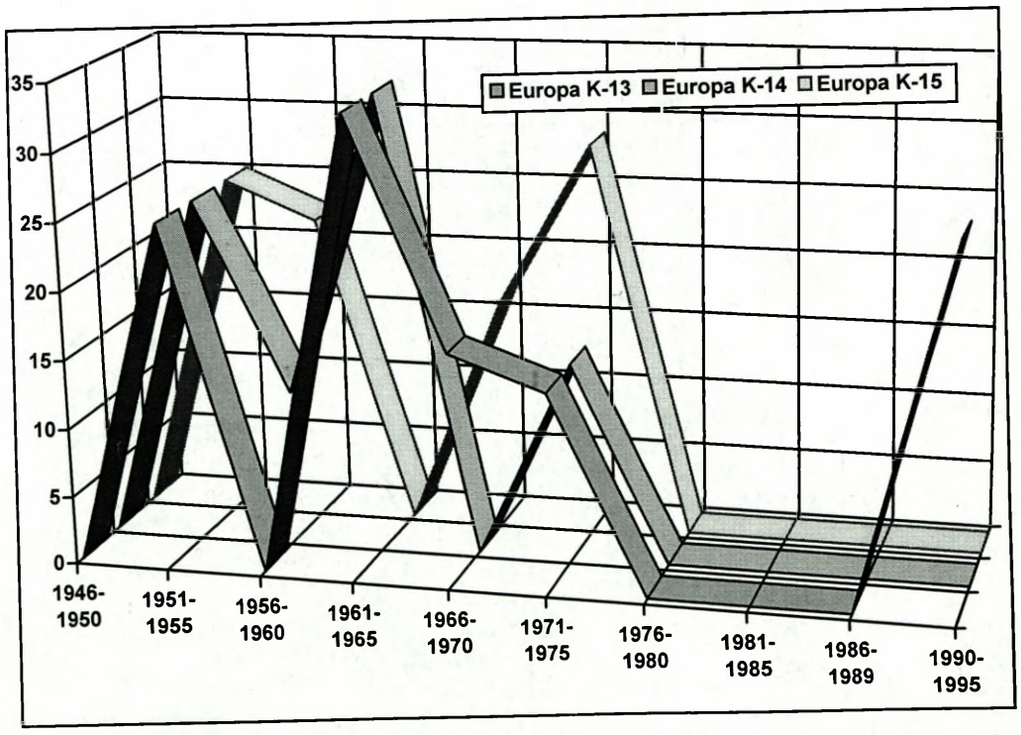
Rys. 3.30. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-1 ÷ K-5 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys. 3.31. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-6 ÷ K-9 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys.3.32. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-10÷K-12 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Rys.3.33. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-13÷K-15 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich.

Wzrost liczby konfliktów zbrojnych w Europie w latach dziewięćdziesiątych to wynik następujących zasadniczych zmian we współczesnym świecie. Rozpad ZSRR, upadek ustroju socjalistycznego w państwach Europy Wschodniej i rozwiązanie Układu Warszawskiego oprócz niewątpliwie pozytywnych aspektów przyniosły nowe problemy polityczno-militarne dotyczące nie tylko sytuacji wewnętrznej państw byłego bloku wschodniego. Okazało się, że przeobrażenia ustrojowe, społeczno-polityczne, ekonomiczno-gospodarcze i militarne w Europie nie uchroniły tego regionu od zdarzeń o trudnych do przewidzenia skutkach. Poszczególne narodowości bądź regiony zaczęły dążyć do samostanowienia.

Dążenie narodów b. Jugosławii i b. ZSRR do samodzielności, pełnej autonomii czy niepodległości okazały się silniejsze niż deklarowane przez te kraje przywiązanie do wartości demokratycznych i uznania praw człowieka. Staliśmy się świadkami narastania dążeń i aspiracji niepodległościowych (K-13), wyzwalania niechęci etnicznych i narodowościowych (K-1) oraz sporów granicznych (K-5), które nie hamowane przerodziły się w konflikty zbrojne i wojny. Sprzeczności etniczne w Europie Wschodniej przez wiele lat tłumione przez monolityczne systemy polityczne, przeżywają w latach dziewięćdziesiątych swój renesans.

Warto również w tym miejscu zaznaczyć, że podobnie jak w świecie, również w Europie, trwające obecnie konflikty zbrojne nie rozpoczynały się jako klasyczna napaść zbrojna jednego państwa na drugie, lecz rozwinęły się na zasadzie "wpełzania w konflikt" w wyniku walk na tle dążeń narodowościowych i różnic etnicznych (K-1), kulturowych czy też religijnych (K-10). Nie rozpoczęły się również z powody jednej tylko wyraźnej przyczyny. Wśród przyczyn wybuchu wszystkich tych konfliktów leży splot czynników narodowościowych i etnicznych (K-1), religijnych (K-10), kulturowych (K-14), terytorialnych (K-4, K-12) oraz sprawowania władzy (K-6). Nie wybuchły one jednak w wyniku samych różnic i sprzeczności na ww. podłożu, a w wyniku manipulacji uczuciami narodowymi w celu realizacji określonych celów politycznych[15]. Odpowiednie sterowanie dążeniami, aspiracjami i nastrojami powodują często, że inne przyczyny konfliktów (ekonomiczne K-8 i polityczne K-15) są trudno dostrzegalne.

---

15 Zobacz załącznik 7: Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny w byłej Jugosławii.

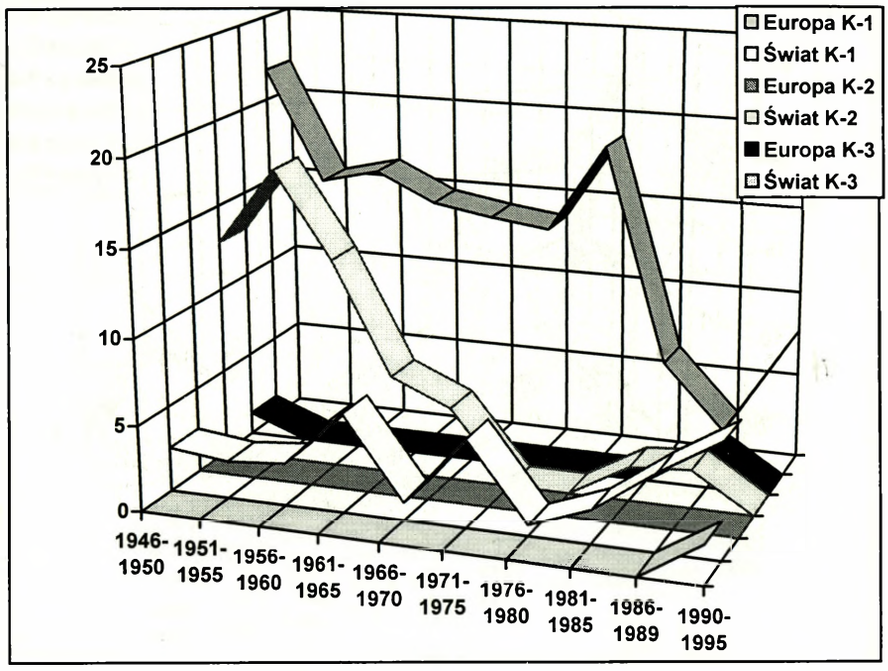
3.6. Hierarchizacja przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych

Uwzględniając sumaryczne dane dotyczące liczby przyczyn $\sum G_{ij}$ konfliktów wybuchających w świecie zawarte w tabeli 3.14. oraz dane dotyczące liczby przyczyn $\sum G_{ij}$ konfliktów wybuchających w Europie zawarte w tabeli 3.15. wyznaczono zmianę wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyn (G_i) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie.

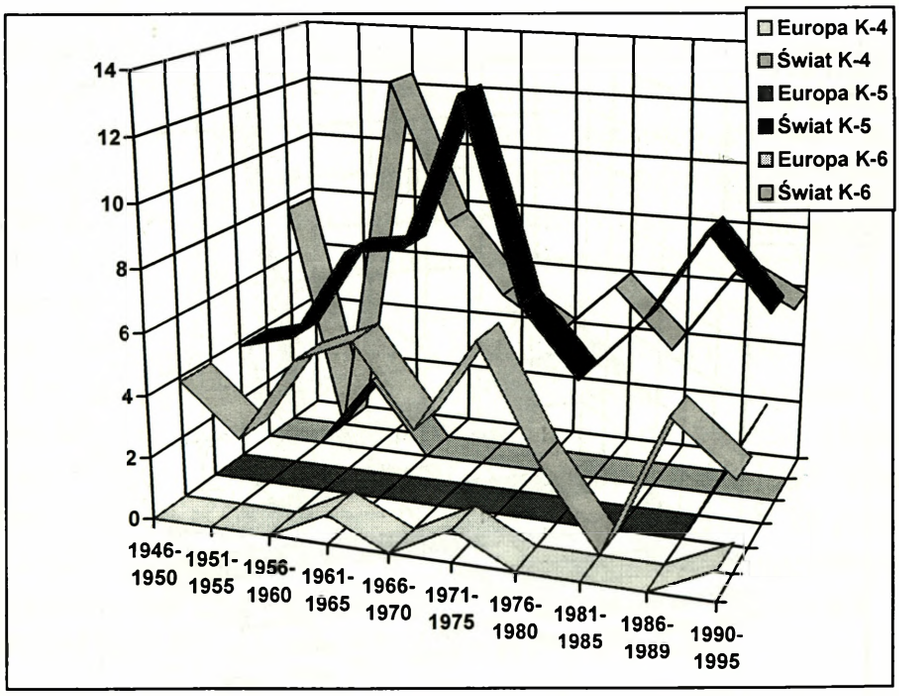
Otrzymane wyniki przedstawiono w tabeli 3.16. W celu porównania dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G_i) w konfliktach zbrojnych wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie dokonano zestawienia wyników obliczeń z tabeli 3.14 i 3.16. Uzyskane wyniki zobrazowano na rysunkach 3.34 ÷ 3.38.

Tabela 3.16.
Zmiana wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyny (G_j) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie.

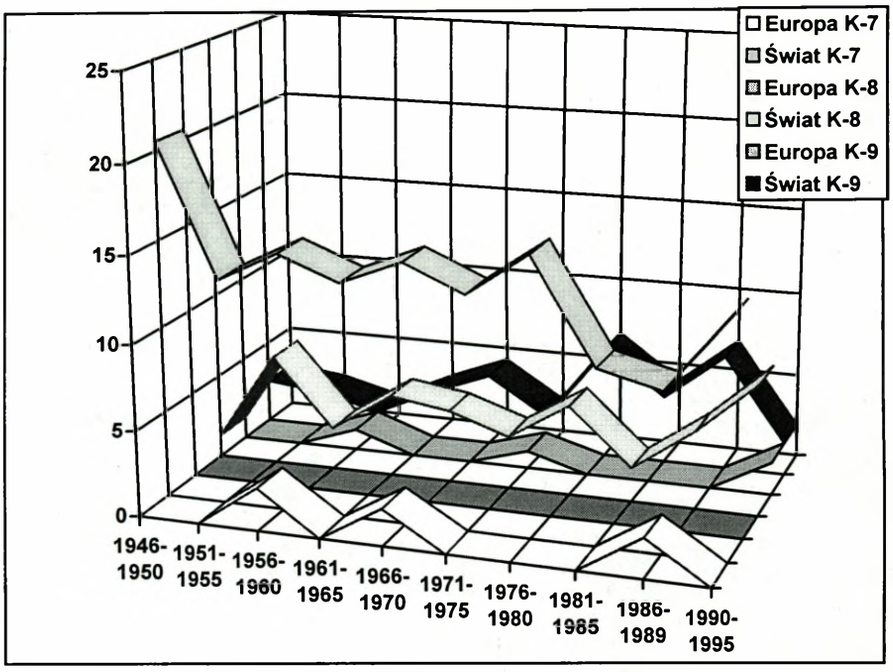
Lata / K(G_j)	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1989	1990-1995
EUROPA										
K-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2,29
K-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-3	1,28	0	0	0	0	0	0	0	2,27	0
K-4	0	0	0	0,96	0	1,03	0	0	0	0,96
K-5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3,85
K-6	0	0	2,47	0	0	0	0	0	0	0
K-7	0	0	2,47	0	2,13	0	0	0	2,27	0
K-8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K-9	0	0	1,24	0	0	1,03	0	0	0	1,92
K-10	0	0	0	0	1,06	0	0	0	0	0,96
K-11	0	2,17	1,24	0	0	0	0	0	0	0
K-12	0	0	0	0	1,06	1,03	0	0	0	2,89
K-13	0	2,17	0	0,96	1,06	1,03	0	0	0	4,81
K-14	0	2,17	1,24	0,96	0	1,03	0	0	0	0
K-15	0	2,17	2,47	0	1,06	2,06	0	0	0	0

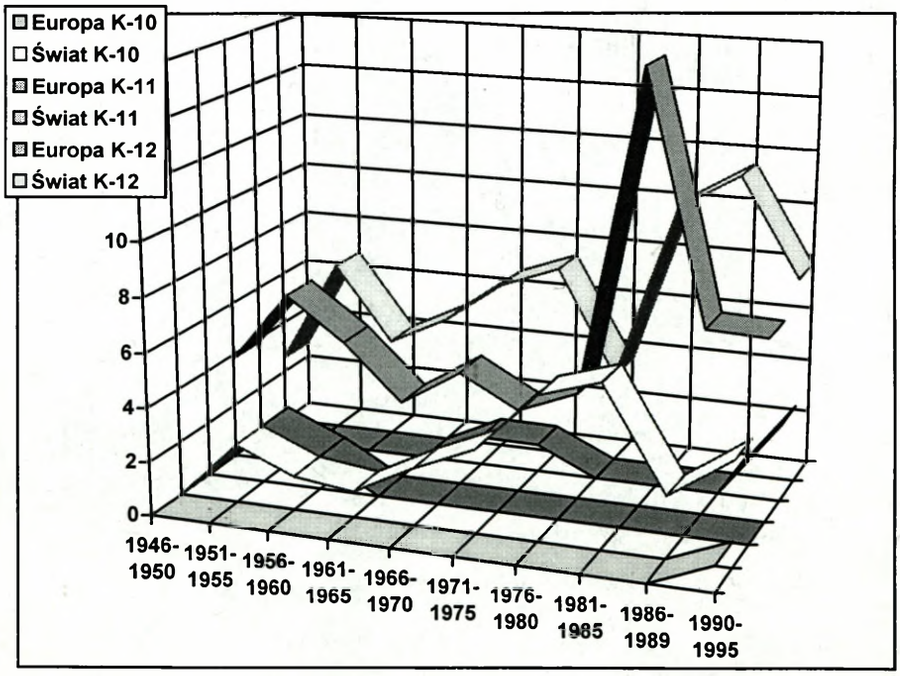
Rys. 3.34. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K-1 ÷ K-3) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

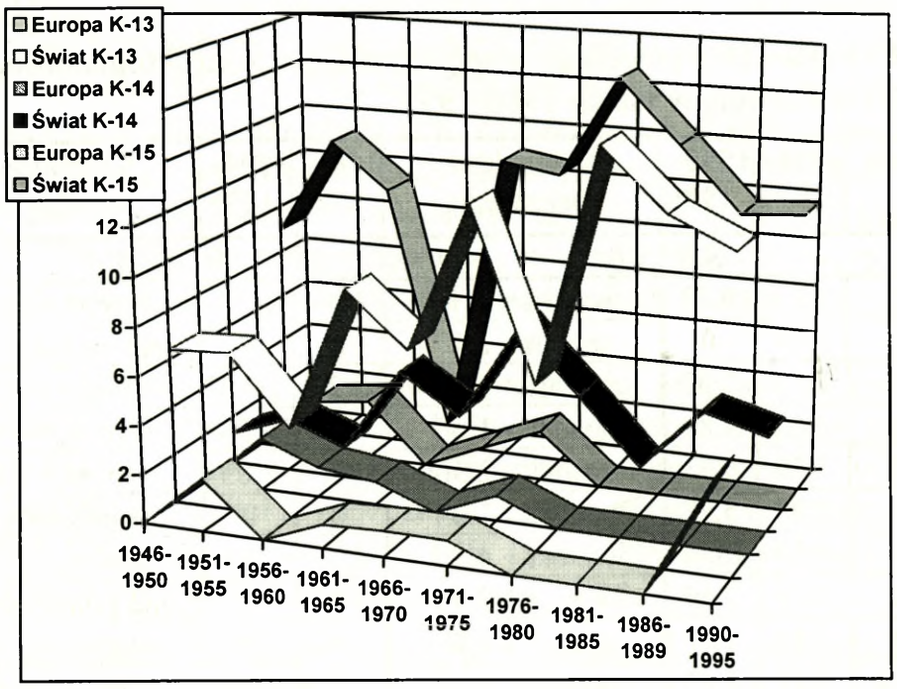
Rys. 3.35. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K-4 ÷ K-6) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Rys. 3.36. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K-7 ÷ K-9) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Rys. 3.37. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K-10 ÷ K-12) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Rys. 3.38. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktogenności (K-13 ÷ K-15) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich.

Z kształtu krzywych obrazujących dynamikę zmiany współczynników konfliktogenności (K-1 ÷ K-15) w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich wynika, że nie zawsze trendy światowe pokrywają się z tendencjami regionalnymi. Odrębności charakteryzujące poszczególne regiony świata, stopień rozwoju, nie tylko, ekonomicznego oraz sojusze zawierane przez państwa regionu i przynależność do odrębnych bloków politycznych sprawiały, że charakter przebiegu zmian współczynników konfliktogenności dla świata i dla Europy jest różny. Dlatego też przeprowadzono szczegółową analizę przebiegu krzywych obrazujących w Europie i na świecie głównie dla dwóch podokresów, a mianowicie lat 1986-1989 i 1990-1995. Przemiany społeczno-polityczne i militarne w Europie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wywołały lawinę dążeń narodowościowo-niepodległościowych i religijnych. W niektórych państwach odżyły wewnętrzne konflikty, a podłoże ich nie było jednorodne.

Porównanie charakterystyk współczynników konfliktogenności w latach 1986-1989 i 1990-1995, w okresie transformacji ustrojowej w Europie, jako charakterystycznych dla konsekwencji przemian w Europie, oraz pojawienia się wielu czynników oddziaływujących na rozwoj sytuacji polityczno-militarnej w świecie przedstawiono w tabeli 3.17.

Tabela 3.17.

Wartość i charakter przebiegu współczynników konfliktogenności (K) na świecie i w Europie w latach 1986-1995.

Lata $\overline{K(G_j)}$	1986-1989	1990-1995	Charakter przebiegu	1986-1989	1990-1995	Charakter przebiegu
	ŚWIAT			EUROPA		
K-1	4,55	6,73	wzrost + 2,18	0	2,29	wzrost + 2,29
K-2	2,27	0	spadek - 2,27	0	0	nie pojawiły się
K-3	2,27	7,69	wzrost + 5,42	2,27	0	spadek - 2,27
K-4	4,55	2,89	spadek - 1,66	0	0,96	wzrost + 0,96
K-5	9,09	6,73	spadek - 2,36	0	3,85	wzrost + 3,85
K-6	6,82	5,77	spadek - 1,05	0	0	nie pojawiły się
K-7	9,09	13,46	wzrost + 4,37	2,27	0	spadek - 2,27
K-8	4,55	7,69	wzrost + 3,14	0	0	nie pojawiły się
K-9	6,82	1,92	spadek - 4,90	0	1,92	wzrost + 1,92
K-10	2,27	3,85	wzrost + 0,58	0	0,96	wzrost + 0,96
K-11	6,82	6,73	spadek - 0,09	0	0	nie pojawiły się
K-12	11,36	7,69	spadek - 3,67	0	2,89	wzrost + 2,89
K-13	13,64	12,5	spadek - 1,14	0	4,81	wzrost + 4,81
K-14	4,55	3,85	spadek - 0,70	0	0	nie pojawiły się
K-15	11,36	11,54	wzrost + 0,18	0	0	nie pojawiły się

Z analizy danych zawartych w tabeli 3.17 wynika, że w latach 1986-1995 nastąpił:

1) na świecie:

a) wzrost konfliktogenności sześciu przyczyn:
- G-1, G-3, G-7, G-8, G-10, G-15;

b) spadek konfliktogenności dziewięciu przyczyn:
- G-2, G-4, G-5, G-6, G-9, G-11, G-12, G-13, G-14.

2) w Europie:

a) wzrost konfliktogenności siedmiu przyczyn:
- G-1, G-4, G-5, G-9, G-10, G-12, G-13;

b) spadek konfliktogenności dwóch przyczyn:
- G-3, G-7;

c) nie pojawiły się konflikty na podłożu sześciu przyczyn:
- G-2, G-6, G-8, G-11, G-14, G-15.

Widzimy więc, że w analizowanych latach zarówno w Europie jak i na świecie, w tym samym czasie nastąpił wzrost konfliktogenności tylko dwóch przyczyn (G-1, G-10). Konflikty na podłożu etniczno-narodowościowym i religijnym wybuchały w b. Jugosławii i b. ZSRR, Afryce i Azji. Z jednocześnie z przeprowadzonych badań ilościowych i analizy rozwoju sytuacji polityczno-militarnej na świecie[16] wynika, że kontynent europejski w latach 1990-1995 charakteryzował się większą dynamiką wzrostu zarówno ilości wybuchających konfliktów oraz konfliktogenności przyczyn.

W celu określenia wpływu konfliktogenności przyczyn na pojawianie się konfliktów zbrojnych w latach 1946-1995 przeprowadzono ich hierarchizację, opierając się na wynikach obliczeń zmiany wartości współczynników konfliktogenności K poszczególnych przyczyn G w przedziałach lat (I) - 1946-1995, (II) - 1946-1989, (III) 1990-1995 zestawionych w tabeli 3.12. Otrzymane wyniki zestawiono w tabeli 3.18.

Z porównania list hierarchizacyjnych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie (tabela 3.18.) wynika, że na przestrzeni lat następuje nakładanie się na siebie przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych. Polikauzalizm jest wyższy w Europie niż na świecie. Jednocześnie wzrost mocy sprawczej jednych przyczyn i malenie innych związany jest ze zmianami społeczno-politycznymi w danym regionie świata. Narastanie sytuacji konfliktowej i związane z tym wybuchy ewentualnych konfliktów zbrojnych nie przenoszą się automatycznie na inne regiony świata, ale mogą stanowić źródło inspiracji dla zmiany sytuacji w tych regionach. Pamiętać bowiem należy, że treść i charakter kreowanej polityki zagranicznej i wewnętrznej państwa jest wypadkową stanów jego stosunków międzynarodowych i wewnętrznych, zdolności, możliwości dokonywania wyboru paradygmatu zachowań warunkujących jego funkcjonowanie w otaczających je warunkach geopolitycznych (istnienie różnego rodzaju powiązań międzynarodowych, wewnątrzsystemowych, organizacji gospodarczych, ekonomicznych, politycznych, militarnych), materialno-społecznych (potencjał gospodarczy, naukowo-techniczny, militarny). Fakt ten w znaczym stopniu wpływa na środki jakimi dane państwo realizuje cele swojej polityki.

Na przestrzeni lat 1946-1995 w Europie, widzimy w porównaniu do świata zanikanie niektórych przyczyn konfliktów zbrojnych.

Tabela 3.18.

---

[16] S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie* ..., op. cit.
S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Azji* ..., op. cit.

Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995, (II) - 1946-1989, (III) - 1990-1995.

Lata / Pozycja	1946-1995	1946 - 1989	1990 - 1995	1946 - 1995	1946 - 1989	1990 - 1995
	Świat			Europa		
1	G-7	G-3	G-7, G-13	G-13	G-1	G-13
2	G-3	G-7	G-15	G-15	G-7	G-5
3	G-15	G-15	G-3, G-8, G-12	G-12	G-13, G-14	G-1, G-12
4	G-13	G-13	G-1, G-5	G-5, G-7, G-9, G-14	G-4, G-6, G-9, G-11, G-12	G-9
5	G-5	G-5	G-6	G-1, G-4	G-3, G-10	G-4, G-10
6	G-6	G-6	G-11	G-6, G-10, G-11		
7	G-12	G-12	G-10, G-14	G-3		
8	G-11	G-2	G-4, G-9			
9	G-2	G-11				
10	G-8	G-4, G-8, G-9				
11	G-14, G-4	G-14				
12	G-9	G-1				
13	G-1	G-10				
14	G-10					

W porównaniu do lat 1946-1995, w latach 1990-1995 w konfliktach wybuchających w Europie nie pojawiły się konflikty spowodowane przyczynami: antyreżimowymi - (G-3), władzy - (G-6), a także powodowane odwetowymi (zapobiegawczymi akcjami militarnymi) - (G-11), problemami społecznymi - (G-14) oraz politycznymi typu wpływ, hegemonia, odtworzenie władzy, czy różnice systemu politycznego między sąsiadującymi państwami - (G-15). Wzrosło natomiast znaczenie przyczyn: etniczno-narodowościowych - (G-1), rewindykacyjnych (rewizje granic, odzyskanie terytorium) - (G-5), secesjonistycznych - (G-12) i niepodległościowych - (G-13). Przewartościowania te niewątpliwie związane były ze zmianami systemu polityczno-ekonomicznego w Europie.

Aby przeprowadzana hierarchizacja przyczyn w sposób najbardziej wiarygodny obrazowała rzeczywistą sytuację polityczno-militarną w badanym regionie świata przedziały lat powinny być systematycznie zawężane, a lista przyczyn (G-1÷G-15) rozszerzana na inne obszary.

Dla porównania mocy sprawczych poszczególnych współczynników konfliktogenności oraz uszczegółowienia okresów pojawiania się, wzrostu znaczenia bądź zanikania niektórych przyczyn (G-1 ÷ G-15) konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie, przeprowadzono ich hierarchizację w kolejnych dekadach lat 1946-1995. W tym celu wyznaczono wartości liczbowe współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) w analizowanych przedziałach lat. Uzyskane wartości liczbowe współczynników przedstawiono w tabeli 3.19.

Tabela 3.19.

Zmiana wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w kolejnych dekadach lat 1946-1995.

Lata / K(G_i)	1946-1955	1956-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1946-1955	1956-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995
Zmiana wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i)										
	Świat					**Europa**				
K-1	2,42	4,10	3,14	1	6,08	0	0	0	0	14,29
K-2	14,52	8,21	2,09	0,50	0,68	0	0	0	0	0
K-3	19,36	14,36	13,61	15,42	6,08	20	0	0	0	4,76
K-4	3,23	5,13	4,71	1,99	3,38	0	8,33	7,69	0	4,76
K-5	4,03	7,18	9,42	4,48	7,43	0	0	0	0	19,05
K-6	4,84	8,21	4,71	5,47	6,08	0	16,67	0	0	0
K-7	17,74	13,36	14,14	14,43	12,16	0	16,67	15,39	0	4,76
K-8	3,23	3,59	3,67	4,48	6,76	0	0	0	0	0
K-9	2,42	2,05	3,14	5,97	4,05	0	8,33	7,69	0	9,52
K-10	0,81	1,03	2,26	5,47	3,38	0	0	7,69	0	4,76
K-11	4,84	3,59	3,67	6,97	6,76	20	8,33	0	0	0
K-12	4,03	4,10	6,81	4,98	8,78	0	0	15,39	0	14,24
K-13	6,45	6,67	10,47	8,96	12,84	20	8,33	15,59	0	23,81
K-14	1,61	3,08	5,24	3,98	4,05	20	16,67	7,79	0	0
K-15	10,48	10,26	12,57	15,92	11,49	20	16,67	23,08	0	0

Sporządzoną na podstawie wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyn, (tabela 3.19.), listę hierarchizacyjną przyczyn (G_i) wybuchających konfliktów zbrojnych przedstawiono w tabeli 3.20.

Przeprowadzając analizę sporządzonego zestawienia przyczyn konfliktów zbrojnych w Europie, widzimy, że tylko w latach 1976-1985 nie wybuchł żaden konflikt zbrojny. W latach 1946-1955 największą moc sprawczą posiadały przyczyny (G-3), (G-11), (G-13), (G-14), (G-15). W kolejnej pięciolatce (1956-1965) pojawiły się przyczyny (G-6), (G-7), wzmacniając

Tabela 3.20.

Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w kolejnych dekadach lat 1946-1995.

Lata / Pozycja	1946-1955	1956-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1946 - 1955	1956 - 1965	1966 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995
	Świat					Europa				
1	G-3	G-3	G-7	G-15	G-13	G-3, G-11, G-13, G-14, G-15	G-6, G-7, G-14, G-15	G-15		G-13
2	G-7	G-7	G-3	G-3	G-7		G-4, G-9, G-11, G-13	G-7, G-12, G-13		G-5
3	G-2	G-15	G-15	G-7	G-15			G-4, G-9, G-10, G-14		G-1, G-12
4	G-15	G-2, G-6	G-13	G-13	G-12					G-9
5	G-13	G-5	G-5	G-11	G-5					G-3, G-4, G-7, G-10
6	G-6, G-11	G-13	G-12	G-9	G-8, G-11					
7	G-5, G-12	G-4	G-14	G-6, G-10	G-1, G-3, G-6					
8	G-4, G-8	G-1, G-12	G-4, G-6	G-12	G-9, G-14					
9	G-1, G-9	G-8, G-11	G-8, G-11	G-5, G-8,	G-4, G-10					
10	G-14	G-14	G-1, G-9	G-14	G-2					
11	G-10	G-9	G-10	G-4						
12		G-10	G-2	G-1						
13				G-2						

przyczyny (G-14) i (G-15) oraz (G-4) i (G-9) które dołączyły do tracących na znaczeniu przyczyn (G-11) i (G-13). Nie pojawiły się konflikty zbrojne spowodowane przyczynami (G-3). Nie oznaczało to jednak zaniknięcia podłoża tej przyczyny. Polityczny system totalitarny panujący w Europie Wschodniej, skutecznie, lecz jednak nie przestrzegając Karty Praw Człowieka, zwalczał wszelkie przeciwstawiające się mu siły. Nie rozwiązywanie lecz tłumienie nawarstwiających się problemów politycznych, ekonomicznych, społecznych z jednej strony powodowało zmniejszanie się wartości większości współczynników konfliktogenności (G-4), (G-7), (G-9), (G-14) a z drugiej strony zdecydowany wzrost wartości współczynnika (G-15 +6,41) i (G-13 +7,62). Pojawiły się również konflikty spowodowane przyczynami (G-10) i (G-12). W latach 80. rozpoczął się powolny rozkład systemu socjalistycznego w Europie Wschodniej. Wraz jednak z jego upadkiem w państwach będących w strefie wpływów b. ZSRR, pojawiły się tłumione przez lata urazy i zaszłości historyczne, które w latach 1990-1995 skutkowały wybuchem konfliktów zbrojnych o przyczynach (G-1), (G-3), (G-4), (G-5), (G-7), (G-9), (G-10), (G-12) i (G-13).

3.7. Związki przyczynowo-skutkowe wybranych konfliktów zbrojnych

Konflikty współczesnego świata mają różne przyczyny i często przebiegają w specyficznych warunkach, charakterystycznych dla danego regionu. Specyfika ta, to nie tylko warunki geograficzne, polityczne, klimatyczne i terenowe, ale również posiadane siły i środki, uwarunkowania historyczne, zróżnicowanie etniczne i kulturowe, poziom wyszkolenia wojsk, stopień akceptacji prowadzenia działań zbrojnych przez społeczeństwo (gotowość ponoszenia ofiar) i wiele innych. Jeżeli do tego dodamy jeszcze zróżnicowane cele jakie stawiają sobie strony konfliktów zbrojnych (np. dla jednych zdobycie terytorium, czy też władzy, a dla drugich groźba fizycznej eksterminacji, bądź utrata niepodległości, to widzimy, że znalezienie charakterystycznych cech możliwych do zweryfikowania przy badaniu innych konfliktów jest zadaniem trudnym.

Konflikty zbrojne są zazwyczaj rezultatem nakładania się na siebie sprzeczności gospodarczych, politycznych, społecznych, militarnych, zarówno w skali lokalnej, regionalnej jak i globalnej. Zaangażowanie stron, cechy przywódców, zaszłości historyczne, oddziaływanie propagandy utrudniają określenie rzeczywistych przyczyn konfliktu i wyelimino-

wanie źródeł sprzeczności. Dlatego też określając przyczyny konfliktów zbrojnych musimy analizować go w całokształcie uwarunkowań, które do niego doprowadziły, w jakich się rozwijał, toczył i był rozwiązywany. Wyizolowanie konfliktu z obiektywnych przesłanek i otoczenia międzynarodowego, traktowanie jako obiektu statycznego bądź na gruncie tylko jednej teorii prowadzić może do niepełnych wniosków.

Z przeprowadzonych badań ilościowych wynika, że obecnie spośród 33 toczących się na świecie wojen (tab. 3.7) w 19 z nich celem jest przejęcie terytorium na którym ona się toczy.

Jeżeli zaś chodzi o konflikty zbrojne i miejsca ich występowania (tab. 3.9.) to na 21 konfliktów zbrojnych które wybuchły w Europie 30 % z nich wybuchło w latach 1990-1995, a więc w okresie transformacji ustrojowej. Takiego przyrostu ilości konfliktów zbrojnych nie notuje się nigdzie na świecie. Procentowy udział ilości konfliktów na świecie i w poszczególnych regionach w latach 1990-1995 w stosunku do lat 1946-1995 1990-1995 przestawia tabela 3.21.

Tabela 3.21.
Procentowy udział konfliktów wybuchających w latach 1990-1995 w ogólnej liczbie konfliktów w poszczególnych regionach świata w latach 1946-1995.

Procentowy udział konfliktów wybuchających w latach 1990-1995 w ogólnej licznie konfliktów wybuchających w latach 1946-1995					
Świat	**Europa**	**Azja**	**Afryka**	**Bliski Wschód**	**Ameryka**
9,16 %	**30 %**	**11,7 %**	**12,13 %**	**7,57 %**	**10 %**

Widzimy więc, że po rozpadzie dwubiegunowego układu sił, z pozoru stabilny po II wojnie światowej kontynent europejski stał się obszarem który wyzwolił największą dynamikę wzrostu ilości konfliktów w świecie.

Chociaż zmiany polityczne w Europie Wschodniej były przewidywane przez analityków zachodnich, to szybkość i konsekwencje jakie one wywołały zaskoczyły wszystkich. Okazało się, że Europa Zachodnia i Stany Zjednoczone nie dysponowały żadnymi środkami, aby zapobiec i przeciwdziałać uwolnionym spod kontroli sprzecznościom natury politycznej, etniczno-narodowościowej i historycznej.

Podobne zmiany zachodziły w świecie w latach 50. i 60. gdy nastąpiło przyśpieszenie procesu dekolonizacyjnego. Nastąpił wzrost konfliktów głównie na obszarach Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej. Nie można jednak twierdzić, że proces dekolonizacji był przyczyną toczących się

w tych regionach konfliktów. Źródeł ich należy szukać wśród sprzeczności natury politycznej, ekonomicznej oraz ideologicznej współczesnego świata, w dążeniu do dominacji ze strony niektórych państw regionalnych oraz przesłankach historycznych i gospodarczych. Konflikty te toczyły się w określonej sytuacji międzynarodowej, która charakteryzowała się rozszerzaniem stref wpływów Moskwy i Waszyngtonu. Ponadto ze względu na położenie geograficzne lub posiadane złoża surowcowe, posiadały one ważne strategicznie położenie oraz stanowiły poważne zaplecze gospodarcze dla przeciwstawnych ideologicznie mocarstw. Potwierdza to twierdzenie, że czynniki ekonomiczne mają wpływ na rozwój politycznych stosunków wewnętrznych i międzynarodowych. Innym znamiennym dla tego okresu czynnikiem była bezpośrednia obecność militarna, sprzedaż broni dla krajów rozwijających się, które leżały w strefie wpływów i uzależnianie funkcjonowania gospodarki i armii od dostaw z państw mocarstwowych. Uzależnienie to było następnie wykorzystywane do tworzenia w tych krajach podporządkowanych sobie rządów, ideologicznie nie mających nic wspólnego z tradycją i uwarunkowaniami historycznymi. Tego typu zależności widzimy wśród związków przyczynowo-skutkowych konfliktu w Afganistanie przedstawionych w załączniku 5.

Lata osiemdziesiąte i pogarszająca się sytuacja ekonomiczna ZSRR i rozszerzenie kontaktów politycznych Wschód - Zachód doprowadziły do narastającej krytyki radzieckiego zaangażowania w Afganistanie i ostatecznego wycofania się wojsk rosyjskich z tego kraju (15.II.1989r.). Po wycofaniu się wojsk radzieckich z Afganistanu rozpoczęła się tam trwająca do dzisiaj wojna plemienna. Rozpadły się również reżimy marksistowskie w Somali, Mozambiku i Etiopii i następnie kraje te zostały zrujnowane w bratobójczych wojnach domowych. Podobny scenariusz wydarzeń miały wydarzenia w Angoli.

Problemem o zasięgu światowym staje się fundamentalizm religijny. Wojujący islam zdobywa wpływy w Afryce, na Płw. Arabskim (zagrażają postępowym rządom w Kairze i Algierze), w azjatyckich państwach b. ZSRR. W Europie i w Ameryce wykonywane są przez członków fundamentalistycznych ugrupowań islamskich zamachy terrorystyczne. Pomimo, że w Polsce na dzień dzisiejszy nie występują tego typu zagrożenia nie można jednak uznawać ich za nierealne. Ewentualną konsekwencją przystąpienia Polski do Unii Europejskiej będzie swoboda przemieszczania się obywateli na terytorium naszego kraju. Polska może stać się siedzibą instytucji i przedstawicielstw firm międzynarodowych, a te z kolei mogą stać się obiektami zamachów terrorystycznych, destabilizujących sytuację wewnętrzną, jak to ma miejsce we Francji czy Niemczech.

Rozpad ZSRR potwierdził brak spoistości wewnętrznej tego wielonarodowego państwa. Zróżnicowanie etniczne, kulturowe, brak stałych więzi ekonomicznych między poszczególnymi regionami, destabilizacja struktur wewnętrznych, zaszłości historyczne, dążenia niepodległościowe, żądania autonomii, spory terytorialne oraz chęć przejęcia władzy w nowo formujących się państwach b. ZSRR, bądź spornego terytorium doprowadziły do wybuchu konfliktów zbrojnych w Armenii i Azerbejdżanie, Osetii Płn., Gruzji, Inguszetii, Czeczenii, Naddniestrzu[17].

Konflikty wśród genezy których znajdują się przesłanki etniczne i narodowościowe mają z reguły bardzo brutalny charakter, szczególnie wobec innych grup etnicznych. W ich przebiegu i mających miejsce wydarzeniach znajduje bardzo często odzwierciedlenie narastająca w ciągu poprzednich lat niechęć, nienawiść i wszelkiego rodzaju uprzedzenia. Ewidentne przykłady ludobójstwa na tym tle widzimy w wojnach w Rwandzie oraz Bośni i Hercegowinie i w problemie kurdyjskim[18].

Interesy narodowe, etniczne i religijne niosą w sobie niezwykle silny potencjał konfrontacji czego przykładem są również 3 wojny domowe w Gruzji (połączenie się Osetii Południowej z Północną, konflikt abchaski i walka wojsk rządowych prezydenta Eduarda Szewardnadze z obalonym prezydentem Zwiadem Gamsachurdią i jego zwolennikami). Związki przyczynowo skutkowe wybuchu wojny domowej w Gruzji przedstawia załącznik 6.

W konflikcie w Nagorno-Karabachu toczącym się od 1988r, zasada samookreślenia (dotycząca armeńskiej większości w Karabachu) koliduje z zasadą nienaruszalności granic Azerbejdżanu. Podłożem konfliktu jest dążenie Ormian zamieszkujących Górny Karabach do oderwania się od Azerbejdżanu i połączenie z Armenią. Podłoże etniczne jest więc również przyczyną ruchów secesyjnych i niepodległościowych. Konflikt ten oprócz dążeń secesyjnych ma też uwarunkowania historyczne. Wiąże się z ludobójstwem dokonanym przez Turków, którzy w 1916r. wymordowali 1,5 mln. Ormian. Bojownicy ormiańscy walczący przeciwko Azerom nazywają ich Turkami i uważają te walki za kontynuację konfliktu sprzed 75 lat.

---

[17] T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne i wojny w Europie i Azji,* AON, Warszawa 1995, s. 88 - 138.

[18] op. cit. s. 20 - 66.
T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne i wojny na świecie,* AON, Warszawa 1995, s. 14 - 21, 39 - 76.

Cechą charakterystyczną konfliktów jakie wybuchały na terenie b. ZSRR jest brak etapu zapobiegania konfliktom. W pierwszym etapie narastania sprzeczności Rosja pozostawia zwaśnione strony samym sobie, a następnie gdy kraje te są zrujnowane gospodarczo oferuje stronom pomoc w rozwiązaniu konfliktu. Ceną jest najczęściej przystąpienie do WNP i stacjonowanie na terytorium tych państw wojsk rosyjskich.

W konfliktach tych elementem ułatwiającym dostęp do wszelkiego rodzaju uzbrojenia był proces dezintegracji Armii Radzieckiej.

Również wojna w byłej Jugosławii ukazała wśród jej przyczyn splot czynników, ekonomicznych, politycznych, etniczno-narodowościowych i społecznych. Źródła przyczyn tej wojny należy poszukiwać w dalekiej przeszłości.

Faktem jest, że Jugosławia stanowiła zlepek społeczeństwa o różnej narodowości, kulturze, wyznaniach i mentalności. Po II wojnie światowej Jugosławia sprawiała wrażenie kraju wewnętrznie stabilnego i spokojnego. Działo się to za sprawą autorytetu J. B. Tito, który surowo tępił wszelkie przejawy nacjonalizmu i separatyzmu. Jednak wkrótce po jego śmierci (1980r.) zaczęły się pojawiać symptomy wskazujące na odradzanie się dążeń i aspiracji do samodzielności i samostanowienia poszczególnych grup etniczno-narodowościowych i wyznaniowych. Jednak dopiero do zmianach ekonomiczno-polityczno-militarnych w krajach Europy Wschodniej, w Jugosławii zaczęły pojawiać się problemy etniczne i wyznaniowe. Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna pogłębiała tylko te sprzeczności. Wewnętrzne napięcia społeczno-polityczne powodowały, że w regionach zróżnicowanych etnicznie przywódcy czołowych partii politycznych kierowali zainteresowania lokalnych społeczności w kierunku podnoszenia prestiżu poszczególnych republik, nacjonalizmu i rewizji zawartych uprzednio porozumień politycznych, na bazie których funkcjonowała Federacyjna Socjalistyczna Republika Jugosławii. Chorwacja i Słowenia dążyły do przekształcenia Jugosławii w konfederację[19]. Dążenia te napotkały stanowczy sprzeciw Serbii, której przywódca S. Miloszević, starał się zacieśniać więzy pozostałych republik z Serbią, znosząc m. in. samodzielność jej prowincji autonomicznych - Kosowa i Wojwodiny. Równocześnie żądając rewizji granic wewnętrznych kraju przyczynił się do czystek etnicznych na terenie Serbii oraz Bośni i Hercegowiny. Mozaika etniczna oraz podobnie

[19] Konfederacja (przymierze, sojusz, liga), to związek suwerennych państw utworzonych dla realizacji pewnych (określonych) celów politycznych. Patrz: W. Kopaliński, Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, WP, Warszawa 1971, s. 397.

jak w Chorwacji i Słowenii odmienne koncepcje budowania państwowości Bośni (Chorwaci opowiadali się za niepodległą lub Bośnią w konfederacji z ówczesną SFRJ, Serbowie byli zdania, że Bośnia powinna pozostać w SFRJ, Muzułmanie natomiast skłaniali się ku suwerenności republiki w ramach luźnej federacji[20]. Zjawisko podziału etnicznego doprowadziło do roszczeń terytorialnych Serbów, Chorwatów i Muzułmanów zamieszkujących Bośnię i Hercegowinę. Ogłoszenie przez Chorwację i Słowenię niepodległości rozpoczęło rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republik Jugosławii. Interwencją armii federalnej w Słowenii (27.06.1991) rozpoczęła się wojna w b. Jugosławii, która następnie na gruncie zróżnicowania etnicznego i dążeń niepodległościwych rozszerzyła się na Chorwację oraz Bośnię i Hercegowinę. Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny w byłej Jugosławii przedstawia załącznik 7.

Podobnie więc jak rozpad ZSRR spowodował wybuch konfliktów zbrojnych na tle polityczno-niepodległościowo-etniczynym w azjatyckiej jego części, tak rozpad byłej Federacyjnej Republiki Jugosławii przyczynił się do powrotu zjawiska wojny do Europy.

Generalnie porównując sytuację w świecie po zniesieniu systemu kolonialnego oraz w Europie po upadku systemu socjalistycznego i rozpadzie ZSRR możemy stwierdzić, **że każda zmiana systemu politycznego, w tym również zmiany systemów dyktatorskich na demokratyczne, przyczyniają się do negatywnego rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, który prowadzić może do wybuchu konfliktów zbrojnych.** Prawidłowość tą możemy nazwać **paradoksem zmiany.** Potwierdza ona bezsilność organizacji międzynarodowych (OBWE, ONZ, UE) oraz brak skutecznych metod przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie proces rozwiązywania konfliktów zbrojnych w b. Jugosławii i Czeczenii pozwala stwierdzić, że współczesne konflikty zbrojne nie poddają się politycznym sposobom zażegnywania.

Z analizy toczących się w latach dziewięćdziesiątych konfliktów zbrojnych wynika, że nie można wskazać tylko jednej przyczyny (płaszczyzny) powstawania zagrożeń i wybuchu konfliktów. Ich źródła tkwią w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych), religijnych (fundamentalizmy religijne) lub politycznych (wewnętrznych lub światowych), które bardziej lub mniej oddziaływują na rozwój sytuacji polityczno-militarnej.

---

[20] Federacja (liga, unia), to państwo związkowe (będące zjednoczeniem państw, krajów, stanów, kantonów), w którym państwa federalne przekazują część praw suwerennych władzom centralnym. Patrz: W. Kopaliński, op. cit. s. 240.

Zazwyczaj jest to wieloaspektowy splot czynników konfliktogennych, do jakich możemy zaliczyć:

- podłoże historyczno-narodowościowe i nacjonalistyczne, które należy do najstarszych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych (np. w Afryce i Azji czy Europie Południowo-Wschodniej);

- podłoże religijno-kulturowe, które jest bardzo często powiązane z aspektem narodowym czy nacjonalistycznym, a nawet terrorystycznym, jak w przypadku fundamentalistów islamskich;

- podłoże polityczne, które uzasadnia działania państwa, (narodu, grupy etnicznej czy środowiska) zmierzające do osiągnięcia własnego celu;

- podłoże ekonomiczno-ekologiczne, gdzie źródłem konfliktów są dysproporcje w rozwoju ekonomicznym, dostępności do zasobów surowców, czy postępujący proces degradacji środowiska naturalnego;

- wojskowym, a głównie militaryzację niektórych regionów, niekontrolowany handel bronią, dostępność do broni jądrowej oraz terroryzm organizacji religijnych i anarchistycznych.

Z tych to względów od prawidłowej oceny symptomów pojawiających się zagrożeń, istoty, celu konfliktu, możliwych do przyjęcia wariantów rozwiązań przez strony zaangażowane w konflikt zależy skuteczność przeciwdziałania im oraz normalizowania stosunków tak wewnętrznych jak i międzynarodowych.

Konieczność poznania sposobów przechodzenia od sprzeczności do konfliktu zbrojnego szczególnie dla polikauzalnych zjawisk, takich jakim są współczesne konflikty zbrojne, jest niezbędna tym bardziej, że konflikty okresu zmian ustrojowych są mało podatne na rozwiązywanie ich metodami politycznymi, co przy braku skutecznych, zdecydowanych przeciwdziałań militarnych społeczności międzynarodowej powoduje że mają one tendencję do przedłużania się.

3.8. Wnioski i uogólnienia z analizy konfliktów zbrojnych

Na podstawie prowadzonych w trakcie realizacji dysertacji naukowej prac naukowo-badawczych pk.: "*Konflikt*", "*Zagrożenia*", "*Opcja*" i analizy wybranych konfliktów zbrojnych i punktów zapalnych w świecie

przedstawionej w opracowaniach "*Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i Komentarze*" oraz "*Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze*" można stwierdzić, że:

- najważniejsze konflikty dzisiejszego świata mają swoje źródło w pogwałceniu praw człowieka i braku reguł demokratycznych;

- następuje zmiana charakteru konfliktów zbrojnych; przejście od wojen do ograniczonych operacji wojskowych;

- wojny o podłożu nacjonalistycznym, powstania narodowe, wojny o wpływy polityczne, terroryzm religijny fundamentalistów i wojny graniczne to ewentualne rodzaje konfliktu, który może być udziałem Polski;

- konflikty lokalne początkowego okresu lat dziewięćdziesiątych potwierdzają ich ograniczoną skalę, i są odbiciem niektórych współczesnych poglądów na przygotowanie i prowadzenie wojny. Doświadczenia tych konfliktów potwierdzają konieczność przygotowania sił zbrojnych do prowadzenia wojny w różnych warunkach, nie tylko do wypracowania zawczasu sprawdzonych i przygotowanych sposobów działań;

- wojny o małej intensywności mają tendencję do przedłużania się, podczas gdy istotą wojen o dużej intensywności jest krótkotrwałość i intensywność, jak miało to miejsce w Zatoce Perskiej. Nie można jednak wykluczyć, że i te ostatnie będą się przedłużały i doprowadzą do wojny np. kontynentalnej;

- konflikty z elementami operacji powietrzno-lądowych, a więc głównie o dużej intensywności wymagają niezawodnych systemów rozpoznania "swój - obcy", wczesnego ostrzegania oraz sprawnego systemu kierowania obronności państwa;

- powodzenie wojny lub serii wojen sprawia, że strona przegrywająca przejmuje taką taktykę ich prowadzenia, aby nie pozwolić swym przeciwnikom na ponowne odniesienie zwycięstwa np. palestyńska Intifada, taktyka taka wynika z instynktu przetrwania narodu;

- nowoczesna technologia wykorzystana w wojnie w Zatoce Perskiej pokazała, że bronie inteligentne mogą być skutecznie wykorzystywane do niszczenia szczególnie ważnych celów punktowych;

- duża dokładność tych broni sprawia, że stają się one poszukiwanym produktem przez kraje słabo uprzemysłowione i organizacje terrorystyczne;

- w warunkach szerokiego zastosowania zautomatyzowanych systemów dowodzenia wojskami i uzbrojeniem, rośnie zaciętość walki w eterze i rośnie różnorakie zastosowanie środków walki radioelektronicznej;

- w krajach wysoko rozwiniętych, w których toczą się konflikty o małej intensywności (np. Wlk. Brytania - Irlandia Płn.) duży nacisk w szkoleniu wojsk kładzie się na inteligencję ludzką. Im niższy jest szczebel, na którym siły zbrojne muszą walczyć w ramach konfliktu, tym większa jest odpowiedzialność jaką ponosi zwykły żołnierz. Konflikt o małej intensywności wymaga tu żołnierzy profesjonalistów;

- charakter wojen, w których będzie musiał walczyć żołnierz zmieniają się (np. walka z przestępcami organizacji mafijnych lub narkotykowych; udział w nasilających się incydentach zbrojnych w strefach przygranicznych - w których zagrożone są prawa mniejszości etnicznych). Niezależne bezstronne siły obronne będą musiały odegrać rolę czynnika zapewniającego bezstronność w rozwiązywaniu takiego konfliktu;

- przypadku, gdy bezstronność miejscowych sił zbrojnych nie będzie istniała (Jugosławia, Kambodża) zachodzi konieczność wprowadzenia takich sił pod flagą ONZ;

- jako pozytywny czynnik należy uznać coraz większy wpływ wielu organizacji międzynarodowych, starających się zażegnać powstałe ogniska zapalne na świecie. Dużym mankamentem w działalności tych organizacji jest nadal brak zdecydowanych form presji, które umożliwiłyby szybkie i skuteczne, a przede wszystkim bezpośrednie likwidowanie wszystkich punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych już w początkowej fazie ich powstawania. Do dnia dzisiejszego ani ONZ, OBWE czy UZE, pomimo że są powołane m.in. do rozwiązywania konfliktów międzynarodowych, nie wypracowały skutecznych, uniwersalnych metod przezwyciężania kryzysów militarnych i dlatego bardzo często międzynarodowa opinia publiczna, organizacje międzynarodowe, starające się pomóc w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych, najczęściej są bezradne.

Zakończenie okresu "zimnej wojny" i rozpad dwubiegunowego systemu bezpieczeństwa sprawiły, że w Europie Wschodniej i Środkowej powstał chaos interesów politycznych. Rozpad Układu Warszawskiego sprawił, że dawne państwa socjalistyczne znalazły się poza formalnym parasolem bezpieczeństwa, jaki tworzyły przeciwstawne bloki NATO i UW. Brak zdecydowania ze strony państw zachodnich w kwestii czy NATO, UZE oraz OBWE ma być gwarantem bezpieczeństwa w Europie, sprzyja odradzającym się w Rosji aspiracjom odbudowywania przez WNP strefy wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej. Nie bez znaczenia na

ogólną ocenę rozwoju stosunków międzynarodowych ma skuteczny sprzeciw Rosji wobec planowanego rozszerzenia NATO na Europę Środkowo-Wschodnią, czy też jej dążenie do renegocjowania Układu CFE. Wymownym i niepokojącym tu powinien być również wydany swego czasu dekret prezydenta Jelcyna o ochronie ludności rosyjskojęzycznej w dawnej strefie wpływów ZSRR. Według Jelcyna "Rozszerzenie NATO nie rozwiąże ani bezpieczeństwa, ani nie ustabilizuje sytuacji polityczno-militarnej w Europie, wprowadzi tylko nową linię podziału na tym kontynencie". Wypowiedź ta wskazuję na to, że Rosjanie wciąż pozostają w starym podziale na my - dobrzy, i oni - źli. Należy więc brać pod uwagę intensyfikowanie się działań Rosji zmierzających do odbudowania jej mocarstwowości oraz stania się w sprzyjających warunkach "żandarmem" regionu. Kolejnym celem polityki zdominowanej przez Rosję Wspólnoty Niepodległych Państw może być chęć przywrócenia swoich wpływów w Europie Środkowej, traktowanej jako naturalna strefa ich wpływów lub "bliska zagranica". Analizując te wszystkie zachodzące w WNP procesy, uzasadnionym wydaje się rozważanie zagrożenia suwerenności i bezpieczeństwa Polski ze strony mocarstwowej Rosji. Dopóki w rejonie Europy Środkowej i Wschodniej nie zakończy się proces budowania demokracji i stabilności gospodarczej, Polska nie może czuć się w pełni bezpieczna. Wszelkie więc sygnały, fakty, zdarzenia i zjawiska wskazujące na możliwość powstania realnego, lub choćby hipotetycznego zagrożenia bezpieczeństwa Polski należy rejestrować, wnikliwie analizować i podejmować właściwe dla ich skali działania zapobiegające i przeciwdziałające już na samym początku ich pojawiania się. Łatwiej jest natychmiast reagować i zapobiegać wszelkim zjawiskom na początku ich pojawiania się, niż przeciwdziałać i likwidować ich skutki. Szczególnie ważne jest szybkie i zdecydowane reagowanie dyplomacji na nieprzyjazne wystąpienia i nieodpowiedzialne wypowiedzi niektórych przedstawicieli elit politycznych. Nie można dopuścić do realizowania polityki metodą drobnych ale konsekwentnych faktów dokonanych.

Sytuacja w byłej Jugosławii, pomimo zawartego porozumienia w Dayton, jest nadal na tyle złożona, że w żaden sposób nie może być bagatelizowana z wojskowego spojrzenia na zapewnienie bezpieczeństwa Polsce. Rozwój sytuacji może się tam tak potoczyć, że doprowadzi do ponownego wzrostu napięcia, a nie można wykluczyć, że powstanie znowu sytuacja konfliktowa. Sprzyja temu również sytuacja na Półwyspie Bałkańskim (np. wypowiedzi Radowana Karadżicia, w których żąda renegocjacji porozumień z Dayton). Mała skuteczność ONZ, OBWE czy innych organizacji lub państw (głównie ze względu na sprzeczne interesy lub aspiracje polityczno-militarne), wobec rozwoju sytuacji w wielu

rejonach świata może utwierdzić skonfliktowane strony w przekonaniu, że najlepiej dochodzić swoich racji własnymi siłami.

Z przebiegu konfliktów w b. Jugosławii i w Kuwejcie widać, że im dłużej odwlekane jest militarne przeciwdziałanie agresji oraz rozbudowywanie kolejnych niemilitarnych alternatyw tym trudniejsze jest powstrzymywanie ataków stron walczących. Dyskusyjna jest również efektywność sankcji ekonomicznych nakładanych na byłej Jugosławię i walczące strony przez ONZ, nie popartych działaniami militarnymi.

Jacques Delors, Przewodniczący Komisji Europejskiej uważa, że obecnie mamy do czynienia z epidemią nacjonalistycznego szaleństwa. Stajemy przed faktem, że konflikty na tle narodowościowym terytorialnym i wyznaniowym są i będą jednym z najpoważniejszych wyzwań XX i XXI w. Spośród wielu najczęściej ujawniających się przyczyn (źródeł, celów) konfliktów, dominują: dążenia do uzyskania suwerenności i niepodległości, przejęcia władzy, przejęcia kontroli nad spornym terytorium.

Przenikanie się narodowości w ciągu wieków, migracje i przemieszczanie się ludności, ustanawianie nowych granic po I i II wojnie światowej, spowodowało, że odsetek ludności rodzimej w wielu krajach Europy Wschodniej jest stosunkowo niewysoki. Jedynie w Albanii, Armenii, na Słowacji, na Węgrzech i w Polsce wynosi on ponad 90 proc., a przecież zdarzają się i w tych krajach problemy z mniejszościami narodowymi. W Bułgarii, Chorwacji, w Rumunii i w Rosji, na Litwie odsetek ten wynosi 80 - 90 proc., w Estonii i Mołdawii nie przekracza 70 proc. Na Łotwie, w Bośni i Hercegowinie rodzimej ludności jest tylko 50 - 60 proc. i mniej.

We współczesnych konfliktach zbrojnych oddziaływanie czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych jest szczególnie silne i ma szczególny wpływ na rozmach, charakter i sposób prowadzenia działań zbrojnych.

Analizując konflikty zbrojne możemy stwierdzić, iż konflikty na tle etniczno-narodowościowym i religijnym łatwo podzielić na dwa rodzaje:

- jako dążenie mniejszości narodowych i wyznaniowych do zagwarantowania przez panujące w kraju władze przestrzegania praw politycznych i kulturowych;

- jako dążenie jednej lub kilku narodowości, zamieszkujących państwo wielonarodowe do odłączenia się od niego. Tego typu procesy destrukcyjne prowadzą do rozpadu państwowości, ponieważ istniejące stare struktury w państwie nie są w stanie powstrzymać lawinowego procesu

dezintegracji. Była Jugosławia i były Związek Radziecki są tutaj akademickim przykładem.

Dążenie do niezależności stało się sloganem dla wielu mniejszości etnicznych, które aspirują do niepodległości i suwerenności. W latach 1991-1993 pojawiły się państwa, w których grupy mniejszości etnicznych proklamowały niepodległość w stosunku do rządów większości. Republika Dniestrzańska w Mołdawii, Abchazja i Południowa Osetia w Gruzji oraz Republika Nagorno-Karabach są przykładem upowszechniania się tej tendencji. Bezpośrednio z tym wiąże się oczywiście konieczność dokonania nowego podziału terytorialnego lub przynajmniej wyznaczenia granic obszarów autonomicznych.

Z początkiem lat 90-tych doszło do międzynarodowej ekspansji islamu, co objawiło się wzrostem napięć wewnętrznych, próbami zamachów stanu, walkami między narodowościami różnych wyznań i akcjami terrorystycznymi na terenie wielu państw. Fundamentalizm religijny, połączony z fanatyzmem i szowinizmem, były, a szczególnie teraz (i w przyszłości) będą przyczyną wielu konfliktów. Prognozę tę potwierdza rozwój sytuacji w całej Azji, Europie Południowej i na Bliskim Wschodzie oraz okresowe pojawianie się fali zamachów terrorystycznych we Francji czy Niemczech. Wraz z otwieraniem się Polski na "zachód" również i nasz kraj może stać się areną tego typu działalności destabilizującej sytuację wewnątrz państwa.

W Europie Wschodniej, ani po I, ani po II wojnie światowej nie wytyczono granic, uwzględniających w pełni zasadę przynależności etnicznej zamieszkującej ludności. Poczucie przynależności do narodu w którym przyszło im współżyć, ze względu na stosunkowo krótki okres istnienia wytyczonych granic, nie zdążyło się w pełni ukształtować. Z tych wszystkich powodów ten region Europy wg badań narażony jest na wybuch dalszych konfliktów na tle narodowościowym. W samym tylko b. ZSRR, wg Francoisa Heisbourga przedstawiciela Londyńskiego Instytutu Studiów Strategicznych, może jeszcze dojść do wybuchu dalszych 70 konfliktów, w tym 20 zbrojnych.

Chęć posiadania własnego terytorium, wyznaczonego przez powszechnie uznawane granice, jako hasło mniejszości etnicznych dążących do suwerenności - powoduje powstawanie konfliktów i walczenie o autonomię na bazie etnicznej, narodowościowej i religijnej. Rezultaty takich dążeń są wojny i akcje militarnych m.in. w byłej Jugosławii, Iranie, Izraelu, Strefie Gazy i bałkanizującym się Kaukazie. Później okazuje się, że państwa te są słabe pod każdym względem. Nie są w stanie zagwarantować sobie warunków do bezpiecznego bytu i rozwoju.

W ostatnich latach (potwierdza to opis faktograficzny wybranych współczesnych konfliktów zbrojnych i punktów konfliktotwórczych[21]), w działaniach bojowych biorą udział, oprócz formacji wojskowych, grupy nieformalne dowodzone przez lokalnych watażków nie przestrzegających prawa i dopuszczający się zbrodni wojennych. Lokalni przywódcy nie podporządkowują się żadnej władzy zwierzchniej, nie przestrzegają zawieranych porozumień o wstrzymaniu walk (np: konflikt pomiędzy protestantami i katolikami w Irlandii Północnej; konflikt etniczny z nacjonalistami baskijskimi w Hiszpanii). Często też, w miarę upływu czasu i organizowania się nowych władz państwowych, uzbrojone formacje nieformalne stają się zalążkami sił rządowych. Przykładem tego typu procesu: są działania toczące się w latach dziewięćdziesiątych pomiędzy Chorwatami, Serbami i Muzułmanami na obszarze Bośni i Hercegowiny. Charakter konfliktów w znacznej mierze zależy od różnorodnych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, towarzyszących sytuacjom konfliktotwórczym. Dlatego coraz częściej mówi się o konfliktach zbrojnych o małej i średniej intensywności o podłożu etniczno-narodowościowym, religijnym lub kulturowym. Nie bez wpływu na intensywność działań zbrojnych pozostaje nasilający się fundamentalizm religijny, terroryzm i wzmagające się działania ugrupowań mafijnych.

Wojny lokalne i konflikty zbrojne miały i mają wpływ na rozwój sytuacji międzynarodowej. Mimo ograniczonego charakteru tych konfliktów, wpływają one w wyraźny sposób na stan ogólnego napięcia na świecie.

Konflikty lat 80-tych i 90-tych wychodziły bardzo szybko poza ramy stron biorących w nich udział; wpływały w istotny sposób na stosunki między czołowymi mocarstwami świata, a niezaangażowanymi bezpośrednio w działania wojenne.

W działalności przywódców mocarstw (USA i b. ZSRR) w odniesieniu do lokalnych konfliktów zbrojnych możemy wyodrębnić trzy stałe czynniki:

1. W dziedzinie politycznej - to dążenie do utrzymania swoich wpływów w danym rejonie świata i wywieranie wpływu na kształtowanie sytuacji oraz opinii międzynarodowej.

2. W dziedzinie wojskowej: - to wykorzystanie terytorium wojujących państw jako poligonu doświadczalnego nowych środków walki, systemów dowodzenia, sprawdzania nowych sposobów prowadzenia działań bojo-

[21] op. cit.

wych, a jednocześnie możliwość zużycia amunicji po długoletnim składowaniu.

3. W dziedzinie ekonomicznej: - to możliwość zaprezentowania swoich środków walki i ich ewentualnej sprzedaży.

Za niepokojące należy uznać fakt, że bierność, niemoc, bezradność i konflikt wewnętrzny świata zachodniego wobec trwających działań zbrojnych - prowadzą do wniosków "że skuteczne akcje militarne przynoszą opłacalne rezultaty polityczne". Właśnie do tej zasady stosowały się wszystkie strony konfliktu w Bośni i Hercegowinie. Również działania ONZ, OBWE i innych organizacji międzynarodowych okazują się mało skuteczne.

Analiza 375 konfliktów zbrojnych wybuchających w latach 1946-1995 i przeprowadzone badania ilościowe pozwalają na wyciągnięciu w miarę wiarygodnych wniosków, choć bywa, że dla poszczególnych kontynentów są one nieraz rozbieżne. Łatwo jednak zauważyć występowanie pewnych prawidłowości:

1) dla świata:

- od zakończenia II wojny światowej następuje systematyczny wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych;
- w 1993r. nastąpiło odwrócenie trendu celów wojen, dominują konflikty których celem jest przejęcie terytorium;
- generalne toczy się więcej konfliktów długotrwałych (R-3); w latach 1990-1995 liczba konfliktów krótkotrwałych (R-1) i długotrwałych była równa;
- w latach 1990-1995 nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:
  a) etniczno-narodowościowych (G-1);
  b) rewindykacyjnych (G-5);
  c) sprawowania władzy (G-6);
  d) systemu (G-7);
  e) ekonomicznuch (G-8);
  f) religijnych (G-10);
  g) odwetowych (G-11);
  h) secesjonistycznych (G-12);
  i) wyzwoleńczo-niepodległościowych (G-13);
  j) społecznych (G-14);
  k) politycznych (G-15).

2) dla Europy:

- liczba konfliktów zbrojnych utrzymuje się na stałym poziomie, a jedynie w latach 1991-1993 nastąpił ich skokowy wzrost;

- w latach 1990-1995 w Europie toczyły się tylko wojny których celem było przejęcie terytorium;
- generalnie toczy się więcej konfliktów krótkotrwałych (R-1), niż długotrwałych (R-3), tylko w latach 1990-1995 pojawiły się w Europie konflikty średniotrwałe (R-2);
- w latach 1990-1995 nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:
  a) etniczno-narodowościowych (G-1);
  b) rewindykacyjnych (G-5);
  c) militarnych (G-9);
  f) religijnych (G-10);
  h) secesjonistycznych (G-12);
  i) wyzwoleńczo-niepodległościowych (G-13);
- na stałym poziomie występowały przyczyny aneksyjne (G-4).
- zanikły przyczyny:
  a) antyreżimowe (G-3);
  b) sprawowania władzy (G-6);
  c) systemu (G-7);
  d) ekonomiczne (G-8);
  e) odwetowe (G-11);
  f) społeczne (G-14);
  h) polityczne (G-15).

Hierarchizacja przyczyn (G) i wartość współczynnika konfliktogenności (K) zmienia się na przestrzeni lat i uzależniona jest od sytuacji polityczno-militarnej w analizowanym regionie świata. W latach 1990-1995 na świecie największą wartość posiadały współczynniki konfliktogenności przyczyn:

a) systemu (G-7);
b) wyzwoleńczo-niepodległościowych (G-13);
c) politycznych (G-15);
d) antyreżimowych (G-3);
e) ekonomiczne (G-8);
f) secesjonistyczne (G-12).

W tym samym okresie w Europie największą wartość posiadały współczynniki konfliktogenności przyczyn:

a) wyzwoleńczo-niepodległościowych (G-13);
b) rewindykacyjnych (G-5);
c) etniczno-narodowościowych (G-1);
d) secesjonistyczne (G-12).

Przegląd konfliktów zbrojnych na świecie przekonuje nas, że subkontynent europejski nie jest miejscem ani spokojnym, ani bezpiecznym. Występują tu problemy natury etnicznej, narodowościowej, religijnej, politycznej, gospodarczej i kulturowej, które prowadziły, prowadzą i z całą pewnością jeszcze długo będą prowadzić do powstawania konfliktów zbrojnych, i to na różną skalę i o różnym charakterze - nie wykluczając wojen domowych lub międzypaństwowych (międzynarodowych). W każdym z tych konfliktów istnieje potencjalne zagrożenie naszego bezpieczeństwa.

Analiza rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie oraz analizowane przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych pozwalają stwierdzić, że w obecnej sytuacji międzynarodowej Polska nie może przygotowywać się li tylko do konfliktu o małej intensywności, lokalnego, w strefie przygranicznej. Takie podejście może okazać się w całości błędne w przypadku destabilizacji stosunków międzypaństwowych i międzynarodowych w Euroazji. Zgodnie z clausewitzowską tezą, zagrożenie militarne ze strony jakiegokolwiek z państw jest pochodną m.in. jego polityki, a cele polityki państw nie zawsze są wyraźnie określone, a ponadto nie są pozbawione niebezpieczeństwa gwałtownych zmian (np. przy gwałtownych zmianach ekip rządzących w geopolitycznym otoczeniu Polski). Wtedy wzrosnąć może ryzyko wybuchu konfliktu o dużej lub średniej intensywności, a Polska mogłaby okazać się państwem bezbronnym.

Stąd tak ważne dla budowania systemu obronnego Polski jest ciągłe monitorowanie i analizowanie rozwoju stosunków międzynarodowych. Wnioski z nich wynikające powinny posłużyć do prognozowania ewentualnego zagrożenia (potencjalnego lub realnego) naszego bezpieczeństwa oraz właściwości przyszłych konfliktów zbrojnych w Europie.

4. BADANIE ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ASPEKCIE PROGNOZOWANIA ZAGROŻEŃ MILITARNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

4.1. Ocena rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu RP

Zmiany sytuacji geopolitycznej przełomu lat 80. i 90., spowodowały, że Polska sąsiaduje od 1994r. z siedmioma państwami (NRF, Czechami, Słowacją, Ukrainą, Białorusią, Litwą i Rosją)[1]. Tym samym kraj nasz znalazł się między najwyżej zorganizowanym systemem jaki tworzy Europa Zachodnia, a zdezintegrowanym byłym Związkiem Radzieckim. Demokratyzacja życia w europejskich państwach byłego Układu Warszawskiego i zdeklarowanie gotowości do włączenia się w zachodnioeuropejskie struktury gospodarcze, polityczne i militarne sprawiły, że Polska znalazła się na styku interesów zarówno najbliższych sąsiadów jak i mocarstw światowych, co jednoznacznie wskazuje, że może być narażona, a nawet stać się obiektem ich oddziaływania politycznego, ekonomicznego i militarnego[2].

Upadek ZSRR sprawił, że zniknęły ograniczenia i naciski uniemożliwiające przeprowadzenie reform społeczno-politycznych zgodnych z aspiracjami narodu[3], oraz zaistniały warunki do zintensyfikowania procesu rozbrojeniowego (Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych - CFE, i prowadzenia własnej, suwerennej polityki zagranicznej. Podpisane międzynarodowe porozumienia (Karta Paryska, Traktat o Otwartych Przestworzach, Dokument Wiedeński 1994 - CSBM, CFE, Partnerstwo dla Pokoju) spowodowały, że zanikło również niebezpieczeństwo przeprowadzenia zaskakującej, zmasowanej akcji ofensywnej przez którekolwiek z państw sąsiadujących. Jednocześnie rozpad b. ZSRR, rozwiązanie Układu Warszawskiego oraz brak instytucjonalnych, trwałych więzi z euroatlantyckimi strukturami politycznymi, ekonomicznymi i militarnymi sprawiły, że Polska znalazła się w "szarej strefie" bezpieczeństwa.

Podpisanie przez Polskę ze wszystkimi państwami graniczącymi "Traktatów o Dobrym Sąsiedztwie i Przyjaznej Współpracy", a także z 20. państwami europejskimi oraz USA, Kanadą i Izraelem odrębnych umów

---

[1] W 1990r. przestała istnieć Niemiecka Republika Demokratyczna, w 1991r. rozpad się Związek Radziecki, a w 1993r. podzieliła się Czechosłowacja.

[2] S. Koziej, F. Wołkowicz, *Podstawowe założenia obronności RP*, AON, DSO MON, Warszawa 1994, s. 3.

[3] J. Stempińska, W. Waszczykowski, Międzynarodowe uwarunkowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, AON-MSZ, Warszawa 1994, s. 14.

o stosunkach wojskowych, doprowadziło do tego, że otoczenie polityczno-militarne Polski jest obecnie względnie bezpieczne. Nie jest to jednak stan, który nie może się zmienić. Przeobrażenia polityczno-militarne w Europie spowodowały zmniejszenie bezpośredniego zagrożenia militarnego, nie wyeliminowały jednak w pełni i na zawsze ich źródeł. Nie można bowiem prowadząc analizy nie uwzględniać obiektywnych, niezależnych od woli politycznej rządów poszczególnych państw, przesłanek hipotetycznego i potencjalnego zagrożenia militarnego.

Polska znalazła się w otoczeniu silnie uzbrojonych państw (Rosja, Ukraina, Niemcy), które nawet po zredukowaniu liczby żołnierzy i posiadanego sprzętu pancernego, artylerii i lotnictwa zgodnie z limitami Traktatu - CFE, posiadały będą potencjał militarny większy od potencjału Polski.

Z przeprowadzonych badań ilościowych przyczyn (G) współczesnych konfliktów zbrojnych wynika, że nie czynnik militarny jest najczęstszą przyczyną powstawania konfliktów zbrojnych. Ich źródła tkwią w sprzecznościach politycznych, ekonomicznych poszczególnych państw i związanych z nimi nierównościach w rozwoju cywilizacyjnym. W dążeniach wyzwoleńczo-niepodległościowych, rewindykacyjnych, secesjonistycznych, w różnicach etniczno-narodowościowych i religijnych. Niekontrolowane zmiany w tych obszarach składające się na podłoże polityczne, ekonomiczne, społeczne i militarne w sprzyjających dla siebie warunkach rodzić mogą potencjalne i realne zagrożenia. Istnieje ryzyko wznowienia waśni historycznych, masowych migracji i tworzenia się międzynarodowej zorganizowanej przestępczości.

Analizując obecną sytuację polityczno-militarną w otoczeniu RP oraz tendencje jej rozwoju określane przez deklaracje rządów państw sąsiadujących możemy stwierdzić, że Europa zmierza do osłabienia i stopniowego eliminowania barier i granic między państwami (narodami). Koniecznym jest więc ewolucja istniejącego paktu NATO w kierunku euroatlantyckiego systemu wspólnego bezpieczeństwa. Należy jednak pamiętać, że bez względu na tempo zmian rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie, nie ma możliwości pełnego wyeliminowania potencjalnych źródeł napięć i sprzeczności, mogących wywoływać kryzysy grożące przekształceniem się w konflikty zbrojne[4].

---

[4] Np: - mimo przynależności Turcji i Grecji do NATO, między tymi państwami trwa spór o wyspę Cypr;

- rząd turecki wykorzystując armię zwalcza opozycję kurdyjską we własnym kraju.

Zagrożenia bezpieczeństwa Polski (nawet w bliższej perspektywie czasowej, np. na przełomie wieków) nie można wykluczyć. Może ono powstać na tle napięć i sprzeczności interesów w obszarze stosunków społeczno-politycznych, finansowo-gospodarczych, narodowościowo-etnicznych[5], religijno-kulturowych, ekologicznych i wojskowych[6]. Przemawia za tym wieloaspektowy i wielopłaszczyznowy splot uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, takich jak:

- postępująca anarchizacja życia społeczno-politycznego u wschodnich sąsiadów dysponujących arsenałem nuklearnym;
- niestabilna sytuacja w państwach b. ZSRR i trudny do przewidzenia jej rozwój (w sensie dominacji Rosji[7] oraz konsekwencji dążeń i aspiracji suwerennościowych państw powstałych i dążących do powstania po rozpadzie ZSRR, przezwyciężania trudności gospodarczych i sprzeczności społeczno-politycznych, tendencji rozwoju potencjału militarnego i woli jego użycia do rozstrzygania sporów);
- dążenia wielkomocarstwowe Rosji[8] oraz aspiracje innych państw posiadających broń jądrową;
- aspiracje mocarstwowe Niemiec, Ukrainy, Japonii lub Chin;

---

[5] Jednym z najpoważniejszych problemów może okazać się problem mniejszości niemieckiej w Polsce. Mimo, że sprawa ta została uregulowana Traktatem polsko-niemieckim z 17.06.1991r. mniejszość niemiecka w Polsce znajduje się pod wpływem wielu różnych sił politycznych RFN nie zawsze przychylnych Polsce. Od 1989r. trwa tendencja do systematycznego podwyższania liczby obywateli polskich deklarujących przynależność do narodu niemieckiego.W latach siedemdziesiątych rząd niemiecki operował liczbą stu kilkudziesięciu tysięcy, w ciagu kolejnych lat wskaźnik ten wzrastał i obecnie bońskie MSZ otrzymuje, że terytorium RP zamieszkuje ok. 1 mln. obywateli polskich pochodzenia niemieckiego. Sztucznemu zawyżaniu liczby mniejszości niemieckiej w Polsce sprzyja niemiecka polityka przyznawania drugiego obywatelstwa (ok. 250 tys. osób) i wydawania paszportów niemieckich.

[6] Np: Rosja do zagrożeń militarnych swojego bezpieczeństwa zalicza m.in. poszerzenie bloków wojskowych (NATO), godzących wg. Rosji, w interesy bezpieczeństwa militarnego Federacji Rosyjskiej.

[7] Wg. analizy niemieckiej Fundacji Erberta - Rosja jest niereformowalna i nie ma większych szans na to, aby w okresie kilku najbliższych lat ograniczyła władzę autorytarną i zapoczątkowała reformy.

[8] Rosja w opublikowanej w listopadzie 1993r. doktrynie wojennej zastrzega sobie prawo do interwencji zbrojnej poza swoimi granicami w razie gdy uzna, że dany konflikt zbrojny, lub polityczny, zagraż jej interesom. Ponadto doktryna przewiduje możliwość wykonania przez Rosję uderzenia jądrowego na państwo uznane za agresora, nawet jeśli on nie posiada takiego uzbrojenia, ale jest związane traktatami sojuszniczymi z państwem lub grupą państw posiadających taką broń np. z NATO.

- negowanie ustaleń traktatowych (będących konsekwencją II wojny światowej) oraz eksponowanie zaszłości historycznych[9];

- rozszerzający się krąg państw dysponujących i mogących w przyszłości dysponować bronią jądrową, prognozowany wzrost potencjałów militarnych państw naszego otoczenia oraz dążenie do zmian ustaleń traktatowych CFE przez niektóre państwa oraz militaryzacja państw czy regionów[10];

- nasilające się nacjonalizmy[11], szowinizm[12] i fundamentalizm religijny oraz terroryzm organizacji anarchistycznych, religijnych i mafijnych;

- fakt, że Polska nie przestała być obszarem atrakcyjnym dla sąsiadów w tym znaczeniu, że mogą na nią skierować swoje agresywne zamiary ekonomiczne lub polityczno-wojskowe lub też odtworzenia "przynależnej strefy wpływów"[13];

Bezpośrednie zagrożenie militarne bezpieczeństwa Polski przez inne państwo, może być konsekwencją zastosowania siłowego rozwiązania sytuacji konfliktowej dla osiągnięcia swoich celów lub wymuszenia pożądanych zachowań. Mogą one zmierzać do:

- wymuszenia na naszych władzach (państwie) określonych działań lub ustępstw, z naruszeniem interesów (kosztem) Polski;

---

[9] Np: Organizacje ziomkowskie w RFN nadal kwestionują granicę na Odrze i Nysie łużyckiej i domagają się utworzenia autonomii Śląska.

[10] Rosja spełniająca dominującą rolę w WNP, żąda wprowadzenia do układu CFE korzystnych dla siebie zmian ilościowych sprzętu i zasad jego rozmieszczenia w rejonie Kaukazu.

[11] Problemy te Polska stara się rozwiązywać zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego. Najczęściej wymienianymi problemani z mniejszościami narodowymi są sprawy mniejszości ukraińskiej i niemieckiej w Polsce. W stosunkach polsko-niemieckich zaniepokojenie może budzić stanowisko rządu niemieckiego, zgodnie z którym problem własności niemieckiejna polskich Ziemiach Zachodnich i Północnych jest "wciąż otwarty i zostanie podjęty w odpowiednim momencie". Stanowisko to nie ma wprawdzie w chwili obecnej żadnych praktycznych konsekwencji, nie można jednak wykluczyć, że problem ten nie będzie elementem przetargowym na etapie finalizowania procedur włączających Polskę do UE.

[12] Np: skandaliczne zachowanie kibiców niemieckich podczas meczu Polska-Niemcy w Zabrzu (4.09.1996r.), po którym minister K. Kinkiel wystosował do rządu polskiego list przepraszający.

[13] Jesienią 1993r. Rada ds. Polityki Zagranicznej - organ przy prezydencie Rosji odpowiedzialny za wypracowanie strategicznych kierunków tej polityki - potwierdziła, że Polska i Europa Środkowa powinny być traktowane jako strefa specjalnych, historycznie uzasadnonych interesów Rosji

- świadomego doprowadzenia do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w Polsce (przez działania ekonomiczne, lub wspieranie opozycji przeciwnej zmianom demokratycznym);
- sprowokowanie wystąpienia zbrojnego naszego państwa w obronie jego racji stanu.

W wypadku zdecydowanej odmowy spełnienia wysuniętych żądań, roszczeń lub innych warunków, i wobec braku obustronnej woli uzyskania satysfakcjonującego porozumienia może dojść do kryzysu w stosunkach międzynarodowych, a nawet konfliktu zbrojnego.

Pośrednie zagrożenie bezpieczeństwa Polski może wystąpić wówczas, gdy stronami będą nasi sąsiedzi, a osiągnięcie celów jedna ze stron zamierza uzyskać na drodze rozstrzygnięć militarnych. Wówczas obszar Polski (nawet przejściowo) może stać się terenem działań wojennych - wbrew naszej woli. W ten sposób Polska może zostać wmanewrowana (uwikłana) w konflikt zbrojny innych państw, ponosząc określone tego konsekwencje.

Brak racjonalnych zachowań ze strony grup społecznych, szczególnie przedstawicieli elit politycznych, wobec przejawów zagrożenia bezpieczeństwa państwa może doprowadzić do interwencji lub inwazji zbrojnej lub konfliktu zbrojnego. Przy czym możliwe są tu różne stopnie eskalacji i form nacisku militarnego oraz drogi dochodzenia do postawionego celu.

Żadne z wyżej wymienionych zjawisk nie może być przez Polskę ignorowane jako potencjalne źródło bezpośredniego lub pośredniego zagrożenia konfliktem zbrojnym. Przemawiają za tym: położenie geopolityczne Polski oraz wewnętrzny i zewnętrzny rozwój zmieniającej się sytuacji społeczno-polityczno-militarnej.

Widzimy więc, że szeroko rozumiana problematyka bezpieczeństwa, powinna stawać się coraz bardziej przedmiotem zainteresowań teoretycznych i badań empirycznych wielu dziedzin nauki. Zdolność przewidywania rozwoju stosunków polityczno-militarnych stanowić może warunek skutecznego przeciwdziałania i zapobiegania sytuacjom konfliktotwórczym. Należy zatem mieć świadomość, że wyobrażenie sobie rzeczy jeszcze nieistniejących, oraz umiejętność diagnozowania symptomów kierunków rozwoju trendów stosunków międzynarodowych, zmieniającej się roli i pozycji państw w świecie, oddziaływania elementów międzynarodowego systemu bezpieczeństwa zbiorowego, oraz kierunków rozwoju potencjału wojskowego państw ościennych i strategii jego wykorzystania w sytu-

acjach konfliktowych lub kryzysu politycznego, gospodarczego bądź społecznego jest podstawowym atrybutem dobrego zarządzania. Aby jednak panować nad rozwojem sytuacji polityczno-militarnej konieczne jest pełne i wiarygodne rozpoznanie sytuacji. Dotyczy to zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Rozpatrywanie zatem bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego i możliwości jego zagrożenia tylko w kategoriach militarnych nie wyczerpuje istoty problemu. Ma ono bowiem charakter interdyscyplinarny i wieloaspektowy. Należy je więc odnosić do wszystkich dziedzin funkcjonowania państwa. Szczególnie jeśli zważy się na fakt, iż wpływ (znaczenie) poszczególnych dziedzin stosunków międzynarodowych na powstawanie zagrożeń militarnych jest różny i zmienny na przestrzeni lat. Świadczą o tym dobitnie przebiegi dynamiki zmiany częstości występowania przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych "G" , oraz ich współczynników konfliktogenności "**K**(G_i)".

Współczesne konflikty i akty przemocy zbrojnej pozwalają dostrzec pewne prawidłowości i czynniki, które w mniejszym lub większym stopniu przyczyniają się do ich intensyfikowania lub ograniczenia.

Do czynników negatywnych wzmagających napięcie i sprzyjających konfliktom zaliczyć możemy:

a/ brak jednoznacznie określonych struktur bezpieczeństwa międzynarodowego;

b/ słabość organizacji międzynarodowych, których działalność ma na celu utrzymywanie pokojowych stosunków międzynarodowych;

c/ brak skutecznych mechanizmów egzekwowania postanowień tych organizacji;

d/ brak jedności celów politycznych państw mogących wpływać na zakończenie konfliktu;

e/ dezintegrujące i destrukcyjne czynniki nacjonalizmu;

f/ łączenie nacjonalizmu z religią;

g/ podziały narodowościowe i religijne;

h/ nieprzestrzeganie prawa wojennego;

i/ sprzeczności:

- ideologiczne;
- ustrojowe;
- ekonomiczne;
- etniczne;
- kulturowe;

j/ nierównomierne poziomy rozwoju:

- krajów;

- regionów;
- narodów;
- grup społecznych;

k/ zbrojenia i handel bronią;
l/ łatwość zaopatrywania się we wszelkiego rodzaju uzbrojenie;
ł/ wspieranie opozycji i terroryzmu międzynarodowego;
m/ bezkarne łamanie praw i porozumień międzynarodowych;
n/ niebezpieczeństwo skażenia środowiska naturalnego jednych krajów przez drugie.

Do czynników pozytywnych przyczyniających się do zapobiegania konfliktom zaliczyć możemy:

a/ powszechną dezaprobatę społeczeństw demokratycznych dla użycia przemocy w stosunkach międzynarodowych;
b/ zmianę charakteru konfliktów zbrojnych - przechodzenia od wojen do ograniczonych operacji wojskowych;
c/ zanikanie konfliktów z użyciem sił zbrojnych w rozwiniętych państwach uprzemysłowionych;
d/ deklaracje zmiany struktur NATO z funkcji "wspólnej obrony" w kierunku "wspólnego bezpieczeństwa";
e/ wprowadzenie w życie programu "Partnerstwo dla pokoju";
f/ próby konsolidowania się państw, przeciwko agresorom naruszającym międzynarodowe prawa i porozumienia;
g/ próby przeciwdziałania konfliktom zbrojnym ze strony współdziałających ze sobą państw;
h/ przestrzeganie porozumień o redukcji broni konwencjonalnych w Europie i nierozprzestrzenianiu broni jądrowej;
i/ rozwój broni nieletalnych;
j/ ograniczenie nakładów na zbrojenia;
k/ ścisła kontrola handlu bronią;
l/ zwalczanie światowego terroryzmu;
ł/ dążenie państw wysoko rozwiniętych do stabilizacji światowego systemu ekonomicznego;
m/ prowadzenie wojskowych misji pokojowych:
- "peace making"
- "peace keeping"
- "peace enforcement"
- "peace operations other than war"

Zarówno przedstawione teorie o przyczynach wojen (Załącznik 2) jak i przykładowe czynniki intensyfikujące i ograniczające rozwój konfliktów zbrojnych potwierdzają złożoność oraz zmienność rozpatrywanego problemu.

Reasumując, ocena możliwego rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w latach dziewięćdziesiątych wskazuje, że Polska musi uwzględnić potencjalne zagrożenia trzema rodzajami konfliktów zbrojnych.

Po pierwsze, **lokalnym ograniczonym konfliktem zbrojnym** głównie na tle sprzeczności narodowościowych. Konflikt taki byłby próbą militarnego rozstrzygnięcia sporów metodą faktów dokonanych, głównie przez wykonanie wydzielonymi siłami, błyskawicznej, ograniczonej co do przestrzeni akcji zbrojnej. Konflikt taki może mieć na celu aneksję części naszego terytorium. Może przynieść on powodzenie stronie atakującej jeżeli charakteryzował się będzie wysoką intensywnością działań ze szczególnym uwzględnieniem i wykorzystaniem różnorodnych działań specjalnych. W przypadku bowiem wykonywania tylko działań rajdowych lądowych lub powietrzno-lądowych przerodzi się on w długotrwały, wyniszczający konflikt, o zmiennej intensywności działań bojowych (dywersje, potyczki przygraniczne), przynoszący straty obu stronom konfliktu.

Do tej grupy zagrożeń zaliczyć trzeba również konflikty zbrojne wewętrzne oraz między państwami trzecimi w pobliżu naszych granic, których skutki pośrednie mogą oddziaływać na terytorium Polski.

Po drugie, Polska jako członek ONZ, OBWE, a w przyszłości NATO lub innego euroatlantyckiego systemu bezpieczeństwa, może być **uczestnikiem konfliktu jako siła wymuszająca działaniami zbrojnymi przywrócenie pokoju i likwidująca konflikty zbrojne poza swoimi granicami, nie tylko w trakcie operacji pokojowych**. Skutkiem tego, kraj nasz może stać się obiektem działań terrorystycznych.

Po trzecie, **konfliktem zbrojnym na dużą skalę (wojną)**, w obronie istnienia Polski. Konflikt taki charakteryzował by się dużą intensywnością działań, angażowałby cały naród i jego potencjał ekonomiczny, społeczny i militarny i toczył by się na całym terytorium kraju.

Widzimy więc, że pomimo pozytywnych kierunków rozwoju sytuacji międzynarodowej nie możemy wykluczyć wystąpienia pośrednich lub bezpośrednich form zagrożeń naszego bezpieczeństwa, wynikających nie tylko z istniejących źródeł potencjalnych zagrożeń wybuchu konfliktów zbrojnych na terenie naszego kraju i oddziaływań skutków takowych

mogących wystąpić w otoczeniu Polski lub konfliktów o znaczeniu globalnym pojawiających się nawet dużym oddaleniu od granic naszego kraju.

4.2. Przyczyny i symptomy zagrożeń militarnych oraz miejsce konfliktu zbrojnego w stosunkach międzynarodowych

Ogólnie możemy powiedzieć, iż u podłoża współczesnych konfliktów zbrojnych leżą nakładające się na siebie cztery główne grupy czynników: polityczne, ekonomiczne, militarne i społeczne, lecz różny jest ich współczynnik korelacji między sobą i bezpośrednia moc oddziaływania na kształtowanie się stosunków międzynarodowych.

Pojęcie "stosunki międzynarodowe" możemy definiować:

- podmiotowo - wówczas stosunki te są określane przez wyliczanie ich uczestników, z zaznaczeniem, że ich działania "przekraczają granice państwowe". Uczestnikami są państwa, narody, organizacje międzypaństwowe oraz niesuwerenni uczestnicy transnarodowi o charakterze politycznym, ideologicznym lub gospodarczym i działające świadomie, zorganizowane grupy społeczne, zdolne do wywierania wpływu na stosunki międzynarodowe;

- podmiotowo-przedmiotowo - uznając, że stosunki międzynarodowe to stosunki społeczne wykraczające poza obszar państwa, przy czym nie określa się bliżej ani podmiotów, ani przedmiotów relacji;

- przedmiotowo - określając stosunki międzynarodowe jako proces oddziaływań przekraczających granice państw, niezależnie od tego przez kogo podejmowanych, ponieważ każdy podmiot polityki mogący działać za granicą staje się ich uczestnikiem.

Uwzględniając te trzy aspekty J. Z. Pietraś definiuje stosunki międzynarodowe jako transgraniczne interakcje podmiotów polityki w środowisku poliarchicznym[15].

W kreowaniu wzajemnych stosunków podmiotów międzynarodowych występują dwa rodzaje związków i relacji. Pozytywne (konstruktywne), które sprzyjają budowaniu wzajemnego zaufania, oraz negatywne (destabilizujące), które rodzą nieufność i podejrzliwość. Pojawianie się czynników

---

[15] T. Łoś-Nowak, Współczesne stosunki międzynarodowe, WUW, Wrocław 1992, s.12. (Poliarchizm należy tutaj rozumieć jako działanie (rządy) wielu podmiotów).

destabilizujących, powoduje zaostrzanie się rozbieżności, a w konsekwencji powstawanie sprzeczności, które przyczyniają się do powstawania kryzysów, generują zagrożenia. Sprzeczności między państwami mogą obejmować wszystkie płaszczyzny stosunków międzynarodowych. Źródła sprzeczności mogą być nie tylko rezultatem obiektywnych i nieuchronnych procesów rozwoju społeczeństw, lecz również skutkiem subiektywnych działań podmiotów i uczestników[16] stosunków międzynarodowych (rządów państw, ugrupowań czy też międzynarodowych organizacji ekonomicznych i politycznych) i wewnętrznych w państwie. Nie rozwiązywanie pojawiających się sprzeczności na podłożu politycznym, ekonomicznym (gospodarczym), społecznym lub militarnym skutkować może zagrożeniami bezpieczeństwa międzynarodowego czy też poszczególnych podmiotów i uczestników stosunków międzynarodowych. Elementy stosunków międzynarodowych oraz relacje zachodzące między nimi przedstawiono na rys. 4.1[17].

Uwzględniając złożoność stosunków międzynarodowych oraz wewnętrznych, zagrożenia występować mogą na tle napięć i sprzeczności interesów w obszarze stosunków społeczno-politycznych, finansowo-gospodarczych, narodowościowo-etnicznych, religijno-kulturowych, ekologicznych i wojskowych[18], stąd też należy je rozpatrywać wielopłaszczyznowo.

Zagrożenia militarne mogą powstawać na podłożu:

- ekonomicznym;
- politycznym;
- etnicznym;
- społecznym;
- psychologicznym;
- religijnym;
- ekologicznym;
- wojskowym.

Sytuacja w każdym z tych obszarów może tak się rozwinąć, iż będzie ona na tyle konfliktotwórcza, by w skrajnym przypadku doprowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego lub wojny[19].

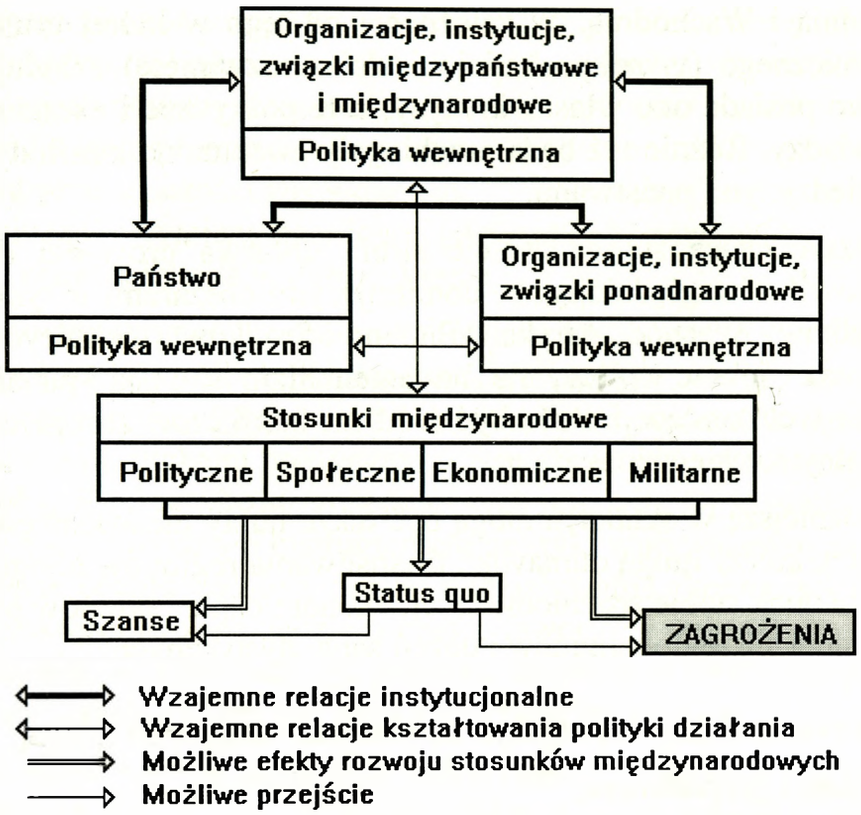
---

[16] Podmiot stosunków narodowych ma charakter sprawczy, uczestnik wykonawczy.

[17] S. Dworecki, Aspekty militarne stosunków międzynarodowych, AON, Warszawa 1996, s. 20.

[18] S. Dworecki, *Charakterystyka zagrożeń militarnych*, Wojsko i Wych.. nr 6/94, s. 78.

[19] Zob.:S. Dworecki, T. Kesoń, J. Stępak, *Modelowe* .... op. cit.

Rys. 4.1. Elementy stosunków międzynarodowych.

* *Ekonomiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych*

Powszechnie uznany obecnie jest fakt, iż w strukturze nowo powstającego systemu międzynarodowego czynnik militarny przenosi się na plan dalszy, wzrasta zaś niepomiernie ranga zagrożeń gospodarczych. Źródłem konfliktu może stawać się narastanie międzynarodowych czy regionalnych dysproporcji rozwojowych. "Zróżnicowania ekonomiczne świata, rażące nierówności, skrajna wręcz nędza zderzająca się z nadmiernym bogactwem niosą ze sobą wszelkiego rodzaju napięcia i konflikty"[20]. Wymownym przykładem są w skali globalnej dysproporcje w rozwoju gospodarczym między bogatą Północą, a biednym Południem[21]. W skali regionalnej zaś w Europie pogłębiające się różnice między Europą

[20] A. King, B.Schnaider, *Pierwsza rewolucja globalna*, Raport Rady Klubu Rzymskiego, Warszawa 1992, s. 23.

[21] Według ocen Banku Światowego ponad miliard osób na świecie, głównie w krajach Południa żyje poniżej progu absolutnej nędzy przy dochodzie mniejszym niż 370 dolarów na głowę rocznie.

Zachodnią i Wschodnią. W zależności od tego w której grupie rozwoju ekonomicznego (wysoko, średnio i słabo rozwinięte) znajduje się dane państwo posiada ono własne kryzysy, cele polityczne i ekonomiczne oraz elity władzy. Różnie też będą przebiegały ewentualne konflikty wybuchające między tymi państwami.

Rozszerzająca się w świecie strefa ubóstwa prowadzi do powstań biedaków[22]. Uwzględniając, że dominującymi obszarami w tym względzie są Środkowy Wschód, Afryka Północna i Środkowa na których to obszarach coraz większe wpływy ma fundamentalizm islamski i panarabizm, połączenie tych tendencji może być źródłem konfliktów zbrojnych o ponadregionalnym zasięgu.

Groźniejsze w skutkach mogą być także bunty mieszkańców regionów bogatych, którzy mogą odmawiać finansowania regionów ubogich. Współistnienie obok siebie zróżnicowanych ekonomicznie regionów prowadzi do umacniania się regionalizmów i dążeń separatystycznych[23].

Do ekonomicznych przyczyn powstawania zagrożeń należą:

- recesja gospodarcza;
- restrykcje ekonomiczne;
- embargo handlowe;
- ograniczenia kredytowo-finansowe;
- zadłużenie państwa;
- status materialny obywateli;
- nadmierne zróżnicowanie rozwojowe regionów (świata i krajów);
- stan budżetu państwa;
- błędy w procesach prywatyzacji i reprywatyzacji;
- wykup ziemi i obiektów przemysłowych przez obcy kapitał;
- urynkowienie usług i świadczeń socjalnych.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekonomicznej:

- wzrost kosztów utrzymania;
- wzrost bezrobocia;
- spadek produkcji;

---

[22] Np: bunt Indian w Chiapas w Meksyku jest tego ewidentnym przykładem.

[23] Np: północna rolnicza część Brazylii boryka się z bardzo poważnymi problemami żywnościowymi, głoduje miliony chłopów, podczas gdy na południu kraju znajduje się bogaty stan Rio Grande do Sol. Mieszkańcy tego stanu uważają jednak, że dopłacając do rozwoju Północy hamują własny rozwój, coraz bardziej sprzeciwiając się rządom centralnym).

- terroryzm ekonomiczny;
- nieuzasadnione bogacenie się części społeczeństwa;
- wzrastająca pauperyzacja społeczeństwa;
- eskalacja form protestu społecznego;
- wzrost przestępczości gospodarczej;
- ograniczenie wymiany handlowej (eksportu i importu);
- utrata praw nabytych w dobrej wierze.

Zróżnicowany rozwój gospodarczy krajów powoduje, że stosunki międzynarodowe na wszystkich płaszczyznach charakteryzują się skomplikowanym systemem zależności i powiązań między regionami, społeczeństwami, religiami, ruchami politycznymi współpracującymi lub rywalizującymi ze sobą. Sieć powiązań gospodarczych sprawia, że stosunki ekonomiczne stają się poważnym instrumentem polityki wpływającym na współczesne pojęcie bezpieczeństwa. Środki oddziaływania ekonomicznego mogą stać się skutecznym narzędziem presji, faworyzowania lub wymuszeń. Stan gospodarki bowiem każdego państwa decyduje o zdolności przeciwstawienia się wszelkim formom zagrożenia bezpieczeństwa.

Aspekt ekonomiczny ma jeszcze jedno złożone znaczenie dla pojawienia się zagrożeń militarnych. Względna siła gospodarcza państwa nie rosną i nie maleją równolegle. Wszelkie zmiany krzywej względnej siły gospodarczej państwa wyprzedzają zmiany krzywej wpływów wojskowych i terytorialnych. W świecie odbywa się nieustające balansowanie rozwoju i osłabienia gospodarczego poszczególnych państw. Nierównomierność wzrostu gospodarczego powoduje, że niektóre państwa stają się bogatsze i zazwyczaj silniejsze militarnie. Mogą więc dążyć do zmiany sytuacji zagranicznej i swojej roli w geopolitycznym systemie międzynarodowym. Państwa słabsze w tym samym okresie zmuszone zmieniającą się sytuacją zagraniczną i wyraźną chęcią dominacji i współzawodnictwa innych państw zmuszone są do wyboru między bardziej krótkotrwałym bezpośrednim bezpieczeństwem militarnym, a długotrwałym bezpieczeństwem gospodarczym. Nie ma sprawdzonej zasady, która ułatwia podjęcia decyzji jaki wybrać kierunek działania. Jeżeli zaniedbamy zapewnienie krajowi odpowiedniego poziomu możliwości obrony militarnej, to państwo i jego siły zbrojne mogą okazać się niezdolnymi do właściwego zareagowania na próbę wykorzystania tej sytuacji przez państwo rywalizujące. Jest raczej pewnym, że państwo otoczone przez wrogich sąsiadów uzna za lepsze zapewnienie sobie bezpieczeństwa militarnego. Jeżeli jednak wydatki na zbrojenia będą zbyt duże, lub podjęte wcześniej porozumienia na rzecz zobowiązań wojskowych przewyższą możliwości budżetowe, to gospodarka tego nie wytrzyma. Dodatkowo podjęcie decyzji o formach zapew-

nienia bezpieczeństwa utrudnia "prawo rosnących kosztów wojny", a więc coraz bardziej skomplikowany i droższy sprzęt. Każde państwo musi borykać się z odwiecznymi dylematami wznoszenia się i opadania tempa produkcji, z procesem wynalazków technicznych, zmieniających możliwości prowadzenia wojen, ze zmianami zachodzącymi na scenie międzynarodowej, ze spiralą zbrojeń i kosztów broni, ze zmianami w układzie sił. Nie są to zjawiska poddające się kontroli pojedynczego podmiotu (państwa, czy człowieka). Dynamika zmian gospodarczych wywiera bowiem wpływ na struktury społeczne, sytuację polityczną, siłę militarną.

Niskie zaspokajanie ekonomicznych potrzeb części społeczeństwa w zależności od rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego danego regionu i jego mieszkańców jest funkcją słabości gospodarki, niskich zarobków lub konsekwencją niedostępności części dóbr materialnych dla większości ludzi z powodu ich wysokich cen lub braku pewnych towarów na rynku. Przedłużanie się takiego stanu rzeczy na obszarze danego kraju lub części jego terytorium prowadzi do generowania silnie negatywnych, często emocjonalnych ocen sytuacji życiowych i przekształcania stanów napięć związanych z sytuacją ekonomiczną na napięcia o charakterze politycznym wewnątrz danego państwa lub skierowanych na otoczenie geopolityczne. Zagrożenia ekonomiczne mogą występować jako akcelerator napięć, które znajdują ostateczne rozwiązania w sferze militarnej[24].

Niebezpieczną cechą sytuacji ekonomicznej państw jest wpływ zysków osiąganych z handlu bronią na łagodzenie deficytu w bilansie płatniczym i stymulację rozwoju niektórych działów gospodarczych szeregu krajów. Kraje eksportujące broń odnoszą znaczące korzyści ze sprzedaży broni. Handel bronią jest konkurencyjną dziedziną, a walka o rynki zbytu odbywa się we wszystkich regionach świata. Eliminowanie z tego rynku krajów słabiej rozwiniętych pogłębia jeszcze dysproporcje pomiędzy państwami. Element ten zaczął odgrywać istotną rolę w gospodarce pod koniec lat 70. w związku z tzw. kryzysem ekonomicznym. Również obecnie motywacje ekonomiczne są podstawowym czynnikiem w światowym handlu bronią, czego najlepszym przykładem jest wielka wyprzedaż postradzieckiego (i nie tylko) uzbrojenia. Napływ nowoczesnego uzbrojenia do mało stabilnych obszarów świata najczęściej narusza wewnętrzny (regionalny) układ sił i pobudza "mini wyścig zbrojeń". Powoduje również utrudnienia w wypracowaniu politycznego rozwiązania występujących na danym terenie napięć i sprzeczności. Jednocześnie stosunkowo łatwy dostęp do większo-

[24] M. Perczyński, *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, PISM Warszawa 1990, s. 95.

ści rodzajów uzbrojenia w znacznym stopniu przyczynia się do powstawania konfliktów zbrojnych. Potwierdza się również prawidłowość, że sprzedane uzbrojenie kierowane jest często przeciw krajom, które zaopatrują w tę broń[25]. Kontrola więc rozwoju przemysłu zbrojeniowego podobnie jak broni masowego rażenia leży w interesie całej ludzkości.

* *Ekologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych*

Rosnąca współzależność między państwami powoduje, że uwarunkowania ekonomiczne i ekologiczne stają się płaszczyznami możliwych sprzeczności, kryzysów i konfliktów międzynarodowych. Konieczność współistnienia i współdziałania w tych dziedzinach wynika ze świadomości, że wewnętrzna struktura bezpieczeństwa międzynarodowego uzależniona jest od czynników ekonomicznych.

Do ekologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- degradacja środowiska naturalnego;
- próby z bronią nuklearną;
- katastrofy transportów ze środkami toksycznymi;
- wwóz do kraju odpadów poprodukcyjnych;
- awarie elektrowni atomowych;
- zanieczyszczenia przemysłowe środowiska;
- stan utylizacji odpadów środków radioaktywnych;
- ....

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekologicznej należą:

- wzrost skażenia środowiska naturalnego;
- degeneracja ludzi;
- wzrost umieralności noworodków;
- wzrost zachorowań ludzi w wieku poprodukcyjnym;
- brak przemysłowych metod utylizacji odpadów;
- wzrost wskaźnika zachorowań proekologicznych;
- wzrost liczby wypadków ze środkami toksycznymi;
- wzrost zapotrzebowań na inwestycje ekologiczne;
- ....

[25] Np: wojna na Falklandach i w Zatoce Perskiej.

W wyniku postępu technicznego i rozwoju ekonomicznego państw doszło do zachwiania równowagi w otaczającej nas przyrodzie. W dzisiejszym świecie nie ma już regionu, kraju, kontynentu, gdzie problemy ekologicznego skażenia środowiska naturalnego nie występują. Do niedawna zakładano, że natura będzie zawsze pochłaniać i neutralizować w powietrzu, glebie, rzekach i oceanach odpadowe produkty ludzkiej działalności. Założenie to jak widać w całej rozciągłości było błędne. Z badań środowiska naturalnego wynika, że ludzkość przekroczyła graniczną wartość, poza którą wpływ ludzi na środowisko grozi jej zniszczeniem. Rozwój świadomości ekologicznej narodów w ostatnich latach, jej znaczenie i wpływ na życie jest tak duży że ukształtowała się nowa płaszczyzna powstawania konfliktów. Ze względu na wagę problemów związanych ze środowiskiem naturalnym, gospodarką światową i polityką, wyodrębniono zespół czynników ekologicznych jako ewentualne źródło konfliktów zbrojnych. Ponieważ zanieczyszczenie środowiska w znacznej mierze nie daje się utrzymać w granicach politycznych państw problemy środowiskowe stały się problemami międzynarodowymi, a wręcz globalnymi. Globalność oznacza cechę odnoszącą się do całego globu, do całej ludzkości[26]. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego będzie więc ważną częścią współczesnego bezpieczeństwa na przełomie XX i XXI wieku.

Przyjęcie zasady, "kto truje ten płaci", ostrzega państwa że muszą wziąć na siebie nową społeczną odpowiedzialność, zarówno wewnątrz kraju jak i w aspekcie międzynarodowym. Nie podporządkowanie się tym zasadom prowadzić może do izolacji zarówno ekonomicznej jak i politycznej, a tym samym pogłębiać różnice w rozwoju poszczególnych obszarów, co z kolei może prowadzić do wybuchu konfliktów zbrojnych na tle społecznym.

Jak ważne są to problemy wykazały prowadzone badania zarówno pod egidą ONZ jak i przez poszczególne kraje. W wyniku badań ustalono, że rozwój techniki, postęp ekonomiczny, intensywny rozwój rolnictwa degradują środowisko naturalne. Praktycznie nie ma dziś w Europie kraju o niezniszczonym nieodwracalnie środowisku naturalnym. Kwaśne deszcze, zmniejszenie się powierzchni lasów, zatrucie wody i jej chroniczny niedobór, stepowienie obszarów uprawnych to problemy nie tylko wewnętrzne w państwach. Zjawiska te już wyraźnie przekroczyły granice państw, a nawet kontynentów (np. wpływ Europy na zanieczyszczenie płn. Afryki lub Arktyki). Wymagają więc zupełnie innego, nowego podejścia.

---

[26] L. W. Zacher, *Globalne problemy współczesności*, UMCS, Lublin 1992, s. 8.

Problemy te są szczególni widoczne w krajach rozwijających się i w Trzecim Świecie, gdzie ekosystemy jeszcze do niedawna pozwalały utrzymywać względną równowagę biologiczną.

Trudno jest znaleźć płaszczyznę porozumienia ekologicznego pomiędzy bogatą rozwiniętą Północą a rozwijającym się Południem. Interesy poszczególnych państw czy regionów nie są bowiem identyczne. Na przykład: kraje rozwinięte w imię ochrony środowiska pozbywają się tzw. "brudnych przemysłów" (górnictwo, chemiczny, stalowy), kraje biedne rozwijają te przemysły dążąc do rozwoju własnego i świata. Zagrożenia ekologiczne wynikają tutaj tylko pośrednio z uprzemysłowienia regionu, a bezpośrednio z nędzy. Kraje biedne godzą się na rozwój tych gałęzi przemysłu nie tyle dla czystego rozwoju ile dla fizycznego przetrwania. Podobne znamiona ma sprzedaż toksycznych odpadów (sprowadzanych również do Polski). Obie strony transakcji osiągają korzyści; sprzedający ekologiczne kupujący finansowe. W rzeczywistości jednak zmienia się tylko na niekorzyść kupującego "granica ekologicznego śmietnika[27]". Gospodarka rabunkowa prowadzona przez międzynarodowe koncerny i własne przedsięwzięcia doprowadziła do degradacji wielu regionów świata, min. lasów tropikalnych, nazywanych "płucami świata".

Wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej, w krajach rozwijających się pojawiają się roszczenia w stosunku do państw rozwiniętych o podział wypracowanego zysku (jedna z płaszczyzn konfliktu Północ - Południe), w celu zapobieżenia dalszej degradacji i odtworzenia środowiska naturalnego[28].

L. W. Zacher analizując Raport Komisji Palmego na przykład, ostrzega że kryzys ekologiczny i jego skutki może stać się zagrożeniem dla kolektywnego bezpieczeństwa. "Niebezpieczeństwo może powstać także w efekcie zakłóceń środowiskowych. Rośnie przekonanie, że pewne rodzaje rozwoju podminowują naturalne systemy i zagrażają rozszerzeniem się społecznego załamania. Wzajemne oddziaływanie nędzy i ekologicznej destrukcji powoduje spiralę działań, które mogą wywołać migracje ekologicznych uchodźców, rozprzestrzeniania się pustyń i stref wylesienia oraz konfliktów na tle dostępu do wody i jej zasobów"[29]. Prognostycy przewidują, że zwiększający się niedobór zasobów naturalnych (odnawialnych

---

[27] L. W. Zacher, Globalne problemy ... , op. cit. s. 136. s. 8.

[28] Wyrazem tego była konferencja w Rio de Janerio, gdzie państwa rozwinięte podjęły pewne zobowiązania na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

[29] Palme Commission's Final Statement, A World at Peace-Common Security in the Twenty First Century, New Perspectives, nr 6/1989.

i nieodnawialnych) oraz degradacja środowiska naturalnego, w połączeniu z nierównomiernym ich rozmieszczeniem i z ograniczeniem dostępu do nich, może prowadzić do sytuacji kryzysowych między państwami rywalizującymi w tej sprawie, a w skrajnych przypadkach nawet do konfliktów zbrojnych. Analizując ekologiczną płaszczyznę powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych dochodzimy do wniosku że w zasadzie jest ona nierozerwalnie związana z aspektami ekonomicznymi i politycznymi powstawania konfliktów.

Do możliwych przesłanek powstawania konfliktów wynikających z działalności antyekologicznej zaliczyć możemy:

1/ katastrofy i awarie których miejsc nie można przewidzieć;
2/ gospodarkę rabunkową nieprzestrzegającą reguł ekologii;
3/ stosowanie nieekologicznych źródeł energii i technologii;
4/ sferę działalności militarnej (stosowanie broni chemicznych i biologicznych, niszczenie środowiska na poligonach atomowych w Nevadzie, Kazachstanie, na atolu Mururoa, składowanie broni ABC i odpadów radioaktywnych);
5/ umyślną lub nieumyślną antyekologiczną działalność człowieka:
a/ zatruwanie substancjami przemysłowymi rzek granicznych lub płynących przez sąsiadujące kraje;
b/ budowę obiektów w strefach przygranicznych lub o oddziaływaniu transgranicznym i transkontynentalnym;
c/ brak dbałości o zasoby przyrody;
d/ koncepcje stosowania tzw. broni ekologicznych (wywoływanie trzęsień ziemi i anomalii pogodowych);
e/ brak dbałości o odnawialne zasoby przyrody
6/ niekontrolowane migracje ekologiczne (np. ocieplenie klimatu może spowodować podniesienie się poziomu mórz i oceanów o 1,4 ÷ 2,2 m, podczas gdy szacunkowe wyliczenia wykazują, że podniesienie poziomu o jeden metr spowoduje około 50 mln. uchodźców ekologicznych[30]);
7/ zjawisko kumulowania się skutków poszczególnych negatywnych oddziaływań, często objawiające się w sposób nieprzewidywalny lub nieoczekiwany;
8/ niszczenie w czasie konfliktów zbrojnych zasobów rolniczych, obszarów leśnych, akwenów wodnych, instalacji komunalnych i przemysłowych[31].

---

[30] L. W. Zacher, Globalne problemy..., op. cit. s. 144.

[31] Np. stosowanie przez Amerykanów w Wietnamie defoliantów, czy podpalenie szybów naftowych przez Irakijczyków w Kuwejcie i pompowanie ropy naftowej do

8/ niszczenie w czasie konfliktów zbrojnych zasobów rolniczych, obszarów leśnych, akwenów wodnych, instalacji komunalnych i przemysłowych[31].

Osobnym problemem w tej płaszczyźnie jest konieczność znalezienia ekologicznie czystych, a zarazem bezpiecznych źródeł energii. Na całym bowiem świecie istnieje groźba awarii reaktorów atomowych, lub katastrof fabryk chemicznych będących wynikiem przestarzałych technologii, czy zamachów terrorystycznych.

Formy i przyczyny agresji ekologicznej są bardzo różnorodne i mają zróżnicowany oddźwięk polityczny i ekonomiczny, dlatego też stopień konfliktowości interesów (wartości) jest tutaj duży, a bezpieczeństwo ekologiczne będące komponentem bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga interdyscyplinarnego podejścia.

* *Społeczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych*

Poziom rozwoju gospodarczego i sytuacja ekonomiczna państwa ma ścisły związek z ze sferą psychiczną człowieka, nastrojami społecznymi i poczuciem jego bezpieczeństwa. Stabilny ekonomicznie i politycznie kraj stwarza warunki do współistnienia kulturowego zróżnicowanego etnicznie i wyznaniowo społeczeństwa pomimo problemów które z powodu historycznego dziedzictwa mogłyby stanowić zarzewie konfliktów zbrojnych.

Umiejętne łagodzenie sytuacji spornych w tych obszarach pozwala stworzyć warunki do bezkonfliktowego rozwoju wewnętrznego i pokojowego współistnienia w społeczności międzynarodowej. Rozwój negatywnych tendencji w każdym z tych obszarów może skutkować sytuacją konfliktową, która może doprowadzić do wykorzystania przemocy zbrojnej.

Do społecznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

---

[31] Np. stosowanie przez Amerykanów w Wietnamie defoliantów, czy podpalenie szybów naftowych przez Irakijczyków w Kuwejcie i pompowanie ropy naftowej do Zatoki Perskiej podczas interwencji państw sprzymierzonych przeciwko irackiej aneksji Kuwejtu.

- podział etniczny i wyznaniowy;
- antagonizmy plemienne;
- stan bezrobocia;
- stan bezpieczeństwa osobistego obywateli;
- stan przestrzegania swobód obywatelskich;
- stan bezpieczeństwa socjalnego;
- pauperyzacja społeczeństwa;
- dostępność do oświaty, nauki, kultury i wypoczynku;
- różnice statusu materialnego.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze społecznej należą:

- wzrost nacjonalizmu i rewizjonizmu etnicznego;
- narastanie żądań rewindykacyjnych;
- wzrost niezadowolenia społecznego;
- spadek poszanowania prawa;
- obniżenie się poziomu wykształcenia społeczeństwa;
- ograniczanie dostępu do świadczeń socjalnych;
- uaktywnienie się grup przestępczych;
- nasilanie się szowinizmu religijnego;
- ograniczanie praw i swobód obywatelskich;
- ograniczanie dostępu do ochrony zdrowia.

Do psychologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- poczucie zagrożenia praw i swobód obywatelskich;
- patologiczne zachowania społeczeństwa;
- apatia społeczeństwa;
- aktywność środków propagandy.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze psychologicznej należą:

- wzrost poczucia zagrożenia praw i swobód;
- wzrost nietolerancji wzrost agresji i zachowań obronnych;
- wzrost nieufności do organów władzy;
- wzrost poczucia zagrożenia osobistego i dóbr;
- wzrost zachowań patologicznych;
- wzrost zaufania do propagandy negatywnej;
- spadek zaufania do pokojowych misji ONZ;

W znacznej części konfliktów wśród ich przyczyn społeczno-psychologicznych znajdują się problemy etniczne, kulturowe, historyczno-narodowościowe i religijne[32]. Od najdawniejszych czasów konflikty na tle religijnym były integralną częścią historii narodów i poszczególnych krajów. Religia ma bardzo duży wpływ na kształtowanie się cech mentalnych, zachowanie się jednostek, grup społecznych, a nie rzadko całych społeczeństw. Znając zachowania społeczeństw i grup społecznych związane z rozwojem danej religii na przestrzeni dziejów i z uwarunkowaniami bieżącymi można prognozować występowanie uprzedzeń i nieporozumień religijnych, które mogą prowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego. Zjawiskami potęgującymi te tendencje w państwie są: chaos wewnętrzny, kryzys gospodarczy, rozchwiany system wartości moralnych. Wybuchające na tle wartości religijnych konflikty zbrojne są trudne do zahamowania i zakończenia na drodze dyplomatycznej ponieważ "polityka jest sztuką osiągania kompromisu między różnymi, często nawet przeciwstawnymi interesami, poprzez sprowadzenie interesów na płaszczyznę gry o sumie niezerowej, gdzie każda ze stron osiąga zysk"[33].

W religijnym konflikcie zbrojnym natomiast, ze względu na przyjmowanie prawd i zasad wiary jako nie podlegających dyskusji dogmatów, osiągnięcie kompromisu na drodze ustępstw może okazać się niemożliwe, a nakłonienie zwaśnionych stron do wzajemnej tolerancji kłopotliwe.

Konflikty zbrojne o podłożu czysto religijnym pomiędzy wyznawcami różnych religii w Europie mają obecnie charakter incydentalny. Ma to swoje uwarunkowania historyczne związane z rozwojem chrześcijaństwa na obszarze Europy. Jedynie w toczącym się w Irlandii Północnej konflikcie pomiędzy wyznawcami religii protestanckiej a katolickiej podtekst religijny przeplata się z uwarunkowaniami historyczno-ekonomicznymi, ale na terenie kraju nie ma ograniczeń co do praktykowania dowolnie wybranej religii.

W gwałtownie zmieniającym się świecie a szczególnie w nowo powstających, szukających własnej tożsamości państwach istnieje niebezpieczeństwo tworzenia się partii politycznych i rządów opierających się na podziałach: religijnych, etnicznych, plemiennych czy też narodowościo-

---

[32] Do konfliktów na tle religijnym można zaliczyć występujące na terenie Afryki konflikty plemienne. W tym jednak przypadku podłoże religijne splata się z czynnikami walki o władzę lub dążeniem do przejęcia danego terytorium. Podobne aspekty historyczno-etniczno-religijne obserwowaliśmy w konflikcie w byłej Jugosławii.

[33] T, A. Kisielewski, *Nowy konflikt globalny*, PAN-ISP, Warszawa,1993, s. 40.

wych. Zaistnienie takiej sytuacji prowadzi do pojawienia się antagonizmów z trudną do określenia płaszczyzną porozumienia czy dialogu. Powstanie rządów autorytarnych prowadzi do ograniczeń swobód demokratycznych obywateli, wolności politycznej i osobistej.

Zasadniczo religie o światowym zasięgu mają kontemplacyjny charakter, a ich skierowanie na człowieka i jego wnętrze oraz podstawowe dogmaty wiary potępiają zachowania agresywne.

Islam ("poddanie się woli Boga") natomiast, najmłodsza z wielkich uniwersalistycznych religii dla usprawiedliwienia walki i aktów przemocy wykorzystuje pojęcie "Świętej Wojny" z niewiernymi ("dżihad"). Śmierć w takiej wojnie gwarantuje jego wyznawcy wieczną szczęśliwość. "Islam jest koncepcją człowieka i państwa. Koran zawiera pojęcie wolnej woli jednostki ludzkiej, jednak koraniczne pojęcie Boga, zakłada nie tylko Jego wszechobecność, ale również permanentną ingerencję w każdą czynność człowieka, co wyklucza rolę przypadku. Stąd poczucie wątpliwości niepokoju lub winy jest obce świadomości wiernych, gdyż wszelkie zdarzenia mają źródła w przeznaczeniu[34]".

Państwa w których islam jest religią narodową, systemem nakazowym łamią podstawowe prawa człowieka[35].

Islam więc jest jedną z najbardziej fundamentalistycznych religii. Fundamentalizm religijny - *jest to dążenie do podporządkowania regułom religijnym wszystkich dziedzin życia człowieka i społeczeństwa i obwarowanie ich prawem wykonalności egzekwowanym przez instytucje państwowe.*

Ambicją fundamentalistów islamskich jest "wyzwolenie" świata i wprowadzenie porządku opartego na prawie islamskim. Wykorzystując cele religijne fundamentaliści islamscy walczą o władzę w wielu rejonach świata. Jest to zjawisko nasilające się w ostatnich latach, mogące doprowadzić do wojny bogatej Północy, z biednym zradykalizowanym, pod wodzą islamistów Południem.

Głoszenie haseł potępiających politykę bogatych demokratycznych krajów, utożsamianych z przyczyną problemów świata islamskiego, oraz opieranie się islamu na biedocie i ludziach pracy nie mających nadziei na lepsze jutro, powoduje że religia ta znajduje coraz szersze rzesze zwo-

---

[34] tamże s. 34.

[35] W Arabii Saudyjskiej prawo zabrania tworzenia miejsc kultu innych religii niż muzułmańskie, zabronione jest również posiadanie w domach prywatnych jakichkolwiek przedmiotów kultu i odprawianie niemuzułmańskich praktyk religijnych.

lenników, zwłaszcza w krajach w gospodarce których prowadzonej na wzór socjalistyczny nastąpiło załamanie gospodarcze[36].

Po upadku ZSRR gwałtownie wzrosły wpływy islamu w takich państwach jak: Turkmenia, Kazachstan, Tadżykistan, Uzbekistan i Azerbejdżan. Nowo powstałe państwa azjatyckie są biedne i zacofane pod względem ekonomicznym. Rozprzestrzenianie się islamu[37] trafia na podatny grunt, a wśród podłoża toczących się konfliktów zbrojnych, znajdujemy treści religijne (konflikt ormiańsko - azerski).

Powstanie nowych państw o orientacji muzułmańskiej prowadzić może do umocnienia się krajów islamskich i przynieść nowy układ sił w świecie muzułmańskim na niekorzyść tych krajów muzułmańskich w których wolność sumienia i wyznania oraz prawa człowieka są przestrzegane, a polityka wewnętrzna i zagraniczna zgodna z Kartą Narodów Zjednoczonych i dostosowana do norm powszechnego prawa międzynarodowego. Przenikanie i umacnianie się fundamentalizmu islamskiego w państwach których powstanie było konsekwencją rozpadu ZSRR stać się może realnym zagrożeniem dla Europy i świata, szczególnie w połączeniu z proliferencją broni jądrowej jako ubocznym skutkiem podziału byłego ZSRR. Państwo muzułmańskie o ideologii islamskiego fundamentalizmu posiadające broń masowej zagłady, w ewentualnym konflikcie globalnym mogłoby posunąć się do jej użycia, bez względu na międzynarodowe konsekwencje i koszty niszczącego uderzenia odwetowego.

Aspekt religijny powstawania zagrożeń mogących prowadzić do zaistnienia konfliktu zbrojnego związany jest z całą szeroką sferą problemów kulturowych, a w tym również narodowościowych. Uwzględniając cele jakie stawiają sobie ruchy narodowościowe oraz hierarchię tych celów, klasycznymi przykładami konfliktów w których postulaty kulturowo-językowe łączą się z silnym poczuciem odrębności narodowościowej są Baskonia i Katalonia w Hiszpanii, Bretania i Korsyka we Francji, Szkocja i Walia w Wielkiej Brytanii. W konfliktach tych postulaty kulturowo-językowe i samorządowe wysuwają się na plan pierwszy. Baskonia i Korsyka są przykładami gdzie podkreślanie odrębności językowej jest wręcz podstawą buntu. Zachowywanie ze względów ekonomicz-

---

[36] Przykładem takiego państwa jest Algieria, gdzie wewnętrznemu rozpadowi, słabości struktur państwa i chaosowi gospodarczemu, islam przeciwstawia zorganizowane struktury religijne.

[37] Niektóre państwa muzułmańskie jak Iran i Arabia Saudyjska, finansują ideologiczno - propagandowe akcje zagraniczne i podejmują próbę eksportu islamskiego fundamentalizmu do Azji Środkowej i na Zakaukazie

nych wspólnych struktur państwowych nie pozbawione jest jednak dążeń mniejszości narodowych do samodzielności w kształtowaniu i decydowaniu o rozwoju regionów w których zamieszkują. Tradycje kulturowe grup społecznych i narodowości zamieszkujących dany region często są ściśle powiązane z religią i nacjonalizmem. Kultura ujęta w szerokim socjologicznym aspekcie jako wzory i wartości, tradycje, tożsamość wspólnot etnicznych i narodowych, może być źródłem i czynnikiem konfliktogennym nie tylko na obszarze zamieszkiwania danej grupy kulturowej, ale również poza granicami kraju którego bezpośrednio dotyczy[38].

Konflikty kulturowe występują ze szczególnym natężeniem na obszarach tzw. pogranicza kulturowego. Obszary te są zazwyczaj bardzo twórcze i płodne kulturowo, dostarczając postaci historycznych czy intelektualistów o wyraźnie ponadnarodowym wymiarze. Jednocześnie zjawisko to stanowi źródło konfliktów na tle roszczeń danej nacji do wyłącznych praw dziedzictwa kulturowego. Tak rozpatrywane "prawo własności" rozciąga się na całe mniejszości np. Polacy na Litwie to wg. Litwinów spolonizowani Litwini.

Tam gdzie nie można mniejszości zawłaszczyć i podporządkować niszczy się ją fizycznie, zaczynając od dziedzictwa kulturowego[39]. Takie poczucie tożsamości narodowej przeradza się w poczucie odrębności, które prowadzi do wrogości i wzajemnej agresji.

Rozwijanie i kultywowanie osiągnięć kulturowych poszczególnych narodowości powinno iść w kierunku kształtowania patriotyzmu regionalnego (w pozytywnym znaczeniu tego słowa), służącego rozwojowi kraju w którym żyją. Jeżeli jakieś państwo kieruje się w swojej polityce nacjonalizmem i fundamentalizmem, czy też dążeniami hegemonistycznymi, a zarazem ma aspiracje bycia pełnoprawnym członkiem społeczności międzynarodowej, to oddziaływanie demokratycznych organizacji międzyna-

---

[38] Np: problem "Szatańskich Wersetów" Salmana Rashdiego, na którego fundamentaliści islamscy wydali wyrok śmierci). Konflikt pomiędzy uczuciami religijnymi, a prawem jednostki do wyrażania własnych poglądów (wg. Deklaracji Praw Człowieka), został przeniesiony z terytorium Iranu na terytorium całego świata. W zamachach terrorystycznych giną ludzie przyczyniający się do rozpowszechnienia tej książki (wydawcy, kolporterzy, sprzedawcy).

[39] Scenariusz taki stosowano m. in. w socjalistycznej Rumunii, burząc i niszcząc infrastrukturę wsi mniejszości węgierskiej w ramach planu systematyzacji i przesiedleń. Działania takie realizowane są często w ramach reakcji na przewidywane zagrożenie własnych wartości (często zresztą urojone np. Holocaust, profanowanie cmentarzy, miejsc pamięci czy świątyń), bądź jako akcje odwetowe (np. przesiedlenie Tatarów Krymskich przez Stalina w czasie II wojny światowej).

rodowych powinno skłaniać te państwa do reformowania swojej polityki wewnętrznej i zewnętrznej w kierunku zgodnym z powszechnym prawem międzynarodowym. Oddziaływanie to nie może mieć znamion braku tolerancji dla różnic i odmienności kulturowych i cywilizacyjnych, a wręcz odwrotnie, powinno ukazywać korzyści płynące z szeroko rozumianej tolerancji i współistnienia odrębności narodowych. Nie może być również prowadzone kosztem uczuć narodowych czy też religijnych, ponieważ skutki takiego oddziaływania prawdopodobnie byłyby odwrotne do zakładanych. Postępowanie takie ma szczególne znaczenie dla współistnienia demokratycznych kultur zachodnich i mającej coraz większy wpływ na kraje afrykańskie i azjatyckie kultury muzułmańskiej. "Żaden bowiem z filarów demokracji - wolne wybory, ochrona praw mniejszości oraz przestrzeganie praw człowieka jako jednostki - nie wydaje się godzić w konstytutywne wartości jakiejkolwiek narodowej kultury pozaeuropejskiej; zagrożone mogą być jedynie fundamentalistyczne postawy"[40].

* *Polityczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych*

Sprawy ekonomiczne, problemy ekologiczne, społeczne i kulturowe nie odbywają się bez otoczenia politycznego. Negatywny rozwój sytuacji w tych obszarach może skutkować konsekwencjami w sferze politycznej.

Polityka jako sztuka rządzenia, uwarunkowana określonymi celami i interesami, mająca za zadanie zdobycie lub utrzymanie władzy może być źródłem powstawania lub wykorzystania sytuacji konfliktowych. Układ odniesień wojskowo-politycznych w jakich znajduje się dane państwo oddziaływuje na jego politykę obronną. Bez względu jednak na zawierane sojusze, położenie geograficzne czy też warunki ekonomiczne, kraje znaczną wagę przywiązują do zbrojnej obrony swoich interesów i przystosowania własnych armii do nowych realiów wojskowo-politycznych.

Do politycznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- rozchwianie sceny politycznej;
- niestabilność prawa;
- szantaż polityczny;
- dyskredytowanie władzy;
- transformacja ustrojowa;

---

[40] T. A. Kisielewski, op. cit., s. 41.

- izolacja polityczna;
- terroryzm polityczny.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze politycznej należą:

- spadek zaufania do organów władzy;
- spadek zaufania do organizacji międzynarodowych;
- brak społecznej akceptacji do transformacji ustrojowej;
- brak społecznego przyzwolenia do prywatyzacji;
- negatywna aktywizacja opozycji politycznej;
- wzrost nietolerancji etnicznej i wyznaniowej;
- narastanie dążeń rewindykacyjnych;
- wzrost nietolerancji politycznej;
- kryzysy rządowe i parlamentarne;
- wyalienowanie się elit politycznych;
- wzrost migracji politycznej;
- wzrost dążeń secesyjnych;
- wzrost zewnętrznej presji politycznej.

Upadek dwubiegunowego podziału świata i powstanie nowych państw, stwarza przesłanki do rozwijania się sytuacji konfliktogennych związanych ze współistnieniem państw w nowym otoczeniu geopolitycznym. Bardzo często siła militarna staje się dominującym narzędziem polityki państw.

Analizując sytuację międzynarodową możemy wyróżnić grupy zjawisk które mogą spowodować zagrożenie militarne:

- po pierwsze: sprzeczności między dążeniami krajów wchodzących w skład b. Układu Warszawskiego i Rosji w kwestiach przynależności tych państw do zachodnich organizacji bezpieczeństwa, przynależności do NATO lub innych nowych struktur bezpieczeństwa w których Rosja nie będzie odgrywała decydującej roli. Państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR (byłymi republikami radzieckimi) w kwestiach stacjonowania wojsk rosyjskich, przemysłu zbrojeniowego, podziału uzbrojenia, (kwestie sporne pomiędzy Rosją a Ukrainą) czy też otwierania się tych krajów na Zachód;

- po drugie: próby odbudowywania "strefy wpływów" przez mocarstwową Rosję; rosnąca fala aktywności muzułmanów na świecie, a w szczególności rozszerzanie się ideologii fundamentalizmu islamskiego w byłych azjatyckich republikach radzieckich, oraz jej wpływ na politykę tych państw.

W ciągu ostatnich pięciu lat na terenie b. ZSRR odnotowano 24 konflikty zbrojne i aż 74 incydenty z wykorzystaniem sił zbrojnych lub organizacji paramilitarnych[41].

Dla nowo formujących się państwowości system polityczny jakim jest demokracja, jest bardzo trudny do wprowadzenia, zwłaszcza w początkowym okresie, gdy prawna ochrona mniejszości, a nawet samo prawo i struktury władzy jeszcze nie są ustabilizowane zarówno fizycznie jak i ustawowo [konstytucyjnie]. Upadek dotychczasowych totalitarnych systemów sprawowania władzy spowodował, że część grup etnicznych czy społeczności straciła poczucie bezpieczeństwa, gdyż przestały funkcjonować dotychczasowe normy obyczajowe i prawne z jednoczesnym wprowadzeniem zasad konkurencyjności wszelkich dziedzin życia z gospodarczą na czele.

Następuje dezintegracja życia społecznego, politycznego i zawodowego. Jednym z symptomów tak kształtującej się sytuacji jest wzrost popularności ugrupowań prawicowego ekstremizmu[42].

Istotną rolę w dziedzinie polityki mają do spełnienia demokracje już ukształtowane np. z terenu Europy Zachodniej. Systemy te powinny wspomóc młode państwa demokratyczne w bardzo trudnym i uciążliwym transformowaniu swoich systemów politycznych. Pomoc w tej dziedzinie pozwoli zapobiec upadkom młodych demokracji i nawrotu do totalitarnych form rządzenia oraz ewentualnego podziału świata na przeciwstawne strefy wpływów tzw. "nowej Jałty". Jednocześnie można zauważyć w Europie pewien renesans monarchii jako czynnika jednoczącego kraj i wszystkich jego obywateli[43].

W kształtowaniu polityki wpływ na sytuacje kryzysowe ma właściwe wykorzystanie mediów. Zwłaszcza obecnie, gdy na skutek postępu technicznego świat skurczył się do rozmiarów tzw. globalnej wioski. Poprawne i obiektywne, a nie manipulacyjne pokazywanie faktów historycznych i bieżących, sprzyjać powinno stabilizacji i wyciszeniu zaistniałych sprzeczności.

Stosunki polityczne w Europie ulegają dynamicznemu rozwojowi. Zmiana polityki byłego ZSRR a następnie jego rozpad przyniosły zarówno

---

[41] B. Zając, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno wojskowych*, Myśl Wojskowa, nr 2[571] 1994r, s. 155.

[42] Np: we Francji, Włoszech renesans ugrupowań politycznych głoszących ideologię faszystowską i nacjonalizmu - partia Żylinowskiego w Rosji

[43] W Hiszpanii po wprowadzeniu tego systemu rządów nastąpiła stabilizacja łącznie ze zmniejszaniem się napięć w Baskonii i Katalonii. Również monarchia belgijska jest ogniwem łączącym i czynnikiem arbitralnym pomiędzy Walonami, a Flamandami.

efekty jak i nowe wyzwania w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa międzynarodowego. Efektem tej polityki jest min., redukcja konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie oraz wycofanie wojsk radzieckich z państw Europy Wschodniej. Zastosowanie w praktyce zasad nowego myślenia politycznego doprowadziło do nadania doktrynom wojskowym ściśle obronnego charakteru. Przekreślanie tzw. doktryny Breżniewa, a zarazem uznanie prawa wszystkich państw do swobodnego wyboru systemu społeczno-politycznego nie stało się automatycznie rezygnacją z mocarstwowych dążeń Rosji jako sukcesorki b. ZSRR[44]. Proces osiągnięcia suwerenności przez państwa byłego Układu Warszawskiego oraz kraje bałtyckie postrzegany jest przez niektórych polityków i wojskowych w Rosji jako ograniczenie rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej i możliwości wojenno-politycznego manewrowania[45].

W związku z powyższym jest rzeczą nader istotną aby budowanie nowego systemu bezpieczeństwa w Europie odpowiadało potrzebom praktycznej rzeczywistości, a wspólnym mianownikiem takich dążeń było niedopuszczenie do sytuacji, w której antagonistyczne sprzeczności prowadziły do wybuchu konfliktu zbrojnego. Bezpieczeństwo Europy nie jest i nie może być izolowane od problemów bezpieczeństwa globalnego. Poszukiwania skutecznego systemu bezpieczeństwa w skali globalnej i regionalnej zmierza do zastąpienia koncepcji opartej na wzajemnym odstraszaniu - zaangażowaniem, na rzecz wspólnego przetrwania, którego wyrazem jest we współczesnych warunkach koncepcja "Wspólnego bezpieczeństwa"[46].

Podstawowe znaczenie dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w Europie i w świecie ma respektowanie granic i prawo narodów do samostanowienia. Akt końcowy KBWE (Helsinki z 1 sierpnia 1975r) wyklucza możliwość zmiany granic przez czynniki zewnętrzne i potwierdza prawo do dysponowania przez państwo własnym terytorium. "Uznanie bowiem zasady nienaruszalności granic jest probierzem tego, czy polityka rzeczywiście służy pokojowi"[47].

---

[44] A. D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM Warszawa 1990, s. 197.

[45] W. W. Czuban, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, Wojennaja Mysl nr 4/93, Moskwa 1993r.

[46] A. D. Rotfeld, op. cit., s. 30.

[47] tamże s. 52.

** Wojskowe przyczyny powstawania zagrożeń militarnych*

Wszystkie omawiane do tej pory aspekty zagrożeń (ekonomiczne, ekologiczne, społeczno-psychologiczne, polityczne) i mają wpływ na występowanie militarnych i militarno-terrorystycznych zagrożeń powstawania konfliktów zbrojnych.

Do wojskowych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- stan produkcji zbrojeniowej;
- wielkość potencjału obronnego państwa;
- charakter doktryny wojennej;
- dyslokacja jednostek wojskowych;
- struktura organizacyjna sił zbrojnych;
- stan budżetu ministerstwa obrony;
- charakter szkolenia wojsk;
- wydatki zbrojeniowe sąsiadów;
- wyposażenie techniczne wojsk.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze wojskowej należą:

- podwyższanie stanów gotowości bojowej wojsk;
- nasilanie uzbrojenia wojsk w nowoczesną technikę;
- wzrost wydatków na zbrojenie wojsk;
- nasienie ćwiczeń z wojskami;
- nasilająca się intensywność propagandy;
- nasilenie się działalności szpiegowskiej;
- demonstracja siły militarnej;
- zmiana dyslokacji wojsk do strefy przygranicznej;
- zwiększanie gromadzonych zasobów zasileniowych;
- ewolucja doktryny wojennej;
- manewry wojsk w strefie przygranicznej;
- wzmożona penetracja w strefie przygranicznej;
- jawne wyrażanie woli użycia SZ w sporach międzynarodowych;
- szantaż militarny.

Obawy przed wojną nuklearną między mocarstwami wraz z zakończeniem zimnej wojny zmalały, ale możliwość użycia broni chemicznych, biologicznych i jądrowych w konfliktach lokalnych jest w dalszym ciągu

nie zażegnana. Szczególnej uwagi wymagają więc deklaracje zamiarów nie tylko obecnych potęg nuklearnych, ale także krajów posiadających ukrytą zdolność wyprodukowania broni jądrowej[48]. Konieczność więc przestrzegania traktatu o nierozprzestrzenianiu tej broni oraz kontrola przez Międzynarodową Agencję Atomistyki instalacji nuklearnych w krajach, które dążą do posiadania takiej broni staje się jednym z priorytetowych zadań polityki.

Ilość sił zbrojnych, ich pułap, szczególnie na kontynencie europejskim zostały ściśle określone w czasie spotkania na szczycie przywódców państw w Paryżu (16 krajów NATO i 6 z Układu Warszawskiego) w listopadzie 1990 roku i przyjęte pod nazwą "Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie" (CFE-1). Z ilościowych i ilościowo-jakościowych porównań sił zbrojnych /naszych i naszych sąsiadów/ wynika, że zarówno obecnie jak i w przyszłości (10-15) lat pod względem militarnym ustępować będziemy zarówno Rosji, Niemcom jak i Ukrainie, nie mówiąc już o połączonych siłach zbrojnych Wspólnoty Niepodległych Państw. Jednocześnie w miarę realizacji postanowień CFE-1 przewaga sąsiadów zarówno w stanie osobowym jak i w utechnicznieniu zwiększy się na niekorzyść Polski.

Stosunkowo realnym zagrożeniem militarnym dla Europy Środkowej (w tym Polski) i Północnej (Skandynawia i państwa bałtyckie) jest militaryzacja Obwodu Kalingradzkiego. Pomimo dążenia władz Rosji do minimalizowania tego problemu na arenie międzynarodowej w Obwodzie nastąpiło poważne wzmocnienie potencjału militarnego, przez rozmieszczanie na jego terenie wojsk wycofywanych z państw byłego Układu Warszawskiego, oraz rozbudowę infrastruktury wojskowej. Wysoka koncentracja wojsk rosyjskich - stan liczebny szacuje się na nie mniej niż 200 000 żołnierzy - nie może nie budzić obaw państw basenu Morza Bałtyckiego. Dyslokacja tak dużej liczby wojsk czyni z regionu Królewca "ekstremalnie odseparowaną kolonię militarną". Utrzymanie lub dalsze zwiększanie

---

[48] Na tym tle właśnie dochodzi do poważnego zaostrzenia sytuacji polityczno - militarnej między państwami koreańskimi). Niekontrolowany rozwój północnokoreańskiego programu atomowego może się stać potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa nie tylko tego azjatyckiego regionu świata. Ewentualne koreańskie powodzenie w realizacji swojego programu stanowić może poważny bodziec dla kontynuowania prac nad produkcją broni masowego rażenia przez Libię i Irak (Prace nad bronią masowego rażenia w tych krajach zostały częściowo powstrzymane w wynku akcji wojskowych państw trzecich:

- 7.06.1981 - Izrael zbombardował centrum badań jądrowych w Iraku (reaktor w Osirak);
- 14-15.04.1986 - naloty lotnictwa USA na obiekty wojskowe w Libii).

stanu liczebnego sił zbrojnych w tej części Europy zakłóca pokojową współpracę z państwami bałtyckimi i krajami Europy Środkowej.

Proces zmian politycznych w b. ZSRR powoduje szereg zagrożeń militarnych które mogą zmaterializować się w najbliższym czasie. Powiązanie aspektów politycznych ze strategiczno-militarnymi w problematyce powstawania konfliktów jest nierozłączne. Ściśle powiązane z tłem narodowościowym jest zagrożenie militarne wynikające z istnienia, szczególnie w b. ZSRR, dużych liczebnie sił zbrojnych, które będąc w trudnej sytuacji bytowej wynikającej z ograniczeń budżetowych przeznaczonych na ich utrzymanie ulegają wpływom skrajnych nacjonalistów i mogą być użyte do działań zbrojnych. Ewidentnym przykładem jest XIV Armia, która czynnie uczestniczyła w walkach w Naddniestrzu, przy czym żadne ośrodki władzy nie przyznawały się do wydania poleceń użycia regularnych oddziałów. Podobne przypadki występowały na terenie b. Jugosławii, gdzie część oddziałów serbskich prowadziła walki na terenach gdzie stanowili większość etniczną wbrew "oficjalnym" rozkazom[49], a podpisywane rozejmy nie były przestrzegane.

Rozpad ZSRR i Układu Warszawskiego oraz transformacja ustrojowa w Europie Wschodniej spowodowały konieczność dokonania zasadniczej zmiany założeń polityki obronnej /i doktryn wojennych/ nowo powstających suwerennych państw. Również po stronie Zachodniej następuje daleko idąca transformacja. Kraje jak Niemcy, Francja, Stany Zjednoczone dążą do wypracowania nowej formy NATO. Założenia polityczno-wojskowe funkcjonowania paktu zmierzają do przejścia od "Wspólnej Obrony" (Collective Defence) do "Wspólnego Bezpieczeństwa" (Collective Security). Zmiana ta umożliwiła Polsce i innym krajom "Nowej Europy" ubieganie się o pełne członkostwo w zreformowanym Pakcie Północnoatlantyckim. Członkostwo w pakcie ma zapewnić Polsce wyjście z tzw. szarej strefy bezpieczeństwa, która powstała po rozwiązaniu Układu Warszawskiego i ułatwić nam zapewnienie sobie i utrwalenie w regionie bezpieczeństwa militarnego.

Zmieniają się również koncepcje prowadzenia wojen głoszone przez państwa o ambicjach mocarstwowych, a trudne do zastosowania ze względu na potencjał ekonomiczny przez kraje małe i średnie. Modyfikowana od końca lat siedemdziesiątych koncepcja "wielkich wojen narodowych" zmierza w kierunku koncepcji "bitwy lądowo-powietrznej" i "aktywnej obrony", szczególnie uporczywej w rejonach przygranicznych. Należy podkreślić szczególnie wysoki w tej koncepcji stopień determinacji i twar-

[49] B. Zieliński, *Krwawe Puzzle*, Wprost Nr 7, z dn 13.02.94r.

dości obrony granic, zmierzający do uświadomienia potencjalnemu przeciwnikowi już w pierwszym etapie agresji, że cena polityczna i ekonomiczna wtargnięcia na terytorium atakowanego państwa jest zbyt wysoka, a dalsze prowadzenie wojny nie rokuje osiągnięcia spodziewanych zysków. Nie nadążenie za tymi zmianami przez siły zbrojne państw znajdujących się w tzw. "szarej strefie" bezpieczeństwa międzynarodowego stanowić może ich główne zagrożenie militarne.

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń militarno-nacjonalistycznych jest terroryzm. Ataki ze strony nihilistycznych i nacjonalistycznych ruchów terrorystycznych stają się coraz częstszym zjawiskiem. Hasła odrodzenia rodzimej kultury, walki ze wszystkim co obce, stają się ujściem dla poczucia krzywdy, rozpaczy i beznadziejności.

Pojęcie terroryzmu podobnie jak wiele pojęć z dziedziny bezpieczeństwa państwa nie posiada jednej uznawanej przez wszystkich definicji. Według Andrzeja Bernarda jednego z polskich badaczy tego problemu pojęciu terroryzmu można "przyporządkować każdą akcję zbrojną bądź każdy akt agresywnego buntu i sprzeciwu. Każdą zdecydowaną prowadzoną przy użyciu siły walkę polityczną, walkę z władzą lub o władzę". Zjawiska terroryzmu nie należy utożsamiać z zabójstwami politycznymi, które są tylko jednym z elementów taktyki terroryzmu, a nie jego celem. Cel bowiem decyduje o uznaniu działań za terroryzm, a przeprowadzanie poszczególnych operacji ma zastraszyć daną grupę społeczną, społeczeństwo czy też przedstawicieli rządu i spowodować określony skutek społeczno-polityczny. Bezpośrednia, konkretna ofiara zamachu nie jest celem terrorystów, ale skutek jaki ten czyn wywrze na działanie i postawy szerszego podmiotu przeciwko któremu był on wymierzony. Zasadę takiego postępowania możemy przedstawić jako współistnienie trzech elementów (terrorysta, ofiara cel) i zachodzących między nimi relacjami. Polscy badacze problemu (Andrzej Bernard, Albert Pawłowski ...) uważają, że terror dotyczy **przemocy państwowej (silnych wobec słabych)**, a terroryzm dotyczy **przemocy antypaństwowej (słabszych wobec silniejszych)**. Terroryści tylko w konfliktach etniczno-narodowościowo-religijnych mogą zyskać akceptację szerszego grona ludzi utożsamiających się z wyznaczonymi przez nich celami[50].

Jednym z najbardziej sprzyjających powstawaniu zagrożeń militarnych jest terroryzm polityczny rozumiany jako postać walki politycznej prowa-

[50] Znaczne poparcie dla swoich działań wśród społeczności lokalnych posiadają Irlandczycy z IRA, Baskowie z ETA, Sikhowie z grup terrorystycznych w Pendżabie, fundamentaliści z Muzułmańskiego Frontu Ocalenia (FIS) w Algierii).

dzonej przez określone siły, mającej na celu zdobycie lub utrzymanie władzy.

Uwzględniając systematykę przyjętą w podziale zjawiska terroryzmu politycznego przez Schmida i de Graafa możemy wyróżnić:

- terroryzm powstańczy - jako główny rodzaj terroryzmu politycznego w którym występują trzy jego odmiany: terroryzm społeczno-rewolucyjny, terroryzm separatystyczny i terroryzm niepodległościowy.

terroryzm represyjny - rozumiany jako akty gwałtu tajnych organizacji, w celu wymuszenia określonych zachowań[51];

terroryzm reżimowy - rozumiany jako represje władzy wobec opozycji.

Podział ten jakkolwiek nie wyczerpujący znamion problemu pozwala zwrócić uwagę na szczególne właściwości terroryzmu jako jednego z najbardziej konfliktogennych czynników społeczno-politycznych, przyczyniającego się do wybuchu konfliktów zbrojnych. Przykładem może być tutaj bliskowschodni terroryzm antyimperialistyczny którego narodzin należy doszukiwać się w terroryzmie palestyńskim i palestyńskiej intifadzie.

Omawiając wpływ zjawiska terroryzmu i związanej z nim przemocy na powstawanie zagrożeń militarnych nie można pominąć nowego tworu jakim są "grupy szturmowe" organizacji o zabarwieniu nacjonalistycznym, neofaszystowskim, czy też młodzieżowych grup np: skinhedów. Są to bojówki zazwyczaj o orientacji prawicowo-radykalnej z dużą domieszką nacjonalizmu. Motywację ich działań tworzył rasizm, etnocentryzm, wrogość do obcokrajowców, heterofobia[52].

Z przedstawionych przyczyn powstawania zagrożeń i konfliktów zbrojnych wynika, że niekorzystny rozwój sytuacji na płaszczyźnie pozamilitarnej prowadzi zazwyczaj do powstawania realnego zagrożenia militarnego, a nawet konfliktu zbrojnego. Będzie to miało miejsce, wówczas, gdy jedna ze stron zdecyduje się realizować swój "konfliktowy" cel na drodze przemocy zbrojnej. Przedstawiony wariant podziału przyczyn powstawania zagrożeń militarnych i ich ewentualnych symptomów z pewnością nie jest ostateczny i wyczerpujący wynika on jednak z przeprowadzonej analizy przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych i rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, stosunków wewnę-

[51] Np: terroryzm Szwadronów Śmierci, czy też organizacji rasistowskich typu Ku-Klux -Klan.

[52] Przykładem są zajścia w Niemczech, gdzie rozruchy były reakcją na trudności gospodarcze po zjednoczeniu kraju.

trznych i międzynarodowych w okresie przechodzenia od sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego.

Sprzeczności interesów i celów i dążeń mogą pojawiać się w wielu dziedzinach stosunków wewnętrznych i międzynarodowych. Zdolność interpretowania symptomów pojawiających się zagrożeń oraz podjęcie stosownych działań zapobiegawczych (negocjacje, rokowania, misje dyplomatyczne, misje specjalne, ...) może być skutecznym narzędziem przeciwdziałania im. Brak reakcji, nie podjęcie działań eliminujących przyczyny zagrożeń zarówno w sferze pozamilitarnej jak i militarnej może doprowadzić do wystąpienia realnego zagrożenia militarnego.

Zagrożenia militarne ze względu na parametr czasu wystąpienia możemy podzielić na[53]:

- hipotetyczne;
- potencjalne;
- realne.

Zagrożenia militarne mogą przybierać różne formy. Najczęściej wymieniane w literaturze przedmiotu badań formy zagrożeń to:

- przewrót wojskowy;
- szantaż militarny
- akcje zbrojne (zapobiegawcze lub odwetowe);
- prowokacja militarna;
- ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej;
- blokada militarna;
- zbrojne starcia graniczne;
- incydenty graniczne;
- napaść zbrojna grup nieformalnych;
- militarny konflikt w strefie przygranicznej;
- konflikt lokalny na terenie państwa sąsiedniego;
- konflikt między państwami bezpośredniego otoczenia.

Wystąpienie każdej z tych form zagrożeń świadczy o tym, że strony nie potrafiły, drogą dyplomatyczną lub negocjacji politycznych, doprowadzić do pokojowego zawarcia ugody (porozumienia). Stan taki może wywołać określone skutki, aż do konfliktu zbrojnego włącznie.

---

[53] S. Dworecki, Od konfliktu .... op. cit. s. 69.

O miejscu i roli konfliktów zbrojnych w stosunkach międzynarodowych może świadczyć fakt, że w ciągu 3600 lat cywilizacji ludzkiej naliczono ponad 14 800 konfliktów zbrojnych (z tego ponad 375 tylko w ostatnim półwieczu), które pochłonęły ponad 3,6 mld istnień ludzkich i spowodowały olbrzymie straty materialne[54].

Karta NZ w art. 2 ust. 4 zobowiązuje członków do powstrzymywania się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa (o czym była mowa wcześniej). Jednocześnie w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne w 1970r. wyjaśniono, że działanie wbrew zasadzie zabraniającej użycia siły stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego, a wojna agresywna jest zbrodnią przeciwko pokojowi[55]. Uznając ścisły związek między pokojem i bezpieczeństwem w Europie i w świecie państwa uczestniczące w KBWE przyjęły dokument "Deklarację zasad rządzących stosunkami między państwami uczestniczącymi" w której zobowiązały się do przestrzegania 10 zasad[56]:

1) Suwerenna równość, poszanowanie praw nieodłącznych od suwerenności;
2) Powstrzymywanie się od groźby użycia siły lub użycia siły;
3) Nienaruszalność granic;
4) Integralność terytorialna państw;
5) Pokojowe załatwianie sporów;
6) Nieingerencja w sprawy wewnętrzne;

---

[54] por. E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe - geneza, struktura, funkcjonowanie,* Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 135.

[55] Deklaracja prawa międzynarodowego podjęta na XXV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ obejmuje 7 zasad: 1) Państwa powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko intgralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregokolwiek państwa albo w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami ONZ; 2) Państwa będą rozstrzygać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości; 3) Państwa nie będą uciekały się do ingerencjiw sprawy należące do kompetencji wewnętrznej któeregokolwiek państwa, zgodnie z Kartą NZ; 4) Obowiązek współpracy miedzy państwami, zgodnie z Kartą NZ; 5) Zaada równouprawnienia i samostanowienia narodów; 6) Zasada suwerennej równości państw; 7) Państwa będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez siebie, zgodnie z Kartą NZ.

[56] Zasady te są dostosowaniem norm prawnych i politycznych do warunków europejskich i opierają się na Deklaracji prawa międzynarodowego przyjętych na XXV sesji ZG ONZ.

7) Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii i przekonań;
8) Równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia;
9) Współpraca między państwami;
10) Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Rozszerzenie Deklaracji ONZ przez Zasady KBWE ma spełniać funkcje prewencyjne i zapobiegać powstawaniu konfliktów w związku z kwestionowaniem granic oraz respektować prawa człowieka. W świetle powyższego, biorąc jeszcze pod uwagę, że prawie wszystkie państwa świata należą do ONZ, znamienne jest, że tylko od 1946r. toczyło się ponad 375 konfliktów zbrojnych, z których żaden nie był formalnie wypowiedzianą wojną[57].

Europa (poza wojną domową w Grecji i Irlandii, walkami na Cyprze i działaniami Basków dążących do autonomii) mogła do 1991r. (wybuch wojny w byłej Jugosławii) cieszyć się pokojem[58]. W tym czasie w Ameryce Środkowej i Południowej w walkę zaangażowane były: Kolumbia, Salwador, Gwatemala, Nikaragua i Peru; w Afryce działania wojenne obejmowały: Angolę, Czad, Etiopię, Liberię, Maroko, Saharę Zachodnią, Mozambik, Somalię, Rwandę, RPA, Sudan i Ugandę; w Azji Południowej[59] konflikty zbrojne toczyły się m.in. na terytoriach: Chin, Afganistanu, Bangladeszu, Indii, Pakistanu, Myanmaru i Sri Lanki; na Dalekim Wschodzie strefą walk objęte były: Wietnam, Korea, Kambodża, Indonezja, Laos i Filipiny; na Bliskim Wschodzie zaś w konflikt uwikłane były: Irak, Iran, Izrael Liban i Turcja.

Pomimo, że konflikty te nie groziły bezpośrednio wybuchem wojny światowej, sprzyjały jednak wyścigowi zbrojeń, wywołując w niektórych przypadkach groźbę użycia broni masowego rażenia. Nade wszystko są to` wojny okrutne, mordercze i niszczące dla uczestniczących w nich narodów. Wystarczy przypomnieć, że w wojnie koreańskiej (1950-1953) zginęło około 1,9 mln osób, w Wietnamie zginęło prawdopodobnie około 4 mln ludzi, a w Afganistanie ponad 1 mln, podobnie jak w wojnie Indii z Pakistanem (1947 r.); Iran stracił w wojnie z Irakiem blisko 0,9 mln ludzi. Należy przy tym zaznaczyć, że nastąpił znaczny przyrost ofiar

---

[57] S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne na świecie,* AON, Warszawa 1995.

[58] S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie,* Wyd. WLiOP, Warszwa 1996.

[59] S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Azji,* ATKA, Warszawa 1996.

wśród ludności cywilnej. O ile w wojnie koreańskiej stanowili oni 60 % ogólnej liczby zabitych, to w wojnie wietnamskiej liczba ta wzrosła do 70%. Z kolei w Nigerii podczas wojny domowej (1967-1970) zmarło śmiercią głodową 2 mln ludzi (w prowincji Biafra), w wojnie plemiennej w Rwandzie wymordowano ok. 1 mln. członków plemion Tutsi i Hutu.

Tak więc konflikty zbrojne są najtragiczniejszą formą realizacji interesów w stosunkach międzynarodowych. Obserwując to co się dzieje w Czeczenii i co miało miejsce w byłej Jugosławii należy dążyć do budowania podstaw do pokojowego rozstrzygania spornych problemów w stosunkach międzynarodowych.

Wzrost liczby konfliktów toczących się w świecie nie pozostaje bez pośredniego lub bezpośredniego wpływu na nasze bezpieczeństwo.

W świetle powyższego można stwierdzić, iż współcześnie najważniejszym i najdonioślejszym zadaniem stojącym przed nami, przed całą ludzkością, jest zapewnienie sobie bezpiecznego bytu i rozwoju, suwerennego traktowania państwa w stosunkach międzynarodowych, zagwarantowania nienaruszalności granic i integralności terytorialnej. Warunkiem koniecznym do tego jest zapobieganie wszelkiego rodzaju zagrożeniom[59], w tym i zagrożeniom militarnym, które mogą doprowadzić do kryzysu wewnętrznego, międzynańśtwpwego lub międzynarodowego, a nawet do konfliktu zbrojnego.

4.3. Fazy rozwoju stosunków międzynarodowych

Przeprowadzona analiza współczesnych konfliktów zbrojnych, sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski oraz charakter ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa, prowadzi do wniosku, że to lokalne konflikty zbrojne o małej lub średniej intensywności, a nie wojny będą prawdopodobnie podstawową formą realizacji celów politycznych i ekonomicznych w postępowaniu państw, narodów czy grup etnicznych w geopolitycznym otoczeniu Polski. Jednocześnie uwzględniając czynnik prawdopodobieństwa urzeczywistnienia się któregoś z zagrożeń oraz możliwości przeciwdziałania, dochodzimy do przekonania, że w Europie w tym również w Polsce, w ciągu najbliższych lat raczej nie ma możliwości wybuchu wojny o dużej intensywności, zbliżonej charakterem

[59] Zob.: S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa,* AON, Warszawa 1994, s. 10 -32.

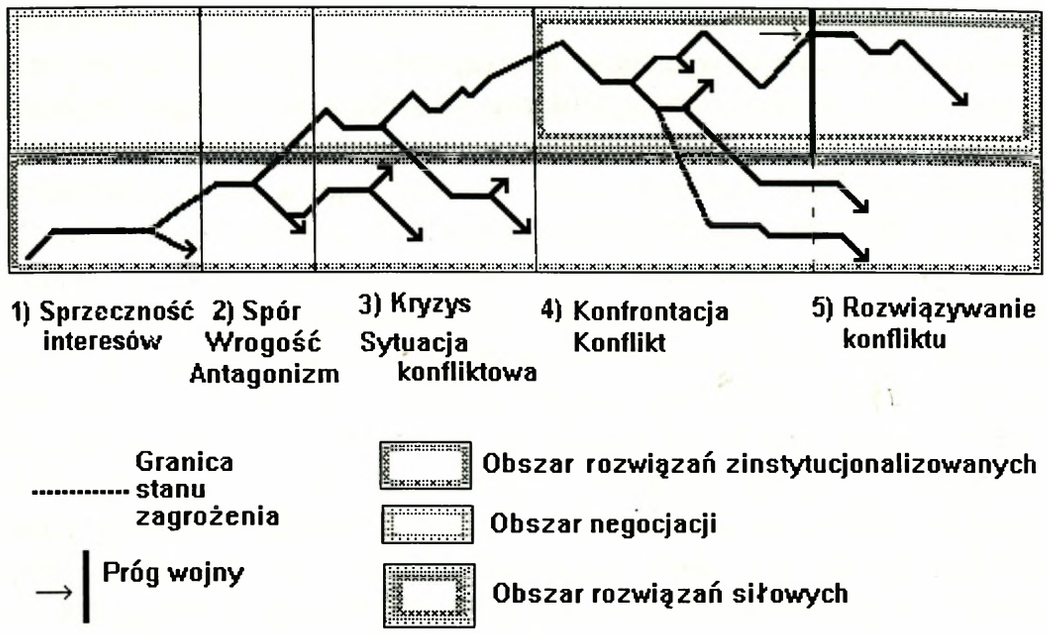
do dotychczasowych wojen między państwami, koalicjami czy blokami wojskowymi. Zważywszy jednak na skalę, charakter oraz szanse urzeczywistnienia się zagrożeń, należy zrobić wszystko abyśmy byli w stanie się im przeciwstawić.

Przemiany polityczne w Europie i w świecie, w zasadzie nieodwracalne w swoim zasadniczym kierunku oraz dążenie państw byłego bloku wschodniego do integracji z państwami Unii Europejskiej i wejścia do NATO, gwarantują brak możliwości powrotu Polski do strefy wpływów mocarstwowej Rosji i odtworzenie dwubiegunowego podziału świata. Sytuacja taka stawia więc przed siłami zbrojnymi nowe zadania. Warunkiem "sine gua non" jest rozpoznawanie, określenie przyczyn i podłoża powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych, oraz wypracowanie skutecznych strategii działania, w celu ich eliminowania. Toczące się obecnie na świecie konflikty zbrojne nie posiadają tylko jednej bezpośredniej przyczyny. Współistnienie wielu nakładających się na siebie czynników konfliktotwórczych doprowadziło do odrzucenia przez walczące strony pokojowego sposobu rozwiązywania problemów i wejście na drogę rozwiązań siłowych.

Zbieżne interesy i cele państw wspomagają się wzajemnie i tworzą podstawy i warunki partnerskich stosunków. Rozbieżne interesy i cele państw rodzą sprzeczności, napięcia i konflikty. Jednym z celów jest zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego i integralności terytorialnej kraju oraz neutralizowanie sprzeczności, aby nie przekształciły się one w konflikt. W przypadku gdy w działalności stron dominują cele ekspansjonistyczne (wzajemnie wykluczające się) i krzyżujące się następuje ich nawarstwianie się i przechodzenie przez kolejne fazy zmienności.

Typowe fazy rozwoju stosunków międzynarodowych prowadzących do konfliktu zbrojnego przedstawia rysunek 4.2.

W stanie wyjściowym przeciwieństwa i różnice między stronami z reguły znajdują się we względnej równowadze stąd też generowane przez nie napięcia nie wpływają w zasadniczy sposób na rozwój sytuacji. Nieskuteczne przeciwdziałanie, lub całkowity jego brak powodują pod wpływem bodźców zewnętrznych lub wewnętrznych zaostrzanie się sprzeczności, co w konsekwencji prowadzi do zademonstrowania ich w dowolnej postaci drugiej stronie, i do powstania sporu. Spór oznacza brak zgodności poglądów na temat faktycznych interesów i sposobów ich realizacji. Na tym etapie zaostrzania się sprzeczności strony, wzmagają wszelkie formy wrogiej propagandy, naciski polityczne, prowadzą mobilizację opinii publicznej (również w państwach trzecich zaangażowanych w spór) na

Rys. 4.2. Typowe fazy rozwoju sytuacji od sprzeczności do rozwiązania konfliktu.

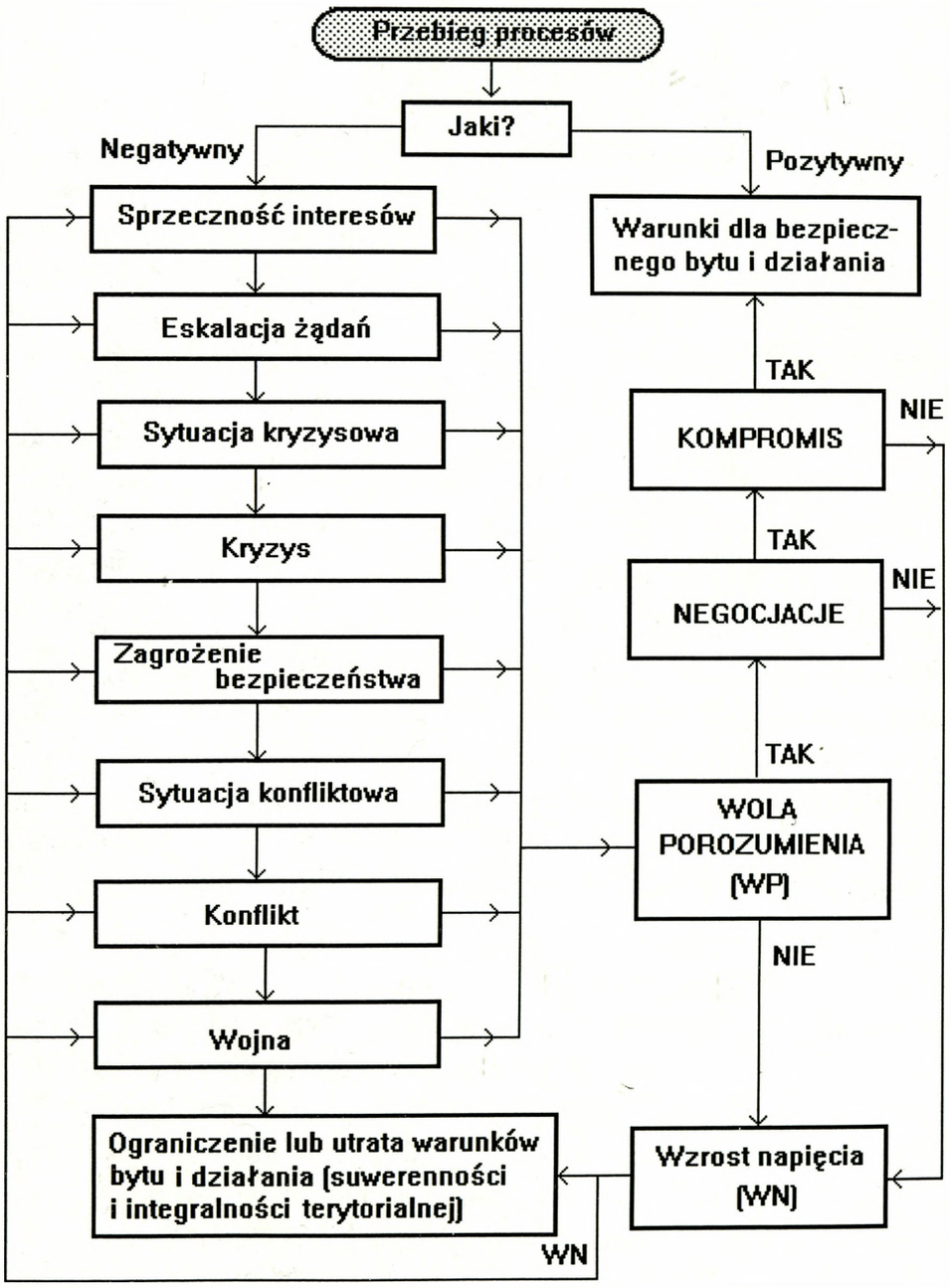
rzecz poparcia działań własnych. Może również dojść do prób poszukiwania poparcia na arenie międzynarodowej (próby umiędzynarodowienia sporu). W tej fazie sporu funkcjonują jeszcze bezpośrednie kanały porozumiewania się stron między sobą i w każdej chwili poprzez ustępstwa bądź też wypracowany kompromis można rozładować napiętą sytuację. Podstawowym narzędziem stosowanym do kreowania wzajemnych relacji są negocjacje, rokowania polityczne i dyplomatyczne misje specjalne. W przypadku powodzenia wypracowanego rozwiązania, strony poprzez dalsze dwu lub wielostronne rokowania, mogą całkowicie zlikwidować istniejące sprzeczności między nimi. Nie wypracowanie kompromisu prowadzi do powstania antagonizmu przechodzącego w stan kryzysu stosunków międzynarodowych (między stronami). Antagonizm charakteryzuje się obecnością przedłużającego się zespołu napięć uznawanych przez podmioty za trwałe i niemożliwe do zredukowania. Stosunki stron mają co najwyżej symboliczny, szczątkowy charakter. Na tym etapie rozwoju stosunków strony w zdecydowany sposób zmierzają do osiągnięcia postulowanych celów. Wraz z obniżaniem się możliwości regulacji i kontroli rozszerza się skala napięć między stronami (protesty, zaprzeczenia, odrzucanie wyjaśnień). Dochodzi do formułowania wzajemnych zarzutów, oskarżeń, żądań i gróźb. Sytuacja przechodzi w stan kryzysu. W stanie kryzysu dochodzi do całkowitej destabilizacji stosunków. Skutkuje to ich zawieszeniem lub zerwaniem, a tym samym na skutek zakłóceń przestają funkcjonować mechanizmy kontroli napięć. Strony znajdujące się w stanie

kryzysu wykorzystują sukcesywnie bądź łącznie wszelkie możliwe do zastosowania, a znajdujące się w ich dyspozycji środki nacisku: polityczne, ekonomiczne, ideologiczne, militarne. Wzmaga się wroga propaganda, strony mogą prowadzić wojnę psychologiczną, bojkot ekonomiczny, stosować politykę protekcjonizmu, embarga bądź izolacji gospodarczej. W tej fazie kryzysu istnieje możliwość posługiwania się również naciskami typu militarno-strategicznego. Nie dochodzi jednak jeszcze do bezpośredniego użycia siły. Wywieranie różnych form nacisku na stronę przeciwną dla osiągnięcia bezkompromisowych celów własnych najczęściej zapoczątkowuje lub wzmaga również kryzys międzynarodowy. Na każdym etapie jednak istnieje możliwość wycofania żądań lub ich złagodzenia i powstrzymania się przed ostateczną konfrontacją na drodze mediacji bezpośredniej lub przez korzystanie z usług mediacyjnych strony trzeciej. Mediator jednak musi być akceptowalny przez obie zwaśnione strony. Mediacje mogą zakończyć okres kryzysu rozwiązując sprzeczności, sprowadzając je do punktu wyjścia bądź zamrażając je. Oznaką najwyższego stanu napięcia jest przerwanie wzajemnego komunikowania się, postawienie całości bądź części sił w stan gotowości bojowej, demonstracja siły, ogłoszenie mobilizacji, ograniczone użycie siły (blokady, incydenty graniczne, bombardowania). Kryzys przekształca się w stan otwartej konfrontacji i konfliktu zbrojnego. Za granicę tej fazy przyjmuje się moment w którym przynajmniej jedna ze stron zdecydowała się na użycie siły militarnej[60] dla zrealizowania swoich celów. Determinacja użycia siły przez jedną ze stron bądź przez społeczność międzynarodową może doprowadzić zantagonizowane strony do ustępstw, nie tylko z obawy przed poniesieniem ewentualnej porażki. Strony konfliktu (bądź jedna ze stron) mogą być zainteresowane nie dopuszczeniem do działań zbrojnych ze względów ekonomicznych, politycznych, ideologicznych czy nawet militarnych i kryzys może przejść w fazę rokowań, które znajdują rozwiązanie możliwe do zaakceptowania przez obie strony. W okresie tym można zaobserwować znaczącą rolę misji wojskowych, które posiadają specyficzny status. Wynika on z ich szczególnego znaczenia politycznego. Na mocy porozumień międzynarodowych wysłane są misje wojskowe, które posiadają różne zadania, w zależności od tego jaka panuje sytuacja wewnętrzna w przyjmującym je państwie. Może to być nadzór nad przestrzeganiem realizacji określonych umów międzynarodowych, mogą

[60] Na pojęcie siły militarnej składa się wiele elementów. Główny czynnik stanowią siły zbrojne. Ponadto siłę militarną określają pośredno: poziom gospodarki, w tym rozwój dziedzin ważnych dla przemysłu obronnego, rezerwy ludzkie i surowcowe, poziom zarządzania krajemj jego rozwój technologiczny itp.

mieć charakter inspekcyjny lub obserwacyjny, doradczy lub instruktażowy, ale mogą też być to pokojowe operacje wojskowe typu: peace making, peace keeping, peace enforcement, peace operations other than war.

Możliwy przebieg procesów w stosunkach międzynarodowych przedstawia rysunek 4.3.

Rys. 4.3. Możliwy przebieg procesów w stosunkach międzynarodowych.

W przypadku nie podjęcia rokowań determinacja użycia siły prowadzi do rzeczywistych działań zbrojnych, a tym samym możliwości zmiany biegu wydarzeń stają się, w miarę ich rozwoju, ograniczone, ponieważ w tej fazie rozwoju sytuacji maleje rola czynnika politycznego, a wzrasta znaczenie czynnika militarnego. Nie oznacza to jednak, że czynnik militarny decyduje o ostatecznym rozwiązaniu konfliktu oraz, że strony posiadające przewagę militarną na swoją korzyść rozstrzygają toczone konflikty. Wraz z przedłużaniem się bowiem trwania działań zbrojnych i wzrostem kosztów ponoszonych przez społeczeństwo narasta znaczenie opozycji do prowadzenia działań i potęgują się negatywne nastroje społeczeństwa, które sprzeciwia się dalszemu ponoszeniu ofiar. Oddziaływanie to potęguje się jeszcze gdy gospodarka kraju toczącego działania zbrojne nie jest w stanie w warunkach nie przestawienia jej na tory wojenne zabezpieczać pełnych potrzeb mieszkańców. Przykładem wpływu oddziaływań politycznych, społecznych i gospodarczych na teoretycznie silniejszą stronę są interwencje amerykańska w Wietnamie (1965-1973) i rosyjska w Afganistanie (1979-1989).

Przykłady wielu wojen okresu 1946-1995 pokazują jednak, że po pewnym czasie pierwotne przyczyny, które doprowadziły do działań wojennych, schodzą na plan dalszy. Z chwilą bowiem wybuchu konfliktu zbrojnego oprócz sprzeczności zasadniczych do głosu dochodzą bardzo często kwestie etniczne, religijne, rasowe, ekonomiczne, historyczne, ...

Wszelkie działania wojenne oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemiany polityczne i społeczne w krajach w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednolicenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Nie można również powiedzieć, że odniesienie zwycięstwa przez którąkolwiek ze stron rozwiąże do końca sprzeczności, które do niej doprowadziły. Najczęściej stwarza jedynie możliwości uregulowania traktatowego lub w innej formie, wzajemnych pretensji. Również odniesienie porażki nie oznacza dla tego państwa ostatecznego rozstrzygnięcia sprzeczności. Porażka bowiem sprzyjać może kształtowaniu warunków, w których zaszłości historyczne mogą zostać spotęgowane przez chęć rewanżu, czy rodzące się poczucie krzywdy. Ostatnim etapem każdego konfliktu jest okres w którym strony w nim uczestniczące bądź ich reprezentanci przechodzą do poszukiwania możliwych wyjść z dotychczasowej sytuacji. Rozpoczyna się okres rozwiązywania konfliktu. W rozwiązywanie konfliktu często angażowany jest prestiż organizacji międzynaro-

dowych, regionalnych, mocarstw posiadających interesy w rejonie toczącego się konfliktu, a także Organizacja Narodów Zjednoczonych. Na strony nie podporządkowujące się rezolucjom podjętym w celu zakończenia konfliktu, Rada Bezpieczeństwa ONZ nakłada sankcje ekonomiczne i polityczne.

Fundamentalne zmiany w układzie sił politycznych Europy sprawiły, że Polska realizuje swoje przemiany w sytuacji lokalnej niestabilności (głównie w Europie Wschodniej i Południowo-Środkowej), przy jednocześnie relatywnie wysokim poczuciu bezpieczeństwa, tzn. braku zagrożenia suwerenności i groźby konfrontacji zbrojnej z sąsiadami, jak również braku zagrożenia konfrontacją globalną. Można to uogólnić do stwierdzenia, iż Polska znalazła się pomiędzy stabilnym i dysponującym w miarę skutecznym systemem bezpieczeństwa Zachodem a niestabilnym Wschodem. Znaleźliśmy się w nowym, nieznanym przedtem środowisku międzynarodowym. Europejska przestrzeń bezpieczeństwa wymaga nowych rozwiązań. Nie można bowiem w wytworzonej sytuacji wykluczyć również negatywnego rozwoju wypadków. Przykładem niech będzie wojna domowa w Jugosławii.

Swoista sytuacja jest również u naszych wschodnich sąsiadów, która odzwierciedla konfliktogenną spuściznę postkomunistyczną. Przejawia się ona też w innych regionach b. ZSRR, a także w samej Rosji. Dlatego, z punktu widzenia naszego bezpieczeństwa i budowania własnego skutecznego systemu obronnego, istotna jest wiarygodna analiza rozwoju stosunków międzynarodowych w naszym otoczeniu oraz regionalne jego prognozowanie. Przedmiotem analizy powinny być: rozwój międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa zbiorowego, potencjałów sąsiadów, sytuacji w państwach naszego otoczenia oraz współczesne konflikty zbrojne, a w szczególności związki przyczynowo-skutkowe ich powstawania i sposoby ich rozwiązywania.

Należy mieć na uwadze, że stosunki wewnętrzne i międzynarodowe są procesami dynamicznymi i pewne źródła sprzeczności będą zanikać, a w ich miejsce pojawią się nowe. Z tego wynika potrzeba racjonalnego działania i podejmowania rozważnych decyzji. Należy poszukiwać skutecznych działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających na drodze dyplomatycznej (politycznej), ekonomicznej i militarnej aby przeciwdziałać wszelkim formom realizacji celów na drodze użycia przemocy zbrojnej. Działania te w znaczący sposób mogą wpłynąć na zachowanie się stron, między którymi pojawiające się sprzeczności prowadzą do groźby wybuchu konfliktu zbrojnego. Zdecydowanie organizacji międzynarodowych czy państw utrzymujących oficjalne stosunki z którąś

ze stron konfliktu, oraz odczuwalne dla nich sankcje w sferach: dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej mogą spowodować, że spór uda się rozwiązać zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego.

Możliwe do podjęcia działania zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających na drodze dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej przedstawiono w tabeli 4.1. Poprzez podejmowanie dialogu, prowadzenie negocjacji i poszukiwanie kompromisowych rozwiązań w sytuacjach konfliktowych i kryzysach można w porę zapobiec negatywnym ich skutkom, eskalacji wrogości i wybuchowi konfliktów zbrojnych. Cechą charakterystyczną zbioru działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających jest to, że istnieje możliwość oddziaływania nimi na każdym etapie rozwoju sytuacji społeczno-militarnej.
Uwzględniając przedstawione fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, przyczyny i symptomy pojawiania się i narastania zagrożenia militarnego oraz związki przyczynowo-skutkowe współczesnych konfliktów zbrojnych, możemy przedstawić ogólny schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej od zjawiska kryzysowego do wojny (rysunek 4.4.).

Przedstawiona klasyfikacja zagrożeń militarnych (pkt.4.2.), ich przyczyny i symptomy w sferach: ekonomicznej, politycznej, etnicznej, ekologicznej, psychologicznej, społecznej, religijnej, wojskowej, oraz analiza jakościowa i ilościowa współczesnych konfliktów zbrojnych umożliwiają stworzenie listy działań obrazującej narastanie zagrożenia militarnego oraz wskazanie obszarów w jakich pojawiające się przyczyny i ich skutki są przez strony i organizacje międzynarodowe rozwiązywane (rys. 4.5.).

Schemat narastania zagrożenia militarnego - od pokojowego współistnienia do użycia strategicznej broni masowego rażenia - odzwierciedla wszystkie fazy rozwoju stanu stosunków międzynarodowych (pokazanych na rys. 4.2.). Narastanie zagrożenia nie musi następować w przedstawionej kolejności. Nie muszą występować wszystkie przedstawione w wariancie kroki, mogą wystąpić inne nie wymienione przez autora.

Rysunek 4.5 przedstawia również trzy zmieniające się obszary rozwiązywania pojawiających się sprzeczności i zagrożeń:

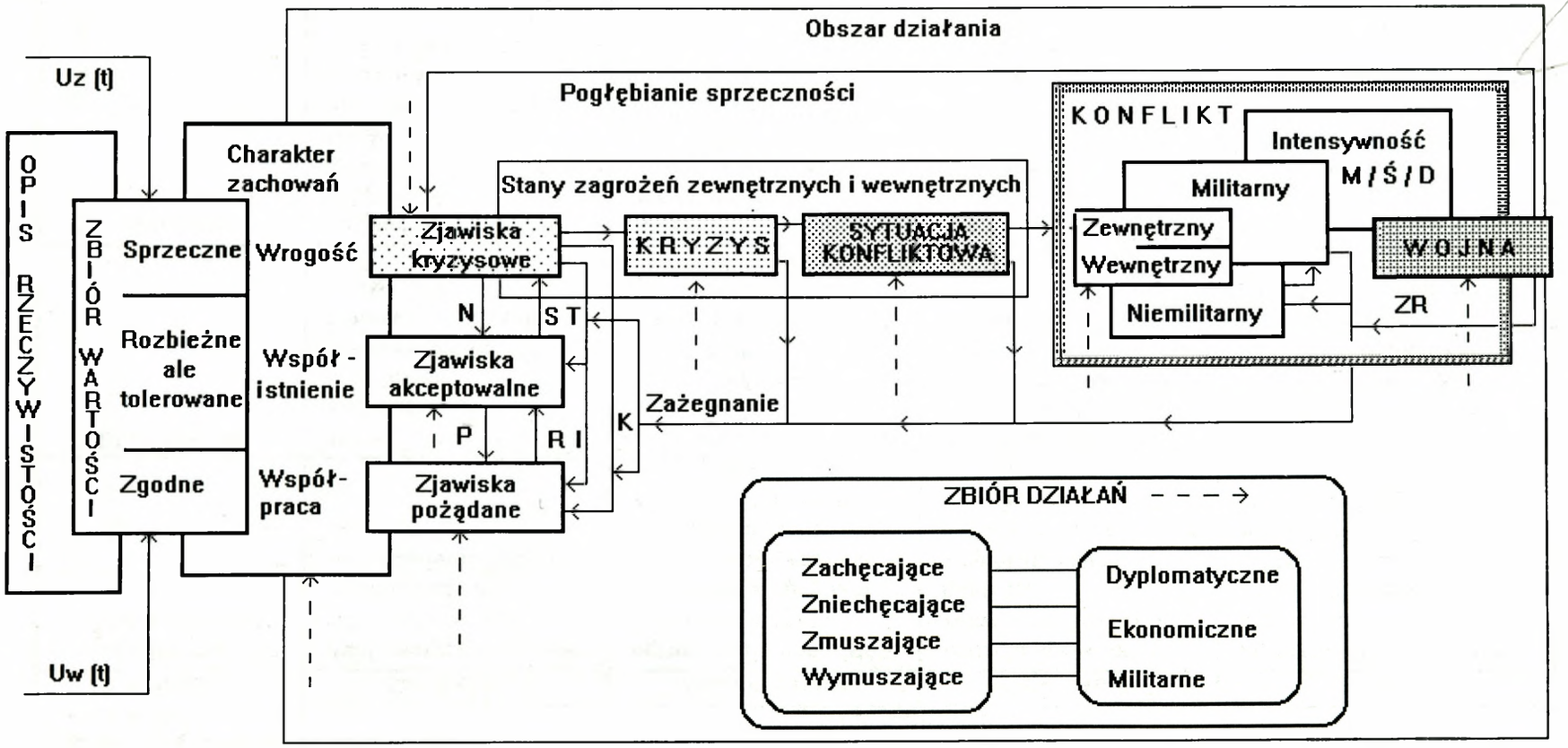
- obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i";
- obszar negocjacji "P_n";
- obszar rozwiązań siłowych "P_s".

Obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i" to obszar w którym pojawiające się sprzeczności i zagrożenia rozwiązywane są przez istniejące w okresie pokoju instytucje państwowe i międzynarodowe.

Tabela 4.1.

Rodzaje działań stymulujących rozwój sytuacji polityczno-militarnej.

Rodzaj działań	Charakter działań			
	Zachęcające	Zniechęcające	Zmuszające	Wymuszające
Polityczne (dyplomatyczne)	- dyplomatyczne uznanie; - włączenie do regional - nych organizacji; - porozumienia bilateral - ne.	- ograniczenia kontaktów dyplomatycznych; - wyrażanie zaniepokoje nia z powodu regional - nych sporów; - zawieszenie porozu - mień bilateralnych.	- izolacja agresora; - rozwój regionalnych koalicji; - wspieranie ruchów obrony praw człowieka.	- gotowość do wspierania regionalnych koalicji; - wspieranie regionalnych koalicji; - uznanie działania grup mniejszościowych (opozycji)
Ekonomiczne	- faworyzowanie; - porozumienia handlowe; - otwarcie rynków zbytu (subwencje, dotacje, pożyczki).	- zawieszenie handlowych negocjacji; - ograniczenie dostępu do rynków zbytu; - wypowiedzenie przywilejów i koncesji handlowych.	- zagrożenie sankcjami; - zagrożenie embargiem; - odmówienie dostępu do rynków zbytu; - potencjalna utrata regionalnej (światowej) pomocy.	- ustanowienie sankcji; - wymuszenie embarga; - restrykcje handlowe; - restrykcje finansowe; - osłabienie waluty; - zablokowanie, zajęcie aktywów.
Militarne	- rozciągnięcie parasola ochronnego; - gwarancje bezpieczeństwa; - sprzedaż i dostawa sprzętu wojskowego; - wspólne ćwiczenia.	- wstrzymanie współpracy wojskowej; - wstrzymanie dostaw i sprzedaży sprzętu	- wyłączenie spod ochrony militarnej; - użycie sił zbrojnych; - wspieranie opozycji; - rozwinięcie operacji pokojowych; - dostarczanie pomocy humanitarnej.	- siłowe wymuszenie sankcji /embarga; - przeprowadzanie możliwych operacji militarnych: * demonstracja siły; * naloty i uderzenia lotnictwa; * blokady; * operacje zaczepne; * operacje obronne.

Rys. 4.4. Od zjawiska kryzysowego do wojny - schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej - wariant.
Uz (t) - uwarunkowania zewnętrzne (wpływ zmieniającej się w czasie "t" sytuacji polityczno militrnej w otoczeniu);
Uw(t) - uwarunkowania wewnętrzne (wpływ zmieniającej się w czasie "t" sytuacji społeczno-gospodarczej i polityczno-militarnej w kraju); I - ignorowanie; K - kompromis; N - negocjacje; P - porozumienie; R - rozbieżność; S - spór; T - tolerowanie; ZR - zawarcie rozejmu.
Intensywność działań zbrojnych: D - duża; M - mała; Ś - średnia.

Pokojowe współistnienie

Kulturowe, polityczne i ekonomiczne współzawodnictwo, bariery i różnice

Ograniczenia rynkowe, restrykcje finansowe, rosnąca inflacja

Polityczne, rynkowe koncesje i przywileje

Kształtowanie przymierzy, utrudnienia ekonomiczne i polityczne

Wroga polityczna propaganda, bojkot

Zamieszki, infiltracja opozycji, aresztowania, internowania, deportacje

Demonstracja siły

Szantaż militarny

Zajęcia, blokady, incydenty przygraniczne, akcje sabotażu i odwetowe

Przerzuty broni i ludzi na terytorium kraju

Organizowanie zbrojnego podziemia przez czynniki zewnętrzne

Podgrzewanie sytuacji z zewnątrz, ukryte wspieranie rebeliantów przez część wojska i policji

Prowokacje militarne

Aktywizacja zbrojnego podziemia

Próby destabilizacji sytuacji wewnętrznej czynnikami militarnymi

Zwiększenie liczebności oddziałów stacjonujących w pobliżu granic

Zbrojne starcia graniczne

Jawna działalność zbrojnego podziemia inspirowana i wspomagana przez czynniki zewnętrzne

Zajęcia terytorium, dezercje oddziałów, jawne uczestnictwo w walkach po stronie opozycji

Częściowa mobilizacja

Bombardowania i ostrzał artyleryjski

Pełna mobilizacja

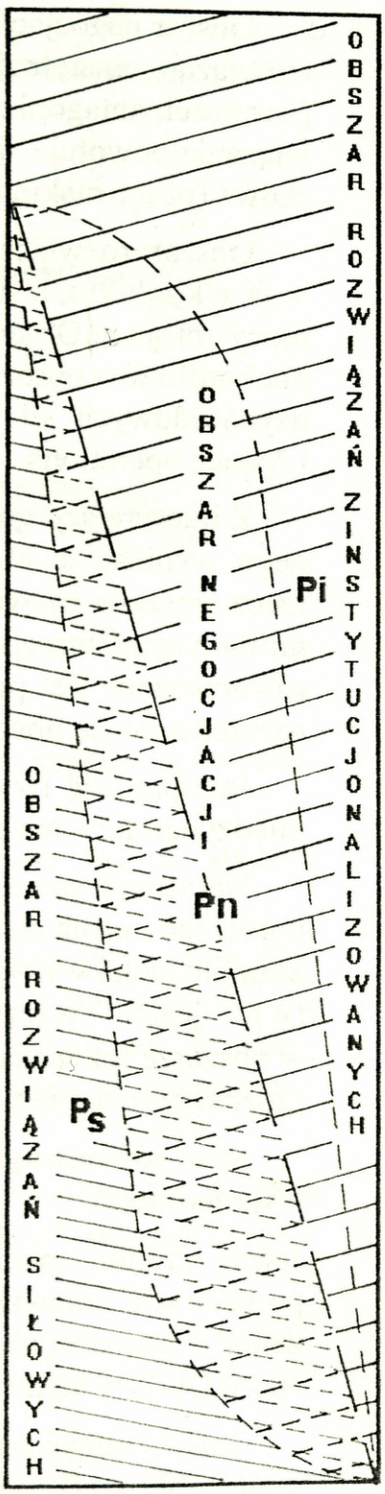
Agresja zbrojna o ograniczonym charakterze

Rozszerzanie zasięgu i obszarów walk

Pełna agresja zbrojna (wojna konwencjonalna)

Użycie taktycznej broni jądrowej, chemicznej i biologicznej

Użycie strategicznej broni masowego rażenia

Rys. 4.5. Narastanie zagrożenia militarnego.

Obszar negocjacji "P_n" to obszar w którym nie rozwiązane w obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych sprzeczności, przechodzą od sporu (wrogości, antagonizmu) do kryzysu (sytuacji konfliktowej), a dla ich rozwiązania powołuje się doraźne komisje, mediacyjne misje specjalne i wojskowe (peace making, peace keeping).

Obszar rozwiązań siłowych "P_s" to obszar w którym spór wszedł w fazę konfliktu, a strony do zrealizowania własnych celów używają przemocy zbrojnej. Organizacje międzynarodowe powoływane do rozwiązywania konfliktów oprócz narzędzi obszaru negocjacji "P_n" mogą używać międzynarodowych sił zbrojnych w ramach operacji "peace enforcement" i "peace operations other than war".

Z interpretacji graficznego zobrazowania narastania zagrożenia militarnego wynika, że obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych maleje na rzecz obszaru rozwiązań siłowych "P_s" wraz z narastaniem zagrożenia militarnego. Zmniejszanie się obszaru rozwiązań zinstytucjonalizowanych równoważone jest przez obszar negocjacji "P_n", który stara się ograniczać rozszerzanie się obszaru rozwiązań siłowych.

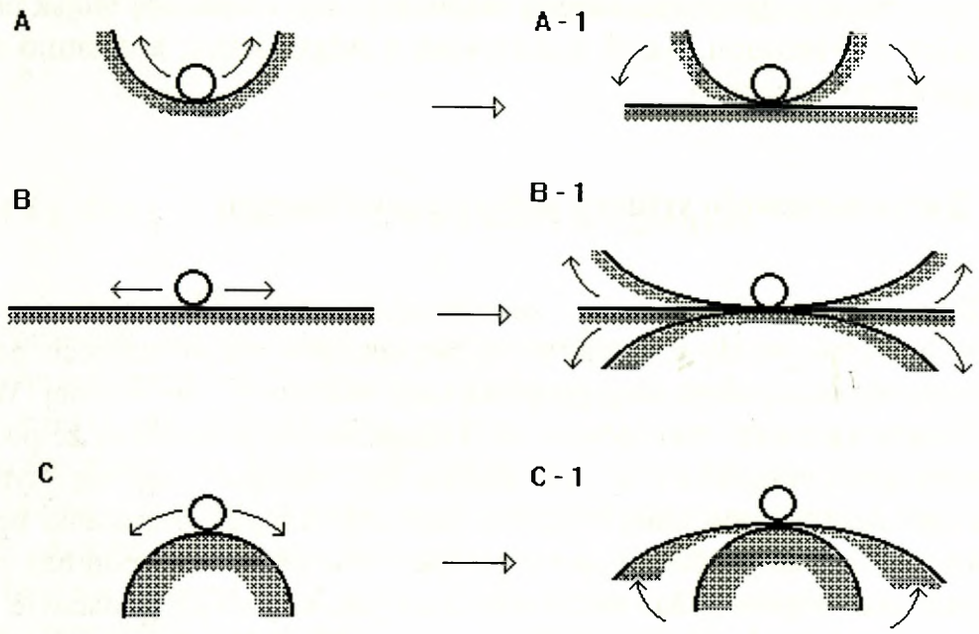
Interpretację fizyczną narastania zagrożenia militarnego w stosunkach międzynarodowych przedstawia rysunek 4.6.

Narastanie stanu zagrożenia militarnego w stosunkach między stronami porównać można do trzech stanów równowagi ciała stałego.
Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi stałej (A), jeżeli wszystkie pojawiające się sprzeczności likwidowane są w obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i". Jednocześnie po osiągnięciu porozumienia strony neutralizują źródło powstałej sprzeczności.

Stan równowagi stałej utożsamiany może być ze **stanem pokojowego współistnienia**.

Jeżeli źródło sprzeczności nie zostanie zneutralizowane, może ono powodować pojawianie się nowych sprzeczności (narastanie stanu zagrożenia) i stan stosunków z równowagi stałej (A) przechodzi poprzez stan sporu (A-1) w stan równowagi obojętnej (B).

Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi obojętnej (B) jeżeli pojawiające się sprzeczności rozwiązywane są w obszarze negocjacji "P_n" i obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych "P_i". Strony nie rezygnują ze swoich celów, ale jednocześnie wyrzekają się użycia siły do rozwiązania sytuacji. Jeżeli sprzeczności zostają rozwiązywane, a źródła sprzeczności usunięte stan stosunków ze stanu równowagi obojętnej

Rys. 4.6. Fizyczna interpretacja stanu narastania zagrożenia.

(B) może przejść (rys. B-1) wykorzystując obszar negocjacji, w stan równowagi stałej (A).

Stan równowagi obojętnej (B) utożsamiany może być ze **stanem status quo**.

Jeżeli działania podjęte w obszarach zinstytucjonalizowanym "P_i" i negocjacji "P_n" nie rozwiązały sytuacji konfliktowej lub pojawiły się kolejne formy narastania zagrożenia militarnego to układ ze stanu równowagi obojętnej (B) przechodzi (rys. B-1) wraz z narastaniem zagrożenia w stan równowagi chwiejnej (C).

Stan równowagi chwiejnej (C) może być utożsamiany ze **stanem kryzysu,** poprzedzającym użycie sił zbrojnych przez zantagonizowane strony - w przypadku braku porozumienia.

Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi chwiejnej (C), jeżeli każda pojawiająca się sprzeczność rozwiązywana jest w obszarze rozwiązań siłowych "P_s".

Stan równowagi chwiejnej (C) może z czasem przejść w stan równowagi obojętnej (B) lub stałej (A). Czynnikiem decydującym o przejściu ze stanu (C) do stanu (B) lub (A) nie musi decydować czynnik militarny.

Coraz częściej przedłużające się konflikty, z przyczyn politycznych, ekonomicznych lub społecznych kończą się ustąpieniem jednej ze stron,

pomimo nie zrealizowania swoich celów (np. wycofanie się wojsk amerykańskich z Wietnamu, wojsk radzieckich z Afganistanu, a ostatnio wojsk rosyjskich z Czeczenii).

4.4. Badanie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej

Bezpieczeństwo państwa w zasadniczym stopniu determinowane jest przez funkcjonowanie stosunków międzynarodowych w czterech podstawowych sferach: politycznej, gospodarczej, militarnej i społecznej. Wszelkie zmiany zarówno rewolucyjne jak i długofalowe powodują, że polityka państwa podporządkowana jest określonej, zmieniającej się sytuacji, w której stworzyć ono musi możliwie najkorzystniejsze przesłanki bezpieczeństwa. Chociaż wyczerpujące przedstawienie złożonego podłoża zagrożeń jest przedsięwzięciem niezwykle trudnym, to jednak podstawie przeprowadzonych badań i analizy literatury przedmiotu można wskazać te, które mają zdecydowanie konfliktogenny charakter bez względu na to w jakich warunkach i jakim czasie się pojawiają.

Do uniwersalnych i ponadczasowych konfliktogennych czynników uaktywniania się zagrożeń militarnych należą:

- zbrojenia i wyścig zbrojeń;
- subiektywne formułowanie celów polityki wewnętrznej i zagranicznej;
- tolerowanie lub popieranie wszelkich form nacjonalizmów;
- nierównoprawne traktowanie grup społecznych i etnicznych;
- nierówności w sferze gospodarczej, ekonomicznej, finansowej państw i narodów;
- nierozwiązane problemy terytorialne;
- nierozwiązane problemy międzynarodowe, w tym m.in.: surowcowo-energetyczne i ekologiczne;
- pojawianie się problemów wywołanych zmianą układu sił politycznych (np: rozpad systemów totalitarnych);
- wspieranie ruchów i organizacji fundamentalistycznych i terrorystycznych;
- niewłaściwa ocena stanu stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa państwa;
- brak skutecznego, trwałego i akceptowanego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego;

- brak skutecznych mechanizmów egzekwowania postanowień KBWE i ONZ.

4.4.1. Metoda badania zjawisk konfliktogennych

Ponieważ źródła zagrożeń bezpieczeństwa państw mają nie tylko wymiar militarny, ale pojawiają się głównie na podłożu ekonomicznym, politycznym, etnicznym społecznym, religijnym, ekologicznym i psychologicznym mogącym skutkować militarnie, niezbędne jest dysponowanie narzędziem umożliwiającym monitorowanie rozwoju sytuacji we wszystkich dziedzinach życia wewnętrznego i międzynarodowego państwa, a zwłaszcza sytuacji polityczno-mlitarnej. Narzędzia szczególnie ułatwiającego wynajdywanie symptomów i zapobieganie im oraz objawów narastania zagrożenia militarnego i skuteczne przeciwdziałanie im.

Ideę proponowanej metody badanie zjawisk konfliktogennych przedstawia rys. 4.7[61].

Przez sytuację polityczno-militarną rozumieć należy taki obraz ogólnej sytuacji społecznej, w którym uwzględniałoby się trzy jej aspekty[62]:

- nadrzędne cele społeczne i sposoby ich realizacji w państwach określonego regionu;
- stan sił zbrojnych w poszczególnych państwach;
- koncepcje użycia sił zbrojnych.

Wymienione elementy sytuacji polityczno-militarnej nie są symetryczne i różne są współczynniki korelacji między nimi.

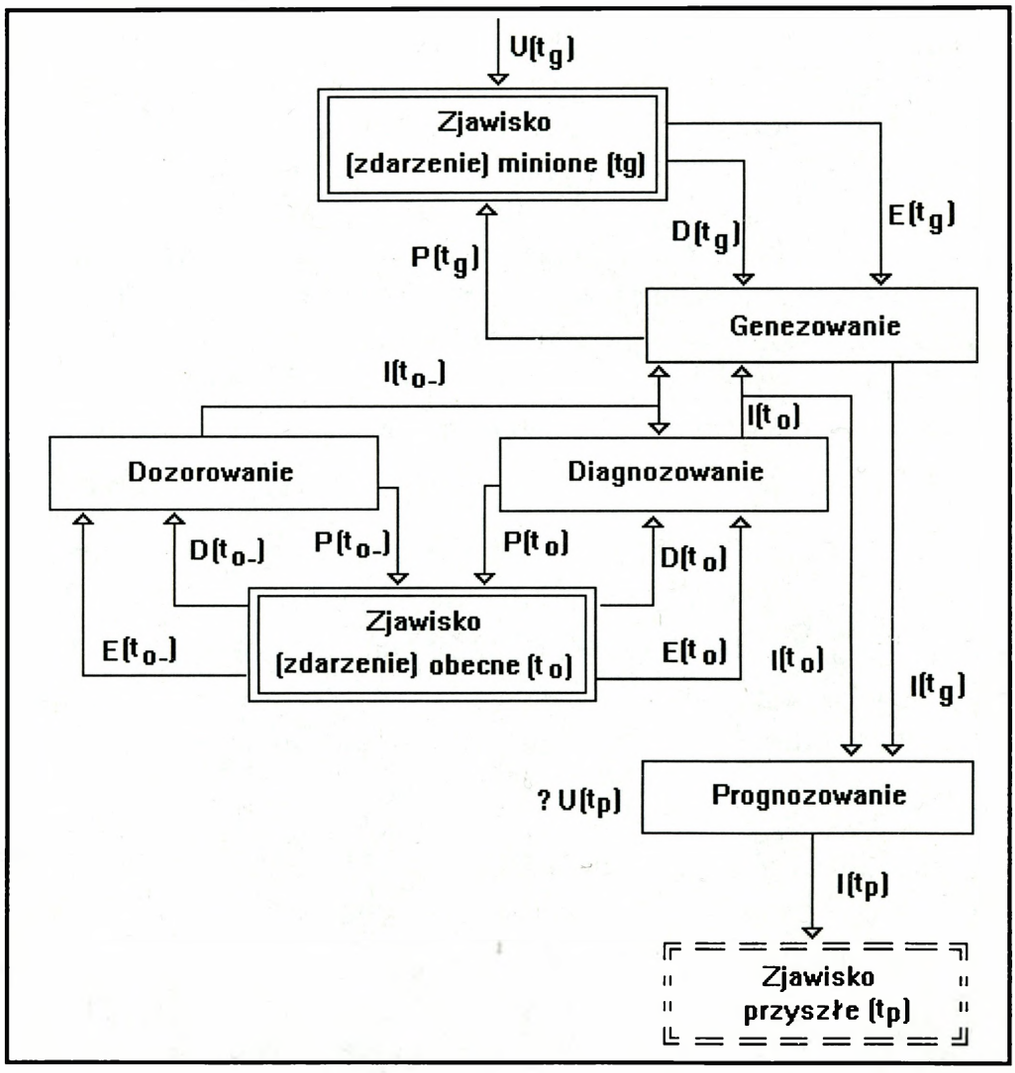
Najobszerniejsze są nadrzędne cele społeczne, rozumiane jako reprezentatywne dla funkcjonowania społeczeństwa hasła firmujące różnorodne przejawy jego aktywności: politycznej, gospodarczej, religijnej, kulturowej, regionalno-państwowej, prokreacyjnej, ..., związane z uwarunkowaniami demograficzno-geograficznymi, tendencjami rozwojowymi, postępem naukowo-technicznym, tradycją, zobowiązaniami międzynarodowymi itd.

---

[61] S. Dworecki, *Od konfliktu* ... op. cit. s. 90.

[62] A. Madejski i inni, *Prognozowanie obronne*, AON, Warszawa 1993, s. 14.

Analizowanie i przewidywanie ich, choć bez wątpienia najtrudniejsze jest niezbędne ponieważ rozwój sytuacji w tych dziedzinach przesądza o ewentualnych krytycznych aspektach rozwoju sytuacji w ogóle prowadzących do konfliktów zbrojnych.

Rys. 4.7. Idea metody badania zjawiska (zdarzenia, procesu).
U - uwarunkowania (okoliczności, sytuacje); P - pytanie dlaczego tak?; D -zbiór informacji identyfikujących objawy; E - zbiór opisujący stan badanego zjawiska; I - uzasadnienie stanu i zjawiska (dlatego bo ...); t - chwila odnosząca się do: o - diagnozowania; o- - dozorowania; g - genezowania; p - prognozowania.

Siły zbrojne natomiast stanowią taki element rzeczywistości, który cechuje się dwoma rodzajami cech:

a) ostrymi i łatwymi do liczbowego wyrażenia: stan osobowy, ilość sprzętu bojowego, możliwości mobilizacyjne, rezerwy sprzętu, możliwości produkcyjne, wysokość budżetu przeznaczonego na funkcjonowanie armii;

b) trudnymi do skwantyfikowania, ale koniecznymi do uwzględnienia: taktyka działania, stopień wyszkolenia żołnierzy i dowódców, cechy osobowe, zdolność do poświęceń.

Tak więc siły zbrojne i koncepcje ich użycia stanowią niezwykle ważne elementy w ocenie sytuacji polityczno-militarmej i mimo, że nie są równoważne jeżeli chodzi o złożoność przedmiotowo-problemową nadrzędnym celom społecznym, to jednak ich znajomość i wyróżnienie w procesie prognozowania zagrożeń militarnych jest niezbędne, gdyż stanowią instrument wykorzystywany we wszystkich dziedzinach stosunków międzynarodowych.

Proponowana metoda badania zjawisk konfliktogennych obejmuje diagnozowanie, dozorowanie, genezowanie i prognozowanie.

* *Diagnozowanie*

Diagnozowanie jest to identyfikowanie (rozpoznawanie) badanego zjawiska w konkretnej chwili "t_0" jego trwania i umożliwia sformułowanie diagnozy tj. odpowiedzi na pytanie: jak jest i dlaczego tak jest ?

Wiarygodne diagnozowanie polega na:

- ustaleniu jak największej liczby relacji, związków przyczynowo-skutkowych i sprzężeń zwrotnych między uczestnikami badanego zjawiska;
- rzetelnym określeniu (odwzorowaniu) stanu faktycznego;
- identyfikacji przyczyn zaistnienia określonego stanu.

* *Dozorowanie*

Dozorowanie polega na ciągłej obserwacji zdarzeń zachodzących w badanym procesie, a tym samym na ciągłym uaktualnianiu postawionej

diagnozy lub stawianiu diagnoz chwilowych wynikających z pojawiania się nowych istotnych dla przebiegu badanego zjawiska procesów. Jest ono prowadzone równocześnie z diagnozowaniem. Dozorowanie więc powinno odbywać się z jak najmniejszą zwłoką czasową i obejmować maksymalną ilość zdarzeń składających się na dany proces, a prowadzący dozorowanie musi pamiętać, że objawy poszczególnych zdarzeń mogą ulegać zmianie, zanikać lub wzmacniać inne przyczyny mające wpływ na przebieg interesujących go procesów.

W zależności od sposobu prowadzenia dozorowania rozróżniamy:

- dozorowanie równoległe - badania prowadzone są w ten sposób, że ich wyniki, potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej otrzymywane są w tej samej chwili (t_{0-});
- dozorowanie sekwencyjne - badania potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej prowadzi się w ten sposób, że ich wyniki otrzymuje się kolejno (niejednocześnie), a diagnozę chwilową opracowuje się na podstawie wyników dotyczących zdarzeń poprzednich i następujących po nich. Jednocześnie dąży się aby czas prowadzenia całego cyklu badań dozorujących był możliwie krótki, co uwiarygodnia diagnozę. Diagnozowanie to obejmuje zarówno pojedyncze zdarzenia jak i ciągi (pasma) zdarzeń[63].

Dozorowanie sekwencyjne jest rozszerzeniem dozorowania równoległego i umożliwia wychwycenie incydentalnych objawów, które uzupełniają uzyskiwane wyniki i pozwalają na rozszerzenie zakresu interpretacji stwierdzonych prawidłowości i związków przyczynowo-skutkowych umożliwiających określenie charakteru (trendów, kierunków zmian) badanego procesu.

**** Genezowanie***

Genezowanie polega na badaniu faktów (zjawisk, zdarzeń) zaistniałych w przeszłości składających się na pasmo zdarzeń lub mogących mieć wpływ na jego przebieg i charakter. Ma ono na celu odtworzenie przebiegu zmian badanego zjawiska i określenia okoliczności jego zaistnienia.

---

[63] Pasmo zdarzeń - to zespół zdarzeń (czynów) następczych, zazębiających się kolejno częściami swych chwil. (wg. T. Pszczółkowski, *Mała encyklopedia prakseologii i tecrii organizacji*, Wyd. Ossolineum,Wrocław 1978, s. 294.)

Wychwycenia prawidłowości i związków przyczynowo-skutkowych jego rozwoju. Uzyskane w wyniku genezowania rezultaty powinny wyjaśniać dlaczego zaistniała dana sytuacja. Czy istnieją zależności przyczynowo-skutkowe, bądź logiczne wynikanie następstw zdarzeń przeszłych na teraźniejszy skutek. Wyniki genezowania oparte na diagnozie sytuacji w chwili "t_0" i chwilach poprzedzających "t_x", uwzględniające znajomość uwarun--kowań w jakich odbywały się zdarzenia (pasma zdarzeń), są materiałem niezbędnym do analizowania właściwości i charakteru zmian w badanych procesach społecznych i ułatwia ich prognozowanie.

* *Prognozowanie*

Prognozowanie jest to określenie prawdopodobnego dalszego rozwoju badanego procesu (zdarzenia, zjawiska), który praktycznie może nastąpić w przyszłości. Prognozowanie powinno opierać się na diagnozowaniu, dozorowaniu i generowaniu, albowiem pomimo że prognoza dotyczy przyszłości to przedmiot prognozy ma swą teraźniejszość i przeszłość. "Rozważanie o przyszłości przedmiotu prognozy bez znajomości jego stanu aktualnego na ogół nie ma sensu[64]". Przeszłość natomiast może udzielić odpowiedzi o trendach rozwojowych, uwarunkowaniach zaistnienia związków przyczynowo-skutkowych, sposobach rozwiązywania podobnych zdarzeń. Od rezultatów badań poprzedzających prognozowanie zależy trafność prognozy (tzn. jak duże jest prawdopodobieństwo tego, że prognozowany przez nas rozwój sytuacji rzeczywiście będzie miał miejsce w przyszłości).

Prognozowanie procesów politycznych i społecznych w tym prognozowanie zagrożeń militarnych jest szczególnie trudne, ponieważ bardzo ważnym z punktu widzenia wiarygodności prognozy jest stopień realności wystąpienia prognozowanych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na środowisko procesu w okresie od "t_o" do "t_p", a zwłaszcza w czasie prognozowanym "t_p". Poprawnie przeprowadzone prognozowanie zagrożeń militarnych powinno dostarczyć danych odnośnie charakteru przyszłych konfliktów zbrojnych, potencjalnego nieprzyjaciela, jego sił zbrojnych, możliwych do realizowania przez niego celów.

---

[64] T. Pszczółkowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wyd. Ossolineum,Wrocław 1978, s 71.

Subiektywizm wynikający z prawdopodobieństwa powstania zagrożenia militarnego powoduje, że koniecznym staje się w czasie prognozowania sięganie do zjawisk pierwotnych. Dla zagrożeń pierwotna jest bez wątpienia sytuacja w jakiej mogą one powstać. Dlatego też niezbędnym jest prowadzenie monitorowania i prognozowania pewnego aspektu sytuacji ogólnej, a mianowicie sytuacji polityczno-militarnej w, jakiej mogą, ale nie muszą, wystąpić różne formy zagrożeń militarnych, bądź zagrożeń w pozostałych sferach stosunków międzynarodowych, mogących skutkować zagrożeniami militarnymi.

4.4.2. Algorytm monitorowania rozwiju sytuacji polityczno-militarnej

Proponowany jako wynik przeprowadzonych badań współczesnych konfliktów zbrojnych, algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej (rys. 4.8.) uwzględnia wszystkie fazy rozwoju stosunków między dowolnymi uczestnikami stosunków wewnętrznych jak i międzynarodowych, na drodze ich negatywnego rozwoju od pokojowego współistnienia do wojny. Nie można bowiem bagatelizować żadnych zjawisk i zdarzeń - zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych - mogących mieć wpływ na pojawienie się zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa. Przedstawiony algorytm spełnia wymogi idei badania zjawisk konfliktogennych przedstawionych na rys. 4.7. Umożliwia metodyczne prowadzenie badań zjawisk, zdarzeń i procesów rozwoju sytuacji, a w szczególności:

a) diagnozowania zjawisk i zdarzeń;

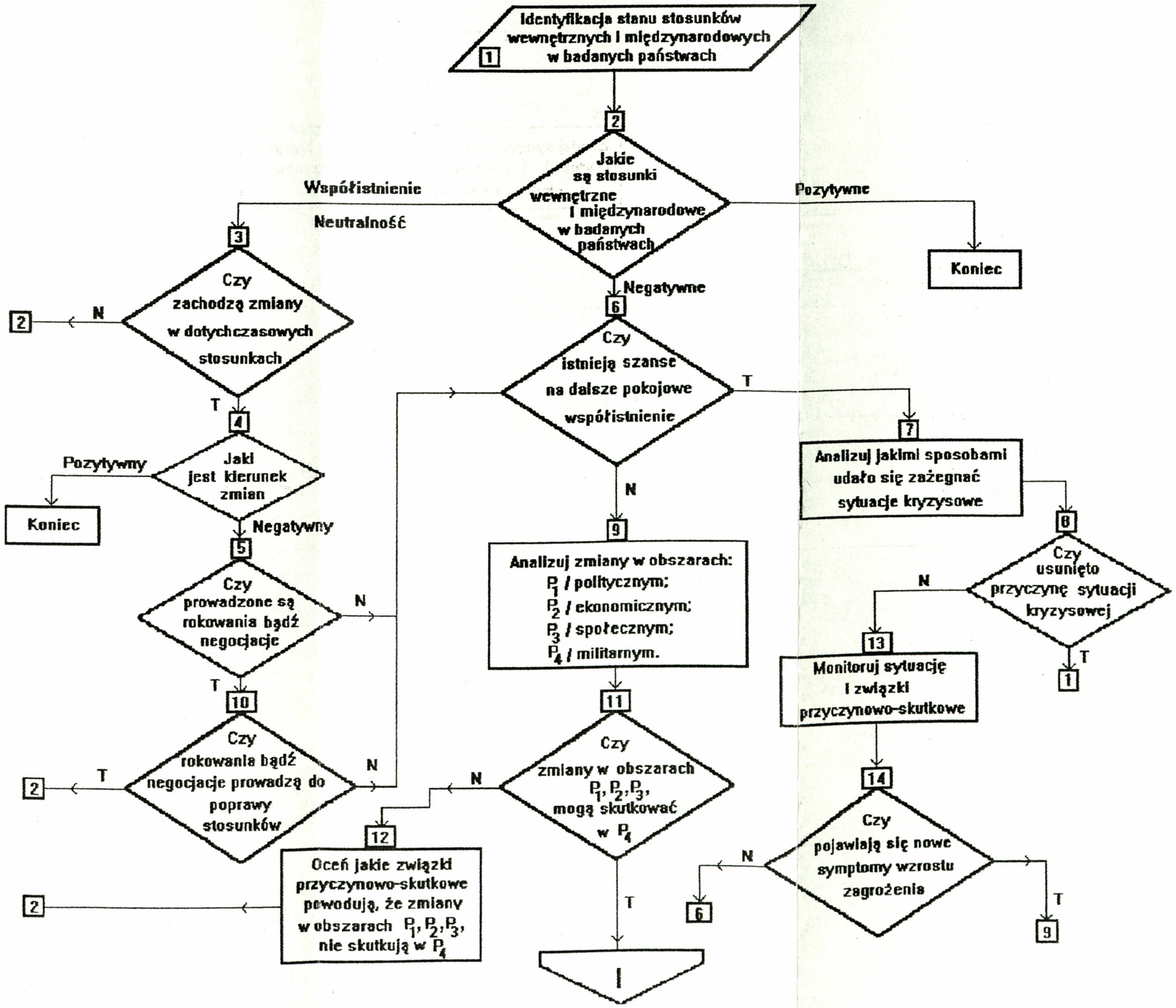
b) genezowania zjawisk i zdarzeń;

b) ustosunkowania się do nich w przeszłości (retrospekcję);

c) dozorowania (obserwowania) bieżących zmian zachodzących w procesach;

d) określenia teoretycznie możliwych i praktycznie prawdopodobnych zmian (prognozowania) w procesie rozwoju sytuacji.

Algorytm ten umożliwia zbudowanie modelu analitycznego badania zjawisk społecznych oraz prowadzenie analiz ilościowych i jakościowych współczesnych konfliktów zbrojnych oraz rozwoju sytuacji na podłożu politycznym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym, psychologicznym, ekologicznym, ...,). Ułatwia wskazywanie symptomów i przyczyn powstawania zagrożeń we wszystkich tych dziedzinach, mogącym skutkować militarnie. Przyjęcie wykazu symptomów (S-1, S-2, S-3) pojawiania się

1
Identyfikacja stanu stosunków wewnętrznych i międzynarodowych w badanych państwach
2
Jakie są stosunki wewnętrzne i międzynarodowe w badanych państwach
Współistnienie
Neutralność
Pozytywne
Koniec
Negatywne
3
Czy zachodzą zmiany w dotychczasowych stosunkach
N
2
T
4
Jaki jest kierunek zmian
Pozytywny
Koniec
Negatywny
5
Czy prowadzone są rokowania bądź negocjacje
N
T
10
Czy rokowania bądź negocjacje prowadzą do poprawy stosunków
T
2
N
6
Czy istnieją szanse na dalsze pokojowe współistnienie
T
7
Analizuj jakimi sposobami udało się zażegnać sytuacje kryzysowe
8
Czy usunięto przyczynę sytuacji kryzysowej
N
T
1
13
Monitoruj sytuację i związki przyczynowo-skutkowe
14
Czy pojawiają się nowe symptomy wzrostu zagrożenia
N
6
T
9
N
9
Analizuj zmiany w obszarach:
P1 / politycznym;
P2 / ekonomicznym;
P3 / społecznym;
P4 / militarnym.
11
Czy zmiany w obszarach P1, P2, P3, mogą skutkować w P4
N
12
Oceń jakie związki przyczynowo-skutkowe powodują, że zmiany w obszarach P1, P2, P3, nie skutkują w P4
2
T
I

I

T

15

Zbadaj symptomy zjawiska narastania kryzysu i sytuacji konfliktowej, związki przyczynowo-skutkowe i wskaż jego podłoże

16

Symptomy zjawiska narastania kryzysu i sytuacji konfliktowej:

- kulturowe, polityczne i ekonomiczne współzawodnictwo, bariery i różnice;
- ograniczenia rynkowe, restrykcje finansowe, rosnąca inflacja;
- tendencyjne polityczne i rynkowe koncesje i przywileje;
- kształtowanie przymierzy, utrudnienia ekonomiczne i polityczne;
- wroga polityczna propaganda, bojkot;
- zamieszki, infiltracja opozycji, aresztowania, internowania, i deportacje;
- demonstracja siły;
- szantaż militarny;
- zajęcia blokady, incydenty przygraniczne, akcje sabotażowe i odwetowe;
- przerzuty broni i ludzi na terytorium kraju;
- organizowanie zbrojnego podziemia przez czynniki zewnętrzne;
- podgrzewanie sytuacji z zewnątrz, ukryte wspieranie opozycji i rebeliantów przez część wojska i policji;
- prowokacje militarne;
- aktywizacja zbrojnego podziemia;
- próby destabilizacji sytuacji wewnętrznej czynnikami militarnymi;
- zwiększenie liczebności oddziałów stacjonujących w pobliżu granic;
- zbrojne incydenty graniczne;
- aktywizacja działalności zbrojnego podziemia inspirowana i wspomagana przez czynniki zewnętrzne;
- próby zajęcia terytorium, dezercje oddziałów, jawne uczestnictwo w walkach po stronie opozycji;
- częściowa mobilizacja;
- bombardowania i ostrzał artyleryjski;
- pełna mobilizacja.
- ....

17

Zbadaj czy w przeszłości dochodziło do konfliktów na tym tle i jaki był ich przebieg i jak się one zakończyły;

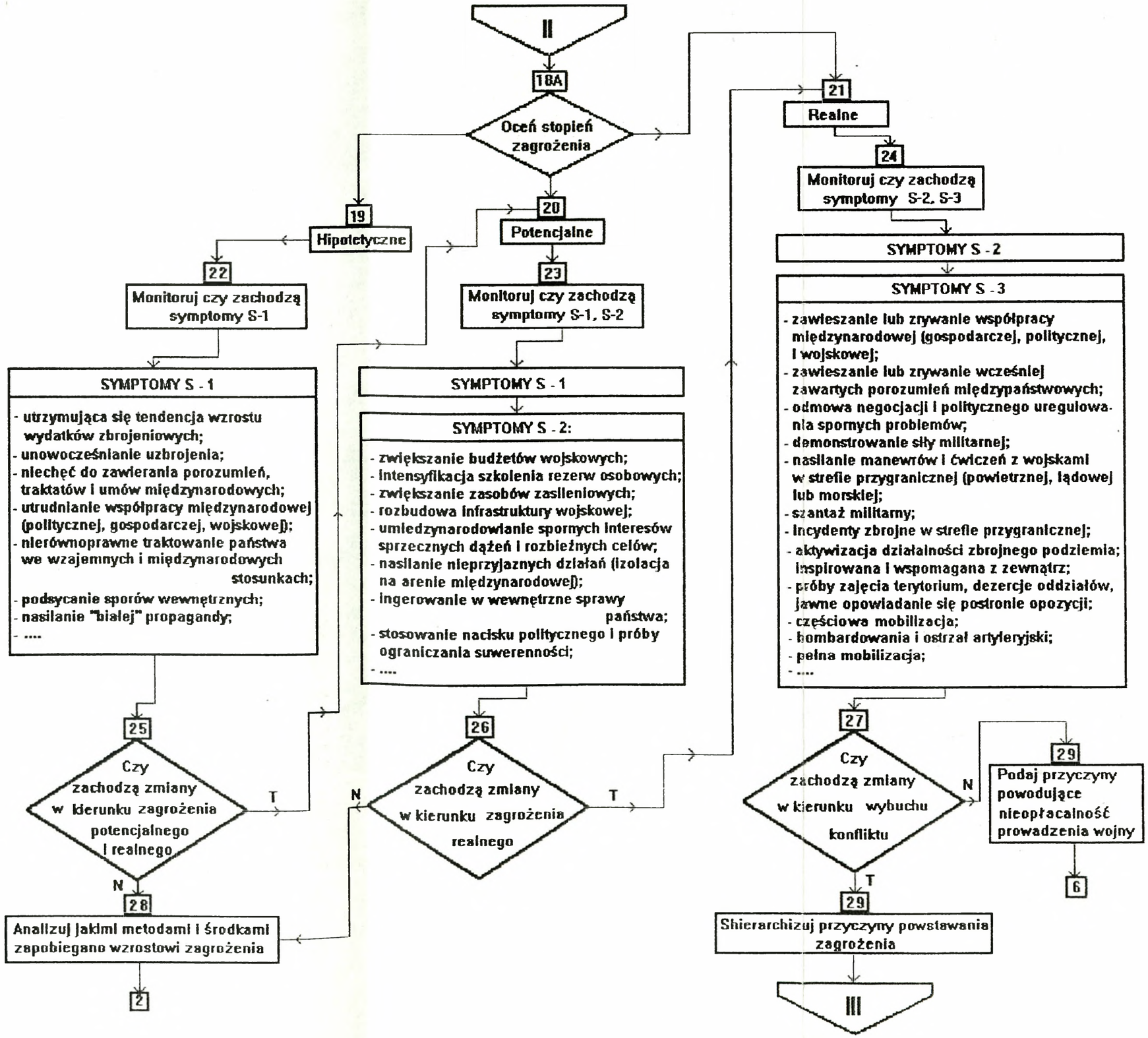
17A

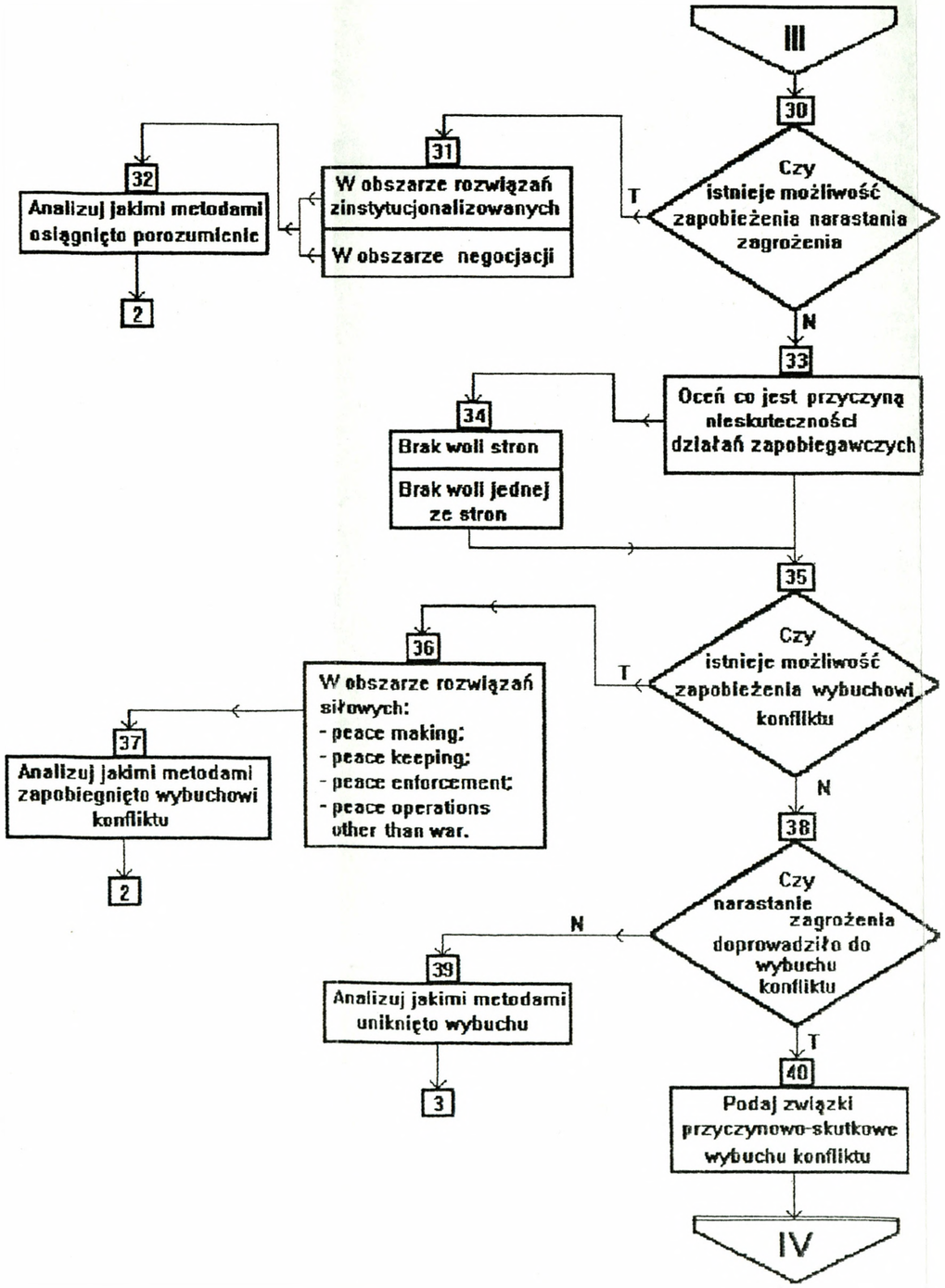
Zbadaj i porównaj jaki przebieg miały konflikty na tym tle w innych krajach i jakimi metodami je zażegnywano.

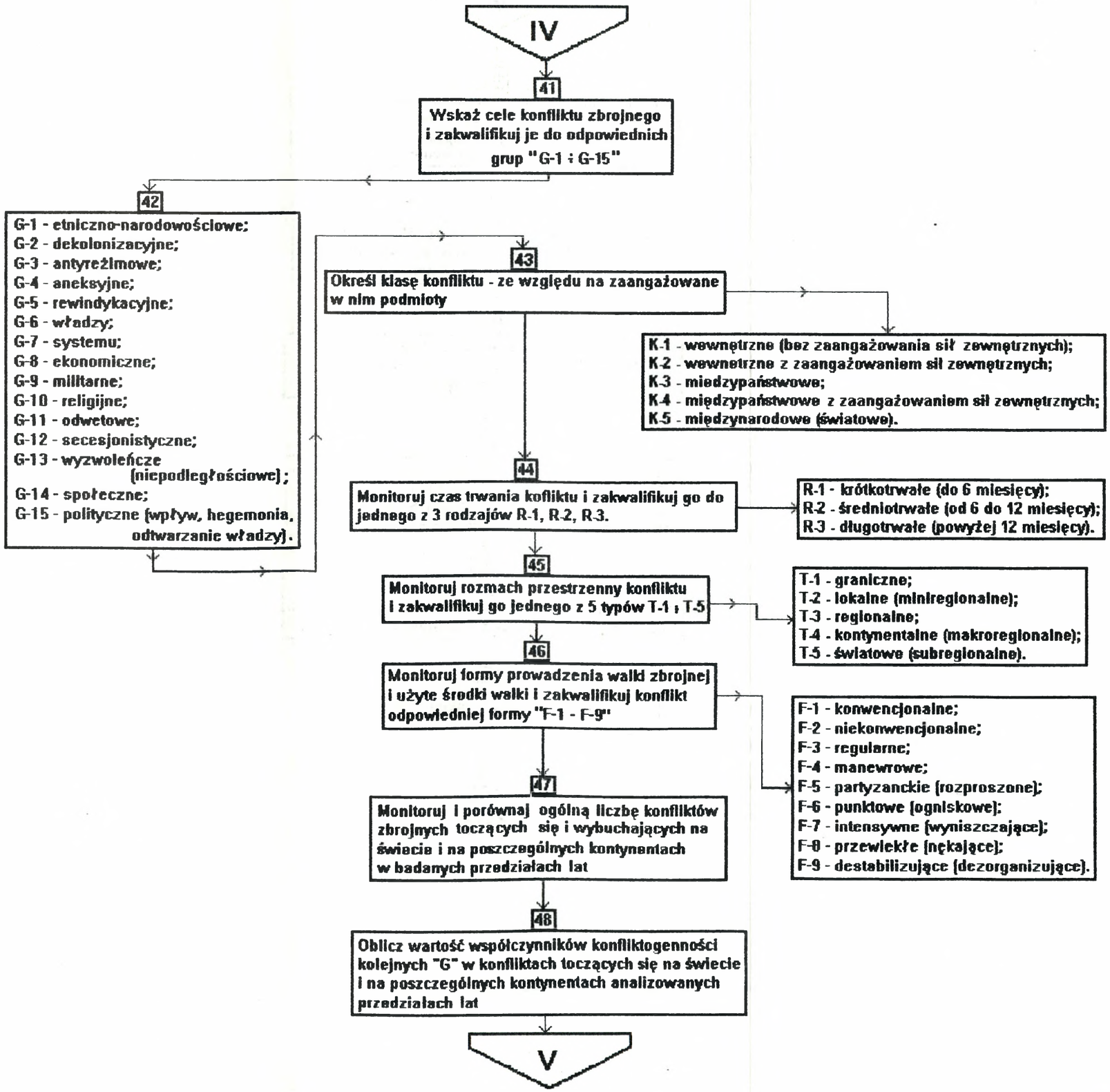
18

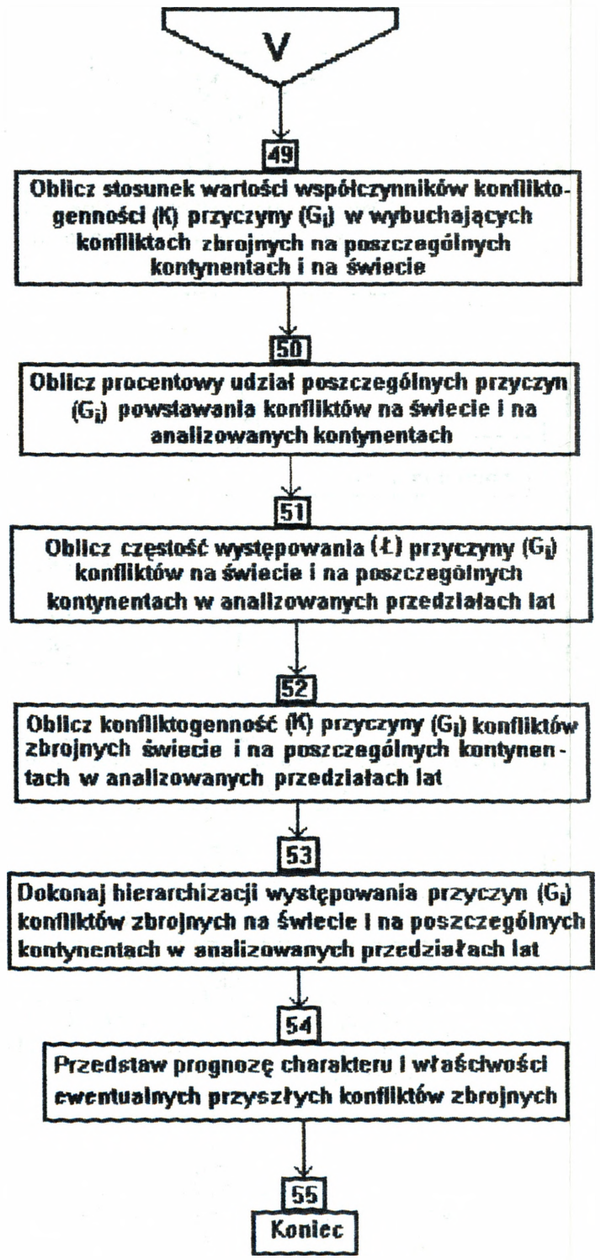
Przedstaw prognozę możliwych zagrożeń militarnych

II

II
18A
Oceń stopień zagrożenia
19
Hipotetyczne
20
Potencjalne
21
Realne
22
Monitoruj czy zachodzą symptomy S-1
23
Monitoruj czy zachodzą symptomy S-1, S-2
24
Monitoruj czy zachodzą symptomy S-2, S-3
SYMPTOMY S - 1
- utrzymująca się tendencja wzrostu wydatków zbrojeniowych;
- unowocześnianie uzbrojenia;
- niechęć do zawierania porozumień, traktatów i umów międzynarodowych;
- utrudnianie współpracy międzynarodowej (politycznej, gospodarczej, wojskowej);
- nierównoprawne traktowanie państwa we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach;
- podsycanie sporów wewnętrznych;
- nasilanie "białej" propagandy;
- ....
SYMPTOMY S - 1
SYMPTOMY S - 2:
- zwiększanie budżetów wojskowych;
- intensyfikacja szkolenia rezerw osobowych;
- zwiększanie zasobów zasileniowych;
- rozbudowa infrastruktury wojskowej;
- umiedzynarodowianie spornych interesów sprzecznych dążeń i rozbieżnych celów;
- nasilanie nieprzyjaznych działań (izolacja na arenie międzynarodowej);
- ingerowanie w wewnętrzne sprawy państwa;
- stosowanie nacisku politycznego i próby ograniczania suwerenności;
- ....
SYMPTOMY S - 2
SYMPTOMY S - 3
- zawieszanie lub zrywanie współpracy międzynarodowej (gospodarczej, politycznej, i wojskowej;
- zawieszanie lub zrywanie wcześniej zawartych porozumień międzypaństwowych;
- odmowa negocjacji i politycznego uregulowania spornych problemów;
- demonstrowanie siły militarnej;
- nasilanie manewrów i ćwiczeń z wojskami w strefie przygranicznej (powietrznej, lądowej lub morskiej;
- szantaż militarny;
- incydenty zbrojne w strefie przygranicznej;
- aktywizacja działalności zbrojnego podziemia; inspirowana i wspomagana z zewnątrz;
- próby zajęcia terytorium, dezercje oddziałów, jawne opowiadanie się postronie opozycji;
- częściowa mobilizacja;
- bombardowania i ostrzał artyleryjski;
- pełna mobilizacja;
- ....
25
Czy zachodzą zmiany w kierunku zagrożenia potencjalnego i realnego
T
N
26
Czy zachodzą zmiany w kierunku zagrożenia realnego
T
N
27
Czy zachodzą zmiany w kierunku wybuchu konfliktu
T
N
28
Analizuj jakimi metodami i środkami zapobiegano wzrostowi zagrożenia
29
Podaj przyczyny powodujące nieopłacalność prowadzenia wojny
6
29
Shierarchizuj przyczyny powstawania zagrożenia
III
2

III
30
Czy istnieje możliwość zapobieżenia narastania zagrożenia
T
31
W obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych
W obszarze negocjacji
32
Analizuj jakimi metodami osiągnięto porozumienie
2
N
33
Oceń co jest przyczyną nieskuteczności działań zapobiegawczych
34
Brak woli stron
Brak woli jednej ze stron
35
Czy istnieje możliwość zapobieżenia wybuchowi konfliktu
T
36
W obszarze rozwiązań siłowych:
- peace making;
- peace keeping;
- peace enforcement;
- peace operations other than war.
37
Analizuj jakimi metodami zapobiegnięto wybuchowi konfliktu
2
N
38
Czy narastanie zagrożenia doprowadziło do wybuchu konfliktu
N
39
Analizuj jakimi metodami uniknięto wybuchu
3
T
40
Podaj związki przyczynowo-skutkowe wybuchu konfliktu
IV

IV
41
Wskaż cele konfliktu zbrojnego i zakwalifikuj je do odpowiednich grup "G-1 ÷ G-15"
42
G-1 - etniczno-narodowościowe;
G-2 - dekolonizacyjne;
G-3 - antyreżimowe;
G-4 - aneksyjne;
G-5 - rewindykacyjne;
G-6 - władzy;
G-7 - systemu;
G-8 - ekonomiczne;
G-9 - militarne;
G-10 - religijne;
G-11 - odwetowe;
G-12 - secesjonistyczne;
G-13 - wyzwoleńcze (niepodległościowe);
G-14 - społeczne;
G-15 - polityczne (wpływ, hegemonia, odtwarzanie władzy).
43
Określ klasę konfliktu - ze względu na zaangażowane w nim podmioty
K-1 - wewnętrzne (bez zaangażowania sił zewnętrznych);
K-2 - wewnetrzne z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
K-3 - miedzypaństwowe;
K-4 - międzypaństwowe z zaangażowaniem sił zewnętrznych;
K-5 - międzynarodowe (światowe).
44
Monitoruj czas trwania kofliktu i zakwalifikuj go do jednego z 3 rodzajów R-1, R-2, R-3.
R-1 - krótkotrwałe (do 6 miesięcy);
R-2 - średniotrwałe (od 6 do 12 miesięcy);
R-3 - długotrwałe (powyżej 12 miesięcy).
45
Monitoruj rozmach przestrzenny konfliktu i zakwalifikuj go jednego z 5 typów T-1 ÷ T-5
T-1 - graniczne;
T-2 - lokalne (miniregionalne);
T-3 - regionalne;
T-4 - kontynentalne (makroregionalne);
T-5 - światowe (subregionalne).
46
Monitoruj formy prowadzenia walki zbrojnej i użyte środki walki i zakwalifikuj konflikt odpowiedniej formy "F-1 - F-9"
F-1 - konwencjonalne;
F-2 - niekonwencjonalne;
F-3 - regularne;
F-4 - manewrowe;
F-5 - partyzanckie (rozproszone);
F-6 - punktowe (ogniskowe);
F-7 - intensywne (wyniszczające);
F-8 - przewlekłe (nękające);
F-9 - destabilizujące (dezorganizujące).
47
Monitoruj i porównaj ogólną liczbę konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i na poszczególnych kontynentach w badanych przedziałach lat
48
Oblicz wartość współczynników konfliktogenności kolejnych "G" w konfliktach toczących się na świecie i na poszczególnych kontynentach analizowanych przedziałach lat
V

Rys. 4.8. Algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej.

zagrożeń militarnych umożliwia ich monitorowanie, bieżące ocenianie i poszukiwanie sposobów przeciwdziałania. Uzyskane dane liczbowe odnośnie ilości wybuchających i toczących się konfliktów zbrojnych oraz ich przyczyn, umożliwiają wykonanie obliczeń częstości (G) występowania przyczyn, ich współczynników konfliktogenności (K).

4.4.3. Wnioski

Przyjęty model przebiegu procesów (zjawisk konfliktotwórczych - od zaistnienia sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego i jego rozwiązania, rozwinięty następnie w algorytm monitorowania sytuacji polityczno-militarnej umożliwia dokonanie pogłębionej analizy możliwych wariantów rozwoju sytuacji i zjawisk im towarzyszących oraz określenie narastania zagrożenia militarnego.

Przedstawiony algorytm traktować można również jako rozbudowany barometr polemologiczny, w którym na podstawie analizy pasm zdarzeń, objawów i symptomów generowanych przez struktury narodowe i czynniki koniunkturalne prowadzić można prognozowanie pojawiania się zagrożeń i wybuchów konfliktów zbrojnych. Konstrukcja algorytmu i uzyskiwane w trakcie monitorowania wyniki umożliwiają prowadzenie klasyfikacji konfliktów zbrojnych wg przyjętej typologii, ze względu na: podłoże (P), zasięg (Y), przyczyny (G), zaangażowanie stron (U), czas trwania (R), przestrzeń (O), intensywność działań (I), właściwości taktyczne prowadzonych działań (W), zamiar działań (M), cele działań (E) i użyte taktyczno-techniczne środki walki (L).

Proponowany algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej jest uzupełnieniem prowadzonych w Katedrze Analiz i Prognozowania Obronnego prac n-b: "Zagrożenia", "Konflikt" i "Opcja". Algorym ułatwia prowadzenie:

- bieżącej analizy oraz prognozowanie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie i świecie oraz wynikających z niej zagrożeń dla Polski;
- prognozy modeli konfliktów zbrojnych (polityczne uwarunkowania, związki przyczynowo-skutkowe, charakter, przebieg, sposoby przeciwdziałania i rozwiązywania, zaangażowanie organizacji międzynarodowych, skuteczność stosowanych środków do realizacji celu, stopień realizacji celu, ocenę osiągniętych rezultatów);
- prognozę trendów rozwojowych poszczególnych obszarów pojawiania się zagrożeń militarnych.

PODSUMOWANIE

Uzyskane rezultaty badań, których podstawę stanowiły badania ilościowe, przeprowadzona analiza sytuacji polityczno-militarnej, literatury przedmiotu badań oraz obserwacja naukowa, utwierdziły mnie w przekonaniu, że podjęcie badań w ramach tematu rozprawy znalazło głębokie uzasadnienie. Analiza rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w świecie i w Europie po rozpadzie dwubiegunowego układu sił, wyznaczenie kolejnych faz rozwoju stosunków wewnętrznych czy też międzynarodowych i związków przyczynowo-skutkowych na drodze od sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego umożliwiła opracowanie algorytmu monitorowania narastania zagrożenia i rozwoju sytuacji polityczno-militarnej. Wyznaczenie współczynników konfliktogenności poszczególnych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych pozwoliło przeprowadzić ich hierarchizację i wskazać podłoże zwiększonej konfliktogenności, a zarazem potwierdziło wysoki polikauzalizm współczesnych konfliktów zbrojnych.

W celu rozwiązania problemu badawczego konieczne było przyjęcie definicji konfliktu zbrojnego i wojny, kryteriów ich klasyfikacji oraz przeprowadzenie analizy przyczyn 375 konfliktów toczących się w świecie w latach 1946-1995. Doprowadziło to do uporządkowania wiedzy na ten temat i określenia obszarów niewiedzy, wymagających szczególnego potraktowania podczas prowadzonych badań.

Przyjęte w rozprawie rozwiązania, zmierzające do pełnego wyjaśnienia głównego problemu badawczego wynikały zarówno z dyskusji prowadzonych w trakcie seminariów doktoranckich jak i przemyśleń własnych autora.

Opracowany algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej może być więc traktowany jako barometr polemologiczny predykcji zagrożeń militarnych i właściwości przyszłych konfliktów zbrojnych. Uzyskane w wyniku badań ilościowych wartości liczbowe współczynników konfliktogenności (K) poszczególnych przyczyn (G) pojawiania się konfliktów zbrojnych mogą służyć do korygowania współczynników "atrybutów polityczno-militarnych" w opracowanej przez prof. Kulczyckiego "Metodyce studiów prognostycznych militarnych zagrożeń Polski"[65].

---

[65] Prognozowanie Obronne (praca zbiorowa), AON, Warszawa 1993r., s. 79-91.

Uwzględniając całokształt wyników badań, można stwierdzić, że potwierdzona została hipoteza robocza zakładająca, że występujące zagrożenia bezpieczeństwa państwa mają ścisły związek z rozwojem sytuacji polityczno-militarnej we współczesnym świecie. Jednakże w przekonaniu autora jest jeszcze wiele problemów do rozwiązania. Koniecznym wydaje się m.in.: wyznaczenie współczynników korelacji między poszczególnymi przyczynami, określenia warunków zmiany ich wartości, przebadania w aspekcie historycznym konfliktów zbrojnych i sposobów ich rozwiązywania pod kątem zachowania się prawa inwersji siły i słabości stron i wiele innych.

Bardzo ważnym jest, aby prowadzone badania i analizy były procesem ciągłym, co umożliwi zaobserwowanie tendencji zachodzących zmian i weryfikację dotychczasowych poglądów i rozwiązań. Uzyskane w tej pracy wyniki mogą stanowić zatem przyczynek do dalszych badań poznawczych współczesnych konfliktów zbrojnych a tym samym poszukiwania sposobów skutecznego zapobiegania prognozowanym.

Sądzę, że uzyskane w trakcie niniejszej pracy uogólnienia dotyczące genezy zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych oraz uogólnienia dotyczące typowych zjawisk przyczynowo - skutkowych, przyczyn i symptomów zagrożenia militarnego bezpieczeństwa państwa, pozwoliły na opracowanie procedury monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej niezbędnej do prognozowania zagrożeń militarnych bezpieczeństwa, na jakie może być narażone państwo polskie. Jednocześnie stanowić ona może podstawę do badań prognostycznych nad zagrożeniami militarnymi bezpieczeństwa i budowania systemu obronnego państwa, mogącego skutecznie przeciwstawić się przejawom zagrożenia bezpieczeństwa RP.

BIBLIOGRAFIA

[1]. BALCEROWICZ B. i inni, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996.
[2]. BIELECKI R., *Pustynna Burza*, Bellona, Warszawa 1991r.
[3]. *Bliski Wschód dokumentacja konfliktu*, PAP, Warszawa 1983.
[4]. BOJARSKI W., *Podstawy analizy i inżynierii systemów*, PWN, Warszawa 1984.
[5]. BOULDING K., *National Images and International Systems*, Journal of conflict Resolution, 1959.
[6]. BOUTHOUL G., CARRÉRE R., *Le défi de la guerre (1740 - 1974) deux siécles ge guerres et de révolutions*, Paris 1976.
[7]. CARRÉRE R., *La violence politique mondiale en 1981. Comparison avec la période 1968 - 1980*. Études Polémologigques, 1982, nr 25 - 26.
[8]. CESARZ Z., *Współczesne problemy polityczne świata*, Wyd. Uniwesytet Wrocławski, Wrocław 1993.
[9]. CHARISIUS A., *Weltgendarm USA,* Militärverlag der DDR, Berlin 1993.
[10]. CIBOROWSKI L., *Ocena zagrożenia obszaru Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 1993.
[11]. CLAUSEVITZ C., *O wojnie*, Warszawa 1958.
[12]. CZUBAN W. W., *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, Wojennaja Mysl nr 4/93, Moskwa 1993r.
[13]. DINGEMANN R., *Bewaffnete Konflikte seit 1945,* ECON Taschenbuch Verlag, Düsseldorf 1983.
[14]. DOBRACZYŃSKI M., *Sprzężenie polityczno-gospodarcze w skali międzynarodowej*, Sprawy Międzynarodowe nr 6/1986.
[15]. DOLLARD J., i inni, *Frustration and aggression*, New Hawen 1939.
[16]. DUPUY T. N., *International Military and Defense Encyklopedy*, Washington 1993.
[17]. DWORECKI S., *Współczesne konflikty zbrojne,* AON, Warszawa 1994.
[18]. DWORECKI S., *Konflikty zbrojne a nowoczesne środki walki,* AON, Warszawa 1994.
[19]. DWORECKI S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa,* AON, Warszawa 1994.
[20]. DWORECKI S., *Charakterystyka zagrożeń militarnych*, Wojsko i Wych. nr 6/94.

[21]. DWORECKI S., *Rozwój stosunków polityczno-militarnych w świecie a wymagania taktyczo-techniczne dla środków walki*, [w:] Problemy techniki uzbrojenia i radiolokacji, materiały z IV Konferencji naukowo-technicznej, Rynia 1995.
[22]. DWORECKI S., *Od konfliktu do wojny,* Wyd. BUWIK, Warszawa 1996.
[23]. DWORECKI S., *Aspekty militarne stosunków międzynarodowych*, AON, Warszawa 1996.
[24]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., STĘPAK J., *Modelowanie charakteru i właściwości konfliktów zbrojnych w Europie,* AON, Warszawa 1994.
[25]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., STĘPAK J., *Modelowe badania zagrożeń bezpieczeństwa Polski* , AON, Warszawa 1994.
[26]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze*, WLOP, Warszawa 1996.
[27]. DWORECKI S., KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze*, Wyd. ATKA, Warszawa 1996.
[28]. *Encyklopedia Brytanica*, Londyn 1978.
[29]. *Encyklopedia popularna A-Z*, PWN, Warszawa 1966.
[30]. FERDOWSI A., GREINDL G., i inni, *Macht und Ohnmacht der Vereinten Nation*, Weltforum Verlag München, Köln, London 1987.
[31]. FESTINGER L., *Conflict, Decision, Dissonance*, Stanford 1964.
[32]. FESTINGER L., *A theory of cognitive dissonance*, Stanford 1957;
[33]. GAŁGANEK A, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna*, Wyd. UAM, Poznań 1992.
[34]. GAŁGANEK A., *Polemologia - badania nad wojną i pokojem*, Sprawy Miedzynarodowe, 1986, nr 6.
[35]. GAŁGANEK A., *Empiryczne badania przyczyn konfliktów międzynarodowych* [w:] *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990.
[36]. GAŁGANEK A., *Subiektywistyczne i obiektywistyczne teorie przyczyn konfliktów międzynarodowych*, Zeszyty naukowe WSM, nr 27/1986.
[37]. GANTZEL K. J., MEYER-STAMER J., *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London. 1986.
[38]. GĄSIENICA-STASZECZEK B., *Konflikty międzynarodowe, wojny i walki rewolucyjno-wyzwoleńcze po II wojnie światowej 1944 - 1982, Cz. I i II.* WAP, Warszawa 1987.
[39]. *Janes Defence Weekly,* Vol 17, No. 8, 1992.

[40]. GOGOLEWSKI J., WOCIAL J., *Wybrane elementy metodyki prognozowania obronnego*, AON, Warszawa 1993.
[41]. GÓRALSKI W., *Problemy pokoju i bezpieczeństwa Azji*, MON, Warszawa 1979.
[42]. HALIŻAK E., KUŹNIAR R., *Stosunki międzynarodowe - geneza, struktura, funkcjonowanie*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994.
[43]. HANASZ W., ZALEJKO G. (red), *Przemoc w poszukiwaniu interpretacji*, UNC, Toruń 1991.
[44]. HLIWA R., WIERUSZEWSKI R. (red), *Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii*, Fundacja "Promocja Praw Człowieka - Badania i Nauczanie", Poznań - Warszawa 1993.
[45]. HUBNER D., *Główne problemy gospodarki światowej*, Sprawy Międzynarodowe, nr 6/1983.
[46]. KACZMAREK J., *Bitwa o przetrwanie*, Wyd. MON, Warszawa 1988.
[47]. KENDE I., *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Frankfurt, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27, Frankfurt 1982.
[48]. KENNEDY P., *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek i przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000*, K i W, Warszawa 1995.
[49]. KĘSOŃ T., *Charakter współczesnych konfliktów zbrojnych*, w: *Problemy techniki uzbrojenia i radiolokacji* - Materiały z IV Konferencji Naukowo-Technicznej - Rynia 1995, Zeszyt 54, WITU 1995.
[50]. KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i Azji,* AON, Warszawa 1995.
[51]. KĘSOŃ T., *Współczesne konflikty zbrojne na świecie (z wyłączeniem Europy i Azji),* AON, Warszawa 1995.
[52]. KĘSOŃ T., *Analiza punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946 - 1995*, AON, Warszawa 1996r.
[53]. KINASIEWICZ M., *Analiza sytuacji militarnej w Europie*, AON, Warszawa 1990.
[54]. KING A., SCHNAIDER B., *Pierwsza rewolucja globalna*, Raport Rady Klubu Rzymskiego, Warszawa 1992.
[55]. KISIELEWSKI T. A., *Nowy konflikt globalny,* PAN-INSP, Warszawa 1993.
[56]. KLATKA N., *Konflikt i gra,* Wyd. MON, Warszaw 1971.
[57]. KOPALIŃSKI W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1971.
[58]. KOSTECKI W. i inni, *Problemy badań nad konfliktami i pokojem*, PISM, Warszawa 1990.

[59]. KOWALCZYK A., *Afganistan*, Altair, Warszawa 1994.
[60]. KOZIEJ S., WOŁKOWICZ F., *Podstawowe założenia obronności RP*, AON - Dep. SO MON, Warszawa 1994r.
[61]. *Kryzys cypryjski*, Centralny Ośrodek Dokumentacji Prasowej PAP, Warszawa 1975.
[62]. KRZYŻANOWSKI A., *Socjologia wojny*, Kraków 1918.
[63]. KUCZYŃSKI M., *Konflikty zbrojne i punkty zapalne w Afryce*, MON Departament Stosunków Społecznych, Warszawa 1995.
[64]. KUCZYŃSKI M., *Konflikty zbrojne w Azji, Ameryce, Australii i Oceanii*, MON - DSS, Warszawa 1995.
[65]. KUCZYŃSKI M., *Konflikty zbrojne i punkty zapalne w Europie*, MON - DSS, Warszawa 1995.
[66]. *Leksykon*, PWN, Warszawa 1972.
[67]. LORENZ Z., *Tak zwane zło*, Warszawa 1972.
[68]. ŁOŚ-NOWAK T. (red), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1992.
[69]. MADEJSKI A. i inni, *Ocena i prognoza zagrożeń polityczno-militarnych RP oraz właściwości przyszłych działań wojennych*, AON, Warszawa 1992.
[70]. MADEJSKI A. i inni, *Prognozowanie obronne*, AON, Warszawa 1993.
[71]. MADEJSKI A., ZIELIŃSKI J., *Prognoza sytuacji polityczno-militarnej i wynikających z niej zagrożeń RP*, AON, Warszawa 1994.
[72]. MENDEL T., *Metodyka pisania prac doktorskich*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań 1995.
[73]. MEYER V. A., *Naval surface - War fighting vision - 2030*, [w:] Naval Engineers Journal, May 1992r.
[74]. *Military Balance 1992/1993*, International Institute For Strategic Studies.
[75]. MILLER D., *Współczesna wojna lądowa* , Warszawa 1993.
[76]. MLICKI M. K. , *Konflikty społeczne. Pułapki i dylematy działań zbiorowych*, IF i S PAN, Warszawa 1992.
[77]. MOSER B., *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen- und anßenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1983.
[78]. MUCHA J., *Konflikt i społeczeństwo - z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich,* PWN, Warszawa 1978.
[79]. MUCHA L., *Przemoc zbrojna*, AON, Warszawa 1991.
[80]. MUCHA L., *Sprzeczności i konflikty społeczne oraz ich makroskutki*, AON, Warszawa 1993.

[81]. Palme Commission's Final Statement, *A World at Peace-Common Security in the Twenty First Century*, New Perspectives, nr 6/1989.
[82]. MULTAN W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, PISM, Warszawa 1991.
[83]. NARBUT M., *Polacy apelują*, Rzeczpospolita nr 131(3780) z dn. 08.06.1994r.
[84]. PASGUIER S., *Wojny trzeciej fali*, L'Express z dn. 31.03.1994r.
[85]. PAWLAK Z., *O konfliktach*, PWN, Warszawa 1987.
[86]. PERCZYŃSKI M., *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, PISM Warszawa 1990.
[87]. PŁONKA I., *Przygraniczny konflikt zbrojny w warunkach Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska AON, Warszawa 1993.
[88]. PROKOPCZUK J., *Konflikty w Trzecim Świecie*, Wyd. MON, Warszawa 1989;
[89]. PSZCZÓŁKOWSKI T. *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wyd. Ossolineum,Wrocław 1978.
[90]. RATAJCZAK M., *Model walki na szczeblu taktycznym*, AON, Warszawa 1992.
[91]. RICHARDSON L. F., *Matematics of war in foreign politics*, [w:] *The World of matematics*, New York, 1956.
[92]. ROTFELD A., D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM Warszawa 1990.
[93]. SCHLICHTE K., *Das Kriegsgeschehen 1995,* Duisburg - Bonn 1996.
[94]. SHILIN P. A., *NATO-Staaten und Militärischer Abriß*, Militärverlag der DDR , Berlin 1988.
[95]. SIENKIEWICZ P., *Modelowanie sytuacji kryzysowych i konfliktów*, Praca n-b pk."Teoria", cz I-III, AON, Warszawa, 1995.
[96]. SIENKIEWICZ P., Modelowanie systemowe w analizie sytuacji polityczno-militarnych, wykład AON 05.06.1994.
[97]. SIENKIEWICZ P., Wiśniewski A., *Podstawy analizy decyzyjnej w sytuacjach kryzysowych*, AON, Warszawa 1996.
[98]. SIPRI - *Yearbook (od 1989 do 1995)*, Oxford, Londyn.
[99]. SKIBIŃSKI F., *Rozważania o sztuce wojennej*, WIH Warszawa 1972.
[100]. STĘPAK J., *Diagnozowanie sytuacji międzynarodowej w aspekcie bezpieczeństwa militarnego Polski*, AON, Warszawa 1995.
[101]. STĘPAK J., *Prognoza zagrożeń Rzeczypospolitej Polskiej - metodyka wartościowania faktów, wydarzeń, zjawisk i tendencji wstosunkach międzynarodowych w aspekcie zagrożenia militarnego Polski*, AON, Warszawa 1994.

[102]. STĘPAK J., *Hierarchizacja i wartościowanie stosunków międzynarodowych w środowisku międzynarodowym Polski*, AON, Warszawa 1995.
[103]. STĘPAK J., *Prognoza obronności Polski do 2010. Prognoza zagrożenia militarnego Polski do 2010, Podział i charakterystyka zagrożeń militarnych bezpieczeństwa RP,* AON, Warszawa 1994.
[104]. STĘPAK J., *Prognoza obronności Polski do 2010. Prognoza zagrożenia militarnego Polski do 2010, Charakterystyka państw bezpośredniego sąsiedztwa z Polską,* AON, Warszawa 1994.
[105]. SUN TZU, *Sztuka wojny*, Wyd. Przedświt, Warszawa 1994.
[106]. SZAWROW I. E. i inni, *Łokalnyje wojny istorija i sowrjemjennost*, MON ZSRR, Moskwa 1981.
[107]. *Słownik języka polskiego*, T. 1 - 4, PWN, Warszawa 1989.
[108]. *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 378.
[109]. TARGOWSKI A. (red), *Obrona Polski dziś i jutro*, Bellona, Warszawa 1993.
[110]. TOFFLER A. i H., *Wojny i antywojny. Jak przeżyć u zarania XXI wieku*. Paryż 1990.
[111]. TRENIN D. V., *Powiązania bezpieczeństwa transatlantyckiego i europejskiego: Prognozy operacji pokojowych*, Wyd. AON, Warszawa 1993.
[112]. TYSZKA T., *Konflikty i strategie - niektóre zastosowania teori i gier*, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa 1978.
[113]. WIATR J. , *Socjologia wojska*, Wyd. MON, Warszawa 1982.
[114]. WIŚNIEWSKI E., *Metodyka wojskowych badań naukowych*, AON, Warszawa 1989.
[115]. WRÓBLEWSKI R., *Nauki obronne a bezpieczeństwo narodowe*, AON, Warszawa 1991.
[116]. *Wybrane metody optymalizacji decyzji*, MON, Warszawa 1969.
[117]. ZACHER L. W., *Globalne problemy współczesności*, UMCS, Lublin 1992.
[118]. ZACHER L. W., *Społeczeństwo a ryzyko: multidyscyplinarne studia o człowieku i społeczeństwie w sytuacjach niepewności i zagrożenia*, Centrum Badań nad Człowiekiem i Środowiskiem Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994.
[119]. ZAJĄC B., *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, Myśl Wojskowa, nr 2[571] 1994r.
[120]. ZIELIŃSKI B., *Krwawe Puzzle*, Wprost Nr 7, z dn 13.02.94r.
[121]. ZUBEK J., *Doktryny bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 1992.

Q. Wright. A Study of War.

Wykaz rysunków

		Strona
1.1.	Prawdopodobne spektrum konfliktów zbrojnych przełomu XX/XXI w.	7
1.2.	Miejsce konfliktu zbrojnego i wojny w zjawiskach konfliktowych	24
1.3.	Schemat przebiegu procesu badawczego	37-38
2.1.	Schemat modelowania	58
2.2.	Sekwencyjno-iteracyjny proces budowy, doskonalenia i weryfikacji modelu	58
2.3.	Rozwinięta sieć modeli do badania złożonego zjawiska konfliktu	59
2.4.	Zależność między liczbą uwzględnionych cech i relacji oraz zakresem pojęć a ścisłością pojęć i zależności używanych w charakterystyce obiektu systemowego	60
3.1.	Dynamika wzrostu średniej liczby konfliktów zbrojnych w świecie w okresach pięcioletnich w poszczególnych etapach lat 1900-1995	87
3.2.	Średnia liczba konfliktów zbrojnych w Europie w okresach pięcioletnich w poszczególnych etapach lat 1900-1995	88
3.3.	Dynamika zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 (wykres logarytmiczny)	90
3.3a.	Dynamika zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających na świecie i w Europie w latach 1946-1995 (wykres liniowy)	90
3.4.	Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich	92
3.5.	Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich	92
3.6.	Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w latach 1946-1995 w świecie w okresach pięcioletnich	95
3.7.	Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w latach 1946-1995 w Europie w okresach pięcioletnich	96

3.8. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1989-1995 99
3.9. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1989-1995 99
3.10. Odwrócenie trendu celów konfliktów zbrojnych na świecie 100
3.11. Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995; (II) - 1946-1989; (III) - 1990-1995..... 104
3.12. Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995; (II) - 1946-1989; (III) - 1990-1995..... 106
3.13. Częstość występowania przyczyn G-1 ÷ G-3 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 111
3.14. Częstość występowania przyczyn G-4 ÷ G-5 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 111
3.15. Częstość występowania przyczyn G-6 ÷ G-8 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 112
3.16. Częstość występowania przyczyn G-9 ÷ G-11 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 112
3.17. Częstość występowania przyczyn G-12÷G-13 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 113
3.18. Częstość występowania przyczyn G-14÷G-15 konfliktów zbrojnych na świecie w przedziałach pięcioletnich 113
3.19. Częstość występowania przyczyn G-1 ÷ G-4 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich 116
3.20. Częstość występowania przyczyn G-5 ÷ G-7 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich 116
3.21. Częstość występowania przyczyn G-8 ÷ G-11 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich 117
3.22. Częstość występowania przyczyn G-12÷G-13 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich 117
3.23. Częstość występowania przyczyn G-14÷G-15 konfliktów zbrojnych w Europie w przedziałach pięcioletnich 118
3.24. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) na świecie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995 121
3.25. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności (K) przyczyn (G) w Europie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995 121

3.26. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-1 ÷ K-5 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 127
3.27. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-6 ÷ K-8 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 127
3.28. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-9 ÷ K-12 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 128
3.29. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-13 ÷ K-15 w świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 128
3.30. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-1 ÷ K-5 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 131
3.31. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-6 ÷ K-9 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 131
3.32. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-10 ÷ K-12 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 132
3.33. Dynamika zmiany współczynnika konfliktogenności K-13 ÷ K-15 w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 132
3.34. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktoenności K-1 ÷ K-3 w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich 135
3.35. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktoenności K-4 ÷ K-6 w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich 135
3.36. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktoenności K-7 ÷ K-9 w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich 136
3.37. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktoenności K-10 ÷ K-12 w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich 136

3.38. Porównanie dynamiki zmiany współczynników konfliktoenności K-13 ÷ K-15 w konfliktach wybuchających w Europie i w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich 137
4.1. Elementy stosunków międzynarodowych 169
4.2. Typowe fazy rozwoju sytuacji od sprzeczności do rozwiązania konfliktu 197
4.3. Możliwy przebieg procesów w stosunkach międzynarodowych 199
4.4. Od zjawiska kryzysowego do wojny - schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej - wariant 204
4.5. Narastanie zagrożenia militarnego (wariant) 205
4.6. Fizyczna interpretacja stanu narastania zagrożenia 207
4.7. Idea metody badania zjawiska (zdarzenia, procesu) 210
4.8 Algorytm monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej 215-220

Wykaz tabel

		Strona
3.1.	Podstawowe typy wojen według I. Kendego	77
3.2.	Liczba konfliktów zbrojnych i wojen według różnych badaczy problemu	86
3.3.	Liczba wojen i ofiar w latach 1900 -1995	86
3.4.	Liczba konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w latach 1946-1995	89
3.5.	Liczba konfliktów zbrojnych wybuchających i toczących się na świecie i w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich	92
3.6.	Przyrosty liczby konfliktów toczących się Δ_t i wybuchających Δ_w	93
3.7.	Liczba konfliktów zbrojnych i wojen wybuchających w świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich - kryterium czasu trwania	95
3.8.	Regiony, ilość i cele wojen w latach 1989-1995	97
3.9.	Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych objętych badaniami	102
3.10.	Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w przedziałach lat: (I)1946-1995; (II)1946-1989; (III)1990-1995	105
3.11.	Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich	110
3.12.	Częstość (Ł) występowania przyczyny (G_i) konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich	115
3.13.	Liczba przyczyn (G_i) i wartość współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) konfliktów wybuchających na świecie i w Europie w poszczególnych okresach czasu: I - 1946-1995; II - 1946-1989; III - 1990-1995	120
3.14.	Krotność (Z) występowania przyczyny (G_i) w konfliktach zbrojnych wybuchających w świecie i zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich	125

3.15. Krotność (Z) występowania przyczyny (G_i) w konfliktach zbrojnych wybuchających w Europie i zmiana współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w latach 1946-1995 w przedziałach pięcioletnich 130
3.16. Zmiana wartości współczynników konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w konfliktach wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich w stosunku do konfliktów wybuchających na świecie 134
3.17. Wartość i charakter przebiegu współczynników konfliktogenności (K) na świecie i w Europie w latach 1986-1995 . 138
3.18. Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w przedziałach lat: (I) - 1946-1995, (II) -1946-1989, (III) - 1990-1995 140
3.19. Zmiana wartości współczynnika konfliktogenności (K) przyczyny (G_i) w kolejnych dekadach lat 1946-1995 141
3.20. Hierarchizacja przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych na świecie i w Europie w kolejnych dekadach lat 1946-1995 142
3.21. Procentowy udział konfliktów wybuchających w latach 1900-1995 w ogólnej liczbie konfliktów w poszczególnych regionach świata w latach 1946 - 1995 144
4.1. Rodzaje działań stymulujących rozwój sytuacji 203

ZAŁĄCZNIKI

Wykaz załączników

1. Przykładowe definicje konfliktu
2. Wzajemnie uzupełniające się teorie występowania konfliktów
3. Zależności między zmiennymi systemu narodowego a konfliktami międzynarodowymi
4. Zależności między zmiennymi związanymi z systemem międzynarodowym a konfliktami międzynarodowymi.
5. Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny w Afganistanie
6. Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny domowej w Gruzji
7. Zwiazki przyczynowo skutkowe wybuchu wojen w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz Krajinie

Załącznik 1.

Przykładowe definicje konfliktu

Lp.	Twórca definicji i rok ogłoszenia	Treść definicji	Zwolennicy definicji
1	2	3	4
1	W. Sumner (1906)	Konflikt i współdziałanie występują we wszystkich społeczeństwach nierozłącznie i dopiero wspólnie tworzą oblicze społeczeństwa. Relacje koleżeństwa i pokoju we własnej grupie oraz relacje nienawiści i wojny z innymi grupami są wzajemnie powiązane.	
2	Ch. Cooley (1909)	Konflikt jest życiem społeczeństwa, a postęp rodzi się z walki, w której jednostka, klasa lub instytucja starają się zneutralizować swoją własną koncepcję dobra. Konflikt pełni przede wszystkim pozytywne funkcje społeczne przyczyniając się do rozwoju, twórczości i innowacji	
3	P. Sorokin (1928)	Konflikt jest immanentną cechą wszystkich struktur społecznych , nie noże istnieć społeczeństwo pozbawione konfliktów. Konflikt sprzeczność i walka, od niepamiętnych czasów był fundamentalnym prawem przyrody, życia i ludzkiej egzystencji, a także źródłem wszelkiej zmiany i postępu.	
4	Tadeusz Kotarbiński (1938)	Konflikt z punktu widzenia prakseologicznego jest kooperacją negatywną, odnoszącą się do pary przeciwników - jednostek.	
5	Jassie Bernard (1951)	Konflikt między grupami istnieje, gdy występuje podstawowa niezgodność ich wartości, celów, interesów itp., tak, że jeśli jedna grupa dostanie to, co chce, inna grupa nie może dostać tego, czego chce z kolei inna.	
6	Levis Coser (1956)	Konflikt jest walką ludzi reprezentujących odmienne wartości lub walkę o dostęp do statusu, władzy bądź ograniczonych dóbr, w której to walce celem pozostających w konflikcie stron jest nie tylko osiągnięcie pożądanych wartości, lecz też zneutralizowanie, ograniczenie lub wyeliminowanie przeciwnika.	M. Deutsch, J. Pen, J. Szczepański, J. Mucha, J. Sztumski

1	2	3	4
7	Ralph Dahrendorf (1959)	Termin konflikt używany jest do oznaczenia kontestacji, konkurencji, sporów jak również dla oznaczenia otwartych walk między siłami społecznymi. Wszelkie relacje między zbiorami jednostek, w których istnieje niezgodność i zróżnicowanie celów (...) są w tym rozumieniu relacjami konfliktu. Konflikt może wystąpić w formie wojny domowej, debaty parlamentarnej, strajku oraz ściśle uregulowanych negocjacji.	M. Raymond, R. Snyder
8	Kenneth Boulding (1962)	Konflikt może być zdefiniowany jako sytuacja współzawodnictwa, w której strony mają świadomość niezgodności potencjalnych przyszłych pozycji i pragną zająć takie pozycje, które niezgodne są z życzeniami drugiej strony.	V. Aubert, K. Singer, W. Wesołowski
9	Johan Galtung (1965)	System działania znajduje się w konflikcie, jeżeli w systemie pojawią się dwa lub więcej sprzeczne stany celów.	J. Bernard, Q. Wright, J. Wiatr, T. Pszczółkowski
10	Clinton Fink (1968)	Konflikt jest to każda sytuacja społeczna lub proces, w którym dwie lub więcej społeczne całości połączone są przynajmniej jedną formą antagonistycznych psychicznych związków lub jedną przynajmniej antagonistyczną interakcją.	
11	Percy Cohen (1968)	Konflikt społeczny istnieje tam, gdzie cele jednej grupy są osiągane w ten sposób, że uniemożliwiają innym grupom realizację ich celów.	
12	W. Copri (1983)	Konflikt jest interakcją pomiędzy dwoma stronami opartą przede wszystkim na stosowaniu wobec siebie nawzajem negatywnych sankcji (kar). Aby zaistniał otwarty konflikt obie strony muszą uciec się do użycia wzajemnie niekorzystnych sankcji. Jeżeli jedna ze stron stawia żądania wobec drugiej strony i nie spotyka sie z oporem, nie ma konfliktu.	Quincy Wright, Allan Beals, Bernard Siegel, Robin Williams, Narcyz Klatka

Załącznik 2.

Wzajemnie uzupełniające się teorie występowania konfliktów

Nazwa teorii	Przedstawiciele teorii	Podstawowe założenia	Uwagi
1	2	3	4
Biologiczna	**Vaccaro, Navikow, Ratzehhofer, Gumplowicz**	**Człowiek jako istota żywa, aby zapewnić sobie byt musi eliminować inne słabsze istoty żywe.**	**Przecenia instynkty, nie docenia sfery intelektualnej człowieka.**
Przeludnienia	**Malthus, Vogt, Pearson, Harysow, Bouhoul**	**Lawinowy przyrost naturalny i nadmierna ilość ludzi na danym obszarze powoduje głód, migrację, zaburzenia wewnętrzne funkcjonowania państwa, co w konsekwencji prowadzi do wojny.**	**Nie w pełni uzasadniona bo wojny nie toczą się tylko wyłącznie w przeludnionych obszarach naszego globu.**
Ras	**Spencer, Nietzsche, Chamberlein, Morgan**	**Istnieją rasy wyższe, bardziej eksponowane, które mają prawo do panowania nad niższymi.** ***Istota rasy nie leży w biologii, lecz w grupach kulturowych, a konflikty powstają na tle obiektywnych przeciwstawnych potrzeb tych grup (Gumplowicz).***	**Nie do przyjęcia ze względów moralnych. Teorię tą wykorzystywał faszyzm do zagłady Słowian, Cyganów i Żydów.**
Psychologiczna	**Rachman, Beerman**	**Wojny biorą początek w tkwiących w psychice człowieka instynktach rywalizacji i agresji. rodzą sie w umysłach ludzi. Instynktów tych nie da się wykorzenić. Rozładowują się one przez walkę.**	**Potwierdza zachowania patologiczne, zwraca uwagę na niebezpieczeństwo rozbudzania zachowań agresywnych i upowszechniania form przemocy (skrajny nacjonalizm).**
Socjologiczna		**W każdym społeczeństwie występują sprzeczności na tle nierówności ekonomicznych, uznawania za nadrzędne różnych wartości nietolerancji, prowadzących do dezintegracji spolecznej, rozpadu więzi psychospołecznych, napięć i konfliktów w tym również zbrojnych. Ostre konflikty społeczne występują gdy po stadium dłuższego rozwoju następuje okres krótkiego regresu.**	

1	2	3	4
Etyczna	Spengler, Bouhoul, Mussolini	Wojna jest największym świętem, trwały pokój prowadzi do zastoju, chorób moralnych społeczeństw i zagłady narodów. Jedynie wojna prowadzi do najwyższego napięcia energii ludzkiej i nadaje cechę szlachetności narodom, które mają odwagę ją podjąć. * Por. W. Sikorski, Przyszła wojna, Warszawa 1934, s. 14.	Mieszczący się w tej teorii "faszyzm" nie wierzy w możliwość ani użyteczność wiecznego pokoju. Odrzuca "pacyfizm", który jest ucieczką przed walką i bojaźnią przed ofiarą*
Geopolityczna	Haushofer, Mac Kinder, adm. Mahon	W świecie występują regiony szczególnie narażone na przemoc zbrojną, na walkę o przestrzeń życiową, która jest podstawowym prawem natury i ludzkości. Są to rejony znajdujące się "na styku" różniących się kulturowo, cywilizacyjnie i ekonomicznie narodów.	Historyczne badania polemologów potwierdzają istnienie tzw. "frontów agresywności". Również obecnie istnieją rejony, w których konflikty są częstsze niż w innych.
Ekonomiczna		Przyczyną wybuchów konfliktów są: - korzyści materialne; - podporządkowanie sobie innych narodów jako taniej siły roboczej; - obszarów jako rynków zbytu lub źródeł surowców. Współcześnie na tym tle mogą wybuchać konflikty mające na celu narzucenie korzystnych systemów ekonomicznych, bądź wyeliminowanie nieefektywnych.	Konflikty na tym tle często usprawiedliwiane są względami prawnymi, religijnymi i moralnymi
Ideologiczna		Przyczyną wybuchu konfliktów są różnice ideologiczne i ustrojowe. Wojny mogą wybuchać zwłaszcza przy rozszerzaniu stref wpływów wrogich ideologii.	

Załącznik 3.

Zależności między zmiennymi systemu narodowego a konfliktami międzynarodowymi

Badacz / Badane lata	Obszar zainteresowań	Teza (Wnioski)
1	2	3
R.J. Rummel 1816 - 1980	Rozwój ekonomiczny i wielkość państwa, a wskaźniki zachowań konfliktowych [1]	Wystepuje słaba pozytywna korelacja: - państwa duże (populacja, liczba żołnierzy) - często odwołują się do protestów i oskarżeń, wydalenia dyplomatów i ruchów wojsk; - państwa rozwinięte - najczęściej stosują sankcje wobec dyplomatów; - państwa słabo rozwinięte - mają tendencję do zrywania stosunków dyplomatycznych.
M. Haas 1900 - 1960		Kraje bogate i uprzemysłowione częściej manifestują zachowania konfliktowe Kraje najbardziej i najsłabiej rozwinięte najczęściej odwołują sie do konfliktów zewnętrznych.
M. Small J.D. Singer 1816 - 1980		Większość międzynarodowych wojen była prowadzona przez wielkie mocarstwa. Są one skłonne walczyć częściej w celu utrzymania swojej pozycji, lub je osiągnięcia.
R. Väyrynen 1816 - 1980		Nagły i szybki rozwój ekonomiczny jest czynnikiem sprzyjającym wybuchowi wojny. Żadna wielka wojna w ciągu ostatnich 200 lat nie wybuchła w fazie depresji ekonomicznej.
M. Screin	Rozwój ekonomiczny i wielkość państwa, a wskaźniki zachowań konfliktowych [1] państw Wspólnoty Brytyjskiej	Wyniki przeciwne do ustaleń Rummela. Występuje silna pozytywna korelacja między wysokim poziomem rozwoju kraju, a jego zachowaniem kooperacyjnym.
S. A. Bremer 1816 - 1980	Posiadanie siły i prawdopodobieństo jej użycia	Agregacja możliwości państw jest pozytywnie związana z częstością i rozpoczynaniem wojen. Silniejsze państwa prowadzą poważniejsze wojny niż słabsze. Możliwości państw nie wpływaja na czas trwania wojny i jej intensywność.

1	2	3
P. A. Anderson T. J. McKeown 1816 - 1980	Siła militarna państwa a konflikty międzynarodowe	Zmiany w militarnej równowadze między państwami są ściślej związane z inicjowaniem wojny niż inne zmiany. Państwa akumulujące militarne możliwości wolniej niż rosna ich aspiracje częściej biorą udział w wojnach aniżeli państwa które akumulują możliwości zgodnie z wyrażanymi aspiracjami.
Q. Wright 1480 - 1941		Istnieje silna korelacja między siłą militarną państwa a jego agresywnością.
I i R. Feierabend		Istnieje pozytywna korelacja między "przygotowaniami militarnymi" a konfliktami międzynarodowymi dla państw wysoko rozwiniętych.
N. Chourci R. C. North 1870 - 1914		Istniała silna korelacja między wysokością budżetów militarnych a konfliktami miedzynarodowymi dla członków Ententy i Trójprzymierza w latach 1870 1914.
S. Toval 1960 - 1965		Niewielkie możliwości militarne Somalii i Maroka były powodem zahamowania eskalacji konfliktów prowadzonych przez te kraje w latach sześćdziesiątych.
J. N. Rosenau	System polityczny a konflikty międzynarodowe	Pluralistyczne rządy poddawane są kontroli narodu i napotykają więcej ograniczeń w formułowaniu swojej polityki zagranicznej niż systemy totalitarne posiadające możliwość wyboru polityki konfliktowej.
R. J. Rummel 1976 - 1980		Istnieje negatywna korelacja między wewnętrzną ekonomiczno-polityczną wolnością państwa a jego skłonnością do odwoływania się do pomocy o charakterze międzynarodowym. Mniej demokratyczny rząd jest bardziej sklonny zabijać własnych obywateli niezależnie od jakiejkolwiek zewnętrznej lub wewnętrznej wojny.
M.W. Doyle		Aczkolwiek demokracje nie są mniej skłonne do prowadzenia wojny niż inne ustroje, to pokój zawsze jest między nimi częstszym zjawiskiem.
D. Hume 1816 - 1980		Demokracje mogą byc równie skłonne do prowadzenia wojny jak autokracje.

1	2	3
M. Small, J. D. Singer 1816 - 1965	System polityczny a konflikty międzynarodowe	Demokracje są równie skłonne do rozpoczynania wojny jak państwa demokratyczne. Wojny z udziałem państw demokratycznych są dłuższe niż średni czas trwania wojny. Charakteryzuja sie one większą liczbą zabitych.
P. Sorokin 1100 - 1937	Konflikty wewnętrzne a konflikty międzynarodowe	Brak korelacji między zaburzeniami wewnętrznymi a konfliktami międzynarodowymi.
R. J. Rummel[2] 1955- 1957		Państwa charakteryzujące się wysokim poziomem konfliktu wewnętrznego nie przejawiają skłonności do zewnętrznych zachowań konfliktowych. Jedynie dla Argentyny i Indii występuje pozytywna korelacja.
Z. Brzeziński, P. Huntington	Zmienne kulturowe a konflikty międzynarodowe	Dominacja ideologii nad interesem narodowym może stanowić przyczynę konfliktu.
Q. Wright 1480 - 1941		Im poziom uczuć narodowych wyższy, tym większe niebezpieczeństwo zaangażowania państwa w wojnę.
F. Richardson 1820 - 1949		Duch rewanżyzmu jako aspekt kultury narodowej, stanowił istotny czynnik wojen w latach 1820 - 1945.
R. J. Rummel 1976 - 1980		Istnieje bardzo słaba korelacja między wartościami narodowymi i zachowaniami konfliktowymi państwa.

1 - za wskaźniki zachowań konfliktowych przyjęto: noty protestacyjne, oskarżenia, zerwania stosunków dyplomatycznych, wydalenia dyplomatów, demonstracje siły, blokady militarne, przemieszczenia wojsk, wojny;

2 - za wskaźniki wewnęrznych konfliktów przyjeto: zabójstwa, zamieszki, czystki, a za wskaźniki zewnętrzne sankcje, wydalenia, ruchy oddziałów wojskowych, groźby użycia siły itp.

Załącznik 4.

Zależności między zmiennymi związanymi z systemem międzynarodowym a konfliktami międzynarodowymi.

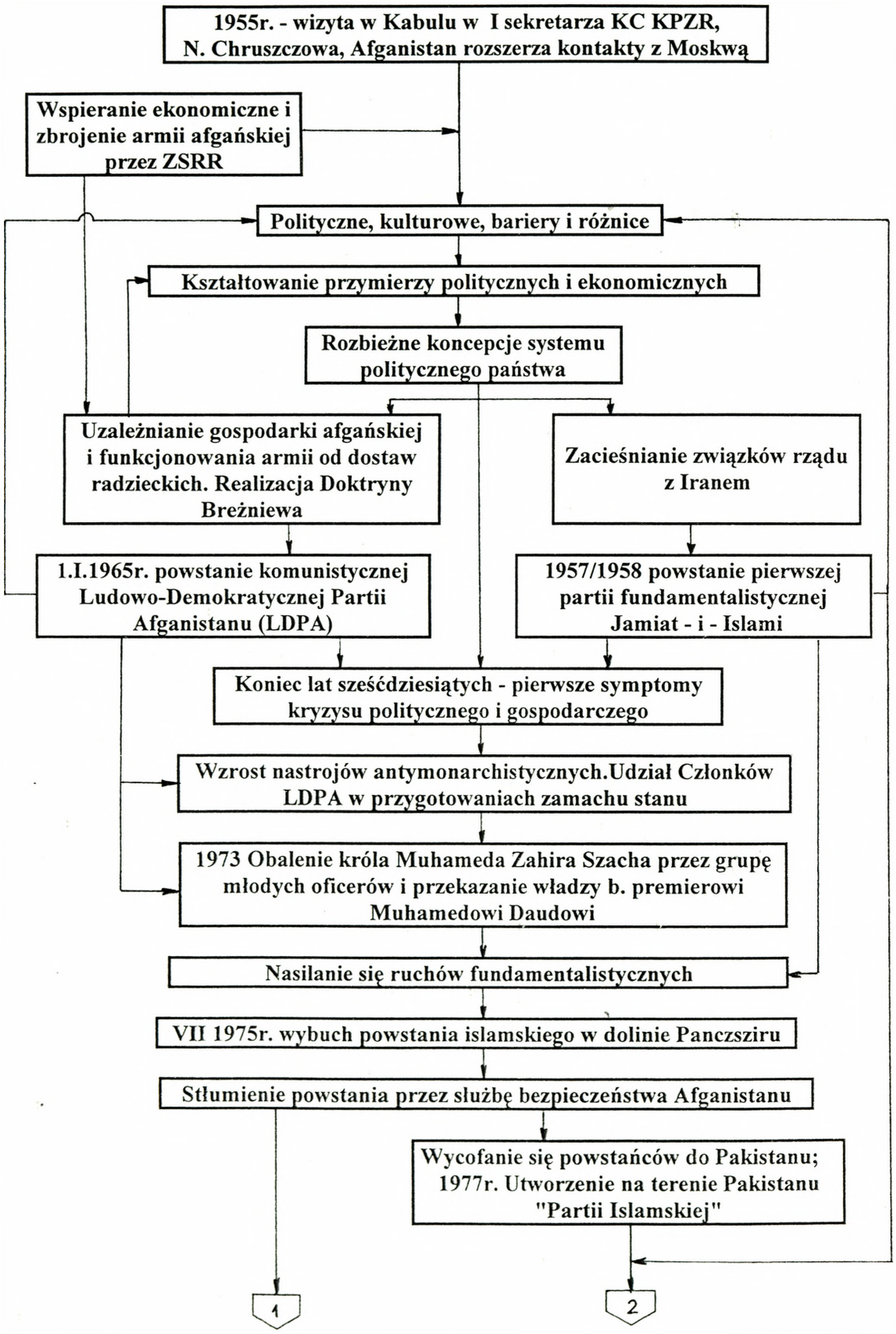
Badacz / Badane lata	Obszar zainteresowań	Teza (Wnioski)
1	2	3
J. D. Singer, S. A Bremer, J. Stuckey 1816 - 1980	Struktura rozkładu sił w systemie międzynarodowym a konflikty międzynarodowe[1]	System równowagi sił wiązał się z większymi wojnami XX wieku. Ani system równowagi siły, ani system przewagi siły nie rodzą lub nie zapobiegają wojnom. Jeśli wojna wybuchła rozkład siły wywiera wpływ na jej rodzaj.
J. S. Levy 1495 - 1975		Strukturalny rozkład sił wiąże się z typem wojny.
K. Waltz		Okresy dwubiegunowego rozkładu sił są bardziej stabilne, niż okresy wielobiegunowości w rozkładzie sił w systemie. Okresy jednobiegunowej dominacji są bardziej niestabilne i charakteryzują się największymi i najdłużej trwającymi wojnami. W okresach jednobiegunowej dominacji toczy się najwięcej hegemonicznych wojen. Okresy wielobiegunowego rozkładu siły wiążą się z ekstremalnie ciężkimi wojnami.
T. Holsti		Im różnica w sile jest mniejsza tym wojna jest dłższa i intensywniejsza. Ryzyk wybuchu wojny jest największe dla państw znajdujących się w sytuacji równości lub dochodzenia do równości.
Ch, W. Ostrom F. W. Hoole 1815 - 1945	Agregacja aliansów międzynarodowych a konflikty międzynarodowe	W krótkim czasie po utworzeniu aliansu istnieje największe niebezpieczeństwo wybuchu wojny, natomiast od 4 do 12 lat po tym fakcie niebezpieczeństwo takie nie istnieje. Po 12 latach występuje nowa sytuacja, w której stare alianse nie mają znaczenia w kwestiach wojny i pokoju.
J. S. Levy XVI - XVIII w i 1816 - 1965		Alianse nie zapobiegają wojnie, ani nie przyczyniają się do pokoju. Konsekwencją aliansów jest rozszerzanie się wojny po jej wybuchu.

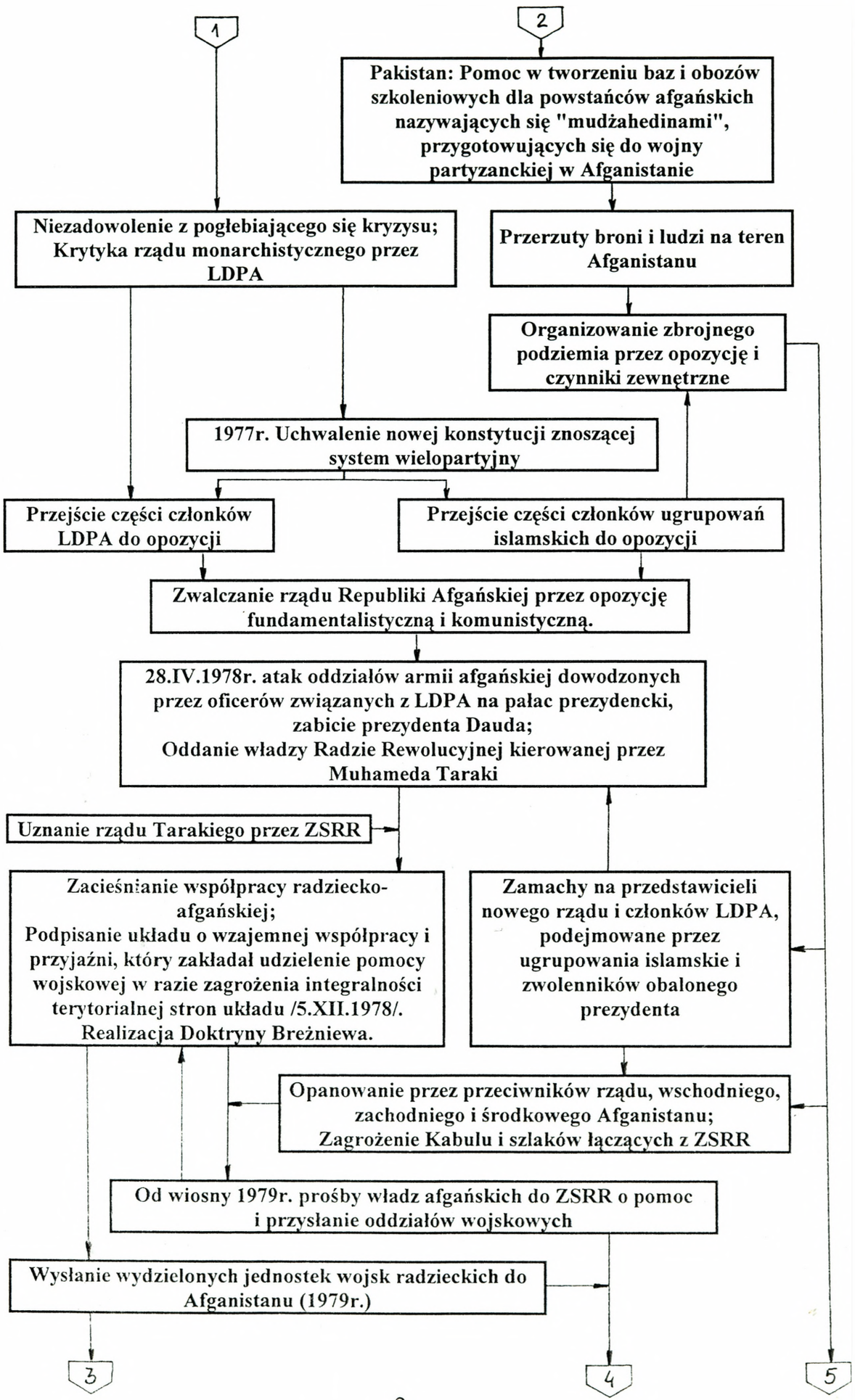
1	2	3
R. Siverson, J. King 1816 - 1965	Agregacja aliansów międzynarodowych a konflikty międzynarodowe	Kiedy wybucha wojna między państwami posiadającymi alianse z państwani niezaangażowanymi w wojnę, te ostatnie są skłonne do wzięcia w niej udziału. Alianse działają na zasadzie "zarażania" rozprzestrzeniając wojnę.
Y. Yamamoto, S. A. Bremer 1816 - 1965		Jeśli jakiekolwiek państwo interweniuje w wojnę, wzrasta prawdopodobieństwo interwencji innych państw; jeśli pozostaje neutralne, wzrasta prawdopodobieństwo pozostania neutralnymi przez inne państwa.
E. Weede	Sąsiedztwo geograficzne a konflikty międzynarodowe	Państwa pozbawione sąsiedztwa geograficznego innych państw angażują się rzadziej w konflikty niż państwa sąsiadujące z wieloma innymi.
Q. Wright 1800 - 1941		Granice geograficzne oddzielające państwa różniące sie systemem ekonomicznym są często terenem konflktów zbrojnych. Stabilność międzynarodowa jest trwalsza, kiedy państwa heterogeniczne są oddzielone.
F. Richardson 1820 - 1949		Liczba konfliktów jest proporcjonalna do liczby wspólnych granic jakie państwo posiada ze swoimi sąsiadami.
R. J. Rummel 1955		Nie ma pozytywnej korelacji między sąsiedztwem a konfliktami międzynarodowymi.
M. Wallace 1916 - 1965	Wyścig zbrojeń a konflikty międzynarodowe	Wyścig zbrojeń jest kłuczowym czynnikiem wpływającym na sposób rozwiązywania sporów międzynarodowych, skłaniającym do zastosowania przemocy.

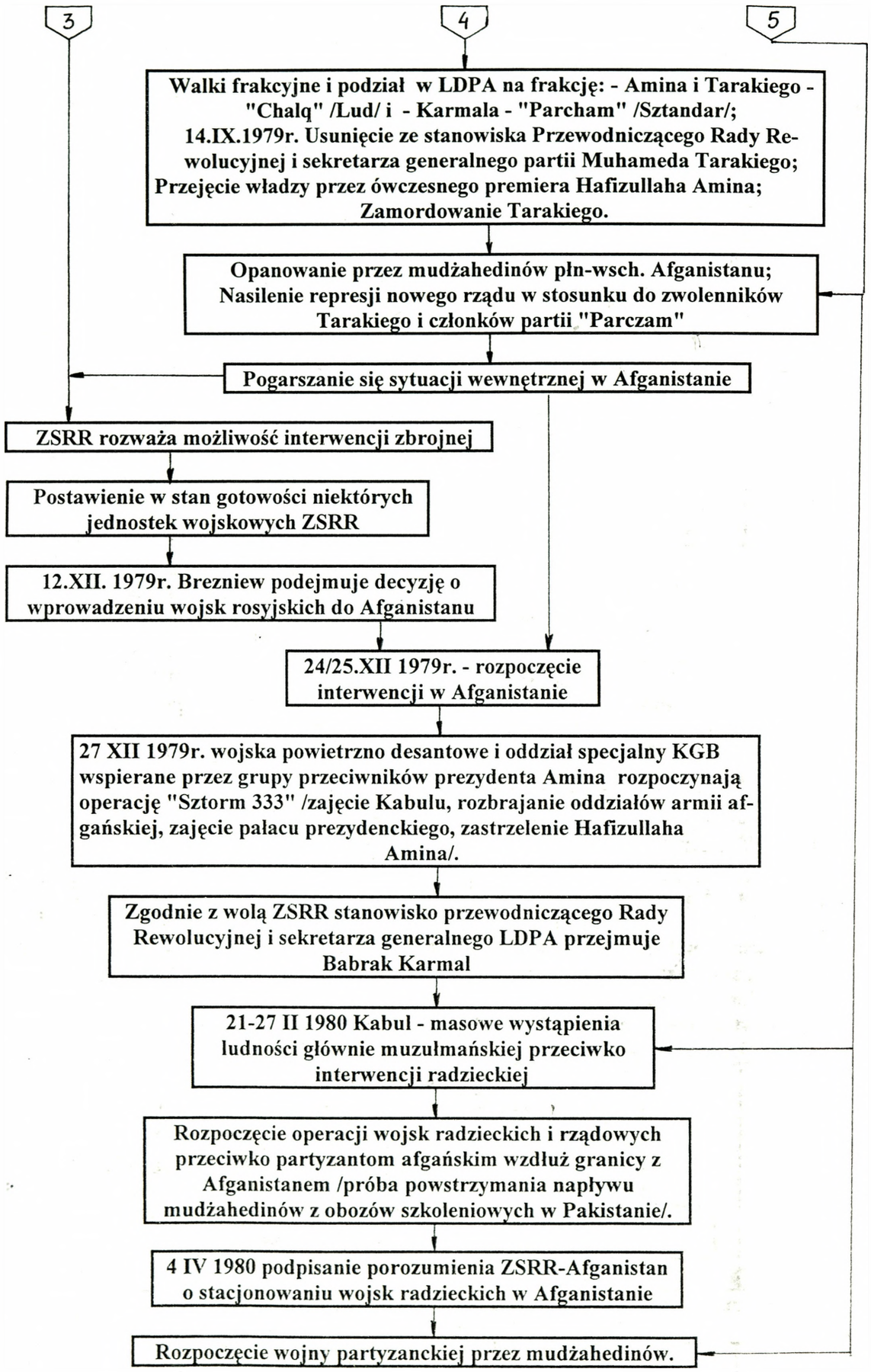
1 - zmienna zależną w badaniach stanowił czas trwania wojny i liczba biorących w niej udział państw.

Załącznik 5.

Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny w Afganistanie

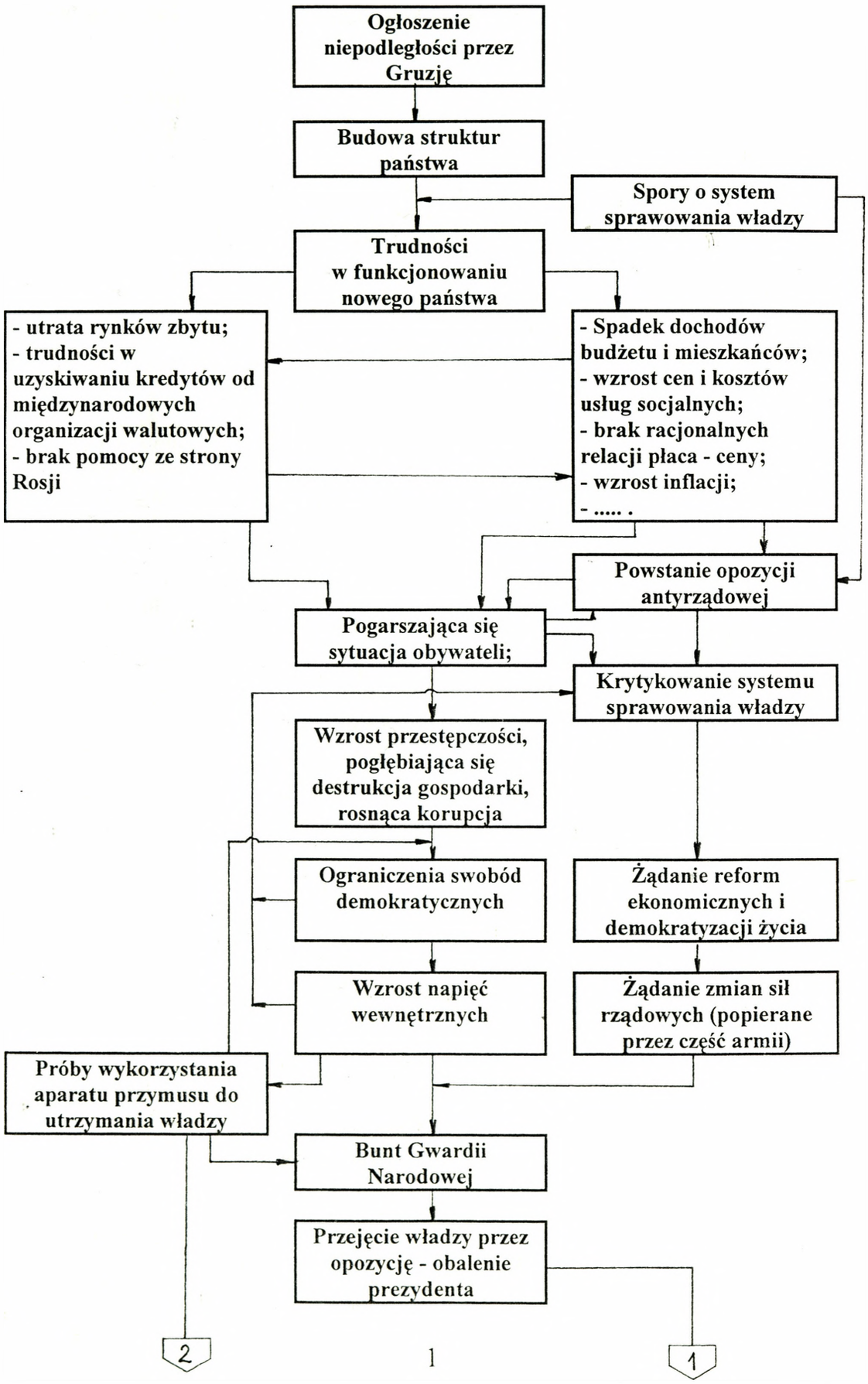

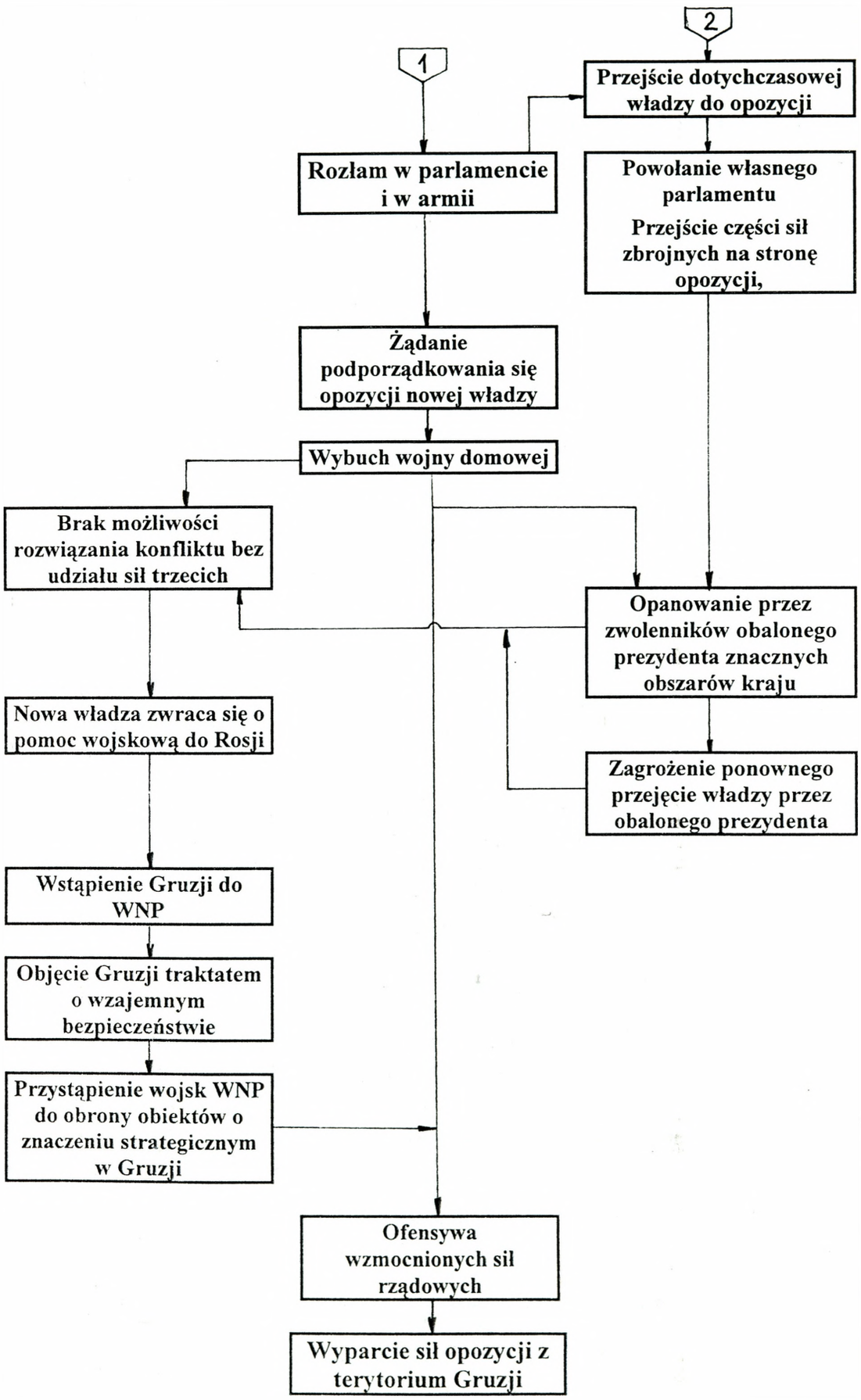

1
2
Pakistan: Pomoc w tworzeniu baz i obozów szkoleniowych dla powstańców afgańskich nazywających się "mudżahedinami", przygotowujących się do wojny partyzanckiej w Afganistanie
Niezadowolenie z pogłebiającego się kryzysu; Krytyka rządu monarchistycznego przez LDPA
Przerzuty broni i ludzi na teren Afganistanu
Organizowanie zbrojnego podziemia przez opozycję i czynniki zewnętrzne
1977r. Uchwalenie nowej konstytucji znoszącej system wielopartyjny
Przejście części członków LDPA do opozycji
Przejście części członków ugrupowań islamskich do opozycji
Zwalczanie rządu Republiki Afgańskiej przez opozycję fundamentalistyczną i komunistyczną.
28.IV.1978r. atak oddziałów armii afgańskiej dowodzonych przez oficerów związanych z LDPA na pałac prezydencki, zabicie prezydenta Dauda;
Oddanie władzy Radzie Rewolucyjnej kierowanej przez Muhameda Taraki
Uznanie rządu Tarakiego przez ZSRR
Zacieśnianie współpracy radziecko-afgańskiej;
Podpisanie układu o wzajemnej współpracy i przyjaźni, który zakładał udzielenie pomocy wojskowej w razie zagrożenia integralności terytorialnej stron układu /5.XII.1978/.
Realizacja Doktryny Breżniewa.
Zamachy na przedstawicieli nowego rządu i członków LDPA, podejmowane przez ugrupowania islamskie i zwolenników obalonego prezydenta
Opanowanie przez przeciwników rządu, wschodniego, zachodniego i środkowego Afganistanu;
Zagrożenie Kabulu i szlaków łączących z ZSRR
Od wiosny 1979r. prośby władz afgańskich do ZSRR o pomoc i przysłanie oddziałów wojskowych
Wysłanie wydzielonych jednostek wojsk radzieckich do Afganistanu (1979r.)
3
4
5

3
4
5
Walki frakcyjne i podział w LDPA na frakcję: - Amina i Tarakiego - "Chalq" /Lud/ i - Karmala - "Parcham" /Sztandar/; 14.IX.1979r. Usunięcie ze stanowiska Przewodniczącego Rady Rewolucyjnej i sekretarza generalnego partii Muhameda Tarakiego; Przejęcie władzy przez ówczesnego premiera Hafizullaha Amina; Zamordowanie Tarakiego.
Opanowanie przez mudżahedinów płn-wsch. Afganistanu; Nasilenie represji nowego rządu w stosunku do zwolenników Tarakiego i członków partii "Parczam"
Pogarszanie się sytuacji wewnętrznej w Afganistanie
ZSRR rozważa możliwość interwencji zbrojnej
Postawienie w stan gotowości niektórych jednostek wojskowych ZSRR
12.XII. 1979r. Brezniew podejmuje decyzję o wprowadzeniu wojsk rosyjskich do Afganistanu
24/25.XII 1979r. - rozpoczęcie interwencji w Afganistanie
27 XII 1979r. wojska powietrzno desantowe i oddział specjalny KGB wspierane przez grupy przeciwników prezydenta Amina rozpoczynają operację "Sztorm 333" /zajęcie Kabulu, rozbrajanie oddziałów armii afgańskiej, zajęcie pałacu prezydenckiego, zastrzelenie Hafizullaha Amina/.
Zgodnie z wolą ZSRR stanowisko przewodniczącego Rady Rewolucyjnej i sekretarza generalnego LDPA przejmuje Babrak Karmal
21-27 II 1980 Kabul - masowe wystąpienia ludności głównie muzułmańskiej przeciwko interwencji radzieckiej
Rozpoczęcie operacji wojsk radzieckich i rządowych przeciwko partyzantom afgańskim wzdłuż granicy z Afganistanem /próba powstrzymania napływu mudżahedinów z obozów szkoleniowych w Pakistanie/.
4 IV 1980 podpisanie porozumienia ZSRR-Afganistan o stacjonowaniu wojsk radzieckich w Afganistanie
Rozpoczęcie wojny partyzanckiej przez mudżahedinów.

Załącznik 6.

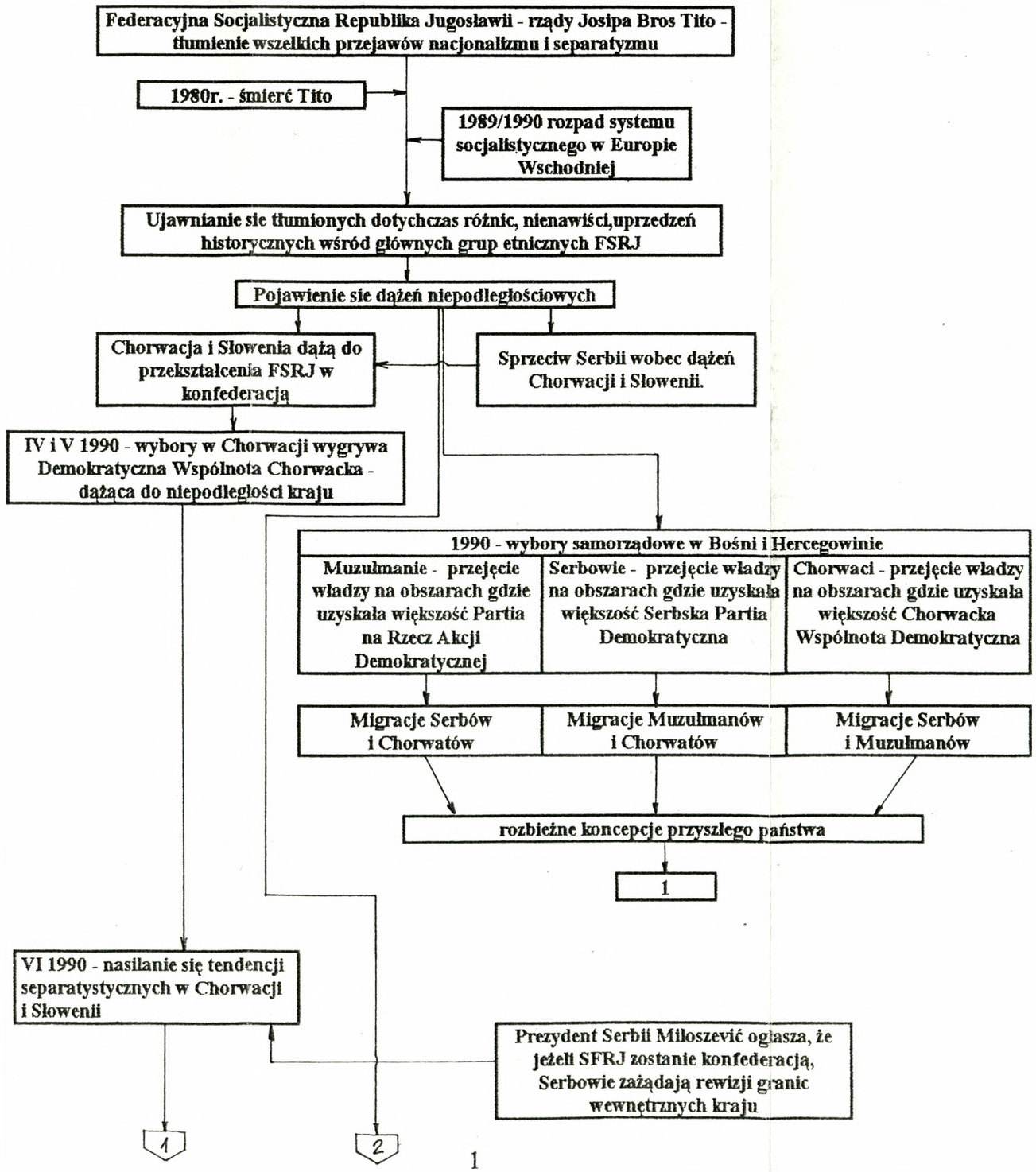
Związki przyczynowo-skutkowe wybuchu wojny domowej w Gruzji

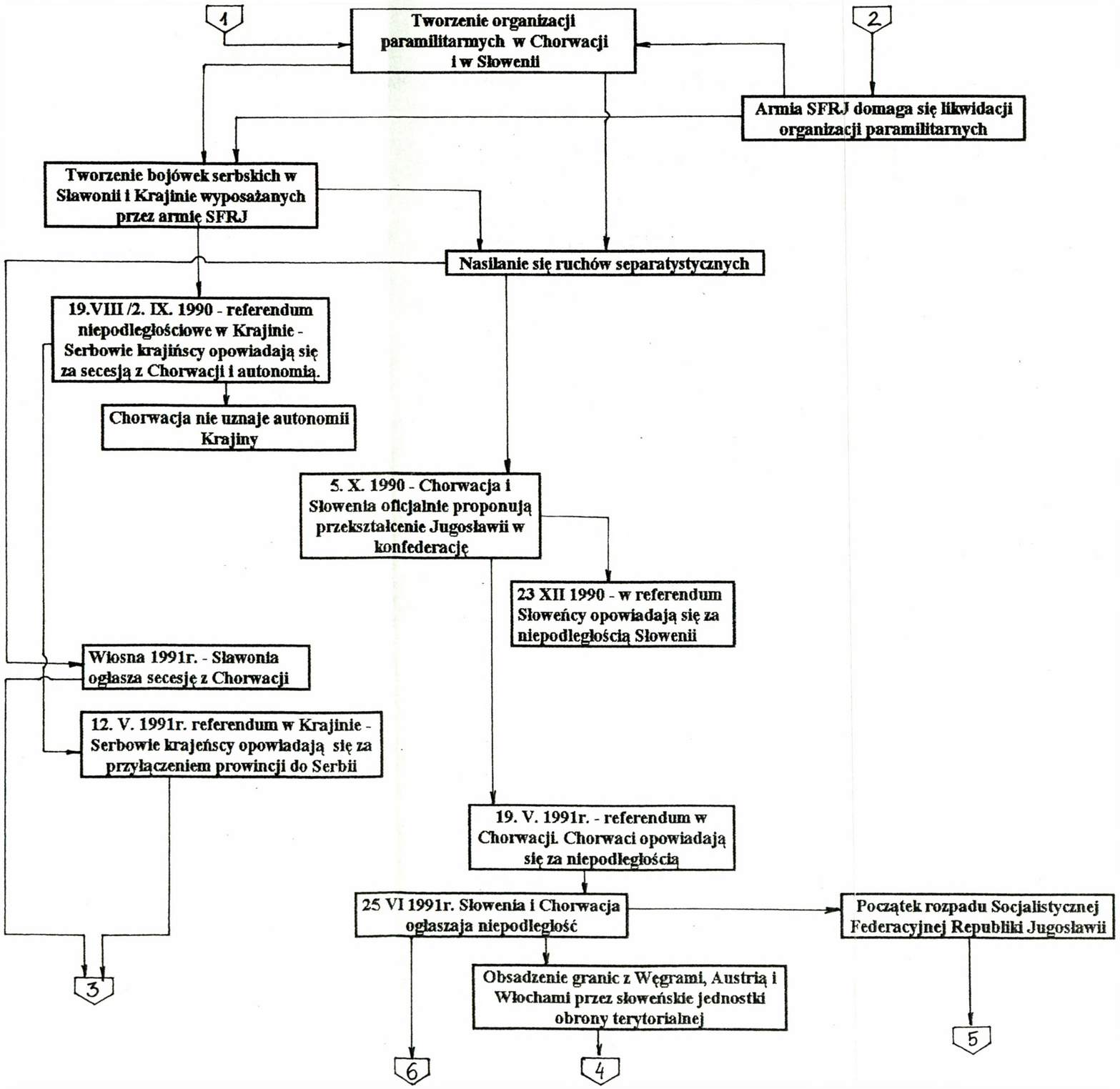

2
1
Przejście dotychczasowej władzy do opozycji
Rozłam w parlamencie i w armii
Powołanie własnego parlamentu
Przejście części sił zbrojnych na stronę opozycji,
Żądanie podporządkowania się opozycji nowej władzy
Wybuch wojny domowej
Brak możliwości rozwiązania konfliktu bez udziału sił trzecich
Opanowanie przez zwolenników obalonego prezydenta znacznych obszarów kraju
Nowa władza zwraca się o pomoc wojskową do Rosji
Zagrożenie ponownego przejęcie władzy przez obalonego prezydenta
Wstąpienie Gruzji do WNP
Objęcie Gruzji traktatem o wzajemnym bezpieczeństwie
Przystąpienie wojsk WNP do obrony obiektów o znaczeniu strategicznym w Gruzji
Ofensywa wzmocnionych sił rządowych
Wyparcie sił opozycji z terytorium Gruzji

Załącznik 7

Zwiazki przyczynowo skutkowe wybuchu wojen w Słoweni, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz Krajinie

1
Tworzenie organizacji paramilitarmych w Chorwacji i w Słowenii
2
Armia SFRJ domaga się likwidacji organizacji paramilitarnych
Tworzenie bojówek serbskich w Slawonii i Krajinie wyposażanych przez armię SFRJ
Nasilanie się ruchów separatystycznych
19.VIII /2. IX. 1990 - referendum niepodległościowe w Krajinie - Serbowie krajińscy opowiadają się za secesją z Chorwacji i autonomią.
Chorwacja nie uznaje autonomii Krajiny
5. X. 1990 - Chorwacja i Słowenia oficjalnie proponują przekształcenie Jugosławii w konfederację
23 XII 1990 - w referendum Słoweńcy opowiadają się za niepodległością Słowenii
Wiosna 1991r. - Slawonia ogłasza secesję z Chorwacji
12. V. 1991r. referendum w Krajinie - Serbowie krajeńscy opowiadają się za przyłączeniem prowincji do Serbii
19. V. 1991r. - referendum w Chorwacji. Chorwaci opowiadają się za niepodległością
25 VI 1991r. Słowenia i Chorwacja ogłaszaja niepodległość
Początek rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii
Obsadzenie granic z Węgrami, Austrią i Włochami przez słoweńskie jednostki obrony terytorialnej
3
6
4
5

4

27 VI 1991 wkroczenie armii SFRJ do Słowenii i ataki wojsk tam stacjonujących na słoweńskie siły obrony terytorialnej.

Wybuch wojny w Słowenii

5

3

6

Dezercje Chorwatów z armii SFRJ i wstępowanie do tworzącej się chorwackiej armii

3 VII 1991 podpisanie rozejmu

Zakupy broni lekkiej w Singapurze i Argentynie

3 VII 1991 - Serbowie z Krajiny i Slawonii rozpoczynają walki w Chorwacji, dążąc do rozszerzenia swoich terytoriów

5 VII 1991r. - EWG wprowadza embargo na handel bronią z krajami b. SFRJ.

15 VII 1991r. wybuch otwartej wojny w Chorwacji

19 VII 1991r. wycofanie armii federalnej ze Słowenii i skierowanie wojsk do Chorwacji

5IX1991r. - Nałożenie embarga ONZ na broń dla b. Jugosławii

Uchwalenie nowej chorwackiej konstytucji, określenie Serbów jako mniejszości, pozbawienie ich dotychczasowych praw

1X1991 - ofensywa armii federalnej we wsch. Chorwacji

Wyparcie Chorwatów z większości terenów Krajiny i Slawonii przez Serbów

8

19XI1991 Serbowie chorwaccy proklamują powstanie Serbskiej Republiki Krajiny

IX 1991r. Chorwaci atakują garnizony armii federalnej stacjonującej na terenie republiki

Zdobycie znacznej części uzbrojenia na wypieranych oddziałach armii federalnej

7

9

7

Powstanie chorwackiej marynarki wojennej.
Rozszerzenie i zintensyfikowanie walk w Chorwacji

9

1

Suwerenność republiki w ramach luźnej federacji

Bośnia powinna pozostać w Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii

Niepodległa republika lub suwerenna Bośnia w konfederacji z ówczesną Jugosławią (SFRJ)

Przywódcy Serbów bośniackich wykorzystując środki masowego przekazu znajdujące się na terenach gdzie stanowią większość nawolują do czystek etnicznych

II 1992 - 3 główne ww. partie w B i H ogłaszają uzgodnienie mapy etnicznego podziału Bośni na 7 regionów /po 2 dla Muzułmanów i Chorwatów i 3 dla Serbów/

4III1992r. - pierwsze walki wewnętrzne w B i H w rejonie Mostaru

29 II - 1 III1992 - referendum niepodległościowe

Muzułmanie - opowiadają sie za niepodległością BiH

Serbowie - bojkot - nie wyrazili zgody na zostanie mniejszością narodową

Chorwaci- opowiadają sie za niepodległością BiH

Prezydentem niepodległej B i H zostaje muzułmanin Alija Izetbegowić

III 1992 Austria - tajne rozmowy pomiędzy przywódcami chorwackimi z Bośni oraz Chorwacji z przywódcami serbskimi z Bośni oraz Serbii o podziale B i H.

Bośniaccy Serbowie na kontrolowanych przez siebie terenach tworzą oddziały "serbskiej milicji"

21 III 1992r. - ONZ podejmuje decyzję o wysłaniu sił pokojowych (UNPROFOR) do B i H

8

Rozwinięcie wojsk b.SFRJ w tzw. strefach strategicznych -przekazanie ok. 80% zmagazynowanego na terytorium BiH uzbrojenia wojsk OT (ok.450 tys. sztuk broni strzeleckiej) "nowej milicji serbskiej"

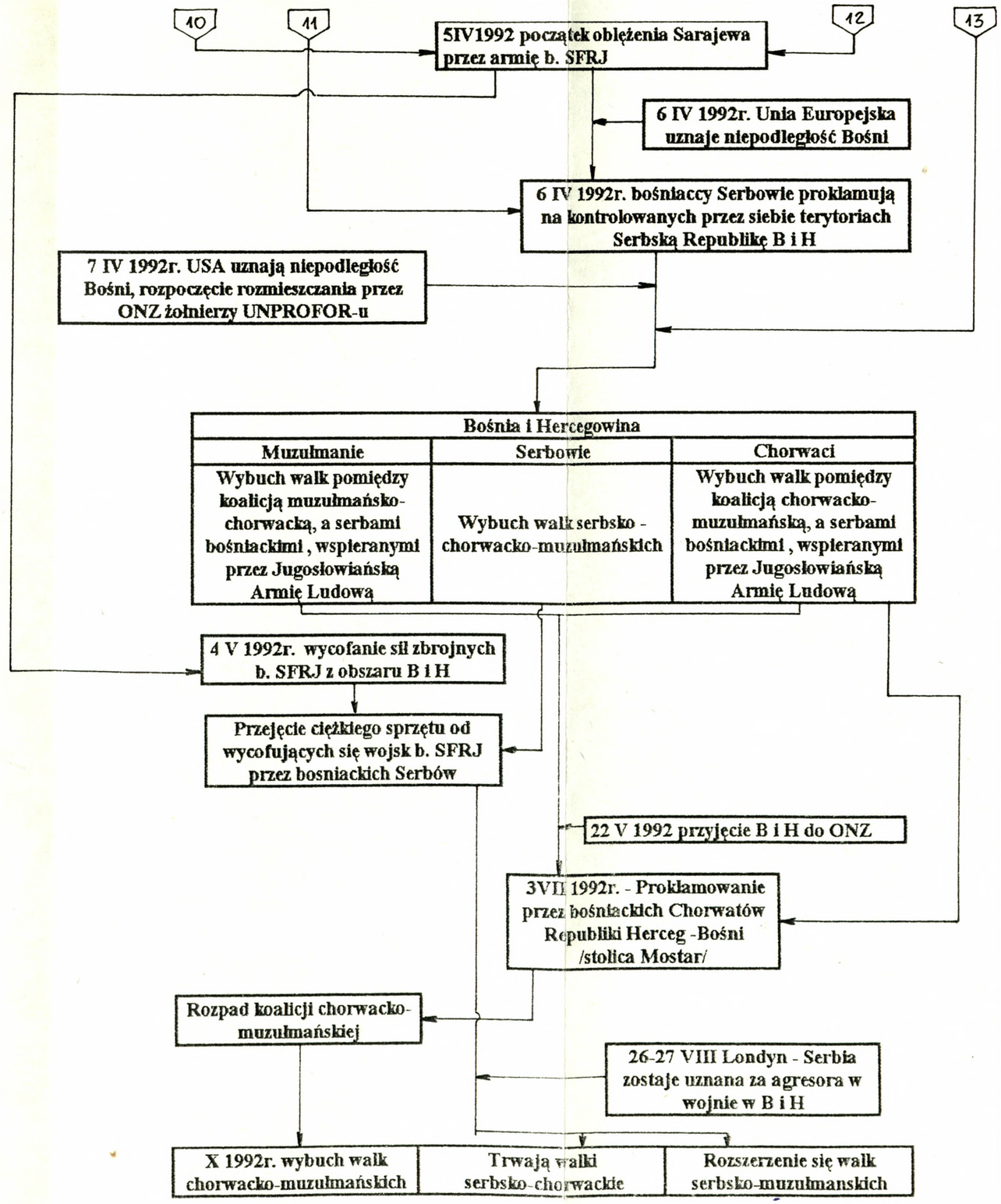
11

12

13

30 III 1992r. - ONZ nakłada całkowite embargo na broń do Nowej Jugosławii

10

BIBLIOTEKA NARODOWA
Nr ewid.
Działu Zbiorów Prawnych Akademii ON

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 57186
Akademii Obrony Narodowej